

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university named after Abai

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

«Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы
Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика»
Series of «Art education: art – theory – methods»
№ 1(54), 2018

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university named after Abai

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

«Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы
Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика»
Series of «Art education: art – theory – methods»
№ 1(54)

Алматы, 2018

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Көркемөнерден білім беру: өнер -
теориясы - әдістемесі» сериясы
№1(54), 2018

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор:
п.ғ.д., проф.
Н.Е. ИСАБЕК

Ғылыми редактор:
п.ғ.к., доцент
Ш.Ә. Ақпаева

Редакция кеңес мүшелері:
өнер.д., проф. академик Р.А.Е.
Т.М. Степанская (Ресей),
өнер.д., доц. Л.И. Нехвядович (Ресей),
п.ғ.д., проф. академик А.И. Гурьев (Ресей),
өнер.д., проф. В.А. Сидоров (Ресей),
т.ғ.д., проф. А.П. Ярков (Ресей),
проф. қ.а. Gulmes Reser (Түркия),
проф. Xie Henging (Қытай),
п.ғ.д., проф. К.Д. Добаев (Қырғызстан),
өнер.к., доцент И.В. Черняева (Ресей),
PhD докторы R. Abazov (АҚШ),
п.ғ.к., доцент А.А. Момбек,
п.ғ.к., доцент Л.Ш. Какимова,
п.ғ.к., проф. қ.а. А.С. Сманова,
п.ғ.к., доцент Ш.А. Ақбаева,
әскер.ғ.к. В.В. Ващенко,
өнер.к., проф. қ.а. М.Э. Султанова,
п.ғ.к., проф. қ.а. Ж.Н. Шайгозова

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2018

Қазақстан Республикасының Мәдениет
және ақпарат министрлігінде 2009 жылы
мамырдың 8-де тіркелген
№10099-Ж

Басуға 17.05.2018. қол қойылды.
Пішімі 60x84 ¹/₈. Көлемі 21,5 е.б.т.
Таралымы 300 дана.
Тапсырыс 211.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.

Абай атындағы ҚазҰПУ
Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы
Казахский национальный

МАЗМУНЫ СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

I БӨЛІМ. КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУ РАЗДЕЛ I. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Исабек Н.Е., Мухадиев Ә.М. Конструктивизм стилінің Алматы
қаласында қалыптасу ерекшеліктері.....
Issabek N.E., Mukhadiev A. Peculiarities of development of style
constructivism in the city of Almaty

Оспанов Б.Е. Непрерывное художественное образование
Казахстана: пути и поиски.....
Ospanov B.E. Continuing art education in Kazakhstan: ways and
searches

Жеделов Қ.О. Бейнелеу өнері және сызу мамандығының
құрылу тарихы және қазіргі заманауи дамуы.....
Zhedelov K.O. The history of establishment and modern evolution of
specialty "fine arts and drawing".

Жанпейсова А.К. Бейнелеу өнері оқыту әдістемесі барысында
инновациялық технологияларды қолданудың
тиімділігі.....
Zhanpeissova A.K. effective application of innovative
technologies in methodology of fine art

Momenov B.M., Sagimbayev A.A. Education through art.....
Моменов Б.М., Сағымбаев Ә.Ә. Өнер арқылы білім алу.

Ахметов Д.М. Медиаөнімдерінің оқушы – жеткіншек-тердің
ақпаратты қабылдау қабілетіне әсері.....
Akhmetov D.M. The influence of media products on the perception
of information students-teenagers

Bekalaeva A.O., Atabaeva G.K. Understanding unfamiliar
derivational suffixes in the text.....
Бекалаева А.О., Атабаева Г.К. Понимание незнакомых
производных с суффиксами в тексте

Ембергенова А.П. Методика совершенствования психо-
физических способностей будущих актеров средствами
техник современного физического театра.....
Embergenova A.P. The method of improving the psychophysical
abilities of future actors by means of technicians of modern physical
theater

Абишева О.Т. Влияние визуальной культуры на
художественное воспитание.....
Abisheva O.T. The influence of visual culture on artistic education

Шаленова М.М. Бастауыш сынып оқушыларына ұлттық
нақыштағы натюрмортты үйрету әдіс-тәсілдері.....
Shalenova M.M. Methods and ways of training young school children
to the picture of national still life
Мизанбаев Р.Б. Киімді адам тұлғасын бейнелеудің

педагогический
университет имени Абая
ВЕСТНИК

Серия «Художественное
образование:
искусство - теория - методика»
№1(54), 2018

Выходит с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор:
д.п.н., проф.
Н.Е. ИСАБЕК

Научный редактор:
к.п.н., доцент
Ш.А. Акпаева

Редакционная коллегия:
д.иск., проф. академик РАЕ
Т.М. Степанская (Россия),
д.иск. доц. Л.И. Нехвядович (Россия),
д.п.н., проф. академик А.И. Гурьев
(Россия),
д.иск. проф. В.А. Сидоров (Россия),
д.и.н. проф. А.П. Ярков (Россия),
ассоц. проф. Gulmes Reser (Турция),
проф. Xie Henging (Китай),
д.п.н., проф. К.Д. Добаев,
(Кыргызстан)
к.иск. доцент И.В. Черняева (Россия),
д. PhD R. Abazov,
к.п.н., доцент А.А. Момбек,
к.п.н., доцент Л.Ш. Какимова,
к.п.н. асс. проф. А.С. Сманова,
к.п.н., доцент Ш.А. Акбаева,
к.воен.н. В.В. Ващенко,
к.иск.н., асс. проф. М.Э. Султанова,
к.п.н. асс. проф. Ж.Н. Шайгозова

© Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2018

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и
информации Республики Казахстан
8 мая 2009 г. №10099-Ж

Подписано в печать 17.05.2018.
Формат 60х84^{1/8}.
Объем 21,5 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 211.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального
педагогического
университета имени Абая
Kazakh National Pedagogical University
named after Abai

BULLETIN

әдістемесі.....
Mizanbaev R.B. Methodology of implementation the put figure on of
man

II БӨЛІМ. МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ РАЗДЕЛ II. МУЗЫКАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Надолинская Т.В. Театральная педагогика в становлении основ
педагогического мастерства учителя музыки.....
Nadolinskaja T.V. Theater pedagogy in the formation of the
pedagogical mastery of a music teacher

Джексембекова М.И., Бримгазина Л.У. «Мәңгілік Ел» – новый
феномен национального самосознания будущих
специалистов.....
Dzheksembekova M.I., Brimgazina L.U. «Eternal country» – the
new phenomenon of national consciousness of the future specialists.

Балагазова С.Т., Дүзелбай Е. Бастауыш сынып оқушы-лардың
музыка өнері арқылы дүниетанымын қалыптастыру
мәселелері.....
Balagazova S.T., Duzelbay E. To the formation of the worldview of
younger students by means of music

Бұршақбаева А.Ж. Дәулеткерей күйлері арқылы рухани тәрбие
беру.....
Burshakbayeva A.Zh. Appetizing the spirit of the music with the
dauletkerei.

Ибраева К.Е., Санкибаева М.К. Использование инновационной
технологии «Soft mozart» на уроках
музыки.....
Ibrayeva K.E., Sankibaeva M.K. The use of «Soft mozart»
innovative technology at music classes

Ibrayeva K.E., Beisengali B.B. To question of using music as a
mean of forming pupils' intercultural competence.....
Ибраева К.Е., Бейсенгали Б.Б. К вопросу использования
музыки как средства формирования межкультурной
компетенций школьников

III БӨЛІМ. СӘНДІК ҚОЛӨНЕР РАЗДЕЛ III. ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОЕ ИСКУССТВО

Бекова Г.А. Казахская традиционная вышивка «біз кесте»:
прошлое и настоящее.....
Bekova G.A. Traditional kazakh embroidery «biz keste»: past and
present

Шайгозова Ж.Н., Султанова М.Э. Казахское народное
прикладное искусство: пути и способы передачи.....
Shaygozova Zh.N., Sultanova M.E. Kazakh folk applied art: ways
and means of transfer

Ахметова М., Сманова А.С. Қазақстан заманауи гобелен
өнері.....

A series of
«Art education: art - theory -
methods» №1(54), 2018

Periodicity – 4 issues per year.
Published since 2001

The chief editor:
doktor of pedagogical sciences,
professor **N.E. ISABEK**

Deputy Chief Editor:
Associated professor
S.A. Akbaeva,
Ph Din military sciences

Editorial Board:
D. Doctor of Arts, Professor,
Academician **T.M. Stepankaya** (Russia),
D. Doctor of Arts,
associated professor **L.I. Nekhvyadovich**
(Russia),
Doctor of Pedagogical sciences., Professor,
Academician **A.I. Guriev** (Russia),
D. Doctor of Arts. Professor
V.A. Sidorov (Russia),
Doctor of historical Sciences,
Professor **A.P. Yarkov** (Russia),
Associated professor **Gulmes Reser** (Turkey),
Professor **Xie Henging** (China),
PhD., Professor **K.D. Dobaev**, (Kyrgyzstan),
K. Candidate of Arts, associated Professor
I.V. Chernyaeva (Russia),
PhD **R.D. Abazov,**
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associated professor **A. Mombek,**
Ph D., associated Professor
L.S. Kakimova,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associated Professor **A.S. Smanova,**
Candidate of Pedagogical Sciences.,
V.V. Vashchenko,
Candidate of Arts, Associated
Professor **M.E. Sultanova,**
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associated professor **Zh. Chaikozova**

© **Kazakh National Pedagogical University**
named after Abai, 2018

Registered in the Ministry of Culture and
Information of the RK, 8 May, 2009 № 10099-
Ж.

Signed to print 17.05.2018.
Format 60x84 ¹/₈. Book paper. 21,5
300 copies. Order 211.

050010, 13 Do
styk ave., Almaty. KazNPU. Abai
Publisher "Ulagat" Kazakh National
Pedagogical University named after Abai

Akhmetova M., Smanova A.S. Modern art of the Kazakhstan tapestry

Ұшан Шалқар., Сманова А.С. Ұлттық музыка мен бейнелеу
өнерінің ерекшеліктері мен өзара тығыз
байланысы.....

Ushan Shalkar., Smanova A.S. Peculiarities of national music and
fine arts and their relationship

IV БӨЛІМ. ӨНЕРТАНУ **РАЗДЕЛ IV. ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ**

Султанова М.Э. Хищные птицы в степном бестиарии:
семантико-культурологический анализ.....

Sultanova M.E. Birds of prey in the steppe bestiaries: semantic and
cultural analysis

Аухадиёв

И.Р. Проблемы балетной критики в Казахстане.....

Aukhadiyev I.R. The problems of ballet criticism in kazakhstan

Қалманбай М.А. Қазақстан кітап графикасы.....

Kalmanbay M.A. Kazakh book graphics

Ибрагимов А., Чжан Кай. Традиционные художественные
техники Китая: исторические аспекты развития (на примере
керамики).....

Ibragimov Aman., Zhang Kai. Traditional artistic techniques of
china: historical aspects of development (zum Beispiel Keramik)

Исниязов З.Н. Способы озеленения в ландшафтном дизайне в
нарушенной среде современных городов.....

Isniyazov Z.N. Methods for planting in the landscape design in
disturbed environments of modern cities

Ақжасарова Н.Қ. Тимур Ордабековтың графикасындағы
ұлттық эпос.....

Akzhasarova N.K. National epig in graphic sheets of
timurordabekov

Золотарева Л.Р., Бодиков С.Ж. Формальные и визуаль-ные
особенности современного графического дизайна: Ар
Нуво.....

Zolotareva L.R., Bodykov S.J. The formal and visual characteristics
of modern graphic design: art nouveau

Құрмаш А., Асембай Ерлан. Айтыс – қазақ әдебиетінің алтын
жауһары.....

Kurmash A., Asembay E. Aitys – the golden cradle of kazakh
literature

V БӨЛІМ. БАСТАПҚЫ ӘСКЕРИ ДАЙЫНДЫҚ **РАЗДЕЛ V. НАЧАЛЬНАЯ ВОЕННАЯ ПОДГОТОВКА**

Жунусбеков Ж.И., Джамалов Д.Д., Таукейулы С. Методика проведения тренировочных занятий по Тайцзи – Цюань.....
Zhunusbekov Z.I., Dzhahalov D.D., Taukeyuly S. Methods of training course on tai chi chuan

Ващенко В.В. Проектная деятельность в образовательном процессе вуза.....
Vachshenko V.V. Project activity in the educational process of the higher educational institution

Таукейулы С.Т. Обучение гражданской обороне и чрезвычайным ситуациям в системе начальной военной подготовки.....
Taukeyuly S. Training civil defense and emergency situations in the initial military training system

Батталханов Е.З., Сугирбекова Н.Б. Шет тілі сабағында өскелең ұрпақта адамгершілік патриоттық тәрбиені қалыптастыру.....
Battalkhanov E.Z., Sugirbekova N.B. Formation of patriotic consciousness in students

Нарибай Р.Ж., Еркінбекова Б.К. Мектеп жасындағы балалар ағзасының өсу және даму үрдістеріне өмір сүру ортасының зиянды әсері (әдебиеттік шолу).....
Naribay R.Z., Erkinbekova B.K. Adverse effects of the environment on the growth and development of the organism of children of school age

Uzenbayev M.R., Kylibaev K.K., Mukametalı T. Location planning in wrestling.....
Озенбаев М.Р., Килыбаев К.К., Мукаметали Т., Место планирования в спортивной борьбе

І БӨЛІМ. КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУ

РАЗДЕЛ I. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

ӘОЖ–72 (21)
МРНТИ –18.07.47

Н.Е. Исабек¹, Ә.М. Мухадиев²

¹ пед.ғыл.д., профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Өнер, мәдениет және спорт институтының директоры.

² сәулет кандидаты, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ. Қазақстан

КОНСТРУКТИВИЗМ СТИЛІНІҢ АЛМАТЫ ҚАЛАСЫНДА ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада қала кеңістігіндегі сәулет ғимараттары мен басқа да нысандардың стиль ерекшеліктеріндегі эстетикалық сипаттар баяндалады. Қасбеттерді ою-өрнектермен сәндеп-әшекейлеудің артық шығын екендігі, орынсыз жұмсалған қаражаттың пайдасыздығы, оның тиімсіздігі рационалдық ағымға қайшы екендігінен мысалдар келтіріледі.

Қала сәулетін рационалдық бағытта айшықтай түсетін конструктивизм стилінің аса маңыздылығы мен даму процесі қаралады. Ұлтымыздың мәдениетін, өнер дәстүрлерін ескере отырып, Республикамызда жаңа стильдегі сәулетті сол кездегі әлемдік даму процесіне ұштастыру мәселесі қозғалады. Сәулеттегі даму заңдылықтарын жергілікті дәстүрлік элементтерімен байланыстыра отырып жаңа сәулет формаларын жасау баяндалады.

Конструктивизмнің стиль талаптарына сай сәулет бағытының композициялық шешімдері қалыптасты. Осы кезде қала құрылысында жаңаша принциптер пайда бола бастады.

Өткен кезеңде қаланың Бас ғимараты тек тұрғын үйлер мен шіркеулер болса, конструктивизм бой көтерген бастамшыл – революциялық дәуірде қаладағы бас доминанта болып әкімшілік ғимараттары мен азаматтық ғимараттар орын алды. Сәулеттегі осындай композициялық шешімдер қала көркіне ерекше сипат, психологиялық әсер берді.

Түйін сөздер: жаңаша принциптер, рационалдық бағыт, конструктивизм идеясы, функционалды тұрғы.

Аннотация

Исабек Н.Е.¹, Мухадиев А.М.²

¹ д.пед.н., профессор Казахского национального педагогического университета им. Абая,
директор института искусства, культуры и спорта

г. Алматы, Казахстан

² кандидат архитектуры, ст.преподаватель

Казахского национального педагогического университета им. Абая

г. Алматы, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СТИЛЯ КОНСТРУКТИВИЗМ В ГОРОДЕ АЛМАТЫ

В статье анализируется эстетический образ зданий и других архитектурных объектов в пространстве города. Рассматривается рациональность, функциональность и выразительность фасадов построенных в стиле конструктивизм, приводятся примеры о необходимости отсутствия пышных декоративных элементов и орнаментов.

Рациональное направление городской архитектуры и процесс развития концептуального стиля «Конструктивизм» рассматривается в облике города. В культурной традиции и архитектуре города появились конструктивные формы с элементами новой архитектуры. Новая архитектура пропагандировала не только задачи выработки нового стиля, но и новой идеологии. Этим можно объяснить то, что наряду с поисками новых стилевых систем и принципов формообразования,

опирающихся на множество теоретических и практических концепций, в которых осмыслилась суть архитектуры, ее природа, социально-исторический, нравственный и психологический смысл.

Благодаря появлению революционного стиля конструктивизм, в городе стали доминировать административные здания и здания гражданского строительства. Такие композиционные решения в городе имеют особый характер и оказывают приятное и возвышенное психологическое воздействие.

Ключевые слова: новые принципы, рациональное направление, идея конструктивизма, функциональное решение.

Abstract

Issabek N.E.¹, Akimbek Mukhadiev²

¹doctor of pedagogical sciences, professor of the Kazakh National Pedagogical University Abay

Director of the Institute of Art, Culture and Sports.

²Candidate of Architecture, Senior Teacher Kazakh National Pedagogical University. Abay City of Almaty

PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF STYLE CONSTRUCTIVISM IN THE CITY OF ALMATY

The article analyzes the aesthetic image of the buildings and other architectural objects in the space of the city. The rational, functional and expressive facades in the style of Constructivism, are examples of the absence of lush decorative elements.

The article analyzes the aesthetic image of buildings and other architectural objects in the city space. The rationality, functionality and expressiveness of the facades constructed in the style of constructivism are considered, examples are given of the need for lush decorative elements and ornaments.

The rational direction of urban architecture and the development of the conceptual style of "Conservatism" is viewed in the guise of the city. In the cultural tradition and architecture of the city appeared constructive forms with elements of a new architecture. The new architecture advocated not only the task of developing a new style, but also a new ideology.

This can be explained by the fact that along with the search for new style systems and principles of form-building, based on a variety of theoretical and practical concepts in which the essence of architecture, its nature, socio-historical, moral and psychological meaning was comprehended.

Thanks to the emergence of a revolutionary style of constructivism, administrative buildings and civil engineering buildings began to dominate the city. Such compositional decisions in the city have a special character and have a pleasant and exalted psychological effect.

Key words: new principles, rational direction, idea of constructivism, functional solution.

Конструктивизм – кеңес дәуірінің авангард бағытында дамыған стиль –1920-1930 жылдар аралығында пайда болып, бейнелеу және сәндік қолданбалы өнерінде, дизайнда сондай-ақ, сәулет саласындағы жаңадан қалыптасқан өркендеу кезеңі.

Конструктивизм стилі сол кездерден бастап-ақ әлем сәулетінде өзінің даму ерекшеліктерімен белгілі. Латын тілінен аударғанда «Құрылым» деген түсінікті береді. Сәулеттегі конструктивизмнің идеялық бастама негізі ғимарат құрылымдарының функционалдылық тұрғыда, өзгеше түрде гүлдену ерекшеліктері мен қасбеттерде ою-өрнектер қолданып сәндеу-әшекейлеуден бас тарту еді. Сонымен қатар, ою-өрнектермен безендіру сияқты шығыны көп артық элементтерді қолданбау принциптерін қатаң ұстанған болатын.

Конструктивизм стилі өзінің қатаңдығы, жинақылығы және геометрияландырылған формалары мен сыртқы көрінісінің біртұтастығы арқылы жобалау бағытында кеңінен орын алған жаңа ағым тәсілі болатын.

Тиімді де ыңғайлы, заман талабы мен революциялық қоғамның идеологиясына сай жаңа форма ойлап табу мақсатында, Кеңестер одағының конструктивизм жаңашылдары, ізденіс жолында шаршамай-талмай жаңаша өнер мен сәулеттің ерекше де, батыл бағытын жасап, оны әлемге жариялап танымал етті.

«Осы уақыттан бастап бейнелеу өнері мен дизайн өнеркәсіп саласындағы өндіріске қызмет етуі тиіс» - деген ұран өз күшіне енді, осыған сай түсініктер орныға бастады. Сайып келгенде конструктивизмді мойындап, конструктивистердің ағымына келіп қосылғандардың көпшілігі айтылған идея бағытын ұстанды. Стиль идеясын таратушылар мен оны қорғаушы идеологтар ретінде жаңадан қалыптасты.

Сәулетшілер мен суретшілер «пайдалы да тиімді туындыларды қолдана отырып, арнайы, саналы түрде, өнеркәсіп тұрғысынан жаңаша дизайн жасап шығаруға» үндеу жариялады, өз үлестерін қосты. Олардың арманы – әр саладан хабардар, білімі мен дарыны жан-жақты дамыған қала тұрғындарының жақсы жабдықталған, тұрмысқа жайлы тұрғын үйлерде өмір сүргенін көру, оны жүзеге асыру еді.

1 сурет. Конструктивизм стиліндегі элементтердің барлығы қатаң формада, әшекейсіз орындалатын.

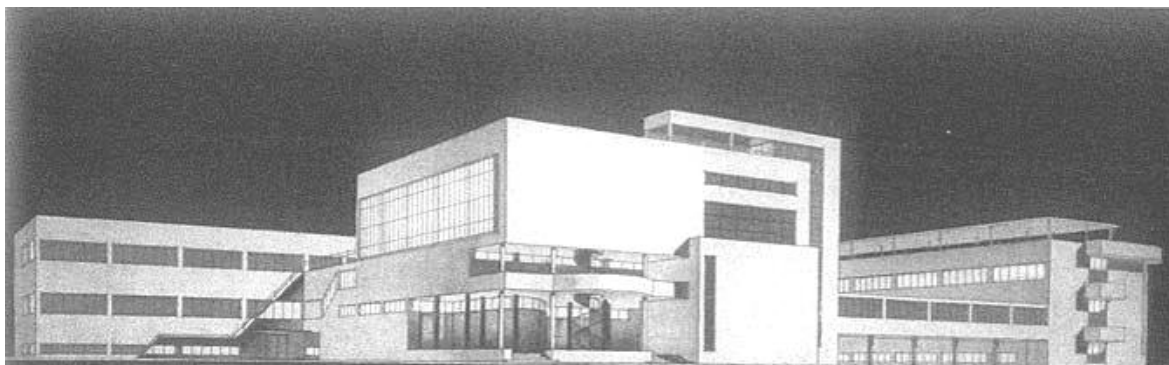

2 сурет. 1934 ж. Алматы қ. Байланыс Үйі. Сәулетші М.Гинзбург

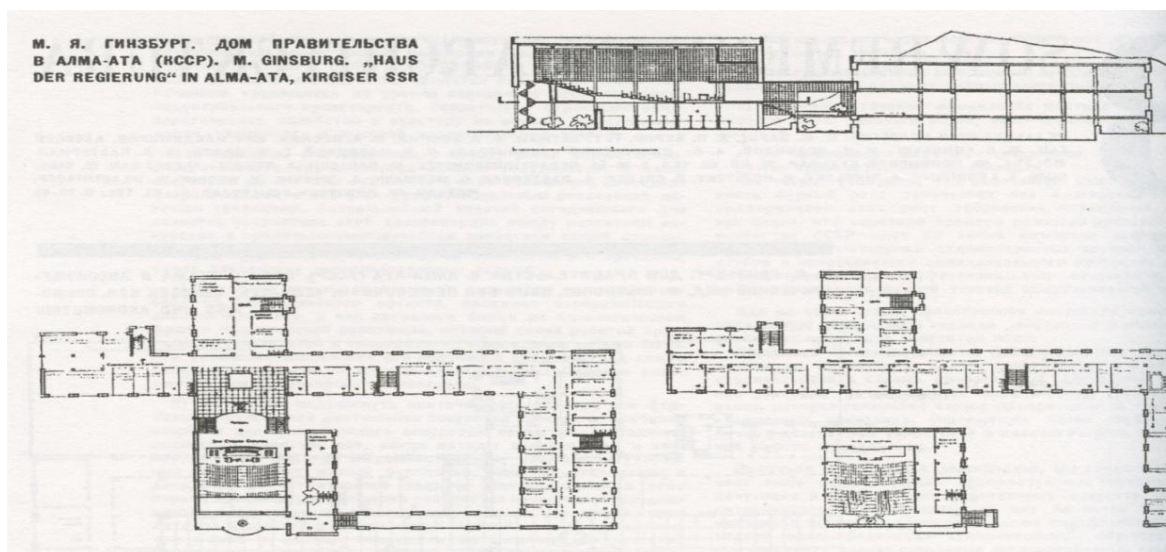
Осы бағытты ұстанған «өндіріс өнерінің» сәулетші-теорияшылдарының бірі Б.Арватов «...біздің мақсатымыз әдемі адам мүсінін жасау ғана емес, жастарды тәрбиелеп жан-дүниесі сұлу, нағыз парасатты, қоғамға пайдасы бар адамдарды қалыптастыру», сондай-ақ, «Орманның әдемі суретін салу ғана емес, ағаш отырғызып жайқалтып сая-бақтарды өсіруіміз керек; ғимарат қабырғаларын картиналармен, ою-өрнектермен әшекейлеу емес, әдемі де, функционалды тұрғыдан ыңғайлы үйлерді жобалап салып, қарапайым халықты тұрғын үймен қамту міндетіміз» - деген.

Осы айтылған «өнеркәсіптегі өндіріс өнері» идеясы концепциялық деңгейден әрі аспады, дамымады, дегенмен конструктивизм термині осы бағыттың теорияшылдарының ықпалымен әлемге танымал болды. Олардың баяндамалары мен мақалаларында «дизайн конструкциясы», «сәулеттік конструкция», «кеңістікті конструкциялау» сияқты сөздер мен терминдер жиі кездесіп отыратын.

Конструктивизмнің бой көтеріп қалыптасуына айтылған бағыттан басқа да көптеген қоғамдағы проблемалық оқиғалар, ағымдар мен стильдердің пайда болуы өз әсерін тигізді. Олар футуризм, супрематизм, кубизм, пуризм, авангард және 1910-шы жылдары Еуропада пайда болған т.б. жаңашыл өнер ағымдары еді. Жаңа кезеңнің сәулетіндегі барлық бастамшыл идеялары утилитарлық негізге, тиімділікке бағынуы тиіс еді. Сондықтан, жаңаша авангардтық әдіс-тәсілдер революциялық кезеңнің таза да озық келбеті, идеологиясы мен саяси концепсиясына ең жақсы тәсіл мүмкіндіктерін қолдану арқылы өз үйлесімін тапты. Осы тарихи маңызы зор дәуірде өнеркәсіп пен сәулетте «Дизайн» түсінігі қалыптасып, жаңаша үлгіде бой көтерген бірқатар ғимарат түрлері өзіндік айқын сипатты белгілері ретінде танымал еді. Олар фабрика ас үй (фабрика-кухня), коммуна-үйлер, мәдениет үйлері, клубтар осы ағымдағы әртүрлі мекемелер болатын.

3 сурет. 1930 ж. Қазақ ССРы, Конструктивизм стилінде бой көтерген Үкімет үйі

Конструктивизм бағытының негізі – композициялық қатаң геометрияға сүйене отырып формалар мен сәулет құрылымдарын айқын рационалдық тұрғыда оңтайландыру, жүйелендіру. Ғимарат жобалауда негізгі идеяға қайшы келетін, бөгет болатын, кедергі келтіретін ешбір артық элементті пайдаланбау, бүгілген, иілген формалар мен артық ысырап-шығынды қажет ететін безендіруді болдырмау, оны қабылдамау негізгі талап ретінде қалыптасты. Конструктивизм стилінің заңдылықтарын үлгі тұту дегеніміз сәулеттік ғимарат тұрғызуда тек қаңқа – құрылымын қолдану, пайдасы жоқ артық сәндік элементтерден «тазару».

Конструктивизм сәулет-дизайнындағы элементтердің барлығы қатаң формада – жоспарланып, өзінің әсемдік шыңына жеткізіліп орындалатын болған, жүзеге асырылатын.

Осы кезеңде сәулетте пайда болған сәулеттік жаңашыл әдіс конструкторлар мен сәулетші - дизайнерлердің тамаша шығармашылық туындылар жасауына ықпал етті.

Өткен ғасырдың 60-шы жылдары конструктивизмнің шарықтаған мезгілі оның скандинав стиліне айналуы, өзге түрге ауысуында еді. Өйткені, бұл Еуропаның солтүстігінде пайда болып қалыптасқан, артық әшекей - элементі жоқ «ызғарлы-салқын», конструктивизмге өте ұқсас стиль еді.

Осы стильдің әлемдік әйгілі өкілдері: Ле Корбюзье, Мис ван Дер Роз, Моисей Гинзбург, Илья Голосов, Константин Мельников, Иван Леонидов.

Сәулет ғимараттарын тұрғызуда конструктивизм стилі өзінің функционалдық ерекшелігімен ғана емес, әсемділігімен де көз тартады. Сәулет пен форма сұлулығы ою-өрнектердің көмегімен емес заманауи жаңаша орындалған әдемі пропорциялар, материалдар мен технологияларды қолдану арқылы жүзеге асырылады.

Бұл кезде салынған әлем ғимараттарының ерекшелігі мыналар:

- Монолит. Бой көтерген сәулет ғимараты біртұтас, біrbүтін форма күйінде көрерменді тамсандыратын.

- Масштаб үйлесімділігі. Ғимараттар өзінің зәулімділігімен, алып көлемімен таңқалдырады. Алып көлемдерді жаңа, тың, бұрын-соңды қолданылмаған технологияларды пайдалану арқылы жүзеге асырды.

- Сегменттелгендік. Сәулет құрылымдарын жеке фигураларға бөліп айқын формалардың көрсетілгендігі.

- Бетон, әйнек және пластик. Ғимарат сәулетінде айтылған материалдарды қолданумен қатар оның көркемдік маңыздылығының айқындығы, бейнелігі, мәнерлі әсері.

4 сурет. Бүгінгі күні Т.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық Өнер академиясы. Конструктивизм стиліндегі ғимарат

- Оңды, тиімді, үлгілі формаларды ұтымды қолдану. Ғимараттың сырт келбетінде бір формадан екінші формаға ауысу, үнемі өзгеріп отыру конструктивизмге тән ерекшелік.

- Қолданылған түстердің байсалды – бәсең қоюлығы. Ғимарат қасбеттеріндегі негізгі палитра – сұр, ақ, сарғыш түстер. Олардың түрленген кейпі мен алуан түрлі көрінісіне әйнек пен металлды орынды пайдалана білудің нәтижесінде қол жеткізілді.

- Жобаларда терезе әйнектерінің еден деңгейінен басталатындығы табиғи жарықтың ағыл-тегіл көптігін, мол болуын қамтиды. Ауыр, зілді перделер қолданылмайды, оның орнына жеңіл жалюзилер ілінген.

1927 жылғы 3 наурызда Қазақ Кеңестік Социалистік Автономиялық Республикасының Орталық Атқару Комитеті Қазақстан астанасын Қызылордадан Алматы қаласына көшіру туралы қаулы қабылдады.

Осы жылдан бастап Түркістан-Сібір теміржолы бағыты ашылып, Алматы қаласы Кеңестер одағындағы бүкіл өнеркәсіп және мәдени орталықтарымен байланыс орнатты. Осы сәттен бастап қаланың қарқынды дамуы басталады.

Сол кездегі жаңа астана Алматының сәулетін көркейтіп салуды жалғастыру Мәскеу қаласының танымал сәулетшілері М.Гинзбург, И.Леонидов және Д.Фридманға міндеттелген болатын. Кеңестер елінің шеткері аймағында орналасқан Алматы қаласы, сәулеттік көркем жобалау мен тәжірибе жүргізуге арналған құрылыс алаңына айналды. Осы жылдары Алматыда сейсмикалық төзімді материалдарды қолдана отырып (бутобетон және күйдірілген кірпіш), сейсмикалық темір-бетон нығайтқыш-белдемшелері бар ірі ғимараттар салынды.

Осы кезеңнің әйгілі конструктивист сәулетшісі – ресейлік Моисей Гинзбургтің осы өңірдегі жаңа сәулеттің өркендеп дамуына байланысты өте дәл айтқан – «Сәулет дегеніміз тек сұлулық қана емес ол бүкіл, бір халықтың рухы», сондай-ақ, «...әр дәуір өзіне сай стиль ерекшеліктерімен белгілі» - деген қанатты сөздері мен қағидаларды қолдана отырып жаңа стиль жайында кеңінен мағұлмат берді.

1927-31 жылдар аралығында «пролетарлық конструктивизм» стилінде сәулетшілер М.Гинзбург, Ф.Милинис, инж. В.Орловский қатысуымен жобаланған «Кеңестік Халық Комитетінің Үйі (Дом Совнаркома)» Алматы қаласында бой көтерген болатын (қазіргі, Бөгенбай батыр мен Панфилов көшелерінің қиылысындағы Т.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық Өнер академиясы). Ерекше сәулет туындысы «Пролетарлық конструктивизм» стилінде салынған еді. Осы әйгілі жоба 1930 жылы Мәскеуде өткен «Сәулет қоғамының» Бүкілодақтық байқауының жеңімпазы, лауреаты болатын.

Мәселені қорыта келгенде айтылған сәулеттік композиция Кеңестік дәуірдегі ғимарат конструкциялары тәсілін қолданып әйнектен, жоғары сапалы кірпіштен және темір бетоннан алып көлемді қабырғаларды салу жоспарланған болатын. Ғимараттың негізі Алматы қаласындағы ҚазССР-нің үкімет үйін салуда және қоғамдық ғимараттардың тәжірибесінде тұңғыш қолдану жобада көзделген.

Бүкілодақтық конкурстың жүлдегері, сонымен қатар ҚазССР «Кеңестік Халық Комитетінің Үйі (Дом Совнаркома)» ғимараты болғандықтан жоғары сапалы, құнды материалдар жобада ерекше ескерілген болатын.

Өкінішке орай, құрылыс барысында – ғимараттың төбесін жабуда, сыртқы, ішкі қабырғаларын тұрғызуда біраз өзгертулерге ұшырады, темірбетон, кірпіштің орнына «арзанқол» каркас-камыс материалдар қолданылды. Сәулетшінің бастапқы жобада көрсетіп жасаған идеясы, шешіліп, бекітілген талаптар белгісіз себептермен өзгерді.

Дегенмен, қазіргі кезде бұл ғимарат Алматы қаласының орталығында сақталған тарихи-сәулет ғимараты ретінде мемлекеттің қарауындағы ең көрікті, бірден-бір сәулет өнерінің конструктивизм стиліндегі салынған туындыларының бірі. Мемлекеттің рұқсатынсыз сыртқы және ішкі келбетіне өзгеріс, толықтырулар енгізуге тиым салынған.

Сол кезеңдерде әйгілі конструктивизм стиліндегі небір ғажайып сәулет ғимараттарының бой көтеріп, қаламыздың көркіне ерекше әсер бере түскендей еді. Айтылған ғимарат жобасы осы стильдегі салынған ғимараттардың сол кездегі ең алғаш бастау алған кезеңі, сәулет пен өнердегі жаңа дәуірі ретінде ой салады.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Периодическое издание «Архитектура и строительство». № 1, 2015.
2. Проект-Россия. Журнал по архитектуре, дизайну и строительным технологиям. – № 1, 2017.
3. Проект-Россия. Журнал по архитектуре, дизайну и строительным технологиям. – № 3, 2017.
4. Периодическое изд. «Технологии строительства». № 1. № 3. 2017.
5. Периодическое издание «Архитектура и строительство». № 2. 2016.

УДК 37/1174
МРНТИ 14.35.07

Оспанов Б.Е.¹
к.п.н., профессор, КазНПУ им. Абая¹
г. Алматы, Казахстан

НЕПРЕРЫВНОЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАЗАХСТАНА: ПУТИ И ПОИСКИ

Аннотация

В статье рассматриваются содержательные вопросы конструирования непрерывного художественного образования, его актуальности и значимости на современном этапе. Автор убежден, что на данный момент педагогам приходится самим искать необходимую информацию, ощущается недостаток в образовательных программах по данной области, методических разработках на казахстанском материале, проблема все еще требует детальной проработки, определения границ наук, их соотношения между собой. Тема, несомненно, имеет практическую значимость для специалистов культуры и образования.

Ключевые слова: нематериальное культурное наследие, Казахстан, школа, колледж, вуз, будущее, художественная педагогика

Аңдатпа

Б.Е. Оспанов¹

¹п.ғ.к., профессор Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогика университеті
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАННЫҢ КӨРКЕМӨНЕРДЕГІ ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУІ: ІЗДЕНІС ЖОЛДАРЫ

Мақалада көркем өнердегі үздіксіз білім берудің конструкциялық құрылымының өзекті мәселелері талқыланып, оның көкейкесті мәселелерімен маңыздылығы заманауи талаптарға сәйкестендірілуі қарастырылады. Автор педагогтардың өз аймақтарында, нақтылы уақытта жетіспейтін материалдарды тауып, өздеріне керекті әрі қажетті ізденіс жұмыстарын жүргізетініне сенімді, өйткені әлі де болса білім беру саласында проблемалардың туындауы, олардың шешімдерін табу жұмыстары байқалуда. Тақырып көркемөнер білімінің сарамандық бағыттарын, олардың маңыздылығын қозғайды.

Түйінді сөз: Қазақстан мектептерінде, колледж, ЖОО, болашақ, көркемөнер педагогикасындағы материалды емес мәдени мұрасы.

Abstrac

Б.Е. Ospanov¹

c.p.s., professor KazNPU named Abay¹
Kazakhstan, Almaty

CONTINUING ART EDUCATION IN KAZAKHSTAN: WAYS AND SEARCHES

This article discusses substantive issues of the construction of continuous art education, its relevance and significance at the present stage. The author is convinced that at the moment teachers have to find the necessary information for themselves, there are a lack in educational programmes in this field and methodological developments on the Kazakh material. The problem still requires detailed study to determine the boundaries of sciences, their relationship among themselves. This subject matter certainly has practical significance for cultural and educational experts.

Keywords: intangible cultural heritage, Kazakhstan, school, College, University, future, art pedagogy

Образование человека – одна из социальных задач общества. В связи с этим существуют различные социальные проекты, направленные на обеспечение образования человека. В 1972 году Международной комиссией по развитию образования опубликован проект его развития. Авторы прогнозировали в качестве важнейшей особенности образования, будущего непрерывность. Прогноз оправдался: во многих странах, в том числе и в Казахстане стали создаваться соответствующие условия. Таким образом, образование сегодня должно создавать серьезные предпосылки для образовательного процесса в течение всей жизни. Особенно актуально данное утверждение для специалистов в области искусства, постоянная необходимость совершенствования навыков и умений изобразительного творчества с одной стороны, а с другой постоянная необходимость художников-педагогов «идти в ногу» с интенсивным развитием науки.

В чем же сущность непрерывного образования? Ответ на этот вопрос можно найти в трудах известных ученых: «...смысл непрерывности заключается в постоянном удовлетворении развивающихся потребностей личности и общества в образовании, воспитывающем по полноте, индивидуализированном по времени, темпам, направленности в предоставлении каждому возможностей реализации собственной системы получения образования» [1, 75]. Отсюда, целью концепции непрерывного образования должна стать концептуальная идея – разработка теории развития системы непрерывного образования в условиях социально-культурной, национальной и демографической ситуации в конкретном регионе, определение путей и механизмов удовлетворения национально-культурных потребностей населения в сфере образования. Все это в полной мере относится и к непрерывному художественно-педагогическому образованию.

Непрерывное художественное образование на территории стран постсоветского пространства, в том числе и Казахстане имеет давние исторические традиции, развивается объективно, однако, на данном этапе не сложилось как целостная образовательная система. Предпринимаемые ранее попытки создания концепции художественного образования в целом характеризуются локальностью, абстрактностью, отсутствием теоретического обоснования системы непрерывного художественного образования, отсутствием единых, отвечающих новой образовательной парадигме, концептуальных подходов к

непрерывному образованию в области изобразительных искусств. На данный момент в Казахстане существует реальная необходимость создания целостной, теоретически обоснованной системы непрерывного образования в области изобразительных искусств.

Системный подход к процессу общего и профессионального образования в области изобразительных искусств наполнит педагогическую науку новыми сведениями о становлении непрерывного образования в РК и будет способствовать развитию непрерывного художественного образования в соответствии с современными образовательными тенденциями. Непрерывное образование в области изобразительных искусств как целостная система будет содействовать установлению согласованности его содержания на разных образовательных ступенях, внесет позитивные качественные изменения в его процесс и результат. Практическая реализация концепции должна опираться на исторически сложившуюся в РК систему художественного образования во всех типах и видах образовательных учреждений: детских садах, общеобразовательных школах, специализированных школах искусств, учреждениях среднего профессионального и высшего профессионального образования, в учреждениях дополнительного образования. Осуществление системного подхода к художественному образованию в рамках единого художественно-образовательного пространства РК позволит рассматривать его педагогически направленный процесс как альтернативу стихийного влияния массовой культуры на человека, как оптимизирующий фактор художественно-творческого и профессионального становления личности, как механизм развития культурного потенциала общества.

Таким образом, на наш взгляд совершенствование системы образования РК в области художественного образования возможно при создании следующих оптимальных условий:

- начало обучения с раннего возраста, непрерывность и преемственность различных уровней образования в области изобразительных искусств;
- поликультурный подход к художественному образованию, предлагающий изучение максимально широкого диапазона художественных стилей и национальных традиций с опорой на культуру казахского народа;
- комплексный подход к преподаванию дисциплин изобразительного цикла на основе взаимодействия различных видов изобразительных искусств;
- организация процесса обучения изобразительной деятельности на основе современных педагогических технологий, направленных на развитие творческих способностей;
- взаимодействие целей, задач и содержания общей художественной и художественно-профессиональной подготовки, осуществляемой на разных ступенях непрерывного образования в области изобразительных искусств в учреждениях общего и профессионального образования; воплощение на любой ступени непрерывного художественного образования единых педагогических принципов (целостности, преемственности, системности);
- установление соответствия между особенностями художественно-образовательного процесса и используемыми формами, методами и современными образовательными технологиями.

Таким образом, мы перечислили основные условия совершенствования системы непрерывного образования в области изобразительных искусств. Наиболее важными из перечисленных, на наш взгляд, является идея о конструировании содержания предметов художественно-эстетического цикла на основе поликультурного подхода с опорой на национально-культурные особенности.

Теперь более подробно рассмотрим идею о национальной культуре как компонент содержания художественного образования. Анализ педагогической науки позволяет утверждать, что сущность современного образования заключается не столько в технологических вопросах, т.е. чему учить и как учить, сколько в реализации принципиальных методологических проблем. Среди них особое место занимает возрождение этнокультурных традиций, соотношение национальной самобытности и общечеловеческих ценностей в содержании образования [2, 178]. Таким образом, в условиях интенсивного поиска национального духовного самоопределения народа официальной политикой государства в сфере реализации этнокультурных и поликультурных предпочтений населения в образовательной структуре является создание новой модели образования. Такая модель образования должна быть ориентированна на сохранение самобытности этнических групп и освоение ценностей других национальных культур. Интенсивные поиски создания новой модели образования, ориентированной на преемственность отечественных и мировых культурных традиций характерно не только для образовательной системы Казахстана, но и для других стран содружества, в частности для образовательной ситуации России. Так, согласно мнению Белогурова А.Ю. для современной российской

образовательной системы характерно усиление этнизации содержания образования, возрастание роли национальной культуры в процессе социализации и интериоризации личности, именно этнокультурный фактор должен выступать основой для поликультурного образования [3, 44]. Таким образом, решающим на этапе становления национальной школы является вопрос: «какой должна быть система образования, чтобы наилучшим образом способствовать демократии, зарождающемуся гражданскому обществу, новому качеству национальных культур и новому пониманию явления поликультурности?» [4, 93]. Мнение ученых по данному вопросу однозначно: национальная система образования должна развиваться с учетом традиций этноса в обучении и воспитании подрастающего поколения, ибо без учета и анализа созидательной деятельности предков разговор о достижениях образования в настоящем будет неполным.

Таким образом, именно система образования призвана закладывать основу для формирования и развития поликультурного сознания личности. Ведь поликультурность человека, по мнению Джуринского А.Н. закладывается отнюдь не на генетическом уровне [4, 94]. Она социально детерминирована и может быть сформирована путем интеграции практически во все предметные области образования (и школьного, и среднего и вузовского), в том числе и в предметы художественно-эстетического цикла. Предпосылкой для создания модели образования, отвечающей требованиям современного общества, выступает Концепция этнокультурного образования, принятая в Республике Казахстан 15 июля 1996 года. Этнокультурное образование – это образование, направленное на сохранение этнокультурной идентичности личности путем приобщения к родному языку и культуре с одновременным освоением ценностей мировой культуры [5].

В педагогической науке стран содружества наметилась тенденция введения в содержание образования основ изучения национальной культуры, представленная в трудах Тайчинова М.Г., Харисова Ф.Ф., Ленского И.Л., Кобылянского В.А., Часанова З.Т., Новицкой М.Ю. и многих других. В Республике Казахстан исследованию проблемы введения этно- и поликультурного компонента в содержание современного образования посвящены труды Наурызбая Ж.Ж., Балтабаева М.Х., Каировой Б.Е. и многих других. Однако до сих пор недостаточно рассматривался вопрос художественного образования как средства формирования поликультурной личности через национальную художественную культуру. На наш взгляд, именно художественные дисциплины обладают тем огромным воспитательным потенциалом, который необходим для формирования поликультурной личности, так как усвоение национальной художественной культуры переходит в практику создания художественных произведений, что “позволяет индивиду ощутить личную причастность к культуре народа, национальная идентификация получает индивидуальную окраску”.

Поликультурная личность – это индивид, ориентированный через свою культуру на другие. Глубокое знание собственной культуры – это фундамент заинтересованного отношения к другим, а знакомство со многими – основание для духовного обогащения и развития [5, 1]. Отсюда, возникает необходимость обеспечения возможности самоидентифицироваться индивиду как представителю той или иной национальной культуры, создания условий для равноправного диалога культур; вовлечение личности в цивилизационные процессы, основывающиеся на национальных и общечеловеческих ценностях - вот главные приоритеты, определяющие основные задачи, стоящие перед современной системой образования, в том числе и системой непрерывного художественного образования.

Различные аспекты национальной художественной культуры исследуются многими науками, такими как: археология, фольклористика, этнография, этнология, этнопсихология, культурология, лингвистика, искусствоведение и философия. Интерпретация некоторых элементов огромного фактического материала, накопленного, вышеупомянутыми науками о национальной художественной культуре составляет основу ее изучения в художественной педагогике. Таким образом, национальная художественная культура как предмет анализа предстает перед нами в качестве одного из важнейших компонентов содержания учебных предметов художественно-эстетического цикла. Для изучения содержательных основ художественной культуры необходимо определиться с самим понятием «художественная культура». Понятие «художественная культура» вошло в научный оборот в 70-е годы прошлого столетия, первоначально обозначавшее «звено связи» культуры и искусства. Анализ этого явления представлен в трудах Волкова В.И., Бернштейна Б.М., Каган М.С., Конева В.А. и многих других. По определению Каган М.С. художественная культура есть совокупный способ и продукт художественной деятельности людей. Художественная культура представляет собой локальный слой культуры со своим предметным содержанием – произведениями искусства, с собственными институциональными образованиями – театрами, музеями, филармониями и т.п., с особыми механизмами

и закономерностями внутренней регуляции, самоуправления и развития [6, 41]. Сказанное означает, что художественная культура представляет собой особый локальный строй культуры, который объединяет различные виды искусств.

По определению Балтабаева М.Х. художественная культура – это совокупность созданных данным обществом художественных ценностей, а также сам процесс их создания, распространения и усвоения обществом и каждым человеком [7, 34]. Таким образом, в художественную культуру входит и процесс ее усвоения. По мнению большинства исследователей, художественная культура есть слой культуры, кристаллизующийся вокруг искусства для обеспечения максимально эффективного, с точки зрения общества и каждого конкретного социума, протекания художественной деятельности [7, 35]. Таким образом, художественная культура объединяет в себя целый ряд различных видов искусств: архитектура – скульптура – живопись – декоративно-прикладное искусство – музыка – литература. При этом между данными различными областями художественной жизни определенного народа (социума) в каждую эпоху существует прочная внутренняя связь, детерминированная общим характером данной культуры.

Для наиболее полного изучения феномена культуры применяется метод классификации или типологии. Типология – способ научного познания, в основе которого лежит расчленение системы объектов и их группировка с помощью обобщающей модели. Мыльников А.С. определяет тип культуры как целостную, открытую и развивающуюся систему, которая отражает определенный, исторически конкретный стадийно-формационный уровень развития общественного (материального и духовного) производства и адекватный ему тип человеческой личности в контексте этнической эволюции своего времени [8, 271]. Так, существование различных типов культур обусловлено историческим развитием человеческого общества. При этом в науке существуют различные основания для типологии культур. В качестве оснований для типологии культур выступает определенная совокупность показателей, включающие в себя наиболее значимые характеристики, исследуемых культур.

В современном культурологическом знании существует несколько теорий классификации, типологии культур. Наиболее основательной в типологии художественных культур, на наш взгляд выступает концепция типологии известного российского ученого Каган М.С. Согласно, принципам построения историко-культурной типологии Каган М.С. на этапе племенной общности людей существовал традиционный тип художественной культуры, который со временем определяется как фольклорный пласт. Этапу развития народности соответствует канонический тип культуры. Фазе развития национальных общностей соответствует динамическая, личностно-окрашенная художественная культура.

Первый тип художественной культуры приходит на смену первобытно-синкретической культуре и называется этнической культурой. Эта культура творится людьми, живущими в одном месте и связанными кровнородственными отношениями. Такой тип культуры всегда локален и служит для «внутреннего пользования». Этнической культуре характерно явление этноцентризма, означающее свойство этнообщинных сообществ воспринимать и оценивать духовные, культурные и жизненные явления со «своей» точки зрения, с точки зрения «своих», «эталонных» традиций и ценностей. Одной из главных особенностей этнической культуры ее «закрытость» для внешнего мира, для других культур. По мнению Лисаковского И.Н. художественное творчество в рамках этнической культуры отличается практически-прикладной направленностью, обрядово – ритуальным характером, а ее содержательный аспект выражается мифопоэтическим, глубоко религиозным восприятием мира [9, 240]. И именно этнические культуры наиболее ярко выражают специфику тех конкретных способов существования и деятельности (художественной в том числе), которые выработаны определенными этническими общностями в процессе их приспособления к специфическим природным и социополитическим условиям данной среды.

Следующей ступенью развития художественной культуры выступает канонический тип, называемый народной культурой. В своей основе народная культура сохраняет некоторые черты предшествующего этапа – мифопоэтическое восприятие, обрядово-ритуальный и практически-прикладной характер. На этом этапе широко развивается устная традиция – предания, сказки, эпос; доминирует коллективное творчество. Для нее также характерна автономность и «закрытость», т.е. она не вступает во взаимодействие с другими культурами. Характеризуется неповторимой специфичностью, что обуславливает ее возможности в формировании национального самосознания.

Следующий исторический тип – это высшая ступень развития культуры народа, сложившегося как нация. Характеризуется выраженной самобытностью, представляет и выражает национальные особенности и менталитет народа. Национальная культура способна продуктивно взаимодействовать с

другими национальными культурами. Историческое рождение национальной культуры связывается с возникновением профессионального художественного творчества. Таким образом, художественная культура любой нации проходит три взаимосвязанных исторических этапа развития, которые характеризуются преемственностью тех или иных элементов. При этом все типы художественных культур не идентичны и выполняют разную историческую роль, а смена типов выражает законы ее развития.

Знание системы типологии и характерных черт определенного типа культуры позволяет использовать методологические основы, принципы классификаций и сравнительный анализ культур как культурологический инструментарий, необходимый для подбора учебного материала к содержанию предметов художественно-эстетического цикла.

Изучение проблемы содержания обучения национальной культуре в предметах художественно-эстетического, гуманитарного и естественнонаучного цикла дисциплин в трудах исследователей (Ивахнова Л.А., Цветкова Т.К. и др.) позволяет констатировать то, что в связи с обширностью изучаемого материала и невозможностью охватить все виды национальной культуры, необходимо рассматривать один из инвариантов национальной культуры. По мнению культуролога Нурманбетовой Д.Н. любые локальные культуры имеют часть общих признаков, или культурных универсалий. «Нюансы есть, но основы искусств общие для рода людского», так как человеческий род един, независимо от разделения на этносы и нации. Следовательно, общечеловеческий характер культуры задан единством человеческой сущности и тех универсалий, которые лежат в основе всякой культуры [10, 171]. Данные универсалии культуры предстают в специфической форме у каждой нации, и эта группа признаков несет национально-специфическую нагрузку. Практически все специализированные области культуры имеют в той или иной мере национальную специфику. Каждой национальной культуре присущи элементы специфического, неповторимого, чисто индивидуального, характерные только для конкретной нации или народности. Объясняется это тем, что при общих закономерностях становления и развития национальной культуры существуют специфические особенности развития каждой из них. Национальная художественная культура, народное искусство является носителем этнической специфики. Об этом же говорит Бромлей Ю.В., этническая специфика наиболее наглядно проявляется в традиционной материальной культуре, в обычаях и обрядах, в народном творчестве современные изделия народных художественных промыслов сохраняют этническую специфику, связанную с передачей традиций художественного мастерства, сложившегося в рамках этноса [11, 3].

Анализируя различные аспекты национальной культуры, Ивахнова Л.А. приходит к выводу о том, что «для введения национальной культуры в учебные предметы необходимо определить инвариант, который отражает её специфику и может служить элементом конструирования содержания учебной дисциплины. К национально-специфическим компонентам культуры она относит: язык; традиции (устойчивые элементы культуры); обычаи и обряды (система нормативных требований поведения); культура быта, связанная с традициями; нормы общения; национальные особенности мышления, восприятия и отражения мира, т.е. «национальные картины мира»; художественная культура, выражающая культурные традиции этноса. «Представленный перечень необходимо обобщить, чтобы выделить инвариант национальной культуры, который будет элементом конструирования содержания учебного предмета. Инвариантом культуры, несущим национальную специфику являются культурные традиции этноса» [12, 90].

При взаимодействии, контактах и усвоении национальной культуры актуализируется национальная идентичность, проявляется несходство «своей» и «чужой» культуры: обычаев, обрядов, правил и норм поведения, что естественно вызывает ощущение малопонятного. Поэтому проектированию подлежат не только элементы национальной культуры, выражающие её специфику и раскрывающие общую картину культурной традиции, но и элементы «понятные», представляющие интерес независимо от национальной принадлежности; «элементы, которые необходимы для изучения художественного учебного предмета или, способствующие усвоению и обогащению его содержания». Исходя из сказанного выше, знание и умение выделять инвариант национальной культуры дает возможность выработки общих принципов построения программ, учебного материала для разных национальных культур, так как «...скорее всего, невозможно создать программу, строящуюся на особенностях искусств, присущих исключительно данной национальной культуре» [13, 253]. Таким образом, этническая специфика и есть инвариант национальной культуры.

Все вышеизложенное, позволяет нам сделать следующие выводы: развитие национальных культур, в том числе и художественных, происходит по общим закономерностям исторического развития всего человечества, но в тоже время существуют и ее этнические особенности (искусство выступает как «код» культуры и выражается в этнических особенностях искусства); этническая специфика достаточно колоритно проступает в национальной художественной культуре, национальном искусстве; «сохранность» этнической специфики художественной культуры определенного этноса связана с преемственностью традиций художественного мастерства (способов орнаментирования, технологии обработки художественных материалов, круга определенных сюжетов и т.п.); этническая специфика национальной культуры и есть инвариант национальной культуры, который служит элементом конструирования содержания учебного предмета.

Таким образом, знание этнической специфики художественной культуры предполагает изучение характерных компонентов, соответствующих только этой национальной культуре. К таким компонентам в области художественной деятельности этноса относятся элементы, связанные с передачей традиций художественного мастерства. Таким образом, этническая специфика художественной культуры выражается в существовании локальных культурных или этнических традиций. Под этническими традициями в научной литературе (Кочешков Н.В., Чистов К.В.) понимается совокупность наиболее устойчивых и характерных признаков, сложившихся в силу определенных исторических, географических, экономических и социальных условий [14, 198]. Сочетание всех этих признаков делает этнические традиции неповторимыми за пределами данной народности. Сказанное означает, что специфика художественной культуры того или иного этноса определяется наличием исторического опыта художественной деятельности, выраженного в устоявшихся традиционных способах исполнения изделий народного творчества. Для выявления этнической традиции, отмечает Кочешков Н.В. необходимо тщательно исследовать и сопоставлять в искусстве каждой народности следующие компоненты: композиция, круг сюжетов, колорит, орнамент, его структура и семантика, форма и технические приемы. Также сопоставлению и сравнению подлежат основные технико-художественные приемы (декоративные швы, приемы резьбы и гравировки по кости, художественная обработка кожи, меха, ткани, дерева, металла), принципы композиции, стилевые особенности и ряд других моментов [14, 199]. Следовательно, специфика этнической традиции выражается в особенностях орнаментирования, круга сюжетов, колорите, композиции и различных технико-художественных приемах. Знание этнических традиций художественного творчества того или иного народа позволяет исследователю (учителю, в дальнейшем и ученику) безошибочно отличать искусство одного народа от другого.

Согласно точки зрения Гладких З.И. в содержании художественно-педагогического образования необходимо учитывать сочетание двух основных подходов к исследованию культуры: 1) этнографического исследования, основанного на глубинном изучении конкретной культуры; 2) кросс-культурного сравнения. Во взаимодействии данных подходов формируется готовность будущих учителей к реализации ценностей и смыслов национальной культуры в художественно-педагогической деятельности, к осуществлению межкультурной коммуникации посредством искусства [15, 12].

Исследователь Белогуров А.Ю. справедливо полагает, что поликультурное образование должно не только опираться на сравнительно-сопоставительный анализ различных этнокультурных модусов, но всемерно использовать диахронический подход, позволяющий проследить этапы формирования системы духовно-нравственных ценностей, увидеть в историко-ретроспективном аспекте инвариантные и специфические явления в развитии определенного типа культуры, почувствовать «духовный стиль эпохи» и выявить артефакты в развитии данной этнокультуры. Диахронический подход в структуре поликультурного образования направлен на выявление и анализ «культурных стереотипов», представляющих собой совокупность наиболее характерных черт культуры. Так как культурный стереотип представляет собой совокупность взаимодействующих друг с другом и взаимодополняющих элементов, то рассмотрение каждого из них выводит на уровень изучения самой системы. Данный подход направлен на целостное изучение культуры [3, 43]. Таким образом, диахронический подход предполагает изучение отношений между последовательно разворачивающимися стадиями художественного развития, то есть стадиями, следующими друг за другом во временной перспективе [3, 44]. В науке существует и синхронический подход в изучении художественной культуры. Он направлен на изучение явлений и событий, сосуществующих параллельно, одновременно, в рамках одной и той же эпохи, рядом друг с другом, т.е. в большей мере в пространственной перспективе [3, 44]. Таким образом, изучение национальной художественной культуры с позиций синхронического (исследование узкого

исторического отрезка) и диахронического подхода (исследование общей типологии художественно-исторического развития) имеет разные методологические основания. Вместе с тем, по мнению исследователей не один из указанных принципов исследования художественной культуры не являются исчерпывающими.

Современная культурологическая и искусствоведческая мысль в Казахстане отличается многообразием методологических предпочтений в исследовании национальной культуры. Так, с точки зрения казахстанских культурологов Балтабаева М.Х. и Шалабаевой Г.К. изучение национальной культуры должно происходить с позиций системного подхода [16]. Представленная, модель иерархической структуры национальной культуры конструируется как единство относительно самостоятельных элементов. В свою очередь, каждый из компонентов, характеризующей целостной системы (национальная культура) связана элементами, которые «порождают» новые группировки ее элементов – подсистемы. Согласно примеру, приведенному исследователем Шалабаевой Г.К., национальная духовная культура включает традиционно 4 элемента (религия, язык, нравственность и художественная культура). Художественная культура этносоциальной общности является подсистемой более высокого порядка (национальная духовная культура) образует системы низшего порядка (элементы национальной художественной культуры генерирует множество локальных комплексов: художественные ремесла, народные промыслы, изобразительное искусство и др.) [16, 240]. Следовательно, наиболее рациональным при исследовании национальных художественных культур является системный подход, не раз уже, доказавший свою эффективность.

Список использованной литературы:

1. Айталиев А. Поворот к этнокультурным традициям // Мысль. – Алматы, 1996. - № 11. – С.75 -80.
2. Аймаганбетова О.Х. Основы этнопсихологии: Учебное пособие. – Алматы: Литера, 2003. – 178 с.
3. Белогуров А.Ю. Фактор поликультурности в контексте этнонациональной стратегии развития российского образования // Проблемы поликультурного образования: Международный сборник научных статей. – Махачкала: ДГУ, 2001. – С.43 – 51.
4. Джуринский А.Н. Поликультурное воспитание: сущность и перспективы развития // Педагогика. – 2002. - № 12. – С. 93-96.
5. Концепция этнокультурного образования в Республике Казахстан // Казахстанская правда. - 1996. - 7 августа.
6. Каган М.С. Принципы построения историко-культурной типологии. – Изд. Сев. – Кавк. науч. центра высшая школа Обществ. Науки, 1976. - № 13. – С.41- 44.
7. Балтабаев М.Х. Основы музыкально-эстетического воспитания учащейся молодежи средствами казахской традиционной художественной культуры: Автореф. ... д.п.н. – Алматы, 1994. – 35 с.
8. Мыльников А.С. К построению исторической типологии культуры / В кн.: Искусство в системе культуры. /Под. ред. Каган М.С. – Л.: Наука. – 1987. – 271 с.
9. Лисаковский И.Н. Художественная культура: термины, понятия. Значения: Словарь-справочник. - М.: Изд-во РАГС. – 2002. – 240 с.
10. Нурманбетова Д.Н. Человеческая индивидуальность (социально-философские аспекты). – Алматы: «Ақыл кітабы», 1998. – 171 с.
11. Бромлей Ю.В. К разработке понятийно – терминологического аспекта национальной проблематики // Советская этнография. – 1989. – № 6. – С. 3 – 17.
12. Ивахнова Л.А. Методологические основы конструирования содержания учебного предмета: Учебное пособие. – Алматы: АГУ им. Абая, 1998. – 90 с.
13. Неменский Б.М. Мудрость красоты: о проблемах эстетического воспитания. – М.: Просвещение, 1987. – 253 с.
14. Кочешков Н.В. Этнические традиции в декоративном искусстве народов крайнего Северо - Востока СССР (XVIII – XX вв.). – Л.: Наука. – 1989. – 199 с.
15. Гладких З.И. Национальный образ мира и художественное образование //Искусство и образование. – 2004. -№1. – С. 11-23.
16. Шалабаева Г.К. Этнос. Культура. Самосознание. – Алматы: Атамұра, 1995. – 240 с.

ЭОЖ 73/76 (091)
МРНТИ 18.31.09

Қ.О. Жеделов¹

¹п.э.д., Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті,
Кәсіптік білім кафедрасының профессоры
Алматы қ., Қазақстан

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ ЖӘНЕ СЫЗУ МАМАНДЫҒЫНЫҢ ҚҰРЫЛУ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАНАУИ ДАМУЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада кеңестік кезеңнен бастау алған «Бейнелеу өнері және сызу» пәндері мамандығының ашылу тарихы жайлы және «философия», «педагогика», «өнертану» ғылымдарының кеңесінде, эстетикалық тәрбие, бейнелеу өнерінің әдістемесі саласынан шетелде, елімізде қорғаған ғалымардың еңбегі, «рухани жаңғыру» бағытында ғылыми шығармашылық жетістіктерге жол ашқан мамандар ретінде қарастырады.

Сонымен қатар, «Бейнелеу өнері және сызу» пәнінің тарихында қалыптасқан кәсіби іс-әрекетке қажет білім, білік және дағдыны игертуде қарастырылатын дәстүрлі оқыту әдістері, өздігінен білімін жетілдіру, ақпараттық ресурстарды пайдалану, әлеуметтік өзара әрекеттестікке дайын болу, коммуникативтік құзыреттілік тағы басқада дидактикалық ерекшеліктер мен мүмкіндіктер, қазіргі қоғамға қажетті білім берудің мақсаттық бағдарының өзгеруіне, оқыту үрдісінің әдістері мен технологияларының өзгеруіне байланысты рухани жаңғырудың өзекті мәселесі ретінде «Көркем еңбек» пәнін оқыту үрдісінде білім, білік және дағдыны қалыптастыру барысында қолдану керектігі айтылады.

Түйін сөздер: адам капиталы, зиялы, рухани жаңғыру, интеллектуалды ұлт, ренессанс, «бейнелеу өнері», «сызу», «көркем еңбек», оқыту әдісі, технология.

Аннотация

Қ.О. Жеделов¹

¹д.п.н., Казахский государственный женский педагогический университет, профессор,
кафедры профессионального образования
г. Алматы, Казахстан

ИСТОРИЯ ОСНОВАНИЯ И СОВРЕМЕННОЕ РАЗВИТИЕ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЕ ИСКУССТВО И ЧЕРЧЕНИЕ»

В статье рассматривается история открытия специальности «Изобразительное искусство и черчение», которое берет исток с советских времен, а также о специалистах и ученых, которые достигли творческих успехов, защитив научные труды в сфере «философии», «педагогике», «искусствоведение» за рубежом и в РК по эстетическому воспитанию и методике изобразительного искусства в направлении духовного возрождения.

В связи изменением направления сферы образования, в статье, атакже предлагается пути освоения сформированных знаний по «Изобразительному искусству и черчению», традиционные методы по усвоению профессиональных умений и навыков, самореализация учащихся путем использования информационных ресурсов, коммуникативных компетенции, новых технологии и дидактических особенностей и разных современных возможностей при обучении предмета «Художественный труд» и развитие знаний по данному предмету, как объект нового духовного возрождения страны.

Ключевые слова: человеческий капитал, интеллект, духовное возрождение, интеллектуальная нация, ренессанс, изобразительное искусство, черчение, художественный труд, метод преподавания, технология.

Abstract

K.O. Zhedelov¹

¹Ph.D., Kazakh State Women's Pedagogical University, professor, Department of Vocational Education, Almaty, Kazakhstan

**THE HISTORY OF ESTABLISHMENT AND MODERN EVOLUTION OF SPECIALTY
"FINE ARTS AND DRAWING"**

The article deals the history of establishing the specialty "Fine arts and drawing", which takes its origin from Soviet times as well as specialists and scientists who have achieved creative success, defending scientific works in the field of "philosophy", "pedagogics", "art criticism" abroad and in Kazakhstan on aesthetic education and the method of fine arts in the direction of spiritual revival.

Due to changes in the sphere of education, the article also suggests ways of learning formed knowledge on "Arts and Drawing", traditional methods for mastering professional skills, self-realization of students by using information resources, communicative competence, new technologies and didactic features and different modern possibilities in teaching the subject "Art work" and develop the knowledge on this subject, as the object of a new spiritual revival of our country.

Key words: human capital, intellectuals, spiritual revival, intellectual nation, Renaissance, "fine arts", "drawing", "art work", teaching method, technology.

Кеңес дәуірінің алғашқы жылдарында «алаш» зиялылары 1928 жылы Қазақстан Республикасының астанасы Алматы қаласында тұңғыш Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтының ірге тасын қалады.

Қазіргі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 90-жылдық тарихының барысында, Абай атындағы Қазақ педагогикалық институты, Қазақстан Республикасының ЖОО-на, арнайы көркемдік өнер мектептеріне, орта мектептерге «жескіндеме, графика, мүсін, сәндік қолданбалы колөнері түрлерінен және сызу» пәндерінен дәріс және эстетикалық тәрбие беретін жоғары білімді «Бейнелеу өнері және сызу» пәні мұғалімі деген мамандықты ашу басты мәселенің бірі ретінде қарастырды [1, 21].

Осы бір сөзіміздің дәлелі ретінде 1937 жылы Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтының педагогика кафедрасының профессоры Ш.Әлжанов «Ауыл мұғалімі» журналында қазақ және орыс мектептерінде эстетикалық тәрбие жағынан дәріс беретін мұғалімдердің жоқтығы, жетіспейтіндігі туралы өзінің бірнеше мақалаларын жариялаған. Солардың бірі «Политехникалық тәрбие мен эстетикалық тәрбие жөнінде біздің ауыл мектебінің, ондағы мұғалімдердің хабары аз. Іс жүзінде бұл мәселеге көңіл бөлмей, көп жерлерде бұл мәселе эстетика тәрбиесі жүзеге асырылмай келеді» - деген [2, 26]. Осындай мақалалар бірнеше рет баспасөз беттерінде жарияланып, түрткі болып 1938 жылы Қазақ Халық Комиссарлар кеңесінің №870 жарлығымен Алматы көркемсурет училищесі өнер саласындағы ең алғашқы оқу орыны болып ашылды. 1959 жылы Қазақ ССР-нің «Халық ағарту жүйесін одан әрі дамыту жөнінде» заңның жариялануы мен бағдарламаларды қайта құрып білім беру жоспары қайта қаралды. Осы аралықта «Бейнелеу өнері және сызу» пәндерінен ЖОО-да мұғалімдер дайындауды өте өткір түрде басты мәселе ретінде көтерді. «Бейнелеу өнері» және «сызу» пәндерінен жоғарғы білімді мамандық иесін дайындау үшін 1963-1964 оқу жылы Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтында «Физика-математика» факультетінің кафедрасы ішінен кешкі және сырттай бөлім ашылды. Осы кешкі және сырттай бөлімге түскен алғашқы түлектер қатарында Алтынсарин медалінің иегері Амангелді Каримов, Мұратбек Нұрлыбаев, Ерқасан Көмеков тағы басқада суретші-педагогтар дәріс алды.

Кешкі және сырттай бөлімді бітірген алғашқы түлектердің жетекшісі болып Қазақстанның халық суретшісі А.Ғалымбаева бастап 1969 жылы 8-ші шілде де, Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтында «Көркемсурет» факультетінің ірге тасын қалап, профессор-оқытушылар құрамы қызметтерін бастады. Осы «Бейнелеу өнері және сызу» пәндері мамандығын бітірген түлектің бірі Қазақстан оқу-ағарту ісінің үздік қызметкері, оқу ағарту ісіне еңбек сіңірген мұғалім Сапа Ысқақов өзінің еңбек жолын Алтынсарин институтында бейнелеу өнері маманының кіші ғылыми қызметкері ретінде және №2-ші мектеп-интернатта бейнелеу өнері пәнінен, үйірмеден сабақ берген еңбек ардагерінің бейнелеу өнері және сызу мамандығының студенттерімен кездесу естелігінде айтылған болатын.

Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтының «Көркемсурет» факультеті, Қазақстан Республикасындағы «Бейнелеу өнері және сызу» пәндері мұғалімін және суретші кәсіби маман дайындайтын тұңғыш ЖОО-ны болып қабылданды.

Қазақстанда «Бейнелеу өнері және сызу» пәні мұғалімі мамандығын бітірген түлектер әлемдік деңгейде бейнелеу өнері шеберлерін, сонымен қоса еліміздің жоғарғы оқу орындарына, өнер академияларына, арнайы көркемдік өнер мектептеріне, бейнелеу өнері түрлерінің әдістемесінен практикалық тұрғыда дәріс беріп, орта мектептерде бейнелеу өнері түрлерінен эстетикалық тәрбие және сызу пәндерінен дәріс беру арқылы жалпы білім-ғылым саласында өз жетістіктерін көрсете бастады.

Әсіресе, Кеңес Одағы кезеңінде Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «Көркемсурет» факультетінде «Бейнелеу өнері және сызу» пәні мұғалімі мамандығы саласының «Рухани жаңғыру» бағытындағы орындалып жатқан ғылыми және шығармашылық тұрғысындағы іс-әрекеттері Одақтас Республикаларды, Мәскеуді, соның ішінде Одақтың көптеген ЖОО-ын бей-жай қалтырмады [3, 13].

Кеңес Одағына танымал РБА-ның академиктері, педагогика ғылымдарың докторлары, профессорлары (Е.В. Шорохов, С.П. Ломов, В.С. Кузин, Г.В. Беда) ҚРҰА, академигі Ғ.Есімов, Қазақстан оқу-ағарту ісінің үздік суретші-ұстаздары, Қазақстан Суретшілер Одағының төрағасы Е.Мергенов, Б.Е. Омарбеков, «өнертанушы» өнер кандидаты, профессор Қ.Мұратаев, кәсіпқой суретшілер Е.Төлепбаев, Б.Мырзахметов, Т.Ордабеков және т.б. да өнер иелері дизайнерлер Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің «Көркемсурет» факультетінің ғылыми саласымен бірге кәсіби шығармашылық қарым-қатынаста қызмет жасауда.

Кеңестік кезеңде, Қазақстандағы «Бейнелеу өнері және сызу» мамандығының жағдайы мен перспективасын зерттей келіп, РБА-ның академигі Г.В. Беда, Мәскеу мемлекеттік педагогикалық университетінің «Көркемсурет және графика» факультетінің кеңесінде «Қазақстанда қаншама суретші-мұғалімдер дайындайтын көркемсурет факультеті бар, недеген өнерді жақсы көретін халық» [3;13] - деген ой тудырудың өзі, Қазақстандағы «бейнелеу өнері және сызу» пәні мұғалімі мамандығын бітірген түлектердің «Рухани жаңғыру» бағытында ғылыми шығармашылықта орындаған жетістіктерінің куәсі деп қарастыруға болады.

Сонымен қатар, Қазақстанда бейнелеу өнері түрлерінің әдістемесін оқыту саласынан ғылыми зерттеу жұмыстарын қорғауға, ғылыми кеңестің жоқтығы ауырtpашылығын тудырса да осы, қиыншылыққа қарамастан 80-ші жылдардың басында «Бейнелеу өнері және сызу» пәні мұғалімі мамандығын бітірген отандық ғалымдарымыз: Ә.Қамақов, Қ.Ералин, Ж.Балкенов, Л.Медведев, Қ.Әмірғазин, М.Жанаев, С.Аманжолов, Р.Мизанбаев, Н.Г. Назарова және тағы басқа да отандастар Ресей мемлекетінің жоғарғы оқу орындарындағы ғылыми кеңестерінде кандидаттық диссертацияларын қорғады.

80-ші жылдардың соңында тұңғыш докторлық диссертацияны Ресей елінің ЖОО-да бейнелеу өнерінің әдістемесінен қорғаған Л.Г. Медведев болды. Ал, тоқсаныншы жылдары Қ.Ералин, Қ.Әмірғазин, Л.Смановтар қорғаса, 2000-шы жылдан бастап Д.Камешов, С.Аманжоловтар өздерінің ғылыми-зерттеу тақырыптарын бейнелеу өнерінің әдістемесінен қорғап, Қазақстан «Бейнелеу өнері және сызу» пәні мұғалімі мамандығының ғылыми жетістіктерін шетелде, Ресей ЖОО-да жаңғыртты.

Бір қатар ғалымдарымыз 90-шы жылдан бастап Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің философия, педагогика ғылымдарының дәрежесін беру жөніндегі диссертациялық кеңесте өздерінің кандидаттық, докторлық диссертацияларын осы ғылым салаларымен кіріктіре қорғаған, қазіргі педагогика-психология институтының директоры, психология-педагогика ғылымдарының дәрежесін беру жөніндегі диссертациялық кеңестің төрағасы п.ғ.д., профессор Б.А. Әлмұхамбетов, п.ғ.д., профессор Л.Б. Ивахнова, ф.ғ.д., профессор Б.К. Байжігітов, п.ғ.д., профессор Қ.О. Жеделов қазіргі «Өнер, мәдениет және спорт институты» директоры п.ғ.д., профессор Н.Исабек және тағы басқа да ғалымдар өз ғылыми шығармашылық жетістіктерін көрсете білді. Қазақстан «бейнелеу өнері және сызу» пәні мұғалімдерінің мамандығы жазған ғылыми еңбектерді «педагогика», «философия», «өнертану» ғылымы саласына қосқан ғылыми мұра деп санауға болады.

Еліміз егемендік алғаннан бері бейнелеу өнерінің мамандары алыс-жақын шетелдік ғылыми кеңестерде Ресей, Қырғыз мемлекетінің Омск, Бишкек қалаларындағы ЖОО-да Б.Оспанов, Ж.Шайғозова, Е.Кисемисов, Т.Қожағұлов, Г.Келденева, З.Рабилова және тағы басқада көркемсурет факультетінің профессор-оқытушылар құрамы қорғады, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде және Т.Жүргенов атындағы Өнер Академиясында «философия», «педагогика» және «өнертану» ғылымдарының дәрежесін беру жөніндегі диссертациялық кеңесте «Арнайы пәндерді оқыту әдістемесі және өнер тарихы» кафедрасының профессор-оқытушылар құрамы Ш.Ақпаева, М.Сұлтанова, Қ.Оразқұлова, Г.Лапп, А.Ибрагимов, сәндік қолданбалы өнер кафедрасынан Р.Канапьянова, Б.Мұхамеджанов, А.Сманова және кескіндеме кафедрасынан Е.Рысымбетов өнертану ғылымының PhD докторы дәрежесін қорғап шықты. Осы бір азғантай аралықта «Көркемсурет» факультеті кафедра-

ларының профессор-оқытушылар құрамы, соның ішінде «Арнайы пәндерді оқыту әдістемесі және өнер тарихы» кафедрасының профессор-оқытушылар құрамында бір докторлық бес кандидаттық диссертация қорғалып «рухани жаңғыру» бағдарламасына қосқан үлесі айтарлықтай болды.

Сонымен қатар, «Арнайы пәндерді оқыту әдістемесі және өнер тарихы» кафедрасы 2002-ші жылдан бастап магистратура, 2013-шы жылдан нарықтық экономика талабына сай бәсекеге қабілетті жоғары білімді философия PhD докторанттарды дайындап оқытуын жалғастырып келеді. 2017 оқу жылы 6D010700–«Бейнелеу өнері және сызу» мамандығы бойынша философия докторы PhD дәрежесін алу үшін Ж.О. Небесаева дайындаған диссертациялық жұмысын қорғады.

Бірақ, қазіргі заманауи уақытта бәсекеге қабілетті жоғары білімді оқытушы өз ісінің білгір маманы болуы үшін ғылымды игеріп қана қою жеткіліксіздігін түсіну керек. Ол ХХІ ғасырдың сын тегеурініне жауап бере алатын жаңа кәсіби әдіскер ғалым практикалық шығармашылық деңгейін сынып шеберлігі арқылы көрсету, жеке көрмесін ұйымдастыру, өзінің жазған оқу-әдістемелік құралдары арқылы талапкерді теориялық және практикалық тұрғыда білімі мен біліктілігін жетілдірем деген ойдан арылып, дәріс беру барысында дәстүрлі және заманауи материалдарды, жаңа инновациялық технологиялар арқылы қолданып және іс-тәжірибеде өзінің шебер ұстаздық қасиетін көрсете білуі арқылы маманның пәнге деген қызығушылығын арттырудың құзыреттілігін менгеруді қарастырады.

«Рухани жаңғыру» бағытындағы басты мақсат: суретші-профессорлар, профессор-оқытушылар құрамындағы әрбір шебер ұстаз, өзінің шебер ұстаздық қасиетін көрсету бағытында жасаған шығармашылық еңбектеріне заманауи материалдарды, жаңа инновациялық технологияларды кіріктіре оқытудың іс-әрекетін қолдану болып отыр.

Шындығында жаңа заман талаптарына орай, зияткерлік қабілеті мол профессор-оқытушылар құрамын кафедрада топтастырып, заманауи кәсіби мамандар даярлау, бүгінгі ЖОО-да қарастырылып отырғаны ақпарат құралдарында айтылуда.

Осыған байланысты президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев ұсынған «Интеллектуалды ұлт – 2020» ұлттық жобасы [4,14] жаңа формациядағы Қазақстандықтарды тәрбиелеуді және бәсекеге қабілетті адамдарды, капиталы бар елге айналдыру идеясы ЖОО-ның басты мәселесі ретінде қарастырылып отыр.

Президентіміздің сөзімен айтқанда «Қазақстан немен мақтануы керек дегенде, кешегі тарихымыздың бастауы бабаларымызбен, бүгінгі шамамызбен, келешектегі болымысымызбен мақтану керек». Экономиканың ең басты капиталы – шикізат, өндіріс, сауда немесе қаржы саласы емес, ең алдымен адам капиталы деп нақтылап халқымызға жеткізгенді.

Осы президентіміз көтеріп отырған мәселені, Еліміз егемендік алғаннан бері қазіргі уақытқа дейінгі қойылып отырған талапқа сәйкес, «бейнелеу өнері және сызу» пәні мұғалімі деген мамандықты заман талаптарына орай, қоғам бәсекелестігіне төтеп бере алатын мамандық ретінде дайындау ЖОО-ның негізгі басты мәселесі ретінде көңіл бөлу қажеттігі туындаған еді.

Кеңестік кезеңнен бастау алған «Бейнелеу өнері» және «сызу» пәндерінің қалыптасқан тарихи дамуына қазіргі қоғамдағы жағдайлар жоғарғы кәсіби білім беру жүйесіне өзгерістер енгізу қажеттігін тудыруда. «Бейнелеу өнері» және «сызу» пәндерінен білім беру мақсаттары, кәсіби іс-әрекетке қажет білімі, білігі мен дағдыларын игертумен ғана шектелмейді. Ол қазіргі енгізіліп отырған «Көркем еңбек» пәнін оқыту процессінде пәнде берілген проблемаларды шешуге, өздігінен білімін жетілдіруге, бейнелеу өнері және сызу пәндеріндегі ақпараттық ресурстарды пайдалануға, әлеуметтік өзара әрекеттестікке дайын болу, коммуникативтік құзыреттілік секілді негізгі біліктіліктерді өзінде қалыптастыру арқылы пән мұғалімі мен профессор-оқытушылар құрамының «Рухани жаңғыруын» көздейді.

«Көркем еңбек» пәнінің қоғамға қажеттіліктері мен мүмкіндіктері білім берудің мақсаттық бағдарының өзгеруіне оқыту үрдісі әдістерінің технологияларының өзгеруіне әкеп соқты.

Қазіргі заманауи уақытта жалпы, «Көркем еңбек» пәніне кіріктіріліп отырған бұрынғы «Бейнелеу өнері» пәні оқулығында қарастырылған «бейнелеу өнерінің түрлері», «сызу», «тігін», «тағам» және «дизайн» пәндерінен оқытылатын техникалық сызба суреттерді оқыту әдістемесі бойынша оқулық авторларының беріп отырған тақырыптарынан практикалық әдістемелік жұмыс орындату барысында жаңа инновациялық әдістемелерді технологиялық карталарды, құралдарды оқыту әдісінде, іс-әрекетті белсендіру, оқыту, белсенді оқыту әдістерін, жоба, жобалау, ситуациялық талдау әдісін кіріктіре қолданудың жолдарын жан-жақты қарастыруды ұсынады. Сонымен қатар «Кәсіптік білім» мамандығын оқып жатқан мамандықтарға «Көркем еңбек» пәнінен әдістемелік дәріс беру барысында: кескіндеме, графика, мүсін, сәулет және дизайн, сызу пәндері түрлерінен курстық дәріс алуын оқу жоспарында

қарастыру сияқты мәселелер көрінуде. Өйткені «кәсіби білім» беру мамандығын алып жатқан жас мамандар Көркем еңбек пәнінен сабақ өткізгенде осы мәселемен тоғысады ал, «бейнелеу өнері және сызу» мамандығына тігін, тағам түрлерінен пәндік курстық дәріс өткізудің жолдарын қарастыру керектігі болашақта оқу жоспарына енгізу мәселесі күтіп тұр.

Егеменділік алғаннан бастап мамандық бойынша педагогтардың кәсіби білім беру жүйесінде теориялық және практикалық дайындықтарының нәтижесінде алған кәсіби білім, білік, дағдысын іс жүзінде жетілдіру және бекіту үшін Европа, Азия және США елдерінің профессор – оқытушылар құрамымен Ресей, Германия, Түркия, Корей, Жапон, ҚХР-ның т.б., да елдердің жоғарғы оқу орындарымен халықаралық бағдарлама аясында мамандыққа қажетті, ғылыми-практикалық, оқу бағдарламалық жобаларын талдап, олардың әдістемелік шығармашылық әрекеттерімен танысып, жұмыстарындағы эксперимент тұрғысында жүргізілген ғылыми-практикалық зерттеу әдістемелерден студенттерге дәріс беру кезегі күтіп тұр.

Қорыта келе, «Қазақстан жаңғырған Ренессанстық мемлекет. Ренессанс адамзат тарихында болған істің қайта жаңғыруы. Ренессанс өткенді ой елегінен өткізіп содан болашаққа тірек болатын құндылықтар тауып, оны жаңа заманға сай жаңарту, жаңғырту» деп көрсетіп отыр зерттеушілер [5, 89].

«Бейнелеу өнері және сызу» пәнінің тарихында қалыптасқан кәсіби іс-әрекетке қажет білім, білік және дағдыны игертуде қарастырылатын дәстүрлі оқыту әдістері, өздігінен білімін жетілдіру, ақпараттық ресурстарды пайдалану, әлеуметтік өзара әрекеттестікке дайын болу, коммуникативтік құзыреттілік тағы басқада дидактикалық ерекшеліктер мен мүмкіндіктер, қазіргі қоғамға қажетті білім берудің мақсаттық бағдарының өзгеруі, оқыту үрдісінің әдістері мен технологияларының өзгеруіне байланысты рухани жаңғырудың өзекті мәселесі ретінде мектепке енгізілген, «Көркем еңбек» пәнін оқыту үрдісінде білім, білік және дағдыны қалыптастыру барысында бұрынғы дәстүрлі оқыту әдістерін, оқытудың белсенді Ренессанстық әдістерді қолдануға тура келеді.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Жеделов. Қ. *Қазақстан бастауыш мектептерінде бейнелеу өнері білімінің қалыптасуы (1917-2007 жж.) Монография.* – Алматы, 2014 – 267б.
2. Әлжанов Ш. *Бейнелеу өнері сауаттылығы – эстетикалық тәрбиенің негізі.* - Ауыл мұғалімі. 1937. №3 – 60 б.
3. Аманжолов С. *Қазақстан бейнелеу өнері және сызу маманын дайындаудың қазіргі жағдайы және перспективасы // Кәсіби білім беру жүйесіндегі мәдени-интеллектуалдық мүмкіндіктері атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті.* – Алматы, 2013. – 12-17 бб.
4. Назарбаев Н.Ә. *«Интеллектуалды ұлт – 2020» ұлттық жоба.* АСТАНА. *ҚазАқпарат* – 30 қаңтар 2008 ж. www.inform.kz/.../intellektualdy-azamat-kalyptastyru-gylym..
5. Берікбол Р.Р. *Қазақстанда графика өнерінің қалыптасуы. Кәсіби білім беру жүйесіндегі мәдени-интеллектуалдық мүмкіндіктері атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті.* – Алматы, 2013 – 216-221 бб.

ӘОЖ 7.01;7:001.8
МРНТИ 18.31.07

А.К. Жанпейсова¹

¹педагогика және психология мамандығы бойынша 2 курс магистранты
Астана қ., Қазақстан

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ БАРЫСЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Аңдатпа

Мақалада білім беруде оқытудың инновациялық технологияларын тиімді қолданылуы, студенттердің танымын арттыруға, пәнге қызығушылығы, ізденістері мен білім беру мазмұнының сапасына ықпалы қарастырылған.

Инновация, инновациялық технология ұғымына түсінік бере отырып, бейнелеу өнерінің әдістемесін оқытуда жаңа технологияның, педагог мамандарды даярлаудағы ерекшеліктері, шарттары мен тәсілдері ашық көрсетілген.

Бейнелеу өнері әдістемесін оқыту барысында жаңа технологияның сапалы білім берудегі тиімділігі, маңызы айқындалады. Оқу үрдісіндегі жаңа технологияға негізделген компьютерлік, әдістемелік құралдардың түрлілігі, студенттердің білімін бағалаудағы орны, СӨЖ жұмыстарын ұйымдастырудағы қағидалары баяндалған. Білім беруде оқытудың инновациялық технологияларын тиімді қолдану, білім беру мазмұнының сапасын арттыруға студенттердің пәнге қызығушылығын, түрлі тың ізденістерін тудыруға, шығармашылықпен жұмыс істеуіне ықпалы қарастырылған.

Жаңа технологияның сапалы білім берудегі, студенттердің толыққанды дамуындағы мүмкіндіктері, маңызы айқындалады.

Түйін сөздер: бейнелеу өнері, инновациялық технология, әдістеме, компьютерлік, педагог, көркем өнер, қағида, оқу үрдісі

Аннотация

Жанпейсова А.К.¹

¹магистрант 2 курса специальности «Педагогика и психология»
г. Астана, Казахста

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

В данной статье рассматриваются возможности эффективного использования инновационных технологий в учебном процессе которые способствуют повышению познавательной деятельности студентов, качества содержания обучения. Объясняя понятие инноваций, раскрыты особенности и условия новой технологии в обучении методике изобразительного искусства при подготовке специалистов-педагогов.

Определяется значение и эффективность новых технологии в качественном образовании и полноценного развития возможности студентов. Изложены правила организации работы СРС, разнообразие компьютерных и методических средств, роль в оценке знаний студентов основанных на новых технологиях в учебном процессе.

В процессе обучения методике изобразительного искусства, определена важность новых технологий в качественном обучении. Эффективное применение инновационных технологий в обучении, способствует повышению качества содержания образования, интерес студентов к предмету, вызывает различные изыскания.

Ключевые слова: изобразительное искусство, инновационная технология, методика, компьютерный, педагог, художественное искусство, методический, принцип, учебный процесс.

Abstract

A.K. Zhanpeissova¹

*¹Lecturer, Department of design, Aktope Regional State University named after K. Zhubanov
Aktope, Kazakhstan*

**EFFECTIVE APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN METHODOLOGY
OF FINE ART**

This article are considered effective use of innovative technologies in educational process which serve to enhance students learning and quality of learning content. Explaining the concept of innovation, the features and conditions of new technologies were spelled out in process of teaching methodology of fine arts at training of specialists of teachers.

Explaining the concept of innovation, innovative technologies, the features and conditions of new technologies were spelled out in process of teaching methodology of fine arts at training of specialists of teachers.

In process of teaching the methods of fine arts, determined the importance of new technologies in quality education.

Reveals the diversity of computer, manuals, role in the evaluation of knowledge of students, principles of organization of the CDS based on new technologies in educational process. Identified the importance of new technologies in quality teaching.

Key words: innovative technologies, content, computer, methodology, manuals, principles, educational process, fine arts.

XXI ғасырда білім мен ғылым саласында болып жатқан өзгерістер болашақ мамандар даярлауда жоғары оқу орнының алдына жаңа міндеттер қойып отыр. Осыған орай, бүгінгі әлеуметтік білім кеңістігіне сай бейімдеп білім беру, жалпы ғаламдық танымды, ойлауды дамыту, өзінше ғылыми тұжырым жасауға, олардың қажетіне қарай ғылым жетістігін сұрыптауға, студенттердің өзінің іс-әрекетінің субъектісі болуына мүмкіндік туғызу – кезек күттірмес мәселе. Осының бәрі ғылыми және практикалық негізінде жаңа маман даярлауға, соның ішінде болашақ педагог маман даярлауға, жаңа тактикалық және стратегиялық талаптар қояды.

Өскелең ұрпақтың әлемдік сапа деңгейіндегі көркем эстетикалық білімі мен біліктілігінің негіздерін меңгеруіне ықпал ететін жаңаша білім мазмұнын құру білім берудегі өзекті мәселелердің бірі. Қазақстан Республикасының «Білім туралы заңында»: «Білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, білім беру процесінің барлық қатысушыларының үздік білім беру ресурстары мен технологияларына тең қол жеткізуін қамтамасыз ету» - деп көрсетілген болатын [1, 14 б.]. Осыған қатысты білім ордаларында жаңа педагогикалық технологияларды қолдануға қатысты түрлі іс шаралар қарқынды жүруде. Білім орталықтарында педагог мамандарының біліктірігін көтеруде түрлі жаңа инновациялық технологияларға қатысты семинарлар, курстар, тренинг, шебер-класстар ұйымдастырылуда. Білім беруде оқытудың инновациялық технологияларын тиімді қолдану, білім беру мазмұнының сапасын арттыруға студенттерін пәнге қызығушылығын, түрлі тың ізденістерін тудыруға, шығармашылықпен жұмыс істеуіне ықпал етеді.

Себебі білім беру саласында жаңа инновациялық технологияларды қолдану қоғамның қажеттілігінен туындаған білім беру сапасының тиімділігін арттыру болып табылды.

Қазіргі кезде білім саласында еңбек етіп жүрген ұстаздар, білім алушыларға сапалы білім беру мақсатында түрлі белсенді әдістерді қолдануда. Өйткені ұстаздың мақсаты – әрбір болашақ маман иесіне сапалы білім беру, олардың жан-жақты дамуына мүмкіншілік жасау, білім алуға қызығушылығын арттыру.

Ұстаз қызметінің негізгі мәні – оқушыларды оқыту, тәрбиелеу, дамыту ғана емес, сол үдерістерді басқаруды шығармашылықпен ұйымдастыра білу. Әрбір жеке тұлғаның, бүкіл халықтың, бүкіл қоғамның тағдыры оқытушы еңбегінің нәтижесіне тікелей байланысты. Сонымен қатар болашақ ұрпақтың білімі қазіргі заманғы әлеуметтік – мәдениетке сәйкес болуы қажет [2, 133 б.].

Көркемдік білім беру мазмұнының заман талабына сай күрделі өзгерістерге түсуі оны оқытудың әдіс-тәсілдерін де жаңартуды қажет етеді.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінің барлық саласында жаңа технологияны жоспарлы түрде енгізіп, ішінара кіріктіріп сабақ өткізу немесе түгелдей қамтамасыз ету қажеттігі туындап отыр.

Білім беруді ақпараттандырудың негізгі мақсаты Қазақстан Республикасында біртұтас білімдік ақпараттық ортаны құру болып табылады. Осыған байланысты, білім беру саласында жаңа ақпараттық технологияны пайдалануға, Қазақстан Республикасындағы ақпараттық кеңістікті әлемдік білім беру кеңістігімен сабақтастыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі замандағы технология әрбір тұлғаның білім алу үдерісінде көркемдік көзқарасын, шығармашылық қабілетін қалыптастыруға айқын мүмкіндіктер береді.

Инновация сөзі латын сөзінен аударғанда жаңалықты ендіру деген ұғымды білдіреді. Ал инновациялық оқыту дегеніміз – жаңалықты ашу, оны игеру және өмірге енгізу. Қазіргі кейбір жаңалық жүйесі ескінің айналып келуі немесе өзгеріске еніп қайталануынан туған мәселелер. **Инновациялық технологиялар** – ол білім саласындағы қолданатын жаңа ақпараттық технологиялар, ғылым жетістіктеріне негізделінген әдістер.

Инновациялық технологиялардың тиімділігін нақтырақ түсіну үшін, оны дәстүрлі технологиялармен салыстырып көрелік.

Дәстүрлі және инновациялық технологияларды салыстыру

Негізгі сипаттамалары	Білім берудің дәстүрлі үлгісі	Білім берудің инновациялық үлгісі
Білімдерді қолдану	Типтік білімдерді ғана қолдану	Шынайы шарттарда білімдерді жетік қолдану
Білім берудегі басым стандарты	Фронтальді (дәріс) және жеке (семинар сабақтары және бақылау)	Білім беру саласында топтық және ұжымдық жұмыстар стандарттарын қолдану

Жаңа технологияны басшылыққа алып оқыту – бұл танымдық қызметті ұйымдастырудың арнайы нысаны. Ол әбден нақты әрі болжамды мақсаттарды білдіреді. Мұндай мақсаттардың бірі – тыңдаушы өзінің ақыл-парасатының толымдылығын сезінетіндей қолайлы жағдай жасау, бұл оқу үдерісінің өзін өнімді етеді.

Жаңа оқыту технологияларының принциптері:

- көкейтесті мәселелерді өзіндік шешу;
- жеке даралық;
- субъективтілік;
- таңдау;
- шығармашылық пен сәттілік;
- сенімділік пен қолдау;

Интербелсенді әдістер оқу қарым-қатынастары ортасын құрады ол ашықтықпен;

қатысушылардың өзара әрекеттестігімен;

қатысушылардың дәлелдерінің теңдігімен;

бірлесе білім жинаумен;

өзара бағалау мен бақылау мүмкіншілігімен сипатталады.

Кез келген пәндік әдістеменің идеясы – әр студенттің жеке ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін ашу болып табылады, одан кейін бұл мүмкіндіктердің ұтымды жүзеге асырылатын құрылымы анықталады.

Бұл жерде оқыту қызметінің тәсілі:

ең басынан әр студент үшін оқшауланған орта құрылмайды, керісінше, ол өзін көрсете алу мүмкіндігі болатын ашық жан-жақты білім ортасы құрылады. Бұл мүмкіндікті педагог кәсіптік тұрғыдан анықтаған кезде оның дамуы үшін қажетті жағдай тудыратын оқытудың формасын ұсынуға болады;

оқытудың жаңа технологияға негізделген әдістері сабақтың практикалық бағдарлануын қамтамасыз ете отырып, жоғары оқу орындарының қабырғасынан-ақ студенттердің кәсіби іскерлігі мен дағдыларымен қатар, кәсіби білімін де қалыптастыру үшін жағдай туғызады. Оқытудың белсенді және интерактивті әдістерінің мәні студенттердің сол және басқа да тапсырмаларды орындау процесінде іскерлік пен дағдыны өз бетімен меңгеру мүмкіндігін қамтамасыз ететін, практикалық және ойлы әрекеттерін оятудан, жағдай жасаудан тұрады.

Бейнелеу өнері әдістемесін оқыту барысында жаңа технологиялар тиімділігі:

- әр студенттің жеке танымдық қабілеттерінің дамуы
- оқу үрдісін студенттердің қабілет, дайындық және қызығушылық деңгейін есепке алып жетілдіру.

- студенттердің жеке тәжірбиесін көбірек анықтау
- студенттердің өзін-өзі тануына, қабілеттерінің іске асуына көмек көрсету.

Әсіресе жоғары оқу орындарында жас мамандарды дайындауда бейнелеу өнері саласында көркем-эстетикалық біліктілік, тәрбие ісінде бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі пәні ерекше орын алады [3, 27 б.].

Көркем білім мен тәрбиенің өзара бірлесе жүруі, бейнелеу өнерін оқытуды жаңашаландыру, өнерге деген қызығушылықты қалыптастыру, мұның бәріне біртұтас жүйеде қол жеткізуге болады.

Бейнелеу өнерінің жаңа технологияға негізделіп оқытылуы келесі шарттарды талап етеді:

- тапсырма берілгенде және оның практикалық орындалуы олардың мазмұнының теориялық негізін анықтайды;

- аталмыш пән арқылы бейнелеу өнеріне түсінігін, дұрыс көзқарасын қалыптастыру арқылы бейнелеу өнерінің құндылығын бойына сіңіру;

- жоғары оқу орнында оқытудың жаңа технологиясын тиімді қолданып оны жетілдіре отырып студенттердің терең саналы білім алуын қамтамасыз ету;

- білім алушылардың дүниетанымы мен өнердің халықаралық деңгейдегі жағдайын оқу материалдарымен байланыстыра алуын ескеру.

Бейн өнері әдістемесі бойынша тапсырмаларды орындауда жан-жақты, терең түсінікте қарастырылуы, көркем эстетикалық талаптарға жетіп, белсенді шешім табуға әсер етеді.

Мысалы бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі сабағында студенттер бейнелеу өнеріне оқытудың түрлі әдістемелерін тани отырып, қалыптасып дамуын, тарихын, және т.б. таным әдістерін зерттейді. Оқытушы сабақ барысында лекциялық курста түсінігі бойынша терминдік ұғымдарды, ғалымдардың өмірбаяны туралы деректерді компьютердің мүмкіндіктерін қолдана отырып баяндайды.

Бұл жағдайда студенттердің оқуға қызығушылығы, алған білімді ауқымды және терең ой елегінен өткізілуі көрініс табады.

Әрбір оқу сабақтары өзіне лайықты әдіс пен іс-әрекетке деген ерекше қатынасты қажет етеді. Бұл қызметте әсіресе дәрістерді өткізуге деген тапқырлық пен педагогтық шеберлік маңызды орын алады. [3, 27 б.] Теориялық білім семинар сабақтарында бекітіледі.

Осыған байланысты қазіргі кезде оқу үрдісінде компьютерлік мультимедиялық, оқу әдістемелік құралдары өз орнын табуы тиіс.

Бұларға мыналар жатады:

- аталмыш пәннің дамуына ерекше үлес қосқан белгілі ғалымдардың өмірбаяны туралы деректер.

- тақырыпқа қатысты көркем терминдердің мағынасын түсіндіретін мәтіндер, презентация түрінде жасакталған.

- белгілі тақырып бойынша түрлі суреттер, қысқаша видеолар.

- тақырыптық материалдың менгерілуіне қатысты орнайы тестік материалдар.

Қазіргі білім беру жүйесінде жаңа инновациялық және компьютерлік технологияларды белсенді қолдануда. Бұған мысал интернеттің дамуды мен білім беру мекемелерінің компьютерлік техникаларымен барынша жабықталып, қашықтықта оқыту жүйесінің үздіксіз жетілдірілуі.

Студенттердің қорытынды білімін бағалау орталықтандырылған компьютерлік бақылауға құрылған. Бұл жағдай студенттердің танымдық белсенділігін, логикалық ойлау жүйесін арттырумен қатар шығармашылықпен еңбектенуіне ықпал етеді. [4, 45 б.]

Педагогикалық жоғары оқу орындарының маңызды міндеттері мұғалімдерді тек білімді ғана емес, сонымен қатар практикада да қажетті кәсіби білімді тиімді қолдануға және өз бетімен іздене білетін маман етіп дайындау болып табылады.

Жаңа технологияға негізделіп жасалған әдістеменің ерекшеліктері:

Оқу үрдісі білім алушы мен оқытушының оқу сұхбатына негізделген, ол бағдарламалық қызметті бірлесіп құруға бағытталған. Бұл жерде білім алушы ынтасы, оқу материалының мазмұнын, формасын, түрін жеке таңдауы, алған білімін оқытуға қатысты емес жағдайда, қажет болған соң өздігінен пайдалануға талабы есепке алынады. Осы қағидамен құрылған студенттердің өз бетінше жұмыстары (сөж) оқытушының жұмысын жеңілдетеді. Оқытудың белгілі бір уақыты белгіленіп студенттерге бағдарламалық бағыт беріледі. Мұндай оқу-тәрбие формасында оқытушы белсенділігі төмендеп, ал керсінше студенттердің белсенділігі артады.

Бұл жердегі студент ұстанымы:

- оқу-тәрбие үрдісінің элементтерін еркін таңдауы;

- өзін-өзі тану, өз орнын табу, өз қабілеттерін жүзеге асыру.

Бейнелеу өнерін оқыту үрдісінде жаңа технологияны пайдалану студенттердің толыққанды дамуына мүмкіндік жасайды.

Оқу үрдісінде жаңа технологияны пайдаланып сабақ өткізу, білім мазмұнының сапасын арттырып, ақпараттық ортаны қалыптастыруылуымен ерекшеленіп, сондай-ақ сапалы білім берілуінің мүмкіндіктерін ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Алматы, 2011. – 14 б.

2. Кертасева К.М., Есімова Д. Д. Ұстаздың ұлттық тәлім-тәрбие беруге деонтологиялық даярлығы: педагогикалық мамандықтар студенттеріне арналған оқу-әдістемелік құралы. – Павлодар: Кереку, 2010. – 133б.

3. Мұқашев С.М., Сейітов А. Ғ., Хамзин Н.А. Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі: Оқулық. – М.-Астана: Фолиант, 2008. – 304 б.

4. Имжарова З.У. Педагогикалық пәндерді оқытудағы белсенді және интерактивті әдістер (Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университетінің оқытушыларына арналған әдістемелік ұсынымдар). – Ақтөбе: Басылым, Қ.Жұбанов атындағы АӨМУ, 2014 ж. – 67 б.

УДК 373.1

МРНТИ 14.25.01

A.A. Sagimbayev¹, B.M. Momenov²

¹candidate of pedagogical sciences, docent

²candidate of pedagogical sciences, docent,

*Head of the Chair of Design, member of the Designers,
Aktobe Regional State University named after K.Zhubanov
Aktobe, Republic Kazakhstan*

EDUCATION THROUGH ART

Abstract

Creativity is the most complex area of man's relationship to the surrounding world of nature and society, the most perfect form of self-assertion of the individual in the system of relationships of modern civilization, in the manifestation of the creative activity and all-round development. All the current achievements in the development of mankind production forces in the creation of the world system of cultural values, in shaping the spiritual aspect of its best representatives is the product of human creativity, the living incarnation of the creative thoughts of the people in the vast set of areas of artistic work and initiative. Pedagogical patterns of development of fine arts, didactic conditions of its implementation and the relationship with the training are identified on the basis of personality active approach to learning.

Key words: education, fine arts, creative perception, theory of knowledge, training, artistic principle, personal self-development, educational work

Аңдатпа

Ә.Ә. Сағымбаев¹, Б.М. Моменов²

¹педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент

²педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент

Қазақстан дизайнерлер одағының мүшесі

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті

Ақтөбе қ., Қазақстан

ӨНЕР АРҚЫЛЫ БІЛІМ АЛУ

Шығармашылық – адамның қоршаған әлемге, табиғат пен қоғамға деген қарым-қатынастарының күрделі саласы бола тұра, ол жеке тұлғаның қазіргі өркениет жүйесіндегі өз орнын таба білуіне, оның бойындағы шығармашылық белсенділікті және жан-жақты дамуына бірден-бір себеп болатыны анық.

Бүгінгі күнгі дамуға адамның қол жеткен жетістіктері өндіріс күштері арқылы әлемдік мәдени құндылықтар жүйесін құруда, тұлғаның озық рухани келбетін қалыптастыруда көркем еңбек пен ізденіс арқылы адам қолынан шыққан шығармашылық өнім ең жоғары жетістіктерінің бірі саналады. Тұлғаның тұлғалық – іс-әрекетімен оның бейімділігін ескере отырып оқыту оның болашақта кәсіби даярлығына, оның бойындағы бейнелеу шығармашылығының дамуына қойылатын педагогикалық талаптар мен дидактикалық шарттар негізінде іске асырылады.

Түйін сөздер: тәрбие, бейнелеу өнері, шығармашылық қабылдау, танымдық теориясы, кәсіби дайындық, көркемөнерлік қағида, тұлғаның өзін-өзі жетілдіруі, оқу жұмысы.

Аннотация

Сағымбаев А.А.¹, Моменов Б.М.²

¹кандидат педагогических наук, доцент

²кандидат педагогических наук, доцент

Член союза дизайнеров Казахстана

*Актюбинский региональный государственный университет им. К. Жубанова
г. Актобе, Казахстан*

ОБРАЗОВАНИЕ ЧЕРЕЗ ИСКУССТВО

Творчество – наиболее сложная сфера отношения человека к окружающему миру природы и обществу, наиболее совершенная форма самоутверждения личности в системе взаимосвязей современной цивилизации, в проявлении творческой активности и всестороннего развития. Все достигнутое на сегодняшний день человечеством в развитии производственных сил, в создании мировой системы культурных ценностей, в формировании духовного облика лучших своих представителей является продуктом человеческого творчества, воплощения живой творческой мысли людей в огромной совокупности направлений художественного труда и самодеятельности. Педагогические закономерности развития изобразительного творчества, дидактические условия его реализации и взаимосвязь с профессиональной подготовкой выявляются на основе личностно-деятельностного подхода к обучению.

Ключевые слова: воспитание, изобразительное искусство, творческое восприятие, теория познания, профессиональная подготовка, художественный принцип, саморазвитие личности, учебная работа.

Introduction

The subject of the searching something new is always a person transforming the objective world of things, phenomena and facts. He purposefully alters the shape of objects, eliminates the current "harmony" of their relationship. However, no matter what the amount of these relationships are destroyed, the objects are the remain particles of objective world. And to be such, they should be included in the new system of relations with the surrounding objects in what previously were not revised. New relationships are the new ways of being objective, that is to say, being manifested in a fundamentally new property (the new entity).

As a new feature, the new truth is always subject in its content, it must necessarily be carried out on their new objectivity. Where we can get the novelty in creative search? Any property of the object is a form of life that is its functional entity, i.e. a set of very specific ways of influencing on the object of the world of things, phenomena, the facts. The "property-essence" of it can not be anything other than the total reaction of the object on the perceived impact. In other words, the substantive content of the properties determine the significance of this reaction as changing the form and content of the object reflected in the human mind in the form of a functional image. Therefore, objectivity is determined by the properties of the object itself projecting the subjects, i.e. carrier. Hence, any changes to the properties are caused exclusively by changes of the carrier.

The property never directly goes into the property; properties can only be compared as similar or different parties (forms of expression) of its carrier. And only by analyzing the new of the carriers, you can isolate on the background of content included in the old. So objectivity of new property or new objectivity, is lockable in human consciousness measurement of form and content of the object by changing its object relationships with the world of things, phenomena, facts, i.e. when new ways of influence on it from the external world exist. Simplistic, but quite clearly the empirical statement of this position can be obtained by transforming effect on a simple piece of clay, turning it into a large number of functional forms of life.

This provision about the essence of objects as a direct result of their interaction with the surrounding world of objects found its views on the development of the theory of knowledge. Stressing the validity of the words of Hegel, that the same thing is not anything else as it is, excellent quality, defined as other relationships with the

other things, objects, events, we can make an important methodological conclusion that everything and everyone is in the "in Me ", and" other "in relation to the other", turning from one state to another, and what appears "comprehensive and overall global communications". Everything (phenomenon, process etc.) associated with each [1].

Under the basis of description about the formation processes of innovation, creativity or mechanism of action, there is the scientific status that any thing is the totality of many properties and can they be useful by their various stakeholders. The historical development has to show these various parties, and thus multiple ways of their usage.

Theoretical background

An arbitrary combination of systems of objective relations is effective in the implementation of creative action in the presence of a wide range of expertise in many fields of science and art. But since one of the goals of education is to produce fine works of the greatest possible number of solutions of the problem, the restriction of the educational process a pictorial theme is inappropriate. In some cases, the most important thing is the priority of different profiles of expertise. Using them acts pedagogical manifestation of dialectics when after teaching "unprofessional" material provides the most complete implementation of the employment objectives, the development of creativity within their profession, rather than by mechanical duplication of components of inventions, i.e. through a standard solution of creative problems.

As it known, the nature of creativity in any sphere of human activity is inseparable from the nature of human knowledge in general. The world is a natural motion of matter, and our knowledge, being the highest product of nature, able only to reflect this pattern. [2]

The specifics of the creative reflection of the laws of motion of matter is: a) the fact of playing mind's absence in the world of "absolute boundaries" and causes them to "overflow" the quality of some other states of nature "things in themselves" into "things for us"; b) awareness of the ability of a material object to reproduce the properties of another, which is the dialectics of material transformation.

Therefore, to build a structural model of graphic activity means to show its sense of inner movement and development, the sources of this movement and the end result, which is equivalent to the description of "mechanism" search and transformation of knowledge in the known carriers of fundamentally new properties. In terms of structural and hierarchical logic-psychological model of creativity consists of the following links.

1. *Implementation of installation on the creative perception of the world.* "Installation" is not an operational concept. It is a comprehensive description of the personality, without which creative research practically does not exist. The meaning of this concept is a natural human ability to perceive and the assessment of the willingness of the world, firstly, to act as an active content of a specific creative process, at least to some extent anticipates the solution, and secondly, to be perceived in their "imperfections" i.e. in the "needs" of development, improvement, rationalization. In a practical manifestation of the installation is implemented as a set of intellectual and physical activities with the perceived objectivity of knowledge. Those actions are:

- singling out the object from the variety of its relationships with the outside world, i.e. the perception of it in a particular functional entity;
- professionalization of the object perceived as turning it into a fact of the professional activity, in which flows the creative search; the main direction of professionalization is interpretation of the object in professional concepts and terms;
- the development of these trends, in accordance with the creative interest of the future specialist in the form of rationalization of objects by means of exposure to organized stock of knowledge (personal experience):
- identification of the main; determining the development of the object of controversy;
- thought experiment in the form of attempts to obtain a decision solely on the basis of existing knowledge in the experiment, i.e. exclusively in the intuitive force.

In practice, the installation of any creative activity is always purely individual expression, that is to say, always has the specificity of a particular person or socio-professional community. The second type of accessories seems to require some clarification. It is associated with the presentation on the work of the installation in the form of impact on the perceived object organized stock of knowledge contained in experiences related to general cognitive aim of professionals. At the same effect on the objects organized store of knowledge always takes the form of a kind of theorizing (at each carefully glance at the world, we are already theorizing noticed Goethe), and this applies to all activities without exception. [3]

The artist impacts on perceived fact by the results of "inner contemplation" of his memories, the scientist does it by abstractions in the system of their relations to the empirical material, philosopher relates the object with categorical systems of knowledge in the structure of a thought experiment.

Inventors have the specifics of exposure to the organized body of knowledge manifests itself in the subject coordinating ideas with the general principles of art and social requirements. This attitude theorizing facts inventor in some way opposed to scientific and artistic theorizing, as it is based on a rigid account of these facts causing the laws to "primerivany" to those of his thought. Thus, the individual nature of the manifestation of the creative installation on the perception of reality is determined by a professional content acting on the object of knowledge. [4,5] The same knowledge makes the specificity of professional activity of the installation in the organization of the following units of the creative process, to achieve their efficiency.

2. *Formation of a problem situation.* Installation on the creative perception of reality leads to the "choice" puzzling object as the organizational basis of the next level of creativity - the formation of a problematic situation (specify problem). Heuristic function on registration of a problematic situation is such an organization anticipate unknown knowledge, which creates conditions for fruitful conduct of any creative operations, i.e. for the future analog solutions. The significance of this heuristic suggests that is the common perception among inventors and scientists view: a well-defined problem is prompt decision. To ensure the clarity of the statement is possible only if knowledge of the dialectical sense of the concept of a problem exists.

Adoption of special characteristics in fact the process of creative search is only possible if the system is adequately formed and the anticipation of the unknown, of course, explains the meaning of anticipation, because it is anticipating the unknown facts and create the class of phenomena, which is similar to the special value supplied to a fact. The adoption of the special function does not mean the loss of a fact subject content. Only through this content the similarity of fact to its class of phenomena can be realized.

This statement leads to one conclusion: a method of forming an integrated system of relationships of all aspects in educational process of the young generation lies in the full orientation of this work to engage youth in a creative search, to develop the creative abilities of each of its representatives. In other words, in education through art.

The development of fine arts will be successfully provided in conditions of developed and implemented special teaching tools and methods of influencing on the motivational, emotional and intellectual proper on professional orientation needs in conjunction with creative skills in educational and extracurricular activities and if teachers take care of creating a situation of success in the process of mastering professional knowledge, skills formation of creative activity. [7]

Conclusion

Dynamics strengthen the training leads to the development of creative skills and personality traits. In turn, creative skills and personal qualities stimulate the professional training of students. Both of them runs successfully if the following conditions are met: the predominance of motivational and emotional component during the introduction part of training period due to the intensive use of means and methods of motivation and the need for fine art; specifically organized educational work on the development of intellectual abilities (memory, thinking, imagination and creative skills) for junior year students, developing their own professional skills and creative skills, the formation of personal experience, creativity, willpower over the control of the final period of study in the content of general technical subjects and special technology, practical tasks in creative meaning, construction elements, holding regular Olympiads, exhibitions, etc., differentiated work of teachers with students, based on the level of development taking into account their skills, usage of methods of correcting students in which there is no progress in their development.

From the perspective of holistic visual creativity is understood as a quality of an individual, formed in the process of education, training and development. It is a combination of creative skills, interests and emotionally stable aspirations for creative activities combined with personal experience, ensuring the successful implementation of a given activity. The level of the graphic competence increases as the progressive development of the individual, exerting a strong influence on the quality of professional activities, self-development of personality. Pedagogical patterns of development of fine arts, didactic conditions of its implementation and the relationship with the training are identified on the basis of personality active approach to learning.

References:

1. Arum Richard, Roksa Josipa. *Academically Adrift: Limited Learning on College Campuses* Published by Jossey-Bass a Wiley Imprint, 2010. – 336 p.
2. Crawley E.F., Malmqvist J., Östlund S., Brodeur D.R., Edström K. *Rethinking Engineering Education: The CDIO Approach 2nd Edition*. – Springer, 2014. – 319 p.
3. De Vries Marc J., Gumaelius L. *Pre-University Engineering Education*, Sense Publishers, 2016. – 262 p.
4. Simmons C.H., Maguire D.E., Phelps N. *Manual of Engineering Drawing: Technical Product Specification and Documentation to British and International Standards Fourth Edition*. – Butterworth-Heinemann, 2012. – 384 p.
5. Bordovskaya N.V., Rean A.A. *Pedagogics - Spb. Print-in «Peter»*, 2008. – 304 p.
6. John Adair. *The art of creative thinking: how to develop your powers of innovation and creativity: London and Philadelphia*, 2007. – 218 p.
7. Zinchenko V.P. *From the stream to the structure of consciousness, //Psychology. Journal of Higher School of Economics*. 2009. – Т.6. – № 2.

ӘОЖ 373.1
МРНТИ14.25.01

Д.М. Ахметов¹

¹М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Педагогика және психология мамандығының I курс докторанты
uzumaki_daulet@mail.ru

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент К.И. Махмұтова М.Әуезов атындағы ОҚМУ

МЕДИАӨНІМДЕРІНІҢ ОҚУШЫ – ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ АҚПАРАТТЫ ҚАБЫЛДАУ ҚАБІЛЕТІНЕ ӘСЕРІ

Аңдатпа

Мақалада автор ақпараттандырудың қауіп-қатер факторлары контекстінде білім алу процесіндегі ақпараттандыру мен оқушының денсаулығы арасындағы байланысты теориялық-әдістемелік мәселе ретінде қарастырады. Қазіргі заманғы медианөнімдердің (интернет, БАҚ, теледидар, компьютер және т.б.) жеткіншектердің сана-сезіміне және денсаулығына әсерін педагогикалық контекстінде қарастырады. Мақалада әр түрлі ақпараттық құралдардың оқу процесі кезінде оқушылардың физиологиялық жай - күйіне жағымсыз әсері туралы анықтама берілген.

Түйін сөздер: ақпараттық қоғам, білім беруді ақпараттандыру, денсаулық мәдениеті, ақпараттандыру қауіп-қатерінің факторлары

Аннотация

Ахметов Д.М.¹

¹ЮКГУ им. М. Ауэзова, докторант I курса специальности педагогика-психология
г. Чимкент, Казахстан. uzumaki_daulet@mail.ru

Научный руководитель: Махмұтова К.И. – к.п.н, доцент ЮКГУ им. М. Ауэзова
г. Чимкент, Казахстан

ВЛИЯНИЕ МЕДИАПРОДУКЦИИ НА СПОСОБНОСТЬ ВОСПРИЯТИЯ ИНФОРМАЦИИ УЧАЩИХСЯ – ПОДРОСТКОВ

В статье раскрывается проблема влияния медиапродукции на способности восприятия информации учащимися подросткового возраста в образовательном процессе школы. На основе теоретического анализа источников, сделан вывод о том, что влияние медиапродукций на сознание учащихся-подростков не ограничивается психологическими факторами и условиями, как это общепринято в массовом педагогическом сознании. Отмечено, что современный подросток, помимо учебной информации получает массу дополнительной, не нужной, препятствующей его полноценной учебно-познавательной активности информации. Показано, что такая информация негативно влияет на мыслительные процессы,

воспрепятствует пониманию учебного материала, ограничивает их усвоение. Выделены факторы обратного, негативного влияния информационных потоков на сознание и поведение учащихся-подростков. Проанализированы причины негативного влияния медиапродукций в физиологическом, психологическом и педагогическом и здоровьесберегающем контекстах. Отмечено, что негативная информация влияет и на психическое состояние и здоровье подростка, и в целом вызывая отрицательные эмоции. Предложены условия и варианты профилактики негативного влияния медиапродукции на сознание и поведение учащихся подросткового возраста. Даны научно-педагогические, практико-ориентированные рекомендации учителям по предупреждению негативного влияния медиапродукций на сознание и поведение учащихся-подростков.

Ключевые слова: медиапродукция, восприятие информации, информационное голодание, учащиеся - подростки информатизационное общество, информатизация в образовании, культура здоровья, информационные риски здоровью.

Abstract

D.M. Akhmetov¹

¹SKSU 1st course doctoral candidate.

K.I. Makhmutova - SKSU PhD (in pedagogy)

DER EINFLUSS DER MEDIENPRODUKTE AUF DIE WAHRNEHMUNG VON INFORMATIONEN SCHÜLER-JUGENDLICHE

In article the author discloses interrelation of informatization in educational process and health of pupils – teenagers in a context the informatization risks and factors as theorist – a methodological problem. And influence of media production (the Internet, media, the smart phones etc.) on consciousness and health of teenagers, also considers this perspective in a pedagogical key.

Key words: Information society, educational information, culture of health, informational influences on health

Қазіргі таңда медиаөнімдердің (интернет, БАҚ, теледидар, компьютер және т.б.) ХХІ ғасырдың барлық заманауи оқушы – жеткіншектің қолында бар екені белгілі. Ата-аналар өз балаларының қатарларынан қалмауы үшін, түрлі гаджеттермен, құрылғылармен қамтамасыз етіп отыр. Қазіргі таңда 5 пен 7 жас аралағындағы балалардың 70 пайызында «смартфон», ал 14 жастағы жеткіншектер өмірінің жартысын виртуалды әлемде өткізуде. Сонымен қатар, әлем педагогтары медиаөнімдердің баланың толығымен жетілмеген психологиялық мінез-құлыққа кері әсері туралы дабыл қағуда. Оның бірден – бір себептерінің бірі – интернет, БАҚ, теледидардан алынған ақпарат. Мұндай ақпарат жеткіншек оқушылардың бойындағы этикалық, моральдік нормалардың өзгеруіне немесе толық жойылуына алып келеді. Мұндай «виртуализацияның» әсері туралы қазіргі заман психологтары [1;2;3] көп уақыттарын жасөспірімдер әр түрлі ойын ойнап, әлеуметтік желіде «өмір сүреді» және ата-аналар бақылауынан тыс виртуалды қауымдастықтарда тіркелгені туралы ақпарат береді. Балалар мен жасөспірімдер «Виртуалды әлемді» күнделікті әдет ретінде қабылдап, өздерінің ұзақ уақыттарын өткізіп, өзекті қажеттіліктерін шешеді, атап айтқанда өзара қарым-қатынасты күшейтеді. Әсіресе коммуникабельді белсенділіктің пайызын жасөспірімдер құрайды. Олардың көпшілігі желіні өз өмірінің ажырамас бөлігіне айналдырған. Дүниежүзілік желінің қарқынды өсуімен байланысты орын алып жатқан осындай өзгерістер тұлғаның өсу процесіне қалай әсер етіп жатқанын зерттеуге қажеттілік туындатады.

Ғалымдар медиаөнімдерінің жасөспірімдердің психологиясына әсер етіп қана қоймай, сонымен бірге олардың физиологиясына әсері болатындығы туралы хабарлайды. Мәселен, интернеттен келген оқу ісіне қатысы жоқ қосымша ақпараттар (компьютер ойындары, теледидар, БАҚ), сонымен қатар ақпараттық сенсорлық әсердің ерекше түрі – шу (мағынасы жоқ ақпаратты тасымалдайтын ақпараттық асыра жүктеу) ойлау процесіне жағымсыз әсер етіп, ақпаратты түсінуге кедергі келтіреді және қабылданған ақпараттың өңделуін шектейді (адам миының ақпаратты өңдеу жылдамдығы секундына 25 биттен аспайды). Бұл феноменді *ақпараттың адам ағзасына асыра жүктелу (overload)* деп атайды, яғни бұл жағдай актуалды емес және пайдасыз ақпараттардың көлемі адамның физиологиялық өңдеу қабілеттілігінен шектен тыс шығу кезінде туындайды. Асыра жүктеу ағзаның барлық жүйелеріне әсер етеді (сезу мүшелері, орталық және перифериялық жүйке жүйесі, қан айналым, тыныс алу, қимыл-қозғалысы). “Когнитивті асыра жүктеу” ұзақ уақытқа есте сақтау қабілетін нашарлатып, ақпараттың жөнді сақталуын және өңделуіне мүмкіндік бермей, ойларды “анық емес және шашыраңқы” қалдырады. Соның

нәтижесінде оқушылардың машықтанбаған жүйке жүйесі, оқу тапсырмасын орындау немесе зерттеу жұмысы кезінде керек мәліметті рационалды жинақтауға, сұрыптауға және түсінуге кедергі жасайды. Ағзаның адаптациялық жүйесіне едәуір күш түседі, ал бұл оқушының денсаулығына тікелей әсер етіп, психикалық ауруларға алып келеді [4].

Бұған дәлел ретінде жастар мен жеткіншектердің ауруға шалдығуының құрылымы мен деңгейіндегі айрықша өзгерістерді атауға болады. Бүкіл әлемдік денсаулық сақтау ұйымының (БДСҰ) дерегі бойынша, соңғы 65 жылдың ішінде неврозбен ауыратындар саны 24 есеге көбейген. Бұл психологиялық кері фактор ретінде саналатын, ақпараттың асыра жүктелуімен түсіндіріледі. Бұндай жағдай ақпараттандыру проблемасын оқушылардың денсаулығын сақтау тұрғысынан да қарауға алып келеді. Бұл жағдай білім беру саласының алдында, дені сау ұрпақтың қалыптасуын инновациялық (ақпараттық) құралдардың қатысында ұйымдастыру мен білім деңгейін көтерудегі өзгерістердің қабылдануы арасында қарама-қайшылықты туындатады.

Ақпаратты асыра жүктеу оқушылардың денсаулығына айрықша әсер ететін маңызды, бірақ жалғыз фактор емес. Тағы бір фактордың болуы парадоксалді болып табылады – ақпараттық аштық, ол информациялық ағымның төмендеуі немесе оның уақытша тоқтауы кезінде болады. Бұл екі құбылыс өзара тығыз байланысты, олар барлық сезу мүшелерімен қабылданылатын информацияның үлкен ағымына деген адаптацияның (үйрену) физиологиялық реакцияларының психофизиологиялық болмысымен ұқсас: ақпараттық ағым бейсана арқылы организмнің сезу органдарымен қабылданылады, және санамен тіркелмейді (ағзаның қорғану реакциясы). Ақпараттық фон адамның қатысынсыз пайда болмайды және де ол оқу процесі мен бұнда қолданылатын техникалық құралдармен ғана байланысты емес, тағы да оқушылардың ортасымен, олардың техниканы басқа мақсаттарда қолдануы (смартфондар, компьютер ойындары, музыка, теледидар, радио, интернет және т.б.) секілді факторлармен байланысты. Ақпараттық фон – ақпараттың асыра жүктелу факторының бір бөлшегі болғанымен, оның кемуі немесе тіпті жоғалып кетуі санамен ақпараттың жетіспеушілігі ретінде қабылданады. Ағза сенсорлық қоздырғыштардың қайта қалпына келуін «қажет етеді». Нақты түсіп жатқан ақпаратқа қатысы жоқ, жағымсыз әсерлер пайда болады. Ақпаратты асыра жүктеудің бөлігі ретінде, ақпараттық фонға тәуелділік туындайды. Бұндай жағдайды сенсорлы депривация деп те қарастырады, ол қарым-қатынастың жетіспеушілігінен, сенсорлық әсерлерден арылғандықтан туындайды. Қайта қалыптасу эффектісін білім алу процесі қарастырса, ақпараттық аштықтың жақсы жақтары да бар, себебі ол ішкі бейсаналық анализді, ақпаратты талдау және сараптау, өзіндік бапталу процестерін жүргізіп, ағзаны әлсіретеді. Ағза ақпараттың асыра жүктелуінен «сақтанбақшы» болып, тез толып қалатын, адаптациялық резервтерді қолданады. Сондай-ақ, оқушы ақпараттың бір бөлігін қабылдауды тоқтатады (естімейді), оны бұлыңғыр күйде қабылдайды, бұл фактологиялық қателіктерге алып келеді. Осының салдарынан, тапсырманы дұрыс шешпеу, ойлау дағдысы мен шығармашылық қабілеттердің кемуі орын алады.

Білім беру саласында ақпараттандыру контекстіндегі оқушылардың денсаулығымен байланысты келесі фактор *ақпаратты (коммуникативті) адаптация* – микропроцессордан құралған ақпараттық құрал-жабдықтардың (компьютер, интернет) жеткіншекті шынайы өмірден аластатуы болып табылады. Ендігі мәселе – виртуалды кеңістікке еніп кеткен баланың күрделі психологиялық тәуелділігі болып табылады, бұл сананың өз физикалық жағдайы туралы білімі төмендеп немесе тіпті жойылып кеткенде пайда болады.[5]

Сана «тек адамдарға ғана тән жоғарғы және сөйлеумен тікелей байланысты ми функциясы болғандықтан», алдын-ала болжай білуге және рефлексияның арқасында өз әрекетін бақылауда ұстау мен реттеуге мүмкіндік бере отырып, шынайылықты көрсетеді. Шынайылық сезім жүйесінің – бес сезім мүшелерінің (көру, есту, иіскеу, сипап-сезу, дәм сезу) қоздырылуынан пайда болады. Виртуалды әлемге енгенде, ақпарат дәл осы сезім мүшелерімен қабылданылады, алайда мәселе бұның ақиқат шынайылық емес, техникалық құралдардың көмегімен құралған, шынайылықта жоқ әлем екендігінде (білім алу мақсатында оны құру компьютерлік немесе бағдарламалық жасақтама арқылы жүзеге асырылады).

Цифрлық ортаның қауіптілігі виртуалды әлемнің «шынайылыққа тән әрекет пен әсерді» қалдыра алатынында және де оның объектілері де материалды әлемнің объектілеріне (физика заңы бойынша) тән қасиетке ие. Виртуалды әлемнің бүкіл шынайылыққа тән заттарды көрсетуінен иллюзия пайда болып, қалған бұл кеңістікке тән барлық заттар «ақиқат» деп қабылданады. Сыртқы физикалық әлемнен толық алыстағандай әсер туындайды. Өртүрлі деңгейде виртуалды әлемге енеді: баяндау, кеңістік, эмоция, сенсорлық, психологиялық, тактикалық, стратегиялық түрде санамен, эмоциямен, когнитивті қызметпен

манипуляцияға жағдай туғызады. Психикалық жағдай шексіздікті, аса зейін бөлуді, уақыттың өткенін сезбеу секілді сезімдер мен қатар, әрекет еткендегі жеңілдікті сезінумен орын алады. Соңында, наркотикке тәуелділіктің механизмін еске салатын құштарлық пайда болады (цифрлық наркотик).

Жаңа оқу технологияларын жасақтауға (оқыту бағдарламалары, тренажерлер және т.б.) мүмкіндік беретін, цифрлық технология өркениеттің дамуының қазіргі сатысында қоғамдық прогрестің бөлігі екендігі күмәнсіз. Алайда, жаңа технологияны жаппай енгізу мен қолдану жолында адамның физиологиялық мүмкіндіктері, әсіресе ақпарат ағымының әртектес және біртектес бағытта болуынан, коммуникативті және танымдық мұқтаждықтардың көзінен, қазіргі әлеуметтік-психологиялық адаптация әдістерінен зардап шегетін жеткіншектер мен жасөспірімдердің әлі толық қалыптаспаған психофизиологиялық ерекшеліктері қажет болуы мүмкін.

Баланың денсаулығын сақтау жолында, ЖОББС-қа сәйкес денсаулық мәдениетін қалыптастыру үшін, білім алу процесінде кездесетін қауіп-қатердің факторларын ескере отырып, ақпараттық жүйені қолдану мәселелеріне қатысты жаңа теория-әдістемелік тәсіл шығару қажет. [6]

Ақпараттық білім беру ортасында дені сау оқушының дамуы мен қалыптасуы – бүкіл білім беру жүйесінің мәселесі. Мәселені шешу тек жекелей алынған аурулардың (органдардың ауруы, көздің ауруы, шаршаңқылық, тірек-қимыл аппаратының бұзылуы) алдын - алуға ғана бағытталған әрекет ету алгоритміне тәлімгерлерді үйретуден ғана тұрмайды. Өз еркімен білім алу дағдысын қалыптастыру, оқу-ақпараттық, экспериментті-зерттеу жұмыстарын, өзіндік ақпаратты өңдеу секілді міндеттерден тұратын ақпараттық сауаттылықтың негізінде жүзеге асатын денсаулық мәдениетін білдіретін білім беру саласын ақпараттандырумен, білім деңгейімен, дағдылармен, эмоционалды-бағалық ара қатынастағы тәжірибемен байланысты бүкіл денсаулық мәселелерін жүйелі түрде түсіну керек.

Мәселенің дәл осылай шешілуі жаңа білім беру стандарттарының талаптарына жауап береді, ал бұл стандарт мынадай негізгі мақсаттарды білдіреді – дені сау ұрпақтың қалыптасуы, оның өзін-өзі тану қабілеттілігін максималды дамыту, ақпаратты іздеу, қабылдау, түсіну және серпінді дамып келе жатқан социумда ақпараттық технологияларды қолдануға ықпал ету. [7]

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Жичкина А.Е., Белинская Е.П. *Самопрезентация в виртуальной коммуникации и особенности идентичности подростков-пользователей Интернета* // Труды по социологии и образования. – М., 2000. Т.5 Вып. 7.
2. Шихи Г. *Возрастные кризисы. Ступени личностного роста: Пер.с англ. – СПб.: Ювента, 1999.*
3. Жичкина А.Е. *Особенности социальной перцепции в интернете* // Мир психологии. 1999. № 3 (19)
4. Андреева И.Г *Физиологические механизмы формирования дистонических состояний: Монография.: Интеллект – Центр, 2006. 168 с.*
5. Нечватал,Дж. *Идеалы погруженности. Критические дистанции.* Lambert Academic Publishing, 2009
6. Андреева И.Г *Информационные риски здоровья в образовательном процессе* // Педагогика. 2016. № 8.
7. *Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы № 1080 қаулысымен бекітілген.*

УДК 81'366
МРНТИ 14.35.09

Bekalaeva A.O.,¹ Atabaeva G.K.²

^{1,2} senior lecturers of Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan
e-mails: a.bekalaeva@mail.ru, g.atabaeva2016@gmail.com

UNDERSTANDING UNFAMILIAR DERIVATIONAL SUFFIXES IN THE TEXT

Abstract

The given article discusses three stages of teaching students to understand new unfamiliar derived words on the basis of the rules of word formation. The article summarizes the key concepts and studies related to word forms and suggests exercises for a better study and learners' general comprehension of derivatives with suffixes. This study indicates that learners cannot absorb the derivative forms of a word family automatically from exposure. The article recommends while presenting a new word to students to introduce its derivative forms. Learning lexical items with their derivative forms may help learners begin thinking in terms of word families instead of individual words.

Using the suggested method and working out appropriate exercises can increase effectiveness of exercises that are used to form students' word building skills and habits, which in its turn, is the general logical target for teaching.

Key words: word formation derivatives, deducibility, transparency, correlation, word building, regular accordance.

Аңдатпа

А.О. Бекалаева¹, Г.К. Атабаева²
^{1,2} Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, аға оқытушылары,
Алматы, Қазақстан

МӘТІНДЕ КЕЗДЕСЕТІН БЕЙТАНЫС СУФФИКСТЫ ТУЫНДЫ СӨЗДЕРДІ ҰҒЫНУ

Бұл мақалада білім алушыларға таныс емес туынды сөздерді түсіндіру үшін сөздерді қалыптастыру ережелеріне негізделген оқытудың үш кезеңі қарастырылады. Мақалада сөз тіркестеріне қатысты негізгі тұжырымдамалар мен зерттеулер келтірілген және жұрнақты сөзжасамдарды ажырата біліп, мәтінді жақсы оқып түсінуге арналған жаттығулар ұсынылады. Бұл зерттеу студенттердің сөз тіркестерден құралатын негізгі формаларды автоматты түрде тани алмайтындығын көрсетеді. Мақалада білім алушыларға жаңа сөзді енгізген кезде оның туынды формаларын да көрсету қажеттілігі айтылады. Лексикалық элементтерді олардың жасау формалары арқылы үйрену студенттердің жеке сөздерден гөрі, туынды сөздер арқылы сөз құрау туралы ойлана бастауына көмек береді.

Ұсынылған әдістерді қолдану және тиісті жаттығуларды орындау білім алушылардың сөзжасам жасау дағдылары мен әдеттерін қалыптастыруға бағытталған арнайы жаттығулардың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді, ал ол, өз тарапынан, жалпы логикалық оқытудың мақсаты болып табылады.

Түйін сөздер: туынды сөзжасам, тұжырым, ашықтық, өзара сәйкестік, сөзжасам, тұрақты сәйкестік.

Аннотация

Бекалаева А.О.,¹ Атабаева Г.К.²
^{1,2} старшие преподаватели, КазНУ имени Аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

ПОНИМАНИЕ НЕЗНАКОМЫХ ПРОИЗВОДНЫХ С СУФФИКСАМИ В ТЕКСТЕ

В данной статье рассматриваются три этапа обучения студентов пониманию новых незнакомых производных слов на основе правил словообразования. В статье обобщаются ключевые понятия и исследования, связанные со словоформами, и предлагаются упражнения для лучшего изучения и общего понимания производных с суффиксами. Это исследование показывает, что обучающиеся не могут

автоматически распознать производные формы семейства слов в словосочетаниях. В статье рекомендуется при представлении студентам нового слова ввести его производные формы. Изучение лексических элементов с их производными формами может помочь студентам начать думать с точки зрения семейств слов, а не отдельных слов.

Использование предложенного метода и разработка соответствующих упражнений позволяет повысить эффективность упражнений, которые используются для формирования у студентов навыков и умений в словообразовании, что, в свою очередь, и является общей логической целью обучения.

Ключевые слова: производные словообразования, вывод, прозрачность, взаимосоответствие, словообразование, регулярное соответствие.

It is well known that learning and enriching the vocabulary of texts are main preconditions of mastering foreign languages. Academic programmes (syllabuses) and textbooks determine composition and volume of dictionary for students of different specialties. In addition to understanding basic lexis the academic programmes stipulate the ability of defining the meaning of unfamiliar words according to their contexts, familiar word formational elements and general roots in foreign and native languages. Broadening the students' abilities in understanding unfamiliar derivatives opens for them the access for a wider section of texts and provides them deeper understanding of information.

It must be noticed that efficient knowledge of word formation needs a highly developed sense of language which is absolutely impossible at the beginners' and elementary levels of study. On these levels, the concept of word formation is understood as the skill to define the meanings of unfamiliar derivatives independently on the basis of knowledge of their components and proper word formational models (receptive skill).

In the elementary level, most of the new words students encounter in print are already in their oral vocabularies, so that decoding strategies alone will give students access to both the pronunciation and the meaning of the new words. In the upper elementary level, students encounter increasing numbers of words that are not in their oral vocabularies, so that decoding alone is not sufficient to determine their meaning. However, the majority of such words are related to more familiar ones through prefixation, suffixation, or compounding. A student encountering the words as *uncourteously* (неучтиво), *queenlike* (подобаяющий королеве), or *playfellow* (друг детства) is unlikely to have seen these words before; but despite their length and low frequency, such words are not necessarily difficult - if the reader can recognize the familiar parts and understand how these parts contribute to the meaning of the word. Hence, students' knowledge of morphology - their ability to gain information about the meaning, pronunciation, and part of speech of new words from their prefixes, roots, and suffixes - plays an important role in determining how well they read new long words. [1, pp. 155,156]

Considering peculiarities of derivative choice for the exercises of the receptive area, we should point out that not all derivatives may be used in such kind of exercises. The main criterion of language material selection should be the criterion of deducibility: students can recognize component parts and suitable word formation models so that they are able to understand the meanings of unfamiliar words. For example, we can compound such derivatives with the suffixes:

- *er* denoting a person who performs a certain act or function (*emperor, scholar, officer, engineer, customer, retailer, gondolier*);

- *ary, -ery* denoting places (*dispensary, library, nunnery, treasury, cemetery, laboratory, dormitory, planetary*);

- *less* which means “free from” (*aimless, wireless, fearless, workless, careless, helpless, faultless, useless, hopeless*);

- *ment* denoting the action or result (*treatment, commitment, measurement, assignment, movement, retirement*);

- *able* which means “capable of being” (*explainable, laughable, eatable, allowable, detachable, readable, preventable*);

- *ee* denoting the person who takes a passive share in an action (*employee, payee, legatee, trustee, refugee, trainee, referee*);

- *ous* which means “having qualities of” (*fabulous, wondrous, numerous, tedious, famous, gracious, cautious, glorious*), etc.

Students can easily determine their meanings by bringing into proper correlation the meanings of the words to the corresponding word formation models: $v + -er = n$; $n + -less = adj$; $v + -ment = n$; $v + -able = adj$; $n + -ous = adj$.

The meaning of deducibility characteristics becomes more obvious when we consider such derivatives as *affable* (учтивый), *motion* (ходатайство), *penetrable* (проницаемый), *admissive* (предоставляющий доступ), and so on. Students can find these words difficult to determine because they may have problems with singling out and recognizing the components.

Some researchers may assume that when a learner knows one member of a word family (e.g., *stimulate*), the other members (e.g., *stimulant*, *stimulative*) are relatively easy to learn. Although knowing one member of a word family undoubtedly facilitates receptive mastery of the other members, learners often have problems producing the various derivative forms within a word family. They usually have partial knowledge of the derivatives, with productive knowledge of two or three forms being typical. The ability to use the appropriate form of a word in a given grammatical context is essential for developing grammatically suitable language. Without this ability, learners must either use only the form of the word they know or substitute another word that is in the grammatical frame.

We cannot assume that learners will absorb the derivative forms of a word family automatically from exposure. When presenting a new word to students, it is necessary to introduce its derivative forms. Learning lexical items with their derivative forms may help learners begin thinking in terms of word families instead of individual words. After learners gain some awareness of regularities in English word formation, teachers can ask them to infer the derivatives of a new word. A word family that does not have these general characteristics might be a logical target for teaching. [2, p.145]

When we consider derivatives like *bookless* (безграмотный), *chinless* (безвольный), *fathomless* (бездонный), etc., we notice that the correlation of meanings of component morphemes cannot determine the meanings of their derivative adjectives because the main criterion of deducibility is absent in the given examples.

What factors influence on derivative deducibility?

The first factor is connected with deducibility that to the considerable extent depends on *transparency of the derivative structure* and on *the character of correspondence* of foreign derivatives with their equivalents in the native language. Transparency of the derivative structure supposes accurate structural marking out of the component of their morphemes and obviousness of semantic relations between them in accordance with the appropriate word formation model. For example, let us analyze such derivatives like *attraction*, *expression*, *action*, *perfection*, *connection*, *protection*; *instructive*, *effective*, *elective*, *compressive*, *expressive*; *dangerous*, *advantageous*, *joyous*, *glorious*, *famous*. In the formula of correspondent word formation model ($v + -ion = n$; $n + -ous = adj$; $n + -ive = adj$) the morphemes of those derivatives are clearly seen (*attract* + *-ion*; *instruct* + *-ive*; *danger* + *-ous*) as well as their semantic relations between them. It gives the opportunity for students to determine the meaning of similar derivatives without hesitation.

The second factor characterizing deducibility is the factor of *correspondence of foreign derivatives to their equivalents* in the native language. The practice shows that most of the derivative nouns with the suffix *-ness* is easily understood by learners: *dryness* (сухость), *dampness* (влажность), *accurateness* (точность), *briefness* (краткость), *brightness* (яркость), *closeness* (близость). Deducibility in these words is defined not only by transparency of the derivative structure, but also by regular accordance of the derivative nouns with the suffix *-ness* with *-ость* in the native language.

Regular accordance is the case when definite word formation type in a foreign language is correspondent to most frequent equivalents of in the native language. That is why it is advisable to include such kind of derivatives, which have regular conformities to the exercises at the beginning stages of word formation skills. Exercises on word formation of derivatives which do not have regular accordance is possible only when students have clear understanding of word formation structures and have developed primary skills of identifying them.

For developing skills of automatized perception of unfamiliar derivatives while reading texts it is recommended to use special word formation exercises. Let us consider the points how to select the material for such exercises and how to organize the selected derivatives in the exercises on word formation thus to provide a stage formation of the appropriate skills and abilities.

For instance, while teaching the ways of understanding unfamiliar derivative adjectives with the suffix *-less* the training material chosen with the regard to the criterion of deducibility should be suggested to students in the following sequence.

The first stage

Exercises consist only such derivatives that have regular compliances in the native language. The following groups of derivative adjectives are given as an example:

- a) *homeless* – бездомный;
- cloudless* – безоблачный;

- aimless* – бесцельный;
sleepless – бессонный;
acidless – бескислотный;
workless – безработный;
airless – безвоздушный;
b) *hatless* – без головного убора;
sleeveless – без рукавов;
lidless – без крышки;
chinless – без подбородка;
c) *degreeless* – не имеющий звания;
friendless – не имеющий друзей;
brotherless – не имеющий братьев;
d) *grassless* – лишенный травяного покрова;
humourless – лишенный чувства юмора;
dreamless – лишенный сновидений, непридуманный;
eventless – лишенный событий.

The second stage

One can offer such derivatives, which have no regular accordance in the native language but are characterized by the considerable degree of structural transparency. For instance:

- effortless* – не прикладывающий никаких усилий;
exceptionless – не допускающий никаких исключений;
causeless – необоснованно;
featureless – не имеющий резко выраженных особенностей.

Inclusion of such derivatives is possible just because students have already formed the primary skills in the first stage of forming word-building habits.

The third stage

During this final stage of word building skills it is possible to include the exercises when derivatives have the meanings that are very likely defined only through comprehension of their inner form. To do this learners need a certain support on the language guesswork and the context plays a great part in this case. The following adjectives may be set as examples:

- fatherless* – осиротелый, неизвестного авторства;
horizonless – необозримый, безнадежный;
depthless – мелкий, поверхностный;
issueless – безрезультатный (юр.), бездетный;
backless – с низким вырезом на спине;
agendaless – бесхитростный, без тайных замыслов;
doorless – грузовой кузов без откидных бортов;
fameless – неизвестный, незначительный;
landless – безбрежный (о море);
foodless – бесплодный (о стране).

Formation of the derivatives is problematic because structural carelessness of such words does not allow picking out component morphemes to determine the notions of the words by their formation.

We recommend taking for the rule to discuss only one or two of the suffixes for the lesson or a week. If students find more suffixes in the text, they can only emphasize them to discuss them later. First, select the two most common suffixes, then in the descending order of frequency analyze other cases by one or two suffixes each lesson. If in the first stage, we start with the most common suffixes, in the second stage we have to work with confusing words. To do this you should underline the words with endings, i.e. search for words with suffixes. In the last stage they have to analyze derivatives that cannot be translated word for word, their meanings can be clear through the context of the text.

Thus using deducibility criterion while choosing derivatives and working out appropriate exercises can increase effectiveness of exercises that are used to form word building skills and habits. The aim of this method of reading is extension of the vocabulary stock. To master the minimum vocabulary they do not have to cram the whole list of derivatives with suffixes, because our ultimate goal is not to pass exams on the suffixes but to orientate in the diversity of words.

References:

1. William E. Nagy, Irene-Anna N. Diakidoy, Richard C. Anderson, *The acquisition of Morphology: learning the contribution of suffixes to the meanings of derivatives* // *Journal of Reading Behavior* 1993 - Volume 25. No. 2. - PP. 155,156.
2. Norbert Schmitt, Cheryl B. Zimmerman, *Derivative Word Forms: What Do Learners Know?* // *TESOL Quarterly Summer* 2002 - Volume 36 - No. 2. - P.145

УДК 792.01; 792:001.8
МРНТИ 18.45.07

Ембергенова А.П.¹

¹магистрант, КазНАИ им. Т.К. Жургенова,
г. Алматы, Казахстан

МЕТОДИКА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПСИХОФИЗИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ БУДУЩИХ АКТЕРОВ СРЕДСТВАМИ ТЕХНИК СОВРЕМЕННОГО ФИЗИЧЕСКОГО ТЕАТРА

Аннотация

Вопрос пластической выразительности актера был актуален во все времена. Современный театр отказывается от традиций психологического театра и предпочитает визуальное воздействие на зрителя. Режиссеры все чаще применяют приемы пластического решения спектакля. Подобный формат театра требует новое поколение высокопрофессиональных актеров отлично владеющих телом, современными техниками хореографии. Задача театральных школ усложняется, и, к сожалению, школы не всегда справляются с этой задачей.

В статье представлены результаты экспериментальной методики пластического воспитания актеров, представляющую собой интеграцию современных техник физического театра, и прошедшую апробацию в формате тренингов со студентами и актерами. В результате разработанной методики выявлены позитивные изменения показателей психофизических способностей, характеризующих специфику профессиональной деятельности актера, определено мотивационное отношение будущих актеров к сценической культуре движений.

Ключевые слова: актерское искусство, театральное искусство, современное театральное искусство, пластическая выразительность актера, физический театр, тело актера, психофизический аппарат.

Аңдатпа

А.П. Ембергенова¹

¹ Т.К. Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық Өнер Академиясы
Алматы қ., Қазақстан

ЗАМАНАУИ ФИЗИКАЛЫҚ ТЕАТР ТЕХНИКАЛАРЫ КӨМЕГІМЕН БОЛАШАҚ АКТЕРЛЕРДІҢ ПСИХОФИЗИКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН АРТТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Актер денесінің пластикалық айқындылығы қашан да маңызды мәселе болатын. Заманауи театр психологиялық театр дәстүрінен алыстап, көрерменге визуалды тұрғыда әсер етуді қалайды. Спектакль шешімін режиссерлар көбіне пластика арқылы іске асырады. Мұндай форматтағы заманауи театр денені қолдана алатын, түрлі дене қозғалыс техникаларымен таныс, жоғары кәсіби актер мамандарын талап етеді. Осындай өзгерістер театр мектебіне жоғары талап қояды, дегенмен көп жағдайда театр мектебі бұл талаптарды орындай алмайды.

Мақалада актер денесін тәрбиелеудің эксперименталды әдістемесінің нәтижелері ұсынылады. Әдістеме заманауи физикалық театр техникаларынан құралған, және студенттер мен актерлармен тренингтер ретінде апробациядан өтті. Құралған әдістеме нәтижесінде қатысушылардың психофизикалық қабілеттерінде оң өзгерістер және болашақ актерлердің сахна қозғалысы мәдениетіне уәждемелік қарым-қатынасы айқындалды.

Түйін сөздер: актерлық өнер, театр өнері, заманауи театр өнері, актердың пластикалық айқындылығы, физикалық театр, психофизикалық аппарат.

Abstract

Embergenova A.P.¹

*¹Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts,
Almaty, Kazakhstan*

**THE METHOD OF IMPROVING THE PSYCHOPHYSICAL ABILITIES OF FUTURE ACTORS BY
MEANS OF TECHNIQUES OF MODERN PHYSICAL THEATER**

Modern theater abandons the traditions of psychological theater and prefers visual impact on the spectators. Directors often use methods of body movement for the solution of the play. Such a theater format requires a new generation of highly professional actors with excellent body skills. Unfortunately, theater schools do not always cope with this goal.

This article presents the results of the experimental technique of the actor's movement, which is the integration of techniques of the physical theatre and the results of the approbation in the format of workshops with students and actors. As a result of the developed methodology, positive changes have been identified in the indices of psychophysical abilities characterizing the specificity of the professional activity of the actor, also the motivational attitude of future students to the stage movement culture.

Key words: acting art, theatre art, modern theatre art, actor's body expressiveness, physical theatre, actor's body, psychophysical apparatus.

Обучение актера – это сложный учебный процесс, состоящий из нескольких предметных групп. Основные дисциплины специальности «актерское искусство»: актерское мастерство, сценическая речь, вокал, ансамбль, блок пластического воспитания – хореография, акробатика, сценическое движение, сценический бой, пантомима. Дополнением являются теоретические дисциплины: история искусства, история театра, история костюма, социально-гуманитарные науки. Каждая дисциплина важная и неотъемлемая часть образовательного процесса. Подобная структура обучения является традиционной в казахстанских и российских театральных высших учебных заведениях.

Вопрос пластического воспитания актера был всегда актуальным, так как тело – это один из основных инструментов актера. В разное время действующие практики и педагоги предлагали свои методы воспитания психофизического аппарата актера. Реформатор театрального искусства Станиславский считал, что вышеизложенная структура позволит актеру всесторонне развить свое тело. Однако позже он пришел к заключению, что «Каждая из этих дисциплин развивает лишь отдельные необходимые актеру качества: акробатика – отвагу, решимость, мобилизованность; танец – музыкальность, определенность и законченность движений, осанку; гимнастика – скульптурность тела, гибкость и т.д. Ощущалась нехватка такой движенческой дисциплины, которая бы вобрала в себя самое ценное из всех смежных, учитывая специфику театра». [1]

М.Чехов в своей «технике актера» особенно выделял работу над телом, предложив такие элементы как «воображаемый центр тела», «воображаемое тело», «душевный импульс», «психологический жест». Результатами поисков В.Мейерхольда стала «биомеханика». Французская школа актерского мастерства прошлого столетия оставила целое наследие методов воспитания тела актера, впоследствии заложив основу искусства мим. Ж. Лекок нашел решение в масках – нейтральных, характерных, считая, что маски освобождают тело и дают больше свободы. [2]

Современное театральное искусство отличается многообразием жанров, смелыми актерскими приемами и режиссерскими решениями, техническими и мультимедийными возможностями. Зрителя все больше привлекает визуальное восприятие, нежели психологическое. Режиссеры отказываются от громоздких декораций применимых в натуралистическом театре и ищут новые приемы, предпочитая минимальную сценографию, предоставив больше пространства для актера. Всё более актуальной становится тенденция пластического решения спектакля, приемы современной хореографии. Подобные перемены требуют от актеров высокого уровня профессионализма, отличной физической подготовки. Однако для подготовки таких актеров нужна новая современная методика преподавания.

С целью апробации и выявления насколько применимы техники современного физического театра была проведена серия экспериментальных тренингов со студентами и профессиональными актерами. Участниками тренингов были группы с разным профессиональным опытом и подготовкой.

Всего в эксперименте участвовали три группы. Первая группа – это студенты третьего курса разных специальностей «Актеры драматического театра, «Актеры музыкального театра», «Актеры речевого

жанра». Вторая группа – студенты второго курса специальности «Актеры драматического театра». Третью группу составили профессиональные актеры Казахского Академического Театра юного зрителя им. Г.Мусирепова, с опытом работы в театре от одного года до 15 лет. Так как техники физического театра требуют базовую физическую подготовку и знания по специальности, тренинги не проводились со студентами первого курса.

Программу тренингов составили основные упражнения и техники современного физического театра:

- Расслабление тела, исследование и анализ движений
- Баланс
- Ритм
- Голос и тело
- Пространство
- Работа в паре
- Импровизация
- Кинесфера
- Контактная импровизация
- Ансамбль
- Элементы современной техники мим

В программу экспериментальных тренингов были включены упражнения, лично пройденные автором во время обучения за рубежом в DAI School of Physical theatre в США, Paris Summer Academy во Франции, и во время прохождения практических семинаров по физическому театру в Европе и России. В том числе экспериментальный семинар О. Кудряшова, организованный СТД РФ.

Работа начиналась с разогрева психофизического аппарата и внутреннего настроя. Первым кейсом было расслабление и рефлексия. Участники поэтапно расслабляли части тела. Сначала «голова-шея», затем «плечи-руки-кисти», после «спина-поясница-колени». Данное упражнение помогает выявить телесные зажимы. Работа проводилась в паре и индивидуально. Партнеры контролировали и подсказывали, насколько расслаблена та или иная часть тела. В ходе обсуждения участники отмечали, что было сложно расслабить тело, так как они привыкли держать спину, натягивать колени, ссылаясь на навыки, полученные по предмету классического танца. После участником было предложено проделать обычные физические движения – сесть на стул, пройти и оглянуться назад, спрыгнуть с небольшой высоты и т.д. Каждый раз участникам было задано менять темп и характер движений – замедлять либо убыстрять, делать движения плавно или резко. Выполняя повседневные движения, участники анализировали, какие мышцы, части тела задействованы в процессе, как влияла смена темпа, чувствовали ли они зажимы во время движений.

Освоив расслабление и анализ движений, участники ознакомились с элементом «баланс». Выполняя ряд упражнений, они исследовали возможности балансировать вес тела, переводя его с одной ноги на другую, с ног на руки и наоборот. Занятия по танцу, фехтование и другие подобные дисциплины требуют вертикального положения тела – позиции стойки на двух ногах. Работая над балансом участником приходилось менять положение тела, таким образом они могли стоять на руках, одной ноге, в положении на одной ноге и руке. В данном разделе важно было усвоить чувство своего тела, вес тела, возможности контролировать вес тела. Сегодня многие западные театральные методики для этого раздела применяют йогу и элементы восточных единоборств, считая, что восточная культура очень глубоко раскрывает понятие баланса.

Ритм очень важен для исполнителя будь то музыкант, танцор или актер. Работа над ритмическими упражнениями проходила с использованием музыки и без неё. Участники выполняли задания в группе и индивидуально. Слушать ритм, существовать с ритмом, существовать против ритма, разнообразить ритм – это часть раздела работы с ритмом, чтобы дать участникам понимание и работы тела с ним. В этом кейсе также применялись элементы танца джаз.

Голос и тело не могут работать отдельно, так же как и психика не может существовать отдельно от физики – это была идея многих трудов Гротовского. Голос в актерской деятельности применяется не только для написанного текста или исполнения песни. Голос может больше. Однако важно, чтобы физический аппарат был в ансамбле с голосом. В данном разделе участники выполняли голосовые импровизации, озвучивали движения, контролировали силу звука и посыл при выполнении физических действий. Данный кейс был интересен участникам, так как по их словам ранее они только использовали

написанный прозаический текст, отрывки из пьес, либо поэзию. Исследовать свои голосовые возможности, диапазон голоса, реагировать голосом не забывая о расслаблении тела, балансе, ритмичном движении тела – основные задачи этого раздела.

Пространство – это важный раздел в театральном образовании. Уметь чувствовать себя в пространстве, работать в пространстве, заполнять собой пространство – нужные навыки для актера. Сегодня театр меняет формат сценического пространства, экспериментирует с формой сцены, зрительным залом. Все больше появляются мобильные сценические площадки и режиссеры идут на открытый диалог со зрителем, так что зритель может сидеть вокруг организованной сцены, с двух сторон параллельно, с трех сторон. Снова становятся актуальными уличные театры, где пространство сцены может быть организовано заранее, порой сцена может быть импровизированной площадкой. Современный актер должен уметь чувствовать и находить себя в любом формате пространства. Данный раздел состоял из групповых, парных, индивидуальных занятий. Участники работали с форматом сценического пространства в размере метр на метр, до пространства полного зала.

Работа в паре включала в себя упражнения на «воздействие - восприятие», быть «ведущим - ведомым», «быть одним телом», «тянуть-толкать», «заполнение пространства партнера», «существовать от партнера и к партнеру». М.Чехов настаивал, что «в актерском тренинге не должно быть чисто физических упражнений» [3], поэтому партнерская работа в контексте психофизических упражнений обязательный кейс данного тренинга.

Импровизация важная и основная техника в современных театральных программах обучения. Импровизация сопровождала все упражнения на протяжении всех тренингов. Также был отдельный раздел, где участникам задавались разные задачи для коллективной импровизации, индивидуальной, парной, в малых группах. Предложенные упражнения дают возможность участникам использовать любые пройденные техники во время выполнения заданий. Упражнения рассчитаны с целью развития не только тела актера, но исполнительского мастерства в целом.

Кинесфера и контактная импровизация были совершенно новыми знаниями для всех групп участников экспериментальных тренингов. Созданная Р.Лабаном «система анализа движений», кинесфера, и контактная импровизация С.Пэкстона не применяются в казахстанских театральных высших учебных заведениях. Однако О.Кудряшов, профессор РАТИ-ГИТИС в Москве отмечает важность и эффективность этих техник для студентов актерского и режиссерского отделения. Данные техники включают в себя пластичность тела, импровизацию, фантазию и воображение, партнерскую работу. Участниками был проявлен глубокий интерес к этим элементам.

Ансамбль – элемент, присутствующий во всех программах актерского обучения. Это понятие присутствует во всех исполнительских искусствах: хореографический ансамбль, музыкальный ансамбль, актерский ансамбль. Однако в контексте физического театра, ансамбль – это не только совместное пребывание на сцене, синхронное выполнение какого-либо произведения, либо танца, ансамбль – это умение тонко чувствовать партнеров, органически организовывая совместную работу, действовать не по счету или командам «и», а умение достичь уровня действия как один организм.

Элементы современной техники мим – это упражнения Этьена Декру и его авторской методики «corporeal mime». Участникам было предложено ознакомиться и попробовать создать «поэтическое тело», выполняя техники мим.

До начала работы с участниками тренингов ожидалась сложности в восприятии информации, так как все техники являлись незнакомыми для участников. В процессе апробации и проведении практических тренингов у всех групп проявлялся интерес ко всем упражнениям, и процесс проходил с высоким энтузиазмом. Студенты второго курса справились со всеми задачами наравне с третьими курсами. Студенты проявили инициативу проведения тренингов в дальнейшем, считая, что подобные навыки им необходимы и применимы в процессе работы по актерскому мастерству. Работа с актерами театра стала первым шагом к постановке экспериментального спектакля «На дне» М.Горькова. Однако в процессе тренингов с профессиональными актерами с несколькими участниками возникали сложности восприятия ими иного метода работы. Причиной является привычный прием работы, наработанный годами, относящийся к традиционному психологическому театру, что приводило к «заданности», «продуманности действий» во время выполнения упражнений, в то время как задача была полное расслабление не только тела, но и разума. Этот факт свидетельствует об отсутствии, либо недостаточной развитости внутренней гибкости актера, что не позволяла ему работать по новому методу. Подобная ситуация в очередной раз подчеркивает необходимость внедрения новой методики преподавания, которая

дает возможность подготовить высококвалифицированных актеров открытых новым формам и приемам современного меняющегося театрального искусства.

По результатам исследования автором предложено ввести предмет «Техники физического театра» студентам актерских специальностей со второго года обучения.

Апробация новой методики прошла успешно и показала позитивное воздействие на формирование мотивационного отношения студентов к сценической культуре движения.

Таким образом, настоящее исследование доказало эффективность использования техник физического театра для развития профессионально важных психофизических навыков будущих актеров.

Список использованной литературы:

1. Торгашов В.Н. Дефицит пластической культуры актера – проблема современного актерского образования [Электрон. ресурс]. – 2013 – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/defitsit-plasticheskoy-kultury-aktera-problema-sovremennogo-akterskogo-obrazovaniya> (дата обращения: 30.03.2018)
2. Мамадназарбекова К. Школа Жака Лекока: пропущенная глава // Театр.- 2013, №10 [Электрон. ресурс]. – URL: <http://oteatre.info/shkola-zhaka-lekoka-propushhennaya-glava/> (дата обращения: 25.04.2018)
3. Полищук В. Актерский тренинг Михаила Чехова, сделавший звездами Мэрилин Монро, Джека Николсона, Харви Кейтеля, Брэда Питта, Аль Пачино, Роберта де Ниро и еще 165 обладателей премии «Оскар» - АСТ, 2010. – 248 с.
4. Hodson J. пер. Бурова В. Мастерство движения: жизнь и работа Рудольфа Лабана [Электрон. ресурс]. – 2015 - URL: <http://girshon.ru/article/masterstvo-dvizheniya-zhizn-i-rabota-rudolfa-labana/> (дата обращения 15.02.2018)
5. Хабибулина Л. Если вы хотите попасть в действительно новое место, но вы не можете знать, куда вы идете // Петербургский театральный журнал – 2003, №2/32 [Электрон. ресурс] URL: <http://ptj.spb.ru/archive/32/music-theatre-32/esli-vyhotite-popast-v-dejstvitelno-novoe-mesto-vynemozhete-znatkuda-vyidete/> (дата обращения 15.02.2018)

УДК 374.02
МРНТИ 14.27.09

Абишева О.Т.¹

¹Асс., профессор, доктор PhD. Института Культуры и спорта КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

ВЛИЯНИЕ ВИЗУАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ НА ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ

Аннотация

Понимание культуры как поэтапного развития искусств и наук, как художественно-эстетической образованности личности, как области социальных взаимодействий, а также другие многочисленные осмысления «культуры как системы» дают нам право уточнить угол зрения на культуру «визуальную».

Визуальной культурой можно назвать академическое поле, которое обычно включает в себя некоторые комбинации культурологии, истории искусства, критической теории, философии, антропологии и фокусируется на зрительных образах. Но нужно отметить что термин «визуальная культура» далеко не однозначен. Прежде всего, оттого, что это частная область понятия «культура».

Ключевые слова: Визуальная культура, Искусство, Формирование. Кино, Телевидение, Фотография, Концептуальное искусство, «public art», Рисунок, Фотография, Живопись, Театр, Видео-арт, Реклама, Рекламные ролики, Дизайн, Web-Дизайн, Видеоигры, Мода, Граффити

Аңдатпа

О.Т. Абишева¹

¹ профессор, PhD докторы, Абай атындағы ҚазҰПУ, Мәдениет және спорт институты
Алматы қ., Қазақстан

КӨРНЕКІ МӘДЕНИЕТТІҢ КӨРКЕМДІК ТӘРБИЕДЕГІ ЫҚПАЛЫ

Мәдениетті өнер мен ғылымды кезең-кезеңмен дамыту, тұлғаның көркем және эстетикалық тәрбиесі ретінде әлеуметтік өзара әрекеттесу саласы ретінде, сондай-ақ «мәдениет жүйесіндегі» басқа көптеген түсіндірулер ретінде түсіну бізге «көрнекі» мәдениетке қатысты көзқарасты нақтылауға мүмкіндік береді.

Көрнекі мәдениеті деп атауға болады академиялық өріс, ол, әдетте, қамтиды кейбір комбинациясы мәдениеттану, өнер тарихы, сыни теориясы, философия, антропология және фокусталады көру бейнесінде. Бірақ атап өту керек "термині көрнекі мәдениет" емес однозначен. Ең алдымен, жұмыс ауысымының, бұл жеке область ұғымдар "мәдениет".

Түйін сөздер: визуалды мәдениет, өнер, қалыптастыру. кино, теледидар, фотосурет, тұжырымдамалық өнер, "public art", сурет, фотосурет, кескіндеме, театр, фото-арт, жарнама, жарнамалық роликтер, дизайн, web-дизайн, видео ойындары, сән, граффити

Abstrakt

O.T. Abisheva¹

¹Ass., Professor, Doctor PhD. Institute of Culture and Sports KazNPU them. Abay,
Almaty, Kazakhstan

THE INFLUENCE OF VISUAL CULTURE ON ARTISTIC EDUCATION

The understanding of culture as a step-by-step development of the arts and sciences, as an artistic and aesthetic education of the individual as a field of social interactions, as well as other numerous comprehensions of "culture as a system" give us the right to clarify the angle of view on culture "visual".

Visual culture can be called academic field, which usually includes some combination of cultural studies, art history, critical theory, philosophy, anthropology and focuses on visual images. But it should be noted that the term "visual culture" is far from unambiguous. First of all, because it is a private area of the concept of "culture".

Key words: visual culture, art, formation, cinema, tv, photography, conceptual art, "public art", drawing, photography, painting, theatre, video art, advertising, commercials, design, web design, video games, fashion, graffiti

«Культура» (лат. «cultura» – возделывание, земледелие, воспитание, почитание) – область человеческой деятельности связанная с самовыражением человека и проявлением его субъектности [3, с.15]. Именно поэтому всякая культура имеет дополнительные характеристики, так как связана с творчеством человека.

Культура – это неотъемлемая часть человеческой жизни. Культура организует человеческую жизнь.

С наступлением эпохи модернизма изобразительное искусство перестало быть сферой, определяющей визуальный образ культуры. Массовое производство изображений разного качества и назначения, зачастую агрессивно внедряемых в повседневное окружение человека, заставило ученых изменить угол зрения на проблему художественного производства и артикулировать новый феномен в качестве поля культурологических исследований, определенного как визуальная культура.

Последствием технологической революции для искусства стала радикальная смена эстетической парадигмы: не наслаждение аутентичным мастерским воплощением отражения реальности, но захват сознания в плен репрезентацией субъективных курьезов как событий реальности. В то время как для визуальной культуры в целом таковым последствием явилось изменение функции изображения: превращение его из источника визуальной информации и эстетического наслаждения по преимуществу в функциональный элемент индустриального производства и одновременно объект потребительского рынка. Зрительское восприятие соответственно также подверглось радикальной трансформации. Зритель превратился в единицу массовой аудитории. Его пассивно рассредоточенное внимание стало объектом манипуляций, где эстетическое переживание определяется способностью быстро связывать в сознании последовательности, фрагменты и пласты поставляемой визуальной информации [3, с. 32].

В жизни ребенка имеет эстетическое воспитательное значение буквально все: убранство помещения, опрятность костюма, форма личных отношений и общения, условия труда и развлечений - все это либо привлекает детей, либо отталкивает.

Задача не в том, чтобы взрослым организовать для детей красоту окружающей среды, в которой они живут, учатся, работают, отдыхают, а в том, чтобы вовлечь всех детей в активную деятельность по созиданию и сохранению красоты.

Помимо воздействия на ребенка средств окружающей действительности, эстетическое воспитание осуществляется целенаправленно в школе. Важность искусства в эстетическом воспитании не вызывает сомнения, так как оно является собственно его сутью. В процессе общения ребенка с явлениями искусства, накапливается масса разнообразных, в том числе и эстетических, впечатлений.

Одной из главных общепризнанных функций культуры является поддержание единства и целостности общества, интегрировать, сближать, примирять. Ценности культуры в опыте конкретного человека передаются, во многом, через зрение. Информация поступает в головной мозг человека через визуальный канал. Здесь важное значение имеет визуальная культура человека, воспринимающего и творящего. Живопись, графика, архитектура, искусство книги, дизайн, – все пластические искусства требуют, наличия определенного уровня визуальной культуры.

Искусство оказывает широкое и многостороннее воздействие на человека. Встреча с явлением искусства не делает человека сразу духовно богатым или эстетически развитым, но опыт эстетического переживания помнится долго, и человеку всегда хочется вновь ощутить знакомые эмоции, испытанные от встречи с прекрасным.

Эффективным средством эстетического воспитания младших школьников является формирование у них визуальной культуры.

«Визуальная культура» – это частная область понятия «культура», развивающая способности восприятия визуальных образов, умение их анализировать, интерпретировать, оценивать, сопоставлять, представлять, создавать на этой основе индивидуальные художественные образы. Визуальная культура сегодня охватывает такие объекты культуры, как кино, телевидение, фотография, концептуальное искусство, «public art», рисунок, фотография, живопись, театр, видео-арт, реклама, рекламные ролики, дизайн, web-дизайн, видеоигры, мода, граффити и т.д. [2, с.113].

Визуальная культура не является герметической самодостаточной сферой, она постоянно вбирает в себя дополнительную информацию, происхождение которой может быть новым, связанным с развитием технического прогресса и постижением новых горизонтов человеческого познания, так и старым, введенным из невербализированного (неописанного) ряда в прошлом человеческой цивилизации.

Искусство XX века озаменовано сменой не просто очередного художественного стиля, но самой культурной фактуры. Впервые за тысячелетнюю эпоху христианства на первый план вновь, как и во времена античности, выдвинулись визуальные виды творчества. Печатный текст уступил свое место неписьменным формам освоения реальности, слово сменилось изображением, картина мира приобрела зримые черты своего художественного эквивалента. Визуализация культуры началась на рубеже настоящего столетия и явилась неотъемлемым сопровождением модернизма.

«Визуальная культура» – это частная область понятия «культура», развивающая способности восприятия визуальных образов, умение их анализировать, интерпретировать, оценивать, сопоставлять, представлять, создавать на этой основе индивидуальные художественные образы. Визуальная культура сегодня охватывает такие объекты культуры, как кино, телевидение, фотография, концептуальное искусство, «public art», рисунок, фотография, живопись, театр, видео-арт, реклама, рекламные ролики, дизайн, web-дизайн, видеоигры, мода, граффити и т.д. [1, с.113].

Визуальная культура не является герметической самодостаточной сферой, она постоянно вбирает в себя дополнительную информацию, происхождение которой может быть новым, связанным с развитием технического прогресса и постижением новых горизонтов человеческого познания, так и старым, введенным из невербализированного (неописанного) ряда в прошлом человеческой цивилизации.

Визуальная культура требует особой тщательности в изучении, поскольку она наделена функцией формирования нового субъекта. В рамках данной темы, визуальное рассматривается как то, посредством чего мы можем приблизиться к логике социально-культурного конструкта. Эстетическое, в более широком смысле, здесь выступает формой социального. Отношения между ними – это

отношения трансформации, искажения, вытеснения. Как только меняется режим социального, тут же меняется и режим визуального.

Теория эстетического восприятия, которую развивает Арнхейм, строится на том, что восприятие в основе своей представляет познавательный процесс, определяемый формами и типом зрительного восприятия. Рассматривая восприятие искусства как познавательный процесс, необходимо указать на специфические особенности этого познания. Прежде всего, акцент ставится на том, что эстетическое восприятие не пассивный, созерцательный акт, а творческий, активный процесс. Оно не ограничивается только репродуцированием объекта, но имеет и продуктивные функции, заключающиеся в создании визуальных моделей. Каждый акт визуального восприятия представляет собой активное изучение объекта, его визуальную оценку, отбор существенных черт, сопоставление их со следами памяти, их анализ и организацию в целостный визуальный образ. Зрительное восприятие – активный, динамический процесс [1, с.57].

Зрение не может быть измерено в статических, количественных единицах - сантиметрами, длиной волн и т. д., поскольку оно включает в себя как важнейший, существенный элемент напряжение, динамическое соотношение сил. Этот активный и творческий характер визуального восприятия имеет определенное сходство с процессом интеллектуального познания. Если интеллектуальное знание имеет дело с логическими категориями, то художественное восприятие, не будучи интеллектуальным процессом, тем не менее опирается на определенные структурные принципы, которые называются «визуальными понятиями». Выделяют два типа таких понятий «перцептивные», с помощью которых происходит восприятие, и «изобразительные», посредством которых художник воплощает свою мысль в материал искусства. Таким образом, восприятие заключается в образовании «перцептивных понятий», точно так же как и художественное творчество представляет собою «образование адекватных изобразительных понятий».

Для эстетического воспитания школьников средствами формирования визуальной культуры необходим комплексный и системный подход к развитию зрительного восприятия, воображения, визуального мышления и других познавательных процессов в учебной деятельности, опирающейся на принципы гуманистической педагогики ненасилия, успеха и творчества, которая учитывает индивидуальные особенности каждого ребенка.

Методика формирования визуальной культуры как средства эстетического воспитания младших школьников должна включать в себя следующие этапы:

1. Формирование мотивационно-ориентировочных основ деятельности.
2. Формирование основных умений репродуктивной деятельности в процессе овладения ребенком способами отражения внешних качеств предметов.
3. Развитие навыков продуктивной деятельности на наглядно-образном уровне (на уровне представления).
4. Творческая деятельность на уровне воображения, основывающаяся на высокой эмоциональной включенности ребенка в процесс эстетического воспитания.

При этом необходимо соблюдать следующие принципы:

Учет закономерностей эстетического воспитания младших школьников;

Тесная взаимосвязь всех видов детской деятельности – предметной, игровой, учебной, трудовой и общения.

Эмоциональная включенность ребенка в процесс воспитания на всех этапах.

Воспитание у детей эстетической культуры.

Развитие речи как составной части процесса эстетического воспитания младших школьников

Система учебных занятий с младшими школьниками должна строиться на сочетании наглядного образа, слова и практических действий.

Важное место необходимо отводить развитию у детей художественного вкуса и способностей к эстетическому восприятию окружающего мира, созданию целостной картины мира через восприятие искусства, отражающего этот постоянно меняющийся мир и человека в нем.

Визуальная культура связывает воедино несколько реальностей: реальность видимую, виртуальную (мыслимую и визуализированную) и интуитивную, которая еще не нашла определенного образного выражения.

Визуальную культуру мы можем назвать наследуемой, но не генетически, а с помощью воспитания и пребывания в среде, насыщенной ее знаками.

По мнению антропологов, визуальная культура состоит из четырех основных элементов:

1. Понятия. Они содержатся главным образом в языке. Благодаря им становится возможным упорядочить опыт людей (форма, цвет, вкус предметов).

2. Отношения. Визуальная культура не только выделяет те или иные части мира с помощью понятий, но также выявляет, как эти составные части связаны между собой – в пространстве и времени, по значению, на основе причинной обусловленности.

3. Ценности. Ценности – это общепринятые убеждения относительно целей, к которым человек должен стремиться. Они составляют основу нравственных принципов.

4. Правила. Эти элементы регулируют поведение людей в соответствии с ценностями визуальной культуры. Ценности не только сами нуждаются в обосновании, но и могут служить обоснованием [3, 62].

Таким образом, визуальная культура – новое междисциплинарное направление, возникшее на пересечении философии, теории культуры, социологии и искусствознания, центральной проблемой которого является исследование культурной логики «постмодернистского», «масс-медийного», «визуального» поворота. Визуальная культура сегодня становится доминирующей формой «культуры как таковой».

На особенности процесса развития визуальной культуры человека сегодня обращают особое внимание. Современные теоретики визуальности в искусстве говорят об обучающей и развивающей силе визуальных образов: «... точна та визуальність, яка робить бачення спорідненим мові». Действительно, художник может выразить мысль без слов, одним лишь изображением или объектом, пользуясь языком своего искусства. Каждый язык базируется на определенных принципах, имеет уникальное строение системы и особенности. [6 с.33]

При рассматривании произведения искусства человеческое восприятие строится во многом на внутренней эмоциональной реакции. Через зрение произведение вводится в систему имеющихся ценностей, в процессе рассматривания оно многократно усиливается ассоциативными связями. В итоге оказывается, что «изображения сами по себе гораздо менее сильны, нежели полученное впечатление от них». Таким образом, целью визуальной культуры является обогащение внутреннего мира человека визуальными образами, раскрытие способностей к созданию собственных зримых объектов.

Результатом освоения визуальной культуры можно считать развитую культуру восприятия визуальных образов, умение их анализировать, интерпретировать, оценивать, сопоставлять, представлять, создавать на этой основе индивидуальные художественные образы. Такое понимание визуальной культуры обуславливает высокий уровень общей культуры человека, то есть «качество и степень выраженности ценностного содержания личности». [2, с.33]

Говоря о визуальной культуре, формирующейся в процессе деятельности человечества, мы невольно затрагиваем два чрезвычайно важных и уже определенных явления: массовую культуру и визуальную среду, которая является совокупностью визуальных образов. Среди последних часть образов появилась независимо от человеческой деятельности, вторая же часть появилась уже в процессе цивилизационной деятельности человека. Что касается массовой культуры, то подчеркнем, что массовая культура включает в себя как визуальные (включая литературную и театральную), так и звуковые формы культуры. Но массовая культура противопоставляется высокой культуре, искусству.

Акцентируя внимание на визуальной культуре, следует остановиться на всей совокупности визуального опыта человечества определенной эпохи. Нижняя временная граница визуальной культуры определяется как середина XIX века, поскольку с этого времени начинается эскалация информационного обмена, в котором визуальная информация имеет доминирующее значение.

Относительно визуальной культуры более ранних эпох нам кажется справедливым суждение российского искусствоведа В.С. Турчина, приведенное им в одной из последних работ: «Визуальная среда человечества изменяется не более чем на 1% в столетие». Но уже для поколения людей, живущего на рубеже XIX - XX веков, визуальная среда, во-первых, стремительно расширяется географически, во-вторых, насыщается новыми знаками развития цивилизации: техническими изобретениями, постройками, средствами передвижения. В-третьих, рост городов приводит к сужению визуальной среды горожан; за счет этого сужения также происходит более стремительное изменение того, что большинство представителей человечества имеют возможность видеть. С конца XIX века визуальная среда претерпела

гораздо большие изменения, чем за все предыдущие века. Этому свидетельство - искусство конца XIX и XX веков. [4, с.32]

Искусство понимать художественный образ, видеть красоту, гармонию, открывает человеку возможность воспринять, проанализировать, вдохновиться – и создать собственные уникальные работы.

Развитие «чутья» в художественной культуре носит стихийный и неосознанный характер. Проблема неготовности освоить основы визуальной культуры приходит из детского и подросткового возраста [7, с.33]. Она исходит из маленького количества часов, отведенных на изобразительное искусство в школе; агрессивной и неэстетичной визуальной среды повседневного мира ребенка; недостаточного художественного воспитания в семье. На языке искусства – с детьми, подростками, молодежью – не говорят; в разношерстном информационном визуальном потоке мало ориентиров, на которых учится глаз. А ведь «умение вглядываться, содержательно рассматривать мир, – сугубо важная задача при обучении искусству. Умение видеть – одна из главных составляющих процесса становления личностных качеств...», и основа визуальной культуры личности.

Список использованной литературы:

1. Даниэль С.М. Искусство видеть [Текст] /С.М. Даниэль. – М.: Амфора, 2006. – 206 с.
2. Зеки С. Зрительный образ в сознании и в мозге [Текст] / С. Зеки // В мире науки. – 1992. – № 11. – С. 33-41.
3. Розин В.М. Визуальная культура и восприятие: как человек видит и понимает мир [Текст] / В.М. Розин. – М.: ЛИБРОКОМ, 2009. – 272 с.
4. Савицкая Т.Е. Визуализация культуры: проблемы и перспективы [Текст] / Т.Е. Савицкая // Обсерватория культуры.
5. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. – М.:Прогресс, 1974. – 384 с.
6. Даниэль С.М. Искусство видеть С.М. Даниэль. – М.Амфора, 2006. – 206 с.
7. Савинская Т.Е. Визуализация культуры проблемы и перспективы Т.Е. Савинская // Обсерватория культуры. 2008. - №2. – С.32-40.

УДК 37/1174
МРНТИ 14.35.07

М.М. Шаленова¹

¹Ш.Уәлиханов атындағы № 12 мамандандырылған гимназияның
«Бағыт студиясындағы» сурет үйірме жетекшісі

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ҰЛТТЫҚ НАҚЫШТАҒЫ НАТЮРМОРТТЫ ҮЙРЕТУ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сынып оқушыларына ұлттық нақыштағы натюрмортты үйрету әдіс-тәсілдері қарастырылады. Автор бұл мақалада мектеп оқушыларының «ұлттық натюрморт» тақырыбы арқылы дүние танымын қалыптастыру және эстетикалық тәрбие беру, көркемдік білімге талаптарын арттыру мәселесінде «Бағыт студиясындағы» педагогикалық тәжірибесі арқылы ашылған. Осы мақалада қарастырылған «Ұлттық натюрморт» тақырыбы біздің тәжірибеміз көрсеткендей оқушылардың қызығушылығын өте жоғарлатады.

Түйін сөздер: Бейнелеу өнері, ұлттық натюрморт, бастауыш сынып, эстетикалық тәрбие, көркемдік білім

Аннотация
Шаленова М.М.¹

¹Руководитель студии изобразительного искусства «Бағыт» многопрофильной гимназии № 12 имени Ш. Уалиханова

МЕТОДЫ И СПОСОБЫ ОБУЧЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ИЗОБРАЖЕНИЮ НАЦИОНАЛЬНОГО НАТЮРМОРТА

В статье рассматриваются вопросы обучения учащихся начальных классов изображению национального натюрморта. Автор в данной статье показывает педагогический опыт изучения национального натюрморта при студии изобразительного искусства «Бағыт», рассматривая его как средство формирования широкого мировоззрения, эстетического воспитания и повышения интереса к художественному образованию учащихся младших классов. Рассматриваемая в данной статье тематика национального натюрморта как показывает наш опыт несомненно повышает интерес учащихся.

Ключевые слова: Изобразительное искусство, национальный натюрморт, начальная школа, эстетическое воспитание, художественное образование

Abstract
M.M. Shalenova¹

¹The head of the Studio of fine arts "Bagyt" multidisciplinary gymnasium № 12 Sh. Ualikhanov

METHODS AND WAYS OF TRAINING YOUNG SCHOOLCHILDREN TO THE PICTURE OF NATIONAL STILL LIFE

In article are considered questions of training of pupils of initial classes in the image of a national still life. The author in this article shows the pedagogical experience of studying the national still life at the studio of fine art "Bagyt", considering it as a means of forming a broad world outlook, aesthetic education and increasing interest in art education in primary school. The subject of the national still-life considered in this article, as our experience shows, undoubtedly increases the interest of students.

Key words: Fine arts, national still life, elementary school, aesthetic education, art education

Жалпы бейнелеу өнері сонау қола заманынан басталып, кәсіби деңгейлікке жеткенше қаншама стильдер мен бағыттар пайда болды. Бүгінде еліміз, жеріміз, тәуелсіз болды, яғни демократия деп өнерімізді экспрестік жағдайға апарып соғып жатқанымыз ешкімге де құпия емес. Бәрімізге белгілі қай өнер саласы болмасын өнер иелерінің талғамын, дарындылығын және де өз өнерінің қас шебері екендігін көрермен қауым бағалайды. Неше ғасыр бойы өз ыркымен жалғасын тапқан өнердің мәнісін жоғалтып алмауға тырысу керек. Бүгінде, бейнелеу өнерінің үлесіндегі көкейкесті мәселелердің бірі-тек қазақ жеріне ғана емес, шет елдерге де танылып жатқан қас шеберлерімізді айтарлықтай тани бермейміз, сонымен қатар Қазақстан суретшілері туралы айтылған, зерттелінген материалдар жоқтың қасы. Сол өнер иелерінің шығармаларын кеңінен зерттеп, олардың нағыз өнер тарландары екенін өнер жолында жүрген шәкірттер мен өнер сүйер қауымның баршасына кеңінен таныстыру жолын қарастыруымыз керек.

XX ғасырда қазақ кескіндеме өнерінің дамып, қалыптасуына және ұрпақтан-ұрпаққа жалғасуына өз үлестерін қосқан өнер тарландары аз болған жоқ. Арнайы білім алмаса да, өнерін тамашалаған халықтарды әлде де болса тамсандыруда.

Тәрбиенің бір саласы эстетикалық тәрбие беру деп ойлаймыз. Қазіргі сәтте мектеп оқушыларына тәрбие берудің жалпы мақсаттарының ішінде бейнелеу өнері арқылы қоғамға жан-жақты дамыған белсенді мүшесін дайындау, олардың дүние танымын қалыптастыру және эстетикалық тәрбие беру, көркемдік білімге талаптарын арттыру болып келеді.

Мектептегі бейнелеу өнері сабақтарының мазмұны көптеген қазақстандық ғалымдардың еңбегінде қарастырылған.

Оның ішінде: С.Аманжолов [1], Б.Әлмұханбетов [2], Б.Байжігітов [3], Ж.Балкенов [4] және б.

Бастауыш мектепте бейнелеу өнері сабағында эстетикалық тәрбие беруде оқушылармен бірлесе отырып, олардың өнердегі әсемдік пен әдемілікті түсіну, байқай білу қабілетін дамыту үшін көптеген ұжымдық жұмыстар жүргізілсе, сабақ барысында ойындар мен көрнекіліктер («Түстерді ажырат», «Кім алғыр», «Үйлестіре біл», т.б. ойындар) тиімді қолданылса, оқушылардың табиғат сұлулығын, көркем өнер шығармаларын эстетикалық мәнде қабылдаулары күшейіп, сабақ сапалық жаңа деңгейге көтеріледі. Сапалы сабақтарды жүргізу нәтижесінде бастауыш мектеп оқушыларының эстетикалық танымы, білімі,

талғамы артып қана қоймай, олардың әрбір жұмысы шығармашылықпен ұштасып отырады. Эстетикалық тәрбие біздің байқауымызда дүние жүзілік және ұлттық мәдениет салалары негізінде көркемділікке, әсемділікке, сезімталдыққа баулу жүйелерін қамтиды. Әрине, бұл өте ауқымды процесс. Ол жан-жақты зерттеуді, оны жүйелі түрде меңгеруді талап етеді. Сондықтан біз өз тәжірибемізде бейнелеу өнері сабақтарында эстетикалық тәрбие беру мәселелерін қарастырып отырмыз. Эстетикалық тәрбие мәселелері көптеген ғалымдар еңбектерінде жан-жақты қамтылған. Оның жасөспірімдерді тәрбиелеудегі маңызы, эстетикалық тәрбие беру мәселелері В.В. Алексеева, А.В. Бакушинский, Г.В. Лабунская, Н.П. Сакулина, Б.П. Юсов, еңбектерінде қарастырылған халқымыздың ұлттық мәдени мұралары, кол өнері, сәндік өнертүрлерінің маңызы туралы Республика ғалымдары Б.Қазыханов, А.Қасимова, Ә.Тәжімұратов ғылыми еңбектерінде нақты көрсетілген. Эстетикалық имандылық, адамгершілік тәрбиесін қалыптастыруда ұлттық тәлім-тәрбие дәстүрлерін пайдалану Қ.Жарықбаев, С.Қалиев, Ж.Наурызбаев, С.Қасиманов еңбектерінде көрсетілген.

Кейінгі кездері бейнелеу өнері пәні құралдары арқылы эстетикалық тәрбиеге тәрбиелеу С.Аманжолов, Ш.Әлібеков, Б.Әлмұханбетов, Б.Байжігітов, Ж.Балкенов, М.Жанаев еңбектерінде орын алып жүр. Көптеген еңбектерде эстетикалық тәрбиенің мәні мен мазмұны қамтылып, оның тәрбиелеу жолдары әдіс-тәсілдері нақты көрсетілмейді. Сондықтан біз эстетикалық тәрбие беру мәселелерін жан-жақты қарастыруымыз қажет.

Сонымен бастауыш мектепте оқыту барысында кезек күттірмейтін мәселенің бірі: көркем эстетикалық тәрбие, яғни оқушылардың эстетикалық талғамын дамыту, сол арқылы мейірбандық, имандылық қасиеттерін қалыптастыру; екіншіден, әр баланың ойлау қабілетін дамыта отырып, қиял-сезімін шарықтату болып табылады.

Балалардың эстетикалық тәрбиесінің маңызды бөлігі көркемдікке тәрбиелеу ісінде көптеген аса күрделі мәселелер туады. Бала өнер арқылы өзінің көңіл сезімін тереңірек түсіне білуі айқын ойлап, терең сезіне білуі тиіс. Өнер қашанда қамқорлықты, оған асқан жауапкершілікпен, жанашырлықпен қарауды қажет етеді. Әсіресе, бастауыш мектепте бейнелеу өнері жүйелі оқыту жайы, оған жастай баулап тәрбиелеу ісі баршамыздың алдымызға байыпты міндеттер қояды. Сурет салуды сүю өмірді, табиғатты, айнала қоршаған ортаны сүю. Ол мектеп оқушысының ақылын, ойын, парасатын, өсіреді, танымын кеңейтеді, ізгілікке, әсемдікке үйретеді. Өмірдегі келеңсіз құбылыстармен ымырасыз күресуге тәрбиелеп, халқына, еліне, жеріне деген сүйіспеншілікке тәрбиелейді.

Халық шеберлері ою-өрнек салу тәсілін белгілі – бір ізбен қалыптастыруда өз өнерін үздіксіз жетілдіру жолымен кейбір ою-өрнектердің композициясына, әшекейлейтін заттардың түріне қарай табиғи байланысты бейімдеп түрлендіріп отырады. Демек ою-өрнектермен әшекейлеп бейнелеушілік қандай уақытта болмасын халықтың дәстүр негізінде орындалады. Осы халық қолөнерінен туған бұйымдарды көрмелер мен мұражайларға сақтап қана қоймай, оны күнделікті сабақ барысында кеңінен қолдануы қажет.

Осы мақсатта «ұлттық натюрморт» деген тақырып өзіне сәйкес орынын алады. Өз халқымыздың өнерін, сол қайталанбас құдіретті өнер туындыларын дүниеге әкелген өнер иелерінің өмірбаяны мен еңбек жолдарын, хас шеберліктерінің қыры мен сырын, іс-тәжірибелерін колледж, университет табалдырығынан бастап, жас жеткіншектерге оқып-үйрету бүгінгі таңдағы педагогтар алдында тұрған патриоттық рухта тәрбиелеу ісінде халықтық педагогиканың тарихи мұралары жан-жақты зерттеп, ұтымды пайдалана білудің берері мол.

Оқу-тәрбие міндеттерін шешуде сабақтың төрт түрі қарастырылады. Олар нұсқаға қарап сурет салу сабағы, сәндік сурет салу сабағы және өнер туралы әңгіме сабақ.

Сәндік сурет салу сабағында оқушыларға үй тапсырмасы беріледі. Үй тапсырмасы үйдегі тұрмыста қолданылатын көркем бұйымдармен, қайта танысу, олардың қарапайым түрлерінің формасын бейнелеу оларды безендірген ою-өрнектерін сол нұсқасына қарап бейнелеуге бағыттарын қамтиды. Сәндік сурет салу сабағының негізгі мақсаты оқушыларды сәндік қолданбалы өнер бұйымдарымен таныстыру, сәндік қол өнердің негізгі түсініктерін меңгеру, сәндік сурет салу ептейлігін артыру, ою-өрнектер салу дағдыларын қалыптастыру болып табылады.

Бастауыш сыныптағы бейнелеу өнері сабақтарының бір түрі тақырып бойынша сурет салу деп аталады. Тақырып бойынша сурет салу сабақтарында оқушыларға «Табиғат көріністері», «Жыл мезгілдері», «Жаңа жыл», «Қысқы каникул», «Ұлттық натюрморт» т.б. тақырыптары бойынша өмір көріністеріне қарап өздеріне жақын заттар мен құбылыстарды еске түсіру, елестету арқылы және ойдан құрастырып сурет салуға жаттығады.

Бір жағынан натюрморт қозғалмайды. Сол себептен натюрмортты асықпай отырып қолдың икемділігін жаттықтыруға, түсініп, сызуға және де сурет техникасын жете меңгеруге таптырмайтын

құрылым болып табылады. Ал, жануарларды салу, енді сурет салып, үйреніп келе жатқан оқушыға қиынға соғады. Өйткені олар натюрморт сияқты «өлі зат» емес, үнемі қозғалыста болады.

Бейнелеу өнері сабағында тапсырманы түсіндірген кезде бейнеленіп отырған объектінің эстетикалық мазмұнының нақты ашылуының маңызы зор. Оның үстіне құбылыстағы, заттағы нақты әсемдікті педагог асқан сезіммен, әсерлі түрде әңгімелеп беруі тиіс. Егер мұғалім сурет салу үшін қойылым, ретінде ашық түстерге боялған заттарды қойып, оларға әдеттегі, біркелкі дауыспен талдау жасаса және қойылымның ашық жарқындығын, әсемдігін, бірегейлікпен білдіретін болса оқушыларда қызығады.

Тақырыптық сурет салуға балалардың үйретудің түпкі мақсаты оқушыларды табиғатты сүйе білуге тәрбиелеу, әсемдік талғамын дамыту, байқау арқылы көркем образдар жасауға жаттықтыру, қалам, бояу құралдарымен жұмыс жасауға талпыну, ойлау қабілеттерін дамыту болып табылады. Сонымен қатар бейнелеу өнеріндегі табиғатты бейнелеу ерекшеліктерімен таныстыру, суретшілердің шығармаларындағы табиғат көріністерін бейнелеу әдістеріне талдау жасап көрсету, оқушылардың тақырыш бойынша композиция құрастыру дағдыларын қалыптастыру міндеттері көзделеді.

Тақырыптық сурет салу сабағының көрнекілігі ретінде бейнелеу өнеріндегі табиғат көріністері бейнелеген Ш.Уәлихановтың «Теріскей Алатау», Ә.Қастеевтің «Таудағы жайлау», М.Кенбаевтың «Асауды ұстау», С.Мамбеевтің «Жайлауда» атты картиналарының репродукциялары, диопозитивтері, видеофильмдері, слайдаларі немесе фотолар қолданылады. Бұлармен қатар кеңістіктегі көріністерді қағаз бетіне бейнелеудің кезеңдері көрсетілген таблицалар сабақта жиі қолданылады.

Бейнелеу өнері сабақтарының бір түрі – әңгіме сабақ деп аталады. Әңгіме сабақтың мақсаты оқушыларды еліміздің даңқты суретшілерінің өмірімен, шығармашылығымен таныстыру, бейнелеу өнерінің негізін құрайтын терминдерге түсінік беру, өнертанудың алғашқы ұғымдарын меңгерту, өнер арқылы балалардың дүниетанымын қалыптастыру болып табылады. Бейнелеу өнері туралы әңгіме сабақ әрбір тоқсанда төрт сабақтан жоспарланады, олар белгілі тақырыптар бойынша өткізіледі. Бастауыш сыныптағы әңгіме сабақтың мазмұны «Бейнелеу өнерінің түрлері», «Бейнелеу өнерінің жанрлары», «Бейнелеу өнеріндегі ана образы», «Бейнелеу өнеріндегі портрет жанры», «Бейнелеу өнеріндегі тарихи жанр», «Суретші Әбілхан Қастеевтің шығармашылығы» т.б. тақырыптарды қамтиды.

Бейнелеу өнері туралы әңгіме сабақ үшінші сыныптан бастап жеке дара сабақ түрінде жүргізіледі. Бірінші және екінші сыныптардағы бейнелеу өнері туралы әңгіме басқа сабақтардың құрамында өткізіледі. Мысалы, нұсқаға қарап сурет салу барысында А.Ғалымбаеваның «Дастархан» натюрморты туралы әңгіме өткізіп, соңынан балалар нұсқаға қарап қарапайым заттарды салады. «Бейнелеу өнерінің түрлері» тақырыбы бойынша өтілген сабақта мұғалім оқушыларды суретші Ә.Қастеевтің «Автопортрет» шығармасын көрсету арқылы графикалық картиналардың ортақ ерекшелігі олардың ақ пен қара бояулар арқылы салынатындығы айтылады.

Кескіндеме шығармаларының көркемдік ерекшеліктерін түсіндіру үшін оқушыларға суретші М.Кенбаевтың «Асауды ұстау» картинасы көрсетіліп, оның кенеп бетіне түрлі түсті, майлы бояулармен салынғандығы, оның пейзаж жанрына жататындығы көрсетіледі. Сонымен қатар мүсін өнері бойынша мүсінші Х.Наурызбаевтың ақын М.Хакимжановтың портретін. Т.Досмағанбетовтың сомдаған А.Имановтың портретін, мүсінші Е.Мергеновтың жасаған әке портретін көрсету барысында мүсін шығармалары саз балшықтан, тастан, граниттен немесе мрамордан жасалатындығы туралы мәліметтер беріледі. Сәндік қолданбалы өнердің ерекшеліктерін көрсету үшін суретші-қолданбалы өнер шебері Д.Шоқпаровтың жасаған торсықтары, ат-әбзелдері, суретші-тоқымашы Б.Зауырбекованың тоқыған гобелендері, ою шебері С.Төленбаевтың салған ою-өрнектері, өнер шебері Ғ.Иляевтің жасаған безендіру жұмыстарын көрсетіліп, сәндік қолданбалы өнердің бұйымдары әр түрлі материалдардан жасалатындығы және олардың көпшілігін тұрмыста қолдану үшін дайындалатындығына назар аударылады.

Оқушылардың көркемдік білімдері нұсқаға қарап сурет салу, тақырыптық сурет салу және бейнелеу өнері туралы әңгіме сабақтарда белгілі бір сурет салу барысында, немесе өнер туындысын қабылдау барысында игеріледі. Оқушылардың көркемдік білімдерінің құрылымы бейнелеу сауаттылығын құрайтын жарық пен көлеңке, перспектива, тұстану, композиция, симметрия, заңдылықтары туралы білімдерден және бейнеленетін көріністі қағаз бетіне орналастыра білу, зат құрылысын салу, зат көлемін көрсете білу, кеңістікті бейнелеу икемдіктері мен дағдыларынан құралады. Ал мұғалімнің оқушыларға көркемдік білім беру әдістері: салатын нұсқаны талдау, бейнелеу жолдарын көрсету, жаңа сабақты түсіндіру, көрнекілікті сабақта қолдану, оқушылардың бейнелеу жұмыстарына басшылық көрсету, өнер туындыларына және бұйымдарына көркемдік талдау жасау іс-әрекеттер жүйесінен құралады.

Халқымыздың өнегелі мәдениет үлгілерінің бірі – бейнелеу өнері қаншама дәуірдің тарихи ағымымен бірге жасап дамып келеді. Қазақ халқының өмір-тұрмысына тереңдей үнілсек, мәдениет дәстүрінің үзілмей бүгінгі ұрпаққа жетуіне бірден-бір себеп халықтық педагогика.

Өзінің тәрбиелік мәнін бүгінге дейін жоғалтпай келе жатқан көркемдік педагогиканы, қазіргі таңда мектеп өміріне енгізу, бейнелеу өнері сабақтарында қолдану заман талабына айналып отыр. Орта Азия мен Қазақстан жері мәдениеті дамыған өркениет орталығы болғандығы көпшілікке мәлім. Сыры кетсе де, сыны кетпей сақталып келе жатқан әсем ғимараттар, тас мүсіндер, сарайлар, халықтың тұрмысында қолданылған сәндік қолданбалы өнердің інжу маржандары жастардың көркемдік талғамын дамытуға дәнекер болары сөзсіз. Бұл ұстанылатын басты бағыт жас ұрпаққа халықтың мәдени дәстүрін оқушыларға таныстыру, ата-бабамыздың тұрмысында жиі қолданылған қарапайым заттарды салуға үйрету, олардың формасымен, түр-түсімен т.б. көркемдік ерекшеліктерімен таныстырудың әдіс тәсілдерін оқушыларға көрсетіп нұсқаулық беру.

Бейнелеу өнері сабақтарында оқушыларды халқымыздың көркем мәдениетімен бейнелеу өнері туралы әңгіме сабақтарында таныстырумен қатар, оларды құрайтын көркем бұйымдарды нұсқасына қарап салудың орны ерекше. Оқушылардың ұлттық бұйымдарды нұсқасына қарап салуы, немесе ұлттық салт дәстүрлер көріністері бейнеленген суреттерді тақырыптық сурет салу барысында бейнелеуге үйрету, сәндік сурет салу сабақтарында көркем бұйымдар жасату балаларға көркемдік білім берумен қатар ұлттық тәрбие беруге жәрдемдеседі.

Талдау барысында мұғалім өнер шығармасының қандай материалдары қандай құралдарды пайдаланып жасағандығы, сол туындыларының бейнелеу өнерінің қандай түрлеріне жататындығын көрсетеді. Сабақ барысында ақ пен қара түсті сызықтармен суретті салушыны – график, түрлі-түсті бояумен сурет салатын адамды кескіндемеші, тастан, ағаштан, саздан түрлі адамдар мен жануарларды бейнелейтін суретшіні мүсінші, сәндік қолданбалы өнер бұйымдарын жасайтын адам – сәндік өнер шебері немесе халық шебері деп атайтындығы жайлы әңгіме қозғалады.

Мұнан соң мұғалім балаларға қандай құралдар мен материалдарды қолдану арқылы бейнелеудің қандай түрін жасауға болатындығын айтылады. Сабақта мұғалім сұрақ-жауап әдісін қолданады. Мысалы, кескіндеме шығармаларын жасау барысында суретші қандай құралды пайдаланады? Ою-өрнектермен безендірілген қандай бұйымдарды білесіз? Суретшілерден кімдерді білесіз? Мына суретті кім салған? Суреттің аты не деп аталады? Кім суретші болғысы келеді?

Сұрақ-жауаптан соң мұғалім бейнелеу өнері сабақтарында қандай суреттер салатындығы туралы пікір алысады.

Әңгіме оқу құралдары мен материалдарына ауысқанда, мұғалім балалар назарын соларға аударады. Суретшілер бейнелеу барысында орташа жұмсақтағы қаламдары пайдаланады. Ұшы қатты қаламдар дәптердің түтіп жібереді және өшіргішпен өшіргенде із қалдырады, ал өте жұмсақ қалам дәптердің кір қылады. Олар қаламның ұшталған ұшынан ұстап сурет салатын болса, ол уақытта қаламды еркін жүргізе алмайды. Сурет қаламмен салынғанда, қате сызылған сызықтар жұмсақ өшіргішпен өшіріледі. Сурет салу барысында қатты қызыл өшіргіштер пайдаланылмайды. Себебі мұндай өшіргіштер құрамында құм көп болу себепті, қатты болады да, дәптерді түтіп жіберуі мүмкін.

Бейнелеу өнері сабақтарында көбіне акварель (суға езілетін) бояулар қолданылады. Акварель бояулармен жұмыс істеу барысында қылқалам пайдаланылады. Боялатын бейнеге байланысты қылқаламның үлкені немесе кішісі алынады.

Қылқаламдар – формасына байланысты жалпақ және жұмсақ қылды болып бөлінеді. Акварель мен гуашь бояуларымен сурет салу барысында жұмсақ қылқаламдар, ал майлы бояулармен жұмыс барысында қатты қылқаламдар пайдаланалады.

Қылқаламдарды жұмыстан соң суға салып қоюға болмайды. Егер, ол суда қалса қылдары әр жаққа пашырап жұмысқа жарамсыз болып қалуы мүмкін. Сондықтан бейнелеу құралдарын жұмыстан соң күтіп баптау, оларды ұзақ уақытқа пайдалануға мүмкіндік туғызады.

Балалардың үй жұмысы мен сабақтағы бейнелеу істерінде акварельмен қатар қолданылатын бояу – гуашь бояуы. Гуашь бояулары мектепте ою-өрнектер, тақырып бойынша сурет салу жұмыстарында қолданылады. Ол суменен жақсы араласады. Гуашь кішкене пластмасса банкаларында болады. Бұл бояу да, акварель сияқты ұқыптылықты қажет етеді. Сондықтан кішкене банкадан керегін алып болған соң қақпағын жауып қою қажет. Алынған бояуларға су қосып сұйылтады да, бейненің қажетті жері боялады.

Бейнелеу өнерінің сабақтарында әрбір мұғалімнің өз қаламы, өшіргіші, дәптері, акварель, гуашь бояулары болуы керек. Акварель бояуын қолдану барысында бояуды араластыруға қажетті палитра болуы қажет.

Сәндік аппликациялар жасау барысында түрлі-түсті қағаздар кең қолданылады. Мұғалім үлкен өлшемдегі қағаздарды фон ретінде, ал кіші өлшемдегі қиындыларды, ұсақ бөлшектерге қолдану қажеттігін оқушыларға түсіндіреді.

Сурет салу жолдарын балаларға көрсету үшін әрбір мұғалімде төрт бұрышты планшет болғаны жөн. Планшет 30*42 см етіп қиылып, фанерден жасалады. Мұғалім осы планшетке қағаз жапсыру және сурет салу жолдарын көрсетуі мүмкін. Егер суретті планшетсіз пайдалану қажет болса, кнопкамен немесе рейкамен бекітіледі.

Мұғалім бейнелеу өнерінің алғашқы сабағынан бастап, оқушылардың бейнелеу жұмыстары кезінде оқу құралдарын дұрыс пайдалануға, тазалық сақтауға үйреткен жөн. Балалардың қағаз парақтарына, кіші блокноттарға, әр түрлі дәптерлерге сурет салуына жол бермеу тәрбие жұмысының бірі. Сонымен қатар мұғалім суретті дәптер парағының тек бір бетіне ғана салу керектігін көрсетеді.

Қорыта келгенде бейнелеу өнері сабағында оқушыларға эстетикалық тәрбие беруде халық дәстүрлерін, ұлттық өнердің түрлерін көбірек пайдалану қажет. Себебі бастауыш мектеп жасындағы балаларды халқымыздың өнері, ұлттық ойындар және халық ертегілеріндегі кейіпкерлер бейнесі қызықтырады. Бейнелеу өнері пәні сабағында эстетикалық талғамды қалыптастырып, негізі мынадай іс-әрекеттерге тоқталу қажет. Жаңа сабақты түсіндіру барысында көрнекіліктерді түрлендіре отырып, сұрақ-жауап, әнімелесу әдістерін қолдану. Сабақты ұлттық әдет-ғұрыптар мысалдарымен түрлендіріп жүргізу.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Аманжолов С. *Эстетикалық тәрбие және халықтық бейнелеу өнері.* – Қазақстан мектебі. 1990 ж. №12.
2. Әлібеков Ш. *Жалпы білім беретін орта мектеп, эстетика пәні бағдарламасы.* – Қазақстан мектебі. 1992 ж. №7, 8.
3. Байжігітов Б., Ибраева М. *Эстетикалық оқу тәрбие жүйесі мәселелері.* – Қазақстан мектебі. 1993 ж. №6.
4. Балкенов Ж. *Сурет салуға үйрету.* – Алматы: Мектеп, 1987.

ӘОЖ 378.016
МРНТИ 14.35.09

Р.Мизанбаев¹

¹ п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ, «Өнер, мәдениет және спорт» институты,
«Шығармашылық мамандықтар» кафедрасының профессоры
Алматы қ., Қазақстан

КИІМДІ АДАМ ТҰЛҒАСЫН БЕЙНЕЛЕУДІҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Аңдатпа

Болашақ өнер ұстазы бүгінгі институт қабырғасындағы студент, олай болса аталмыш мақалада кескіндеме өнерінің ішінде портрет жанры дәлірек айтқанда киімді адам тұлғасын бейнелеудің ерекшеліктері қарастырылады.

Мақалада автор киімді адам нұсқасынан толықтай бейнесін кенеп бетінде орналастыру, жазу, оның кезеңдерін баяндайды.

Алдыменен нұсқаны бақылай отырып, болашақ жұмыс орнын анықтау және табу мәселесіне кең тоқталады. Бұл жерде тұтас көру, қабылдау және тұтас бейнелеу мәселесі педагогикалық тұрғыдан талқыланады.

Кескіндемедегі нұсқаның болмысы, оны бағдарламаға сай оқытушының шығармашылық деңгейіне байланысты образды пішінде орналастыру. Бұл жөнінде автор үш кезеңге бөле отырып, нұсқаның яғни киімді адам бейнесінің тартымды болып шығуына көңіл бөледі.

Айталық, алдынан қарағандағы көрініс, сол жақ немесе оң жақ қабатынан көрінер құбылыстың ерекшелігі, сондықтан қойылымды жан-жақты зерделей келіп, студенттің шығармашылық көзқараспен таңдауы, белгілі бір образдық шешімге келе отырып жаңа жұмыс орнын таңдауына итермелейді.

Түйін сөздер: портрет, бейнелеу өнері, түс-рендер, фондар, картина жазу, көру, картинаны қабылдау, живописьтік көріністер

Аннотация
Мизанбаев Р.Б.¹

¹к.п.н., профессор кафедры
«Творческих специальностей» институт «Искусства культуры и спорта», КазНПУ имени Абая
г. Алматы, Казахстан

МЕТОДИКА ВЫПОЛНЕНИЯ ОДЕТОЙ ФИГУРЫ ЧЕЛОВЕКА

В данной статье рассмотрены проблемы методики изобразительного искусства. В частности методика выполнения живописи с натуры. Портретный жанр является в изобразительном искусстве интересным в тоже время сложным жанром. Если переходить к постановке с натуры одетой фигуры человека, то здесь есть сложности в процессе компоновки с натуры на заданном холсте, а так же цветовом изображении живописи. Сегодняшний студент будущий педагог страны по изобразительному искусству. На каком уровне дает преподаватель теоретические знания и практические навыки полностью зависит в целом от преподавания изобразительного искусства, в частности азбука живописи начинается с компоновки. Автор предлагает начинающим студентам, когда работает с натуры (одетой фигуры) мысленно разделить на две части фигуру, тогда намного облегчает компоновку с натуры, а так же развевает целостное видение и целостное изображения натуры.

Также целесообразно постоянно работать с натуры, а именно рисовать наброски, зарисовки, краткосрочные этюды, различными упражнениями.

Они в свою очередь развивают у студента глазомер, масштабность целостного видения натуры, а также творческие способности студентов.

Ключевые слова: портрет, изобразительное искусства, цветовые оттенки, фоны, нарисовать картину, видеть, принять картин, живописные виды

Abstract
R.B. Mizanbaev¹,
Kazakh National Pedagogical University named after Abai insitut "Art Culture and Sports" professor
of the "Departament of creative spetsalno"
Almaty, Kazakhstan

METHODOLOGY OF IMPLEMENTATION THE PUT FIGURE ON OF MAN

In this article, the problems of methods of fine arts are considered. In particular, the technique of painting from nature. The portrait genre is in the visual arts interesting at the same time a complex genre. If you go to staging from the nature of a dressed figure of a person, then there are difficulties in the process of arranging from nature on a given canvas, as well as the color image of painting. Today's student is the future teacher of the country in fine arts. The level teacher gives theoretical knowledge and practical skills depends entirely on the teaching of fine arts in particular the painting of the alphabet begins with the layout. The author offers beginner students when working from nature (a dressed figure) mentally divide into two parts of the figure, then much easier to build from nature, as well as waving a holistic vision and a holistic image of nature.

It is also advisable to constantly work with nature, namely sketches, sketches, short-term studies, various exercises.

They, in turn, develop the student's eye, the scale of the integral vision of nature, as well as the creative abilities of students.

Key words: portret, visual art, color shades, backgrounds, to draw a picture, see, take pictures of, scenic views

Жалпы педагогтік жоғары оқу орындарындағы бейнелеу өнері мамандығында, әсіресе живопись саласы бойынша, киімді адам тұлғасын бейнелеу 3 курстан бастап жүргізілетіні бағдарламадан белгілі. Осы бағдарламаға дейін болашақ маман адамның басынан бастап (голова), иыққа дейінгі бейнесі (портрет), белге дейінгі адам тұлғасы (поясний портрет) мәселелерін меңгереді. Енді киімді адам тұлғасын живопись тілінде бейнелеу, оған машықтану, жаттығу мәселелері оқу үдерісінде қалай жүргізілуі тиіс деген сұраққа жауап іздеп көрейік. Ғасырлар бой өнер пәні оқытушыларының жинаған бай тәжірибелерін ескере келіп, оның үстіне оқу үдерісіндегі қолданылып жүрген жеке педагогтік тәжірибеге сүйене отырып, біз төмендегі мәселелерге мән беуді жөн көрдік.

Живопись пәні бойынша кез-келген қойылым (постановка) жәйден-жәй қойылмайды. Біріншіден, оқу бағдарламасына сай, қалай отыру керек, фоны, жарығы қандай болуы шарт болса, екіншіден, оқытушының шығармашылық көзқарасы (творческое отношение) арқылы қойылымды қызықты әрі тартымды етіп орыналастыру міндеттелген.

Шығармашылық көзқарас – бұл қатып қалған немесе айқындалған өнер заңдылықтарына жабысып қалған догма емес. Ол үлкен ауқымды қамтитын психологиялық, философиялық қоғамдық мән-мағынаға толы, қай жағынан алып қарасақ та мағыналы, мазмұнды, образды қойылым болып келгені абзал.

Үшіншіден, қойлым, әсіресе, киімді адам тұлғасына келгенде образ мәселесін алға қойған шарт. Бағдарлама бойынша киімі анандай немесе мынандай деп жазылмаған, ол тек оқытушының білімпаздығына, өнерге деген көзқарасына байланысты. Көбінесе натурщиктерді киіп жүрген киімдерімен отырғыза саламыз. Мейлі солай-ақ болсын. Соның өзінде де шарфын мойынына тағудың өзінде де бір мән жатады. Болмаса шляпасын кигізудің өзі өнер және тағы басқа мәселелерге мән берген жөн.

Ал, натурщиктің өзі де, киіміде бізге лайықты делік, енді оны қалай, қандай қозғалыста отырғызуымыз керек, осы мәселе сол сеанстардың болашақ нәтижелеріне көп ықпал етеді. Ілгері заманда суретшілер болашақ туынды кейіпкерлерін көп іздеген. Сәті түссе келісіп, оның біршама уақыт отыруын сұранып, сол арқылы суретші өзі ойлаған образын, келбетін картина бетіне түсірген. Сол сияқты оқу үрдісіндегі қойылым болсын, болмасын ол ылғида шығармашылық көзқараспен тығыз байланысты.

Бейнелеу өнері мамандықтарында қандай өнер пәні болсын, айталық, натюрморттан бастап, портрет, пейзаж, көп денелі композиция, жалаңаш дене тұлғасы болсын, барлығында да жұмыс бейнесін кенеп немесе қағаз бетінде орналастырудан (компоновка) басталады.

Белгілі қойылым нұсқасын кенеп бетіне орналастыру сол студенттің таңдап алған болашақ жазу, салу орнына тікелей байланысты. Өйткені 10 студент болса, сол белгіленген тұстағы қойылым көрінісі – 10 түрлі. Олай болса, кенеп бетіндегі композициялық бейнелеу, орналастыру, сол бағыттағы нышанына сай орналасады, нұсқаның еңкеюі, бұрылысы, қозғалысы т.с.с.

«Киімді адам» киімдерінің әртүрлі болуы бағдарлама шеңберіне сай келуі шартты құбылыс. Мысалы, спорт тақырыбындағы кейіпкер, әрине, спорттық киім киюі тиіс, биші, күйші, әнші, ауыл адамы, егінші, малшы, көлік жүргізуші портреттерінің киімі өз кәсіптеріне сай болуы керек.

Ең алдымен, студент живопись пәніне келгенде жауынгер тәрізді сақадай сай, жан-жақты, барынша мол дайындықпен келгені жөн. Бұл жерде қажетті құрал-жабдықтар толық болғаны абзал. Өкінішке орай, бояқтардың жетіспеуі, палитрасының таза болмауы, сұйық майдың бітіп қалуы сияқты мәселелер студентке толықтай живопись пәнін атқаруда көптеген кедергілер келтіретіні анық.

Осы аталмыш мақалада төменгі әдістемелік мәселелерді, оның ішінде, жұмыс орынын таңдау, нұсқаны кенеп бетінде тартымды орналастыру, кисті арқылы нұсқа суретін анықтау, палитра бетінде бояқ түстерімен жұмыс жүргізу, көру, ұғыну, салыстыру, тексеру, тұтас көріп қабылдау және тұтас бейнені бейнелей білу және жинақтау тұсындағы живопистік әдістемелік жолдарды қарастыруды жөн санадық.

Сонымен студент живопись пәніне толық дайындықпен келді делік, бұның өзі болашақ өнер адамына аздық етеді. Ең алдымен живопись пәніне деген қызығушылық пен тартымдылықты, көңіл-күйді осыған баптап, «мен бүгін жаңа қойылымды ерекше көңілмен орындаймын» деп жұмысқа ынта-ықыласпен кіріскен жөн.

Жаңа қойылымдағы жаңа жұмыс орнын таңдау, әлгіндегі қызығушылықты арттырары сөзсіз. Нұсқаның жан-жақтан сан алуан түрде көрінуі, суретшіге түрлі ой салады.

Айталық, алдынан қарағандағы көрініс сол жақ немесе оң жақ қабатынан көрінер құбылыстан мүлдем өзгеше. Олай болса, алдымен киімді адам нұсқасын жан-жақты зерделей қарап, студентке қолайлы, ұтымды, қызықты тұстарды жалықпай іздеген дұрыс. Нұсқаның кенеп бетіндегі бейнесінің тартымды орналасуы осы таңдалған талаптың нәтижесіне көп байланысты болады.

Қыл қалам арқылы нұсқа бейнесін кенеп бетіне түсіру әдістемелік жолдағы қабілетті арттырудың бір белгісі. Көбінесе тәжірибесі жетіспеуден болар, студенттер кенеп бетіне қарындаш арқылы салып жатады, бұл дұрыс емес. Қарындаш сызығы кенеп бетіне әлсіз түседі және де үшкір ұшы кенеп бетін тырнау арқылы кенепке зақым келтіреді. Егер де көмір таяқшасы болмаған жағдайда охра немесе қоңыр түстес бояу түріндегі түскен жіңішке кист арқылы нұсқа суретін кенеп бетіне түсіре аламыз. Кенеп бетіне түскен сурет қыл қалам арқылы, болашақ живописьтік картинаның онды немесе олқы болуына әсері мол. Онда бейненің пластикалық көрінуі, форманың айқын анықталуы, дене конструкциялық нұсқамен сәйкестігі т.с.с. әдістемелік мәселелерді профессор Г.В. Беда былай дейді: «Известно, что в живописном этюде основной задачей является выражение пластической формы. А её понимание, т.е. чувство

объемной формы, вырабатывается именно в процессе обладания светотеновым рисунком. Поэтому такой рисунок является не только началом, но и дальнейшей основой обучения живописи» [1, 225].

Кист арқылы кенеп бетінде сурет салу процессінде жарық-көлеңкенің маңызы зор. Жарық сәулесі киімді адам бейнесіне түскен сәтте оның үлкен формаларын анық көрсетеді, яғни бас формасы, дене формасы, тізе, қол, т.б. Осы сәтте үлкен формалардың жарық бейнесі мен көлеңкелі тұстарын анықтаған жөн. Болашақ түрлі-түсті бояқтар, бояқтар ішіндегі реңдік қатынастар осы жарық көлеңкелі сурет нышандарына тікелей байланысты. Бұл жерде отырған киімді адам нұсқасының сурет неден басталуы керек деген сұрақтың түйінделуі сөзсіз.

Кенеп көлеміне сәйкес биіктік жағынан 4-5 см төмен, кенептің төменгі жағынан 5-6 см жоғары сызық жүргіземіз. Бұл нұсқаның жалпылама биіктігі немесе ұзындығы. Енді нұсқаға тікелей бағытта салатын болса онда кенептің оң жағы да, сол жағы да теңдей болады, яғни 7-8 см-ге тең. Егерде $\frac{1}{4}$ сол жақ бүйірден нұсқаны салар болсақ, онда нұсқа беті оң жағына бұрылып орналасса сол беткейден көптеу орын қалдырған жөн.

Нұсқа биікті, екі жағы табылғаннан кейін (орындықта отырған киімді адам бейнесі). Кенеп бетіндегі параллельді екі сызықты (горизонтально) ортасынан көлемді сызықпен қосамыз да нұсқаны жалпы көз мөлшермен оны екіге бөліп ортаңғы сызығы шынтақ деңгейінен төмен немесе жоғары екендігін анықтаймыз. Тұтас нұсқа екіге бөлінді, енді жоғағы деңгейде қандай бөлшектер орналасқан яғни иық деңгейі бас биіктігі олардың ендері жеңіл табылады. Сол сияқты нұсқаның төменгі бөлігіндегі тізе, қол, аяқтың орналасуы, киімдердің қыртысы төгілуі т.с.с. адам құрылымына сәйкес суреті анықталады.

Палитра бетінде жұмыс жүргізу живопись өнерінің 90 пайыз құрайды. Өйткені бояу түрлері, реңдік қатынастар, қанықтылық, дене түсі, жарық күші, форма шығару, кеңістікті беру, барлығы суретшінің бояқ түстерімен жұмыс жүргізу процессіне байланысты, яғни палитра бетіндегі қызмет. Түсті көру, тандау, сезіну әрбір адамның психо-физиологиялық қабілетіне байланысты. Демек әрбір студенттің живописілік көру қабілеті, оның деңгейі әртүрлі деген ұғымды қалыптастырады.

Алдымен палитра қызметі көмегімен орта реңдік қатынаспен жалпылама кенеп бетін нұсқаның жарық бөлігі және көлеңке бөліктерін жеңіл жазып шығамыз. Осы жерде палитра бетіндегі ізденістен табылған бояу түсі, реңі, нұсқа түсі реңіне барынша жақын келгені абзал. Ол үшін палитра бетіндегі бояу түрін нұсқамен бірнеше рет салыстыра отырып іздейміз. Табылды дегенде кенеп бетіндегі суретке сай орнына қойып, оны қайта нұсқа түсіменен салыстырамыз. Әрбір бояу түсін, реңін табарда да қайта-қайта нұсқадағы құбылыспен салыстыра отырып жұмыс процесі тоқтаусыз жүріп отырады.

Киімді адамды нұсқа арқылы бейнелеуде оның фоны көп мәселені шешуі ықтимал. Кезінде белгі бір суретші картинаның фонын жазу картинаның тең жартысын жазумен тең деген болатын. Оқу үрдісіндегі фон бағдарламаға сай шектеулі келеді, яғни ашық, орташа, суық, жылы түсті фондар деп бөлінеді. Енді осыған шығармашылық көзқараспен қарар болсақ онда, мысалы, механизатор портреті делік, яғни оның фоны осы мамандыққа сай құрылуы сол адамның қызметін айқындай түсетіні анық. «М.Нестеров утверждал, что удачный фон только половина дела. Особенно важен его органическая связь с изображаемым лицом, характером, действием» [2, 200].

Мысал ретіне Қ.Телжановтың «Атамекен» картинасындағы фон мәселесі ақсақалдың киімі, тұмағы, аударылып жатқан тың жердің көрінісі, үрке қарап тұрған құлыншақ бейнесі барлығының табиғатына сай шынайы материалдық тұрғыдан тартымды бейнелеуі әрбір студентке шығармашылық тұрғыдан үлгі болады.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Беда Г.В. «Основы изобразительной грамоты». – М.: «Просвещение, 1982». – С. 225.
2. Коротин С.Н. Специфика постановки учебного натюрморта в системе академической живописи. Вестник КазНПУ им Абая, серия «Художественное образование» №1(38), 2014 г. – С. 58-62.
3. Ақбаева Ш.А., Бакиев Р.С. Проблемы теории и методики обучения изобразительному искусству высшей школе. Вестник КазНПУ им Абая, №4(49). 2016. – С. 5-8.
4. Рабилова З.Ж., Турдугулов Ж.А. Болашақ бейнелеу өнері мұғалымдеріне кескіндемені оқытудың теориялық негіздері. Хабаршы КазНПУ им Абая, №1(50), 2017. – С. 49-50.

II БӨЛІМ. МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ

РАЗДЕЛ II. МУЗЫКАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

УДК 373.167.1:78

МРНТИ 14.25.09

Надолинская Т.В.¹

¹д.п.н., профессор кафедры музыкального и художественного образования,
Таганрогский институт имени А.П. Чехова (филиал) ФГБОУ ВПО
«Ростовский государственный экономический университет (РИНХ)»,
г. Таганрог, Россия

ТЕАТРАЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА В СТАНОВЛЕНИИ ОСНОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ

Аннотация

В статье раскрывается общее и различное в актерской и педагогической деятельности, анализируются формы и методы формирования творческого самочувствия исполнителя, подчеркивается важная роль выработки педагогической техники у музыканта. Проведен историографический анализ театральной педагогики и ее роли в становлении основ педагогического мастерства учителя музыки, выявлены пути эффективного использования системы К.С. Станиславского в процессе профессиональной подготовки будущих педагогов-музыкантов, показана научная ценность системы и ее связь с исполнительской деятельностью педагога. Раскрыты содержание и формы использования театральных технологий в процессе курсовой подготовки учителей, на основе изучения архивных и современных материалов выявлены особенности внедрения идей театральной педагогики в высшую школу. В итоге делаются выводы о том, что формы, методы и средства театральной педагогики необходимы для реализации творческого потенциала современного учителя.

Ключевые слова: педагог, музыка, актер, театральные технологии, профессиональная подготовка, система, творческий потенциал.

Аңдатпа

Т.В. Надолинская¹

¹А.П. Чехов (филиал) ФГБОУ ВПО атындағы
«Ростов мемлекеттік экономикалық университетінің (РИНХ)» педагогика ғылымдарының докторы,
музыкалық және көркем білім беру кафедрасының профессоры,
Таганрог қ-сы, Ресей

МУЗЫКА МҰҒАЛІМНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЕБЕРЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ТЕАТР ПЕДАГОГИКАСЫ

Мақалада актерлік және педагогикалық іс-әрекетінің жалпы және әртүрлі жақтары көрсетіліп, орындаушының шығармашылық көңіл-күйінің пайда болу түрлері мен формалары талданады, музыкант бойында педагогикалық техника қалыптасуының маңыздылығы ерекше көрсетіледі. Театралдық педагогиканың тарихнамалық талдауы және оның музыка мұғалімінің педагогикалық шеберлік негіздерін қалыптасуындағы атқаратын рөлі көрсетілген, сонымен қатар болашақ педагог-музыканттардың кәсіби даярлау барысында К.С. Станиславский жүйесінің тиымды пайдалану жолдары анықталған және де жүйенің ғылыми құндылығы мен оның педагогтың орындаушылық қызметімен байланысы көрсетілген. Мұғалімдердің курстық дайындау барысындағы театралдық технологияларды қолдану мазмұны мен формалары айқындалған, мұрағат және заманауи материалдарды зерттеу негізінде, театрал педагогика идеялардың ЖОО жүйесіне енгізу ерекшеліктері көрсетілген. Нәтижесінде, театралдық педагогиканың формалары, әдістері және құралдары заманауи мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін жүзеге асыруы үшін қажеттілігі зор деген тұжырым жасалынады.

Түйін сөздер: педагог, музыка, актер, театралдық технологиялар, кәсіби даярлық, жүйе, шығармашылық әлеует.

Abstract

T.V. Nadolinskaja¹

¹*Doktor der pedagogischen Wissenschaften, Professor für Musik und Kunsterziehung, Taganrog Institut benannt nach Anton Chekhov (Zweig) russische SEI HPE «Rostov State ökonomische Universität (pädagogische)», Taganrog, Russland*

**THEATER PEDAGOGY IN THE FORMATION OF THE PEDAGOGICAL MASTERY
OF A MUSIC TEACHER**

Heffective use of the K.S. Stanislavsky's system in the process of professional training of future music teachers are revealed. The scientific value of the system and its connection with the performing teacher's activities are shown. The content and forms of use of theatrical technologists during the course preparation of teachers are disclosed. On the bases of the archival and modern materials study special features of the introduction of the ideas of theatrical pedagogy to the higher school are revealed. The article reveals the similarities and differences in the actor's and pedagogical activity, the forms and methods of forming the artist's creative self-esteem are analyzed, the importance of a role played by the musician in developing pedagogical technique is stressed. In the end, we conclude that forms, methods and means of theatrical pedagogy are necessary for realizing the creative potential of a modern teacher.

Key words: teacher, music, actor, theatrical technologies, professional training, system, creative potential.

В настоящее время подготовка учителей творческих специальностей требует новых педагогических условий для развития их творческого потенциала. Недостаточная разработанность научно обоснованной системы формирования художественно-игровой деятельности учителя музыки делает правомерным обращение к педагогическому инструментарию театральной педагогики. В числе актуальных задач современной музыкальной педагогики особое место принадлежит разработке и внедрению интегративного курса театральной педагогики, как дидактической подструктуры целостной педагогической системы.

Не претендуя на полную картину описания истории использования театральной педагогики в подготовке учителя, остановимся на использовании театральной педагогики в 20-е гг. В это время вузы значительное внимание уделяли внеаудиторной, факультативной (клубной и студийной) работе, которая включала элементы театрального искусства и способствовала формированию педагогического мастерства студентов. К примеру, в Академии социального воспитания при участии П.П. Блонского были организованы студии изобразительного искусства, музыки и художественной речи, занятия по развитию вербальных элементов педагогической техники. В студии, созданной Т.Г. Маркарьаном, занимались развитием элементов психотехники на основе системы К.С. Станиславского. В других педагогических вузах открывались драматические, художественные, хоровые и вокальные студии.

Н.Н. Демянко, исследуя взаимодействие элементов театральной и общей педагогики в 20-е гг., отмечает, что на заседании комиссии по реформе высшей педагогической школы в июне 1923 г. в соответствии с «Положением о вузах» в числе прочих принципов построения учебных планов педвузов указывалась необходимость развития индивидуальных эстетических качеств педагога. Поэтому для усиления «эстетического начала» в профессионально-педагогическую подготовку будущих педагогов вводились: изобразительное и тональное искусство, семинары по художественному чтению и рассказыванию, элементы ораторского искусства, развивающие культуру речи и постановку голоса будущего педагога [2].

В этот же период элементы театрального искусства вводятся в учебные планы педвузов как самостоятельные дисциплины. Выдающийся государственный деятель, нарком просвещения А. В. Луначарский первым объединил театральное искусство и педагогику, организовав педагогическую секцию Театрального отдела, где педагоги и театральные деятели одним из важных вопросов считали введение драматизации в учебный процесс [4, с. 10].

Основателем театральной педагогики по праву считают К.С. Станиславского. Его книги «Моя жизнь в искусстве» (1924), «Работа актера над собой» (1936) признаются основополагающими трудами, определившими развитие мирового сценического искусства. Система великого режиссера строится на фундаментальной основе – работах И.М. Сеченова по физиологии движений и двигательных ощущений и труде «Резервы головного мозга». В поисках путей к овладению актерским мастерством Станиславский

опирается на закон о единстве психологической и физиологической жизни человека. Открытая К.С. Станиславским система «творческого самопогружения» и «внутреннего сосредоточения» была найдена им в трудах И.П. Павлова, посвященных исследовательскому рефлексу – умению развивать в себе «внутреннее торможение», т.е. концентрировать внимание на самом главном. Станиславский интерпретировал «исследовательский рефлекс» для людей творческих профессий и сделал «решающее открытие», согласно которому творческий процесс может стать управляемым.

П.М. Ершов, изучая творчество К.С. Станиславского, охарактеризовал его систему как науку об искусстве, которая характеризуется, во-первых, объективностью законов, ее составляющих, во-вторых, тем, что подлинная наука существует для удовлетворения нужд человеческой практики. Ученый делает вывод, что в трудах Станиславского изложены результаты по воспитанию актера на совершенно новых принципах, в основе которых лежит творческая деятельность человека в условиях смоделированной действительности.

Система Станиславского представляет собой учение о роли режиссера в создании театрального спектакля. Режиссер – это создатель единого образа спектакля, который соотносит его с замыслом драматурга, т.е. вступает в своеобразное соавторство с драматургом. Режиссерская трактовка драматургического произведения, его представления о смысле и задаче будущего спектакля воплощаются в сверхзадаче и сверх-сверхзадаче данного спектакля.

Научная ценность системы Станиславского заключается в том, что это труд исследователя, а не изобретателя. Его теория развенчивает идеалистическое представление о творчестве, как о чем-то сверхъестественном. Выдающийся деятель искусства первым сделал вывод о связи сознательного и бессознательного в творчестве актера и показал возможности сознательного управления подсознательными процессами творчества.

Сущность нового подхода К.С. Станиславский выразил формулой «искусство переживания». Игра актера не сводится к имитации состояния, ибо на каждом спектакле он заново проживает роль. Это предполагает, что актер пытается достоверно представить себя в рамках тех жизненных условий, в которых находится в пьесе его герой. По Станиславскому, высшая форма актерского творчества – не играть образ, а стать образом. В этом и заключается «искусство переживания» актера. Открытие Станиславского заключалось в том, что именно душевный мир актера он увидел как основной источник его творчества. Данное положение для нас является основополагающим, так как именно духовный мир, богатство театрально-образного воображения, опыт исполнительской деятельности оказывают воздействие на творческое саморазвитие самого педагога-музыканта.

В 30-е гг. одним из первых к театральной педагогике обращается А.С. Макаренко, применяя театральные этюды для подготовки будущих учителей к работе. В своих произведениях педагог-новатор одним из первых писал о значении артистизма в педагогической профессии. По мнению Макаренко, обучение молодых специалистов невозможно без вооружения их специальными знаниями и навыками, в частности навыками игровой деятельности: «Педагогическое мастерство заключается и в постановке голоса воспитателя, и в управлении своим лицом... Педагог не может не играть. Не может быть педагога, который не умел бы играть. Но нельзя просто играть сценически, внешне. Есть такой приводной камень, который должен соединять с игрой вашу прекрасную личность» [4, с. 268].

Актуальным для современного педагога любой специальности является высказывание А.С. Макаренко о том, что специалист, работающий с детьми, должен иметь поставленный голос, уметь разговаривать с ребенком, владеть мимикой, позой, взглядом и управлять собственным настроением. Для выработки комплекса этой специальной подготовки, которая была охарактеризована как педагогическая «воспитательная техника», он, независимо от Станиславского, требовал от учителей разработки актерских этюдов для приобретения педагогического мастерства. Безусловно, здесь прослеживается прямая связь «воспитательной» – педагогической – техники с методикой, применяемой при обучении актерскому мастерству в театральной педагогике.

Рассмотрев научные взгляды педагогов указанного периода, обратимся к истокам взаимодействия театральной и музыкальной педагогики в подготовке будущих учителей музыки конца XIX – начала XX в. В этот период будущих учителей готовили в учительских семинариях, второклассных учительских школах, епархиальных училищах и духовных семинариях. Исследователь В.И. Адищев констатирует общий низкий уровень профессиональной подготовки учителей музыки, поскольку не все, кто закончил духовную семинарию, знали ноты, музыкальную теорию, владели музыкальным инструментом и методикой обучения [1].

Анализ архивных материалов 1890–1920 гг. (к этим педагогическим изданиям относятся «Вестник образования», «Вестник просвещения», «Вестник воспитания», «Северный вестник», «Воспитание и обучение», журналы Министерства народного просвещения) показал, что государство выдвинуло перед школой и перед учителем новые задачи. В журнале «Вестник воспитания» (1901, № 4) публикуются высказывания немецкого профессора Л.Штейна о том, что в XIX в. человеческая мысль избавилась от застоя и фатализма, лежащего в основе мирозерцания Средневековья, поэтому совершенствуются формы общественной жизни, а вместе с тем совершенствуются и те чувства, которые определяют отношение личности к обществу.

Отсюда становится очевидным, что назрела необходимость организовать всеобщую «всесословную» школу, в которой будет преподаваться искусство, так как оно воздействует на эмоциональную сферу ребенка. «Забота об изящных искусствах имеет выдающееся значение для культурных наций, – значение гораздо большее, чем принято думать. Прекрасное преображает земную жизнь, возвращает здоровье больным душам. От созерцания его борец за культуру почерпает новое мужество и новое одушевление» [7, с. 74]. В результате заботой государства становятся не только учебные предметы в школе, но и подготовка будущих педагогов.

Один из видных деятелей искусства этого периода А.В. Никольский в статье «Образовательно-воспитательное значение музыки», опубликованной в «Вестнике воспитания» (1908, № 6), констатирует, что практически музыкальное образование направлено на обучение игре на фортепиано или пению, чаще всего сольному, реже – хоровому, редко встречаются лица, играющие на скрипке или виолончели, в гимназиях – на гитаре и балалайке. По представлению автора, наблюдается явный перевес исполнительской тенденции над музыкально-образовательной, поэтому в школу необходимо ввести теорию музыкального языка и историю музыкальной литературы.

В начале XX в. для решения новых педагогических задач и учительских проблем по инициативе передовых деятелей искусства, музыкантов и педагогов (А.Городцова, Д.Локшина, К.Нелидова и др.), а также некоторых общественных организаций стали предприниматься конкретные шаги. К наиболее значительным мероприятиям в этом направлении относится организация хоровых и регентских классов в Петербургской певческой капелле и Московском синодальном училище, певческо-учительских курсов. Их деятельность по подготовке педагогических кадров для народных школ постепенно становится весьма масштабной и результативной.

В 1890–1900 гг. во многих городах были организованы летние певческие курсы по подготовке учителей. Алексей Николаевич Карасев организовал первые певческие курсы в 1887 г. в Киеве. В дальнейшем певческие курсы проводились в Москве (руководитель А.В. Никольский), Петербурге (С.В. Смоленский), Саратове, Екатеринбурге, Одессе, Перми (руководитель А.Д. Городцов). На некоторых курсах педагогическую работу проводили мастера хорового дела: А.А. Архангельский, П.Г. Чесноков, Н.М. Данилин. Учителям преподавались основы музыкальной грамоты, духовное и светское пение, игра на скрипке и фисгармонии, методика музыкальной работы в школе. Певческие курсы становятся значительным этапом в практике подготовки учителей пения.

Организация певческих курсов в Перми в 1896–1918 гг. имели много общего с подобными курсами в других городах, но в то же время значительно от них отличались. Именно здесь складывается стройная система профессиональной подготовки учителей, которая существовала многие годы, а не эпизодически (обычно летом), как в других городах. В народных школах Пермской губернии было создано около четырехсот хоров. Важно подчеркнуть, что здесь же впервые в широких масштабах осуществлялись школьные постановки оперных спектаклей. Возглавлял эту работу Александр Дмитриевич Городцов (1857–1918), известный не только как певец Императорских театров, но и хоровой дирижер и педагог.

В 1896 г. А. Д. Городцов впервые проводит в Перми летние курсы по подготовке учителей пения и руководителей хоров. Содержание певческих курсов включало преподавание анатомии и физиологии органов речи, гигиену голоса, методику обучения пению и нотной грамоте, занятия по хоровой литературе, обучение игре на скрипке и фисгармонии, искусство выразительного чтения и основы режиссерского дела. Занятия заканчивались экзаменом по всем дисциплинам. Певческие курсы Городцова, которые просуществовали более двадцати лет, оказали большое влияние на профессиональную подготовку учителей в России.

В учебную программу курсов включались выразительное чтение и основы режиссерского дела. Кратко остановимся на анализе этих учебных дисциплин. Вводя в программу занятий певческих курсов выразительное чтение, А.Д. Городцов стремился привить учителя умение грамотно и убедительно

посредством литературного текста донести до учеников идею и смысл хорового произведения, ибо от выразительности слова во многом зависит выразительность пения. По его мнению, обучение мастерству чтения содействует воспитанию певческих навыков педагога, развивает у них общую культуру, поскольку знакомит их с лучшими образцами художественной литературы. В свою очередь, заметим, что в настоящее время выразительное чтение стало необходимым условием педагогической техники и мастерства учителя любой специальности и включается в содержание спецкурсов по актерскому мастерству.

В 1915-1918 гг. в содержание пермских курсов введен еще один новый предмет – основы режиссерского дела, что было обусловлено двумя причинами. Во-первых, курсисты сами выражали желание изучать режиссерское дело. Во-вторых, учителя пения являлись не только педагогами, но и организаторами народных чтений, бесед, литературных вечеров, постановщиками спектаклей

Второй период, характеризующийся подъемом интереса к вопросу применения театральной педагогики в подготовке учителя и в процессе обучения, приходится на конец 50-80-х гг. Исследования этого периода продолжают традиции 20-х гг. на новом уровне, используя достижения отечественной и зарубежной педагогики и психологии. Ю.П. Азаров, Е.А. Агапова, Ф.Н. Гоноболин, В.А. Кан-Калик и другие ученые исследуют проблемы педагогического мастерства и техники.

В ряде работ (Д.А. Белухин и др.) большое внимание уделяется изучению активных методов подготовки педагога по модели, разработанной К.С. Станиславским. Другие исследователи (А.А. Вербицкий, О.Д. Бганко, О.С. Булатова и др.) обращаются к разработкам теории игр и ролей, что связано с интенсивным применением активных (игровых) методов в процессе профессиональной подготовки будущего специалиста.

Третий период использования театральной педагогики в подготовке учителя, начавшийся в 90-х гг., характеризуется как период «жизнеутверждения» театральной педагогики в качестве новой подструктуры дидактики высшего педагогического образования. Результаты теоретических исследований ряда ученых (О. Д. Бганко, В. А. Сластенина и др.) показывают, что театральные технологии становятся активным, действенным средством в становлении личностных и профессиональных качеств будущего учителя.

Разработкой проблемы использования театральных технологий в обучении предметов гуманитарно-эстетического цикла занимаются многие исследователи (В.М. Букатов, О.С. Булатова, С.В. Гишпиус, А.П. Ершова, И.А. Зязюн, В.А. Кан-Калик, Е.Г. Кашина, Г.В. Кузнецова, Л.С. Майковская, Н.Я. Макарова, С.И. Олефир, В. В. Самарич и др.).

По мнению Н. Я. Макаровой, включение студента в театрализованное действие воспринимается им как драматическая ситуация. Преодолевая ее, студент активно усваивает модели толерантного поведения. Достоинством театрализации здесь является то, что при ее помощи студенты испытывают поведение и чувства людей в неизвестных ситуациях [5]. В ряде исследований (В.В. Самарич и др.) драматизация и театрализация, тесно связанные с театральными технологиями, рассматриваются как средство развития коммуникативных способностей будущих педагогов в рамках холистического подхода к обучению, которые помогают развитию творческого потенциала личности педагога, способности понимать другого, эмоциональной выразительности, культуре чувств.

Внедрение идей театральной педагогики в разных вузах осуществляется в таких курсах, как «Основы педагогического мастерства» (МПУ, Полтавский пединститут), «Невербальный компонент коммуникации в системе педагогической деятельности» (Ставропольский университет), «Драматизация уроков музыки в школе», «Актерское мастерство» и «Интегрированные технологии в современном музыкальном образовании» (Таганрогский институт имени А.П. Чехова).

Долгое время при изучении и описании опыта лучших учителей музыки артистизм не привлекал внимания исследователей и в лучшем случае интерпретировался как феномен, присущий данному педагогическому дарованию. До сегодняшнего дня эта важная сторона творческой индивидуальности остается не раскрытой до конца в специальных курсах педагогических вузов и системе повышения квалификации педагогов-музыкантов.

Вопрос сопоставления актерской и педагогической деятельности нашел отражение в исследованиях П.М. Ершова, А.П. Ершовой, В.М. Букатова, О.С. Булатовой, А.К. Подгорной и др. Выводы о сходстве концептуальной основы в деятельности актера и педагога подтверждают следующие общие элементы:

- реализация социальной функции воспитания;
- действие как основа материала актерского и педагогического искусства;
- единство психологического и физического;

- специфика личного воздействия на аудиторию;
- обращение к магическому «если бы» как источнику воображения и рычагу, переводящему исполнителя актерского и педагогического действия из «повседневной действительности в плоскость воображения» (К.С. Станиславский);
- наличие собственного самостоятельного и свободного творчества как основы искусства.

Важным, на наш взгляд, является сопоставление способностей учителя и режиссера в условиях интегративного урока музыки, внеклассного или внешкольного мероприятия, где педагог реализует принцип моделирования операций деятельности театрального режиссера. В этом нас убеждают исследования А.П. Ершовой и В.М. Букатова. В их книге «Режиссура урока, общения и поведения учителя» (М., 1998) педагогика представлена как практическая режиссура, основанная на научном проектировании и моделировании игровых действий.

Авторы, объединив два направления – артистизм педагогического труда с социоигровой педагогикой, – пришли к заключению о необходимости присоединить к ним герменевтику – науку о «понимании» (целостном душевно-духовном переживании) как методологическую основу гуманитарных наук. Интерес к изучению замысла, тесное взаимодействие всех направлений работы – «театральной педагогики», «артистизма педагогического труда», «социоигровой педагогики» и «герменевтики» послужило толчком к появлению нового термина – «драмогерменевтика». По мнению ученых, центральным процессом в театральной сфере является общение, в различных сферах которого протекает жизнь человека.

На наш взгляд, сопоставление профессий актера и педагога-музыканта показывает, что труд учителя все же сложнее актерского, поскольку он сам – и автор сценария урока, и режиссер, и исполнитель главной роли. Однако при всей специфичности деятельности актера и педагога-музыканта в них обнаруживаются много общих черт. Во-первых, оба вида деятельности являются коммуникативными творческими процессами, в основе их лежит процесс общения. Во-вторых, их целью выступает воздействие на человека и стремление вызвать определенные сопереживания. В-третьих, творческий процесс осуществляется в обстановке публичности и в определенный промежуток времени, что требует умений мобилизовать себя, управлять своим творческим самочувствием. Учитель музыки, как и актер, всеми психофизическими способами затрагивает чувства, мысли, воображение, внимание своих учеников.

Существуют различия и в особенностях «творческого самочувствия» актера и педагога-музыканта. Сценическое чувство актера отличается от жизненного своего происхождения, ибо оно, в отличие от творческого самочувствия педагога, возникает на основе эмоциональной памяти, а не в реальных обстоятельствах. При этом общеизвестно бережное отношение к самочувствию актера перед спектаклем, который должен «войти в роль», настроиться, в то время как у педагога-музыканта зачастую не хватает времени на «психологическую настройку» и подготовку перед уроком.

В театральной педагогике разработан материал по внутренней технике, который поможет будущему педагогу создать в художественно-игровой деятельности единство психологического и физического состояния (к примеру, упражнения на «память физических действий», «пять органов чувств», «заданная поза», роль в «предлагаемых обстоятельствах» и др.). Для преподавателя важно не только то, что и как он сам рассказывает, но и как оценивают его работу «слушатели», «что» и «как» выполняют его ученики – именно такой акцент нужно делать при определении художественно-педагогической идеи интегративного урока музыки и составлении его режиссерской партитуры [6].

Все сказанное позволяет сделать вывод, что решать вопросы профессиональной подготовки педагогов-музыкантов возможно и целесообразно на основе взаимодействия театральной и музыкальной педагогики, с привлечением театральных технологий, способствующих развитию педагогической техники педагога-музыканта. Театральные технологии помогают сформировать внутреннюю и внешнюю технику, педагогический артистизм посредством драматизации и театрализации, основанных на закономерностях драматического действия. Элементы театральной педагогики не только способствуют гармонизации целостной личности педагога-музыканта, но также помогают раскрыть его творческий потенциал и обогатить его духовный мир.

Список использованной литературы:

- 1 Адищев В.И. Музыка в педагогических учебных заведениях дореволюционной России //Вопросы профессиональной подготовки студентов на музыкально-педагогическом факультете: Сб. науч. тр. – М.: МГПИИ им. В.И. Ленина, 1985. – С. 3-9.

2 Демянко Н.Н. Элементы театрального искусства в общепедагогической подготовке учителя /20-е годы //Проблемы освоения театральной педагогики в профессиональной подготовке будущего учителя. – Полтава, 1991. – С. 41-43.

3 Ильина Е. К. К проблеме артистизма в деятельности учителя музыки //Музыкальное воспитание в школе: Сб. статей /Сост. О. А. Апраксина. – Вып. 17. – М.: Музыка, 1986. – С. 67-71

4 Луначарский А. В. Искусство и молодежь: Сборник. – М., 1929. .

5 Макаренко А. С. Игра /Сочинения: В 7-ми т. /Ред. И. А. Каиров и др. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1957. – Т. 4. – С. 373-383; Т. 5. – С. 268-269.

6 Макарова Н. Я. Театрализация в формировании толерантного поведения будущих педагогов: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 2003. – 22 с.

7 Надолинская Т. В. Игровые технологии в подготовке учителя музыки в вузе //Искусство в условиях модернизации школьного образования и воспитании: Сб. науч. статей /Ред.-сост. Л. Г. Савенкова. – М.: ИХО РАО, 2003. – С. 234-237.

8 Педагогические задачи государства и школы в новом веке //Вестник воспитания. – 1901. – № 4. – С. 71–89.

УДК 377

МРНТИ 14. 35. 09

Джексембекова М.И.¹, Бримгазина Л.У.²

¹д.п.н., профессор кафедры Музыкального образования и хореографии,
КазНПУ им.Абая, djeks49@mail.ru

²старший преподаватель кафедры Музыкального образования и хореографии,
КазНПУ им.Абая

«МӘҢГІЛІК ЕЛ» – НОВЫЙ ФЕНОМЕН НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Аннотация

Национальная составляющая – неотъемлемая часть сознания современного человека. Во всех цивилизованных странах смыслом современного образования является воспитание человека национальной культуры, способного включаться в различные формы деятельности и мышления, вступать в диалог с целью поиска различных культурных смыслов. В научных исследованиях по проблемам национального воспитания будущего специалиста отмечается: национальное самосознание личности выражает представление о национальной принадлежности, отношение к историческому прошлому нации, её настоящему и будущему, активность в освоении родного языка, в изучении народной культуры, в осознании и принятии национальных интересов и ценностных ориентаций.

Новый уровень национального самосознания, суверенного Казахстана отражает основные направления идеологии независимого государства, является воплощением многовековой мечты казахского народа и полиэтнического общества о свободе, независимом пути развития. «Мәңгілік Ел» – является новым феноменом, направленного на формирование высокого уровня **национального самосознания**, национального духа, интеллектуального потенциала и нового казахстанского патриотизма в сознании и деятельности будущих специалистов, востребованных новыми социокультурными условиями Республики Казахстан. Поэтому подготовка будущих специалистов КазНПУ им.Абая возможна только в новой системе образования, ориентированной на опережающее развитие индивидуума.

Ключевые слова: «Мәңгілік Ел», феномен, культура, национальное самосознание, система образования, идеология, будущие специалисты, ориентация.

Аңдатпа

М.И. Джесембекова¹, Л.У. Брімгазина²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, музыкалық білім және хореография кафедрасының профессоры,
педагогика ғылымдарының докторы

²Абай атындағы ҚазҰПУ, музыкалық білім және хореография кафедрасының аға оқытушысы

«МӘҢГІЛІК ЕЛ» – БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ ӨЗІНДІК ҰЛТТЫҚ САНА СЕЗІМІНІҢ ФЕНОМЕНИ РЕТІНДЕ

Ұлттық компонент заманауи адам санасының ажырамас бөлігі болып табылады. Барлық өркениетті елдерде қазіргі заманғы білім беру сезімі әртүрлі мәдени мағынаға табу үшін диалог, қызмет және ойлау түрлі нысандарда енгізілуі мүмкін адам, ұлттық мәдениетін тәрбиелеу болып табылады. Болашақ маманның ұлттық білім беру мәселелері бойынша ғылыми-зерттеу дейді: жеке тұлғаның ұлттық сана, ұлттық мүдделеріне және құндылықтарымен және қабылдауға, танымал мәдениетін зерттеуге, ұлттық бірегейлік идеясы, тарихи ұлттың өткен, оның бүгіні мен олардың ана тілін дамыту болашақ қызметке көзқарасын білдіреді.

Ұлттық сана жаңа деңгейі, Егеменді Қазақстан тәуелсіз мемлекет идеологиясын негізгі бағыттарын көрсетеді, ғасырлар бойғы қазақ халқының арман мен бостандығы көп ұлтты қоғам, даму тәуелсіз жолының іске асуы болып табылады. «Мәңгілік Ел» - ұлттық сананың жоғары деңгейде қалыптастыруға бағытталған жаңа құбылыс, ұлттық рух, интеллектуалдық әлеуеті мен Қазақстан Республикасының жаңа әлеуметтік және мәдени жағдайларын талап болашақ мамандардың санасына және іс-жаңа қазақстандық патриотизм. Сондықтан, болашақ мамандарды даярлау Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті жеке тұлғаның дамуын алға бағытталған жаңа білім беру жүйесінің, жылы ғана мүмкін.

Түйін сөздер: «Мәңгілік Ел» құбылыс, мәдениет, ұлттық сана, білім беру жүйесі, идеология, болашақ мамандар, бағдар.

Abstract

Dzheksebekova M.I.¹, Brimgazina L.U.²

¹Doktor der pädagogischen Wissenschaften, Professor für Musikerziehung und Choreographie,
die Kasachische Nationale Pädagogische Universität benannt nach Abai, djeks49@mail.ru

²Dozent für Musikpädagogik und Choreographie,
die Kasachische Nationale Pädagogische Universität nach Abai benannt

"EWIGE LAND" IST EIN NEUES PHÄNOMEN DES NATIONALEN BEWUSSTSEINS KÜNFTIGER FACHKRÄFTE

The national component is an integral part of the consciousness of modern man. In all civilized countries, the meaning of modern education is the upbringing of a person of a national culture, capable of engaging in various forms of activity and thinking, and entering into a dialogue with the goal of seeking different cultural meanings. In scientific research on the problems of the national education of the future specialist, it is noted: the national self-consciousness of the individual expresses the idea of national identity, attitude to the historical past of the nation, its present and future, activity in mastering the native language, studying folk culture, in comprehension and acceptance of national interests and value orientations.

A new level of national self-consciousness, sovereign Kazakhstan reflects the main directions of the ideology of an independent state, is the embodiment of the centuries-old dream of the Kazakh people and a multi-ethnic society about freedom, an independent path of development. "Mәngilik El" is a new phenomenon aimed at forming a high level of national self-awareness, national spirit, intellectual potential and new Kazakhstan patriotism in the minds and activities of future specialists in demand by the new socio-cultural conditions of the Republic of Kazakhstan. Therefore, the preparation of future specialists KazNPU im.Abay only possible in a new educational system, focused on the advancing development of the individual.

Key words: "Mәngilik El", phenomenon, culture, national identity, education system, ideology, future specialists, orientation.

Еще в XIX веке **французский ученый Луи Пастер** предвидел, что из всех народов первым будет всегда тот, кто опередит другие в области мысли и умственной деятельности.

Вышесказанное все более обостряет **проблему воспитания** нового поколения специалистов, социально активных членов общества с высоким уровнем интеллектуального потенциала, ответственных за развитие и сохранение духовных ценностей национальной культуры, обладающих высокой культурой межнационального общения, способных преодолевать стереотипы национального самосознания и строить конструктивный диалог с представителями других культур. Казахстанский патриотизм - это веское основание гордиться своей Родиной при высоком уровне сознания.

Родина - не просто слово. Каждый человек считает своей Родиной то место или край, где он родился и вырос, где прожил всю жизнь, познал счастье и горе, радости и невзгоды. Нередко можно услышать от людей, что они служат на благо народа и Отчизны.

Казахстанский патриотизм – это сложный путь самопознания многонационального народа Казахстана. Самопознание влечёт за собой процесс собственного роста и саморазвитие, которые объективно приводят к осознанию общечеловеческих ценностей, в основе которых единственное и главное, чему мы должны научить подрастающее поколение – способность любить, конструктивно участвовать в управлении страной, в решении общенациональных задач.

Данному принципу национальной идеологии, т.е. принципу патриотизма уделяется особое внимание в государственной политике. Следует отметить, что именно в этой сфере всем предстоит серьезная и глубокая работа. Через все мероприятия должна проходить мысль, что мы граждане суверенного Казахстана. Всё что мы видим вокруг, создано нашими предками – мудрыми, добрыми и гостеприимными людьми. Каждый гражданин нашей многонациональной Родины должен стремиться к сохранению дружбы, доверия, согласия и стабильности в нашем общем доме – Республики Казахстан.

Сейчас много говорят о воспитании казахстанского патриотизма, о том, в чем смысл этого понятия, каковы его главные принципы. Но само понятие патриотизма имеет очень глубокое, трудно оценимое значение. Чувство родины – это святое чувство. Стержнем Программы **является идея, высказанная Президентом Республики Казахстан Назарбаевым Н.А.: "Казахстан – наш общий дом"**, направленная на консолидацию общества, сохранение общественной стабильности, укрепление гражданского мира.

Особое внимание в данном документе обращается на необходимость повышения духовного потенциала общества, воспитание гражданина, обладающего позитивным, созидательным мировоззрением, которое выражается в чувстве ответственности, способности делать осознанный выбор и принимать самостоятельные решения, нацеленные на благо Отечества.

«Мәңгілік Ел» – это новый феномен, направленный на формирование **высокого уровня национального самосознания**, национального духа, интеллектуального потенциала и нового казахстанского патриотизма в сознании и деятельности будущих специалистов, востребованных новыми социокультурными условиями Республики Казахстан. [4].

Как отмечает **Президент Н.Назарбаев**, главная цель нового казахстанского патриотизма - сохранение и укрепление общественного согласия. Это – непреложное условие нашего существования как государства, как общества, как нации. Фундамент казахстанского патриотизма – это равноправие всех граждан и их общая ответственность за честь Родины.

Каждый гражданин нашей страны должен обрести чувство хозяина на своей земле, чувства гордости за страну и ее достижения. При этом Глава государства сделал акцент на то, что к 2050 году нам надо построить такую политическую систему, при которой каждый гражданин Казахстана должен быть твердо уверен в завтрашнем дне, в будущем.

Наши дети и внуки должны предпочесть жизнь на родине, потому что им здесь гораздо лучше, чем на чужбине. Потому что здесь им и каждому гражданину Казахстана гарантируют качество жизни, безопасность, равные возможности и перспективы.

В своей лекции в Евразийском Национальном Университете имени Л.Н. Гумилева, обращаясь к молодежи, Лидер нации, Первый Президент Республики Казахстан говорил: «Наши предки защищали и передали нам в наследство огромную территорию нынешнего Казахстана, самобытную культуру и особый дух восприятия и познания жизни». [1]

Этот дух свободолюбия и степной доблести не был растрочен на крутых переломах истории, его сумели сохранить предыдущие поколения, на долю которых выпали невиданные испытания. Каждое из них выполнило свою историческую миссию.

У Президента РК Н.А. Назарбаева есть прекрасные слова: «Изменились мы сами, наше мышление и мировоззрение. Мы без особых подсказок поняли, что только собственный труд станет источником благосостояния, а государство должно создать для этого должные условия». [1]

Сегодня казахстанцы сами хозяева своей судьбы. Не случайно об этом говорит Глава государства в своей книге "Казахстанский путь". Не секрет, что многие успехи современного Казахстана мы связываем с именем нашего Президента, его политической волей, мудрой прозорливостью, высокой патриотичностью и огромным желанием сделать Казахстан экономически сильным, демократическим государством, способным войти в число 50-ти конкурентоспособных стран мира. [1]

Главная цель в современных условиях – это воспитание образованной и интеллектуально развитой молодежи, ориентированной на повышение духовной культуры общества, на формирование таких качеств как человечность, честность, правдивость, уважительное отношение к традициям и обычаям своего народа и толерантное отношение к представителям других наций.

С приобретением независимости жизненные перспективы людей Казахстана стали более разнообразными и во многом реальными. Сохранение целостности республики как социального организма на уровне нации и общества остается главенствующей задачей в период укрепления стабильности, благополучия и безопасности страны. Укрепление гражданской и духовной, этнической и национальной идентичности, ускорение социокультурной и социопсихологической активности населения составляют приоритеты развития казахстанского общества.

Каждый студент, обучающийся в стенах **Казахского Национального педагогического университета им.Абая**, должен осознавать, что формирование высокого уровня национального самосознания на уровне этнической идентификации требует глубокого изучения сущности национальной культуры казахского народа, важнейшими компонентами которой являются история, язык, обычаи и традиции, самобытность казахского народа, а также осознанное принятие национальных интересов, национальных ценностей и ценностных ориентаций казахского народа.

Главное, формирование высокого уровня **национального самосознания** на уровне этнической идентификации требует глубокого изучения сущности национальной культуры казахского народа, важнейшими компонентами которой являются история, язык, обычаи и традиции, самобытность казахского народа, а также осознанное принятие национальных интересов, национальных ценностей и ценностных ориентаций казахского народа.

Формирование высокого уровня национального самосознания на уровне гражданской идентификации требует:

- 1) активного изучения и освоения казахского языка как государственного, как базового элемента национального самосознания, стержня духовности и единения всего народа Казахстана;
- 2) развитие уважительного отношения к языку, истории, традициям, обычаям, национальной культуре всех народов и народностей, находящихся в совместном проживании;
- 3) развитие высокого уровня национального достоинства, патриотизма и гражданственности, толерантности и гуманизма;
- 4) готовности к межэтническому, межконфессиональному и межкультурному диалогу.

Необходимо учитывать, что работа общеобразовательной школе, где проходят педагогическую практику студенты нашего Института искусств, культуры и спорта по воспитанию казахстанского патриотизма заключается в системности, многоплановой, повседневной работе с учащимися. Поэтому, высказывая следующую мысль, студенты, проводя внеклассные мероприятия по определенной теме, могут сказать, что цель – воспитания национального самосознания, т.е. любви к малой Родине, а затем – к Родине – Республике Казахстан, к народу, родному языку, традициям народа, заложено в них самих.

Необходимо учитывать, что формирование духовных и культурных ценностей происходит также и на классных часах общеобразовательных школ, ко «Дню единства», где учащихся знакомятся с обычаями и традициями, с культурой народов, проживающих в Казахстане. Учащиеся школ должны знать свои корни, традиции, все лучшее, что отличает казахстанцев. Все эти мероприятия развивают и повышают самосознание у наших школьников.

В настоящее время в школах возрождаются детские организации, тимуровское движение, действует программа «Атамекен», создаются отряды «Жасулан», проводятся операции «Ветеран живет рядом», «Милосердие», «Жасыл ел» и т.д.

Уважение к государственному языку, изучение языка, гордость за него – это составляющие повседневной работы в школе, где проводят внеклассные мероприятия студенты нашего института.

При проведении классных часов студентами нашей кафедры Музыкального образования и хореографии на педагогической практике, особое внимание уделяют государственным символам, которые способствуют формированию казахстанского патриотизма, повышению самосознания. Поэтому уже с первых дней практики, при проведении внеклассных мероприятий, практиканты стараются прививать учащимся школ любовь и уважение к Флагу, Гербу, Гимну нашей Республики.

В этом направлении ведется системная работа с использованием современных методик. Ведь, главное, донести до сознания учащихся, что символы Казахстана – это не просто отличительные знаки государства, а это наша история, воплощение многовековой мечты казахского народа и народов, проживающих в Казахстане.

Таким образом, новый уровень национального самосознания, суверенного Казахстана отражает основные направления идеологии независимого государства, его исторического развития, мышления и философии, является воплощением многовековой мечты казахского народа и полиэтнического общества о свободе, независимом пути развития. **«Мәңгілік Ел»** – является новым феноменом, направленного на формирование высокого уровня **национального самосознания**, национального духа, интеллектуального потенциала и нового казахстанского патриотизма в сознании и деятельности будущих специалистов, востребованных новыми социокультурными условиями Республики Казахстан. Поэтому подготовка будущих специалистов КазНПУ им.Абая возможна только в новой системе образования, ориентированной на опережающее развитие индивидуума.

Список использованной литературы

- 1 Назарбаев Н.А. – Общениациональная ежедневная газета «Казахстанская правда» от 15.05.2008 г., №101-102. – С. 2-3.
- 2 Ишмухамедов К. Символ гордости и патриотизма. – Общениациональная ежедневная газета «Казахстанская правда» от 11.12.2008 г. №208-209. – С. 3.
- 3 Махин В. Уроки мужества и патриотизма. – Общениациональная ежедневная газета «Казахстанская правда» от 19.02.2009 г. №43-44. – С.3.
- 4 Джексембекова М.И. Идея «МӘНГІЛІК ЕЛ» - «ҚАЗАҚ ЕЛІ» - идеологическая основа формирования нового казахстанского патриотизма. – Алматы, КНК им. Курмангазы, 2016. – С. 144-148.
- 5 Тусупбекова Л., Курятов В., Нестеренко С. Концепция процветания и благополучия. – Общениациональная ежедневная газета «Казахстанская правда» от 18.01.2008 г. №12-13. – С. 5.
- 6 Бабаев. «История Казахстана». – Алма-Ата: Издательство: «Рауан», 1992 г.
- 7 Кан Г.В. История Казахстана: Учеб пособие.-2-е изд., перераб. и допол. – Алматы, 2002.
- 8 Аккошкароев Е. Из истории казахов. – Алма-Ата, 1999 г. Размещено на <http://www.allbest.ru/>

ӨОЖ 373.1
МРНТИ 14.25.01

Дүзелбай Еркебулан¹, С.Т. Балагазова²

¹ Абай атындағы ҚазҰПУ, Музыкалық білім мамандығының студенті
Алматы қ., Қазақстан

² п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының қауым. профессоры
Алматы қ., Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРДЫҢ МУЗЫКА ӨНЕРІ АРҚЫЛЫ ДҮНИЕТАНЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Бастауыш сыныптың оқушыларының көзқарастары әлемнің жалпы көрінісі, әлемнің көзқарасы, дүниетаным, дүниетаным тәрізді ұғымдары бар ұйымдасқан жүйе ретінде көрінеді. Барлық осы тұжырымдамалардың арасында байланыс пен бірлік бар. Әлемнің жалпы көрінісіне байланысты, дүниетаным білімнің неғұрлым жоғары интеграциясы мен интеллектуалды ғана емес, сондай-ақ адамның әлемге эмоционалды-құндылық қатынасы болуымен сипатталады. Әлеуметтік-мәдени және білім беру құндылықтарының өзара байланысы дамуды ынталандырады.

Жалпы білім беру жағдайында оның теориялық және әдіснамалық негіздерін дамытуға байланысты кіші мектеп оқушыларының дүниетанымын қалыптастыру мәселесі заманауи үрдістерге және оның жалпы дамуына және музыкалық педагогика қажеттіліктеріне жауап береді. Мақалада зерттеушілердің тұжырымдамалық идеялары жаңа әлеуметтік-мәдени және білім беру талаптары мен тұтастай әлемдік дүниетанымның белгілі бір ұстанымдары, жалпы білім беретін мектепте «Музыка» пәнін оқу процесінде қалыптастыруды ұйымдастыру тұрғысынан қарастырылды.

Түйін сөздер: дүниетаным, әлем дүниетаным, дүниетаным көзі, дүниетанымның негізі, бастауыш сынып, музыка өнері, бүгінгі педагог-музыкант.

Аннотация

Дүзелбай Еркебулан¹, С.Т. Балагазова²

¹ студент IV курса специальности «Музыкальное образование»
Института Искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

² к.п.н., асс профессор, Института Искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ МУЗЫКИ

Мировоззрение младших школьников выступает как организованная система с присущими ей следующими понятиями, как, общая картина мира, мироощущение, мировосприятие, мирозерцание, миропонимание. Между всеми этими понятиями существует связь и единство. По отношению к общей картине мира мировоззрению характерна более высокая интеграция знаний и наличие не только интеллектуального, но и эмоционально-ценностного отношения человека к миру. Взаимосвязь социокультурных и образовательных ценностей обеспечивает стимул к развитию.

Проблема формирования мировоззрения младших школьников, связанная с разработкой ее теоретико-методических основ в условиях образования во всей полноте отвечает современным тенденциям и потребностям ее развития в общей и музыкальной педагогике. В статье были затронуты концептуальные идеи исследователей с позиции новых социокультурных и образовательных требований и некоторые положения мировоззрения в целом, организация ее формирования в процессе изучения дисциплины «Музыка» в общеобразовательной школе.

Ключевые слова: мировоззрение, мировосприятие, мирозерцание, миропонимание, младшие классы, музыкальное искусство, современный учитель музыки.

Abstract

Duzelbay Erkebulan¹, Balagazova Svetlana Tuleutaevna²

*¹Student of the fourth year of the specialty "Music education" of the Institute of Arts,
Culture and Sports at Abai KazNPU*

Almaty, Kazakhstan

*² Candidate of pedagogical sciences, associate professor, the Institute of Arts,
Culture and Sports at Abai KazNPU*

Almaty, Kazakhstan

ZUR BILDUNG DER WELTANSCHAUUNG VON JÜNGEREN SCHÜLERN DURCH MUSIK

The outlook of junior schoolchildren appears as an organized system with the following concepts inherent to it, like, the general picture of the world, the attitude of the world, the world view, the world outlook, the world outlook. Between all these concepts there is a connection and unity. In relation to the general picture of the world, the worldview is characterized by a higher integration of knowledge and the presence of not only an intellectual, but also an emotional value-based attitude of man to the world. The interrelation of socio-cultural and educational values provides a constant stimulus to development.

The problem of the formation of the worldview of junior schoolchildren, associated with the development of its theoretical and methodological foundations in the conditions of education in its entirety, meets modern tendencies and the needs of its development in general and musical pedagogy. The article touched on the conceptual ideas of researchers from the perspective of new socio-cultural and educational requirements and certain positions of the world outlook in general, the organization of its formation in the process of studying the discipline "Music" in the general education school.

Key words: world outlook, world perception, world outlook, world outlook, junior classes, musical art, modern music teacher. Duzelbay Erkebulan, Balagazova Svetlana Tuleutaevna To the question of the formation of the world outlook of primary school pupils by means of music

Қазақстан Республикасының этникалық-мәдени білім беру тұжырымдамасында: «Жан-жақты мәдениетті тұлға, ең алдымен тұтастай дүниетанымға ие болуы қажет...» – деп тұлға дүниетанымын қалыптастыруға ерекше мән берілсе, ал Қазақстан Республикасының орта білімді дамыту тұжырымдамасында үздіксіз білім беру жүйесінің үш іргелі мақсаттарының ішіндегі ең негізгісі дүниетаным екені анық айтылған.

Бүгінгі таңда білім беру саласының басты міндеті – өскелең ұрпақтың ұлттық дүниетанымын қалыптастыру екені айқын. Сондықтан да оқу тәрбие үрдісінде оқушының ұлттық мәдениет пен ел тарихын, экономикалық, экологиялық, әлеуметтік жағдайын саналы түсінуге, яғни ұлттық дүниетанымын қалыптастыруға ерекше назар аударылуда.

Жеке тұлғаның дүниетанымын қалыптастыру өте күрделі және ұзақ үрдіс. Сондықтан да әр адамның дүниеге көзқарасын қалыптастыру мәселесі мектепке дейінгі тәрбие мен бастауыш сыныптарда жүзеге асырылуы тиіс. Бастауыш сынып – оқушы дамуының іргетасы болғандықтан, олардың дүниетанымының негіздері де осы кезеңдерде қаланады.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Қазақстан – 2030» стратегиясында ел келешегі жас ұрпақтың тәрбиесіне, олардың білім негіздерін игеруіне, біліктілігіне елдің болашағы байланысты екендігі айтылып, оған мән берілуі маңызды іс екендігін байқатады. Сондықтан, сапалы білім беріп, саналы етіп жас ұрпақты тәрбиелеу – басты мақсаттардың бірі, соның ішінде халық «білім негізі – бастауышта» деген тағылымды ойды орынды айтады.

Бастауыштан бастап күнделікті оқу, жүйелі дайындалу, сапалы болудың бірден бір жолы дүниетанымын арттыру. Оқушылардың ғылыми көзқарастарын бастауыштан бастап қалыптастыру бірден бір міндеттердің бастысы [1,2].

Шаруашылық пен тұрмыс ұйымдастырудан, сәулеткерлік пен кәсіпшіліктен, бейнелеу өнері мен киім-кешектен, суырып салма ақындық пен әуезден, әншілік пен билеу машығынан, қоғамның имандылық, ізгілік дәстүрінен көрінетін қазақ жасампаздығы мен шығармашылығының әлі де болса ашыла қоймаған тұстары жеткілікті. Қазіргі ұрпақтың негізгі мақсаты – осы мәселені шешу. Өйткені қазақ халқының рухани байлығының әсері адамның парасатты, білімді болуына дүниетанымдық көзқарасының жоғарғы деңгейде дамуына әсері ерекше болып табылады. Осындай үрдісте қазақ халқының музыка әсері өзгеше,

осыны ескере отырып, біз ең алдымен оның “дүниетаным” ұғымына және осы арқылы адам баласының ежелден дүниеге деген көзқарасын қалыптастырудағы рөліне назар аудардық.

Дүниетанымның басты категориясы ретінде, «дүние» мен «адам» алынды, өйткені, әлемді танушы – адам. Оның ішінде ең негізгісі – дүние өмір, тіршілік ретінде түсіндірілсе, енді бірде дүние ұғымы – қоршаған орта, табиғат, әлем ретінде қарастыруға болады [3].

Философ ғалымдар І.Ерғалиев пен Ғ.Телібаев өз еңбектерінде ұлттық дүниетаным туралы: «...Адамның дүниемен байланысы, оны тануы белгілі ұлттық жағдайда қалыптасқандықтан, дүниетанымның ұлттық белгілері болады», – дей келе, ежелгі қазақ дүниетанымының түрлеріне: мақал-мәтелдер, жырлар, дастандар, аңыздар, ертегілер, термелер, жоқтауларды жатқызды.

Дүниетаным – адамның табиғат, қоғамдық өмір туралы білімдерінің жүйесі. Адамдардың ұжымшылдықты, гуманизмді (еңбек адамын құрметтей білу) оптимизмді (жарқын болашаққа сену) дәріптеп қана қоймай, әр адамды дүниені қайта құру жолындағы жан қиярлық күреске баулиды.

Дүниетанымның негізі бастауыш сыныптың өзінде қаланады да, бала кәмелетке келгенде оның дүниетанымы біршама қалыптасады. Адамның алдына қойған мақсатының айқын болуы, дүниетанымның өмірмен байланыстылығы берік сенімнен туады. Сенім мен дүниетаным қатарласып жүрсе ғана адам санасы нұрлана түседі. Өйткені бұл екеуі, құстың қос қанатындай, адамның ең асыл қасиеттері болып табылады. Дүниетанымды қалыптастыру үшін адамға бәрінен бұрын білім негіздерін меңгеру қажет. Өйткені білім дүниетанымды қалыптастыратын негізгі мәселе болып табылады [4].

Дүниетанымдық деңгейлерді сараптай келе, *дүниетаным* – әлем, тұтас дүние туралы, ондағы адамның орны, тіршіліктің мән-мағынасы туралы көзқарастардың, пікірлер мен түсініктердің жүйеленген жиынтығы деуге болады. *Дүниетаным* көзі – білім. Адам тіршілігінің көзі – табиғат. *Дүниетаным* – дүние және тану деп аталатын екі бөлімнен тұрады. Адамның әрбір даму кезеңіне байланысты дүниені тану шеңбері мен оның мазмұны ұлғайып, тереңдей түседі. Қоршаған дүниені білу – танымға байланысты. Таным – адам санасын дамытудың негізгі және ол арқылы адам өзін қоршаған ортаны игеру мүмкіндігі.

Оқушының дүниетанымын қалыптастыру үшін оған өмірдің жақсы да, көлеңкелі тұстарын да айтқан дұрыс. Дүниетанымдық сана баланың сезіміне, ерік-жігеріне әсер етеді, сезім-сананы бекітуші, ерік-жігерді ынталандырушы. Баланың дүниетанымы оның сөзі мен ісінен, дүниемен қарым-қатынасынан көрінеді. Сананы, ой мәдениетін, сезімді, қарым-қатынасты бір мезгілде тәрбиелеу және дамыту дүниетанымды қалыптастырады. Баланың санасы, көзқарастары, сенімдерін ең алдымен ғылым негіздері қалыптастырады [5].

Табиғи-жаратылыстық бағыттағы пәндер табиғат құбылыстарының шын себептерін ашады. Оқушылар түрлі фактілер жинайды, өмірді бақылайды. Заттың бір күйден екіншіге өтуі, молекула түрлерінде, атап айтсақ антипол, айна, микро, макро және мегамер дүниесінде өтіп жатқан өзгерістер ғылыми дүниетанымды қалыптастырады. Оқушылар өмірдің дамуындағы сабақтастықты, қартаю, өлу себептерін, жаңа өсімдіктер мен ағзалардың пайда болуын оқиды. Жоғары жүйке қызметінің заңдылықтарын оқып үйренудің, ғылым мен техниканың адам өміріндегі рөлін түсінудің зор маңызы бар. Ұлы адамдардың, ірі ғалымдардың өмірі мен қызметі туралы әңгімелер баланың білімі мен тәрбиесіне ықпал етеді.

Қоғамдық-гуманитарлық циклдағы пәндер оқушыны қоғамда болып жатқан түрлі оқиғаларды дұрыс талдауға үйретеді, жақсылық пен жамандықты көрсетеді, елімізде, шетелдерде болып жатқан оқиғаларға дұрыс баға беруге баулиды.

Өнер пәндері – әдебиет, бейнелеу өнері, саз, театр, кино оқушының адамгершілік-эстетикалық сезімін тәрбиелейді. Өнер шығармалары баланың сезімін оятады. Шығармаларды талдау, салыстыру, қорытындылау баланың дүниетанымын қалыптастырады. Өнердің түрлі салаларында оқушылардың іс-әрекет жасауы дүниетанымның қалыптасуына орасан зор әсер етеді. Оқушылар өнердің тілімен танысып, тәжірибеде жұмыс істеуге үйренеді, дағдыланады. Баланың дүниені қабылдау кезіндегі әсерленуі балалық шақта жақсы жүреді, сондықтан көркем өнерпаздар үйірмесін құру, өнер шығармаларын жасату, шығармалар жаздыру, сахналық қойылымдардағы рөлдерде ойнату баланың дүние туралы ой-өрісін кеңейтіп, көзқарастары мен сенімін тексеруге көмектеседі. Оқушының дүниетанымының қалыптасқандығын оның ғылыми білімдерінің тереңдігінен, жүйелілігінен, диалекти-калық ойлауынан байқауға болады [6,7].

Музыка сабағында оқушылар ән айту, аспаптық мәдениетті, эстетикалық, этикалық және адамгершілік нормаларын меңгереді. Сонымен қатар, шешендік айтыс, жыр-терме, ән айту, суырып салма ақындық

өнерімен етене танысады. Оқушылар музыка сабағында: эстетикалық сезім мен эмоциялық көңіл-күй арқылы қоршаған ортаны әсерлене сезінеді [8].

Оқушылардың ойынға бейімділігі, ойын арқылы тіпті күрделі материалды тез меңгеру және елестету қабілеттерін арттырды. Олардың музыкалық даму деңгейі біркелкі емес әр түрлі. Кейбір балалар көңілдерін басқа нәрсеге аудармай, музыка тыңдаудың не екенін түсінбейді.

Балалардың белгілі орындаушылық қабілеттері болады, ал кейбіреулері музыкаға немқұрайлы қарайды. Бұдан бөлек олардың, осы жасқа тән жалпылама қасиеттері болады. Балалардың музыка тыңдаудағы мүмкіншіліктері кең ауқымды. Оларға көрнекті, жарқын характердегі музыкалық шығармалар қолайлы. Бірақ шағын шығарма да болуы тиіс. Балалардың ән айтуын мүмкіншіліктері белгілі бір деңгейде, алдыңғы музыкалық дайындық кезеңінде анықталады.

Қазіргі педагогика теориясы елеулі өзгерістерге еніп, білім беру мазмұны жақсарып, жаңа көзқарастар пайда болуы мен білім беру құрылымында жаңа технологиялар өмірге келуде. Оқыпудың жаңа технологиясы құрамына білім стандартының инновациялық құрамы жатады [9].

Инновация – жаңалық және енізу деген сөзден шыққан, яғни аудармасы жаңару, жаңалық енізу дегенді білдіреді. Инновация – жаңа мазмұнды заман талабына сай инновациялық құбылыссыз жүрмейтіндігі анық. Қазіргі оқыту технологиясында инновацияның үш түрі бар.

1. Модификациялық инновация – бұл қолда барды дамытумен, түрін өзгертумен айналысу.

2. Комбинаторлық инновация – бұрын пайдаланылмаған, белгілі әдістеме элементтерін жаңаша құрастыру.

3. Радикалды инновация – білімге мемлекеттік стандартты енгізу. Оқушылардың шығармашылық қабілеттеріне импровизация да жатады.

Импровизация – музыканы түрлендіре білу қабілеті. Бала өзінің жан дүниесіне үлкендердің өктемдігін сезсе, ашылмай тұйықталып қалады. «Балалығын тыйған, оның есейгендігі даналығын тыйғанмен бірдей» - деп Ж.Баласағұн айтпақшы, музыка сабағында жаңа технологияларды пайдалану,

оқушыларды аялап, эстетикалық, рухани байлығын кеңейтіп, қанағаттандыру керек екендігін дәлелдеп отыр. Әр мұғалім білімді өз тәжірибесі арқылы жинайды. Қазіргі заман талабына сай мұғалім өз сабағын жаңаша ұйымдастырып, шығармашылық ізденіспен өткізуге талаптанады [10,11].

Бүгінгі педагог-музыканттың әлеуметтік білім беру кеңістігінде білім алу жолын тауып, ғылыми тұрғыдан өзінше тұжырым жасау, қажетіне қарай ғылым жетістіктерін күнделікті оқу-тәрбие процесінде пайдалана білуі көкейтесті мәселенің бірі болып саналады. Ұстаз өзінің іс-әрекетін үнемі педагогикалық жаңашылдыққа, педагогикалық құндылықтар мен білім беру технологияларын меңгеруге, жеткізуге және жаңаны жасауға бағыттап, мектептегі тың бастамалардың қолдаушысы болуы тиіс. Мектеп мұғалімі жеке тұлға ретінде өзін-өзі шығармашылықпен жүзеге асырған жағдайда ғана зерттеушілік мәдениеті қалыптасады.

Балаларға музыкалық тәрбие беретін – ең әуелі отбасы, балалар бақшасы, мектеп, радио мен теледидардан берілетін мәдени, музыкалық хабарлар т.б. Осылар арқылы балалардың шығармашылық талпынысқа қызығушылығы басталады. Ал сол қызығушылықтың даму процесіне тікелей әсерін тигізетін негізгі тұлға – ата-ана мен музыка мұғалімі. Баланың кез келген шығармашылық талпынысын құптауымыз керек. Себебі, оның астарында, баланың таза ашылмаған шығармашылық бастауы жатыр. Ол бір суретші, музыкант, немесе ақын болып кетпесе де, керемет математик, дәрігер, мұғалім болары анық. Міне, дәл сол кезде балалық шақтағы шығармашылықтың, еліктеулердің өз бағасын көрсеткендігін байқаймыз. Жасөспірімдердің музыка және өнердің салалары туралы түсініктерін байыту және олардың шығармашылық қабілеттерін одан әрі ұштау көбінесе сабақтан тыс музыкалық іс-шараларда іске асады, ал оның мақсаты – өскелең ұрпақты тамыры терең ұлттық өнер қазыналарымен сусындатып, әсемдік пен эстетикалық көзқарасын кеңейту. Сөйтіп оқушылардың санасына, әсіресе, олардың эмоциясы мен ұшқыр қиялына пайдалы әсер ету.

Педагог-музыкант өзінің кәсіби шеберлігін шыңдауда өзін-өзі зерттеу, кәсіби іс-әрекетін талдау, оқу-тәрбие жұмысында қолданатын әдіс-тәсілдерінің тиімділігін пайымдау, музыкалық білім мазмұнын жобалау, болашақ нәтижелерді талдау сияқты толып жатқан іскерліктерін үнемі жетілдіріп отыруы тиіс. Мұндай іс-әрекет мазмұны музыка пәні мұғалімінің әдіснамалық мәдениетінің сипатын танытады [12].

Қазіргі кезде жалпы білім беру қазақ орта мектептерінде музыкадан жаңа бағдарламалар жасалуына байланысты жаңа оқулық, оқулық құралдар оған қоса нота хрестоматиялар бар. Бастауыш сыныптарға арналған бағдарламаларымызға шолу жасауымызға уақыт келді. Ақыл – кеңес, пікір-талас кезеңдерін туғызып әр бағдарламаға тоқтаймыз. Кеңес дәуірінде Бейсенғали Ғизатовтың оқулығымен балаларға

музыка өнер саласына тәлім-тәрбие берді. Сол кездегі мақсат балаларды отанды, социализмді, көсемдерді мақтау етіп, патриоттық тәрбие болғасын барлық әндер, музыкалық шығармалар осы дәуірді мақтап социализмге деген сүйіспеншілікті білдіріп, орысша әндердің мәтінін аударып жүрді. Музыка сабағын құрғанда кеңестік құрылысты мақтан етті, сол кезде ежелден қалыптасқан қазақ халқының өмірі мен салт-дәстүрі халқымыздың ән-күйін, тіршілік-тұрмысын, әдет-ғұрпын ұмытты, оған қазіргі уақыт куә [13]. Одан кейін бізге ұсынған академик Д.Кабалевскийдің музыкалық-эстетикалық бағдарламасы (1973 жылдан бастап) шықты. Кейін М.Балтабаевтың «Елім- ай» бағдарламасы. Ал, қазіргі таңда Абдулхамит және Сара Райымбергеновтардың «Мұрагер» бағдарламасы – тоғыз жылдық білім берудің тізбекті біртұтас курсы болып отыр

Бастапқы сыныпта алған білім жылда-жыл қайталанып, толықтырылып, дамытылып отырады. Мысалы, домбыра тартудың ең қарапайым жаттығуларынан бастап, жеңіл әндер мен күйлер үйреніп, репертуарды жылма-жыл байыта, күрделендіре түсудің арқасында күйдің композициялық құрылысын түсініп, аяғында өз жанынан өлең ұйқастырып, бір-бірімен қағыспа түрінде айтысуға дейін жетіп, жыраулардың үлгісімен өз толғауларын шығаруға дейін жетеді.

Домбыраға репертуар таңдау барысында балалардың ойнап үйренуіне жеңіл болумен қатар, ел арасына кеңінен танымал халықтың сүйіп тыңдайтын ән-күйлері іріктеліп алынды. «Мұрагер» бағдарламасында қазақтың ұлттық өнерімен қатар, Европа мәдениеті оның ішінде әлемге тараған опера, симфония, балет жанрлары терең түрде талданады. Ол жанрлардың пайда болуы туралы мәліметтер мен Европа саз аспаптары туралы қызғылықты әңгімелер баяндалады [14].

Шығып жатқан жаңа оқулықтар, оқу құралдар, оған қоса хрестоматиялар, сондықтан мынадай сұрақ туады музыка сабағын қалай жүргізіп жатырмыз, бастауыш сынып оқушыларына қандай эстетикалық тәрбие беріп жатырмыз, балалар қазақ өнерінің сан – алуан жанрларын біле ме, бұл: ән, би, күй, марш, сурет, домбырада ойнау, айтысқа қатысу, мақал-мәтелді ұғу, өлең жазу дегенді біле ме, соған үйрене ме, үйрете ме, оның ішінде олардың ақыл-ойы, сана-сезімі, мінез-құлқы ары қарай барсақ ұлттық - намысы оянды ма? Өз мәдениетін, тілін білу ең бірінші міндет. Соған тәрбиелеу, оқушылардың дүниетанымын дамыту, оқыту біздің парызымыз. Мұның өзі сайып келгенде методологиялық тұрғыдан объективті қиындықтар туғызады. Осы мәселені зерттеу мақсатымен бұрынғы өткен ойшылдарымыз әл-Фарабидің, Абайдың, Шоқанның, Ыбырайдың, зерттеушілер Марғұланнның, Ақышевтың, Қоңыратбаевтың, Ерзаковичтің, Сарыбаевтың, Бердібаевтың музыка танымдылық еңбектерімен Жарықбаевтың педагогикалық ізденістеріне ден қойдық. Тұтастай алғандағы музыка мәдениетінің негізіне көз жүгірте отырып қазақтың халықтық және кәсіби музыка өнерінің мән-маңызын табиғаттың даму заңдылықтарын жан-жақты зерттеу нәтижесі Қазақстан жағдайында музыка мұғалімін кәсіби даярлау барысындағы бастапқы теориялық пайымдауларды қайтадан ой елегінен өткізуге итермеледі. Бірінші ұлттық музыка шығармалары өздерін қоршап тұрған этномәдени контекстен тысқары талданады оның шешімін абу өнердің педагогика саласының ғана емес сонымен бірге этнография, фольклор, музыкалық психология және тағы басқа салалар білімдер болуды талап етеді [15].

Дүниетанымдық түсінікке негізгі бағыт беретін, қоғамдық өмірді суреттейтін өнердің бірі – музыка өнері. Музыка өнері қоғамдық формациядағы халықтың тұрмысын, саяси хал-жағдайын, іс-әрекетін, мінез-құлқын тереңірек, көркем түрде түсінуге жол ашады.

Қазақтың ауызекі шығармашылығын музыка арқылы кеңінен пайдалану балалардың музыкалық – эстетикалық тәрбиесінің қалыптасуымен қатар, ұлттық дүниетанымының және оны дамытудағы:

– *әуенді қабылдау* – музыка өнеріндегі және өмірдегі құбылыстардың қасиеттерін көре білу, сезім әсерлерін бастан кешіру;

– *сезімталдық* – өмір мен өнер құбылыстарының құндылықтар тұрғысынан бағалау, көңіл-күйді бағалау;

– *сазды қажетсіну* – саздың сезімдерді бастан өткізу, оны қажетсіну;

– *талғам* – құбылыстар мен музыка өнері туындыларын бағалау қабілеттері айқындалды.

Бастауыш сыныпта музыка сабағында қазақ фольклоры материалдарын пайдалану – оқушылардың оқуға деген саналы көзқарасын тереңдететін, таным міндеттерін шешетін, оқушылардың белсенділігін арттыратын:

– музыка тілін талдау;

– екпінін ажырату;

– ырғағын, әуенін табу;

– аспаптарды тембрлік үнінен ажырату;

– сөз мәтініне көңіл бөлуіне қажетті әдістерді таңдауға мүмкіндік жасады.

Музыкалық білім беру басқа кез келген білім беру сияқты, өз мақсаты етіп баланың жеке тұлғасын дамыту міндетін қояды.

Жеке тұлғаның музыкаға оқыту процесінде дамуы балаға мүмкіндік болатындай жаңа музыкалық іс-әрекеттердің жанама дамуымен және баланың өмірлік тәжірибесі мен интонациялы-символикалық байланыстарының дамуы жүйесінде (бастан кешулері мен іс-әрекет тәжірибесі) және музыкалық шығармаларда, ұлттық стильдерде, дәстүрлі музыкалық тәжірибеде жинақталған, жалпы адамзат мәдениеті дамуының антропогенетикалық тәжірибесімен жанама жүзеге асады. Осыған байланысты зерттеу жұмысымызда «Адам баласына музыка және музыкалық сана-сезім не үшін қажет? Ол әр бір адамға не береді?» деген сұрақтарға жауап іздестірілді.

Музыка адамға басқа «өзге шындық», «айнадағы» сияқты өзін-өзі тануға мүмкіндік береді: яғни, санадан тыс тереңдегі өзін, өзінің тегін, өз халқын, адамзатты көре алады.

Музыка өнері арқылы ұлттық дүниетанымдық құндылықтарды енгізу үш түрлі жағынан қарастыруды: *біріншіден*, ұлттық ой мен танымды жалпы адамзаттың құндылығы тұрғысынан пайымдау; *екіншіден*, өнер мен халқымыздың кемелденуін тұтас бір құбылыс, даму ретінде қарастыру; *үшіншіден*, музыка өнері арқылы ұлттық дүниетанымын қарастырудың мазмұны мен оның процессуалдық үйлесімділігін анықтауды алға тартты.

Жоғарыдағы пікірлерден келіп шығатын қорытынды: дүниетанымдық зерттеудің теориялық қайнар көзі – сан мен іс-әрекет бірлігінің ұстанымына саяды, яғни іс-әрекетте көрінбеген нәрсе санада да болмайды. Бұл ұстанымның ішкі мазмұны тұлғаға қатысты. Өйткені, өзіндік іс-қимылды меңгеру арқылы адам тұлғаға айналады.

Бастауыш сыныптың өз ерекшеліктері, физиологияға, психологияға байланысты даму заңдылықтары бар екені анық. Ал музыка өнер құралдарын зерттеу пәні ретінде қарастырғанымыз бастауыш сынып оқушыларының ұлттық, патриоттық тәрбиесін арттыра түседі.

Музыка арқылы бастауыш сыныптарда оқушылардың ұлттық дүниетанымын қалыптастыру – әуен, музыка тілін, олардың табиғатпен, дүниемен үйлесімділігін ұғынуға бастайтын іс-әрекетке жетелеу, түрткі беру, сезімін ояту арқылы жүзеге асырылды.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасының «Білім туралы Заңы». – Астана, 2005.
- 2 Қазақстан Республикасының педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Үшінші (негізгі) деңгей. – Астана, 2014.
- 3 Дүниетаным ұғымы туралы ғалымдардың көзқарасы / Ұлт тағылымы. – Алматы, 2008.
- 4 Кішібеков А. Философия. – Алматы, 1998.
- 5 Игілікова А. Дүниетану пәні. /Бастауыш мектеп, 2005.
- 6 Керімбаева Р. Оқушының дүниетанымын қалыптастыру // Қазақстан мұғалімі. - № 3.– 2001.
- 7 Керімбаева Р. Оқушының дүниетанымын қалыптастыру// Бастауыш мектеп. - № 4. – 2001.
- 8 <http://www.tarbie.kz/>
- 9 Құралұлы А. Ұлттық дүниетаным. – Алматы, 2002.
- 10 Инновациялық технологиялар туралы мәлімет. Педагогикалық кадрларды дайындаудың қазіргі заманғы өзекті мәселелері. – Шымкент, 2007.
- 11 Сманқұлова Ж., Саметова Ф. Оқудың инновациялық әдістері / Оқу әдістемелік құралы. – Алматы, 2014. – 87 б.
- 12 <http://szh.kz/student/>
- 13 Қазақ музыкасының оқушы дүниетанымын дамытудағы мүмкіндіктер. / Ақын, жазушы, философ Шәкәрім Құдайбердіұлының туғанына 150 жыл толуына арналған «Қазақ халқының рухани мәдениеті: зерттеу мен оқытудың өзекті мәселелері: Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. – Шымкент, 2008. – Б. 384-395.
- 14 Сейташев К.Б. Тәрбие теориясы. – Алматы: Мектеп, 1986. – 283 б.
- 15 <http://5fan.ru/wievjob.php?id=39175>.

УДК 786/789
МРНТИ 14.09.03

А.Ж. Бұршақбаева ¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Өнер мәдениет және спорт институтының
оқытушы магистрі

ДӘУЛЕТКЕРЕЙ КҮЙЛЕРІ АРҚЫЛЫ РУХАНИ ТӘРБИЕ БЕРУ

Аңдатпа

Күй адамзаттың жан жүрегін жүректен жүрекке тебіріктіп жеткізуден, қазақ рухын сөндірмеуден жалықпас. Күйдің жанр болып қалыптасуы сонау XIV ғасырдан басталып қазіргі таңға жалғасын табуда. Қазақ күйшілері аз емес, соның ішінде Тәттімбеттің күйлері әуені әсем, тәтті мұң мен қоңыр сазға толы. Дәулеткерей күйлерінің тәрбиелік мәні Ел басының «Рухани жаңғыру» жолдауымен де байланысты. Соның ішіндегі «Ұлттық салт-дәстүріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоларғыларымыз» бір сөзбен айтқанда ұлттық рухымызда мәңгі қалу тиіс. Бізге ата бабамыздан келе жатқан дәстүріміз бәрі қазақ халқының бесігінен тәрбиеленіп келе жатқан жас ұрпақтың бойына өмірдің мәні, сүйіспеншілік, бақыт, сыйластық, татулық, бірлік, төзімділік сынды құндылықтарды дарыту арқылы адамның қоғамда өз орнын табуына, қабілет - дарынының ашыла түсуіне, ақыл - парасатын дамытуына, яғни сәнді де мәнді өмір сүруіне әсері мол.

Түйін сөздер: күй, дәстүр, тәрбие, мәдениет, тарих, рух, салт, музыка, ұлт, халық, ұрпақ, ақыл.

Аннотация

Бұршақбаева А.Ж. ¹

¹преподаватель магистр.,

Институт искусств культуры и спорта КазНПУ им Абая

ВОСПИТАНИЕ ДУХОВНОСТИ СРЕДСТВАМИ МУЗЫКИ ДАУЛЕТКЕРЕЙ

Күй сформировалось как жанр еще с XIV века, и продолжает дарить и чувствовать содержание разного происхождения до наших дней. Каждое исполнение и произведения кюя доносится сердцам и душам. Несмотря на то что у нас не мало исполнителей кюя, особенно хотела отметить произведения Таттимбета с блестящей музыкой и изящными нотами. Образовательная сущность условия Даулеткерей также связана с Посланием Главы государства «Духовное возрождение». Кроме того, «национальная традиция, наш язык, музыка, литература, наш путь» должны оставаться в национальном духе навсегда. Традиция, которая исходит от наших предков, заключается в том, что молодое поколение, воспитываемое из колыбели казахского народа, посредством создания таких ценностей, как жизнь, любовь, счастье, уважение, мир, единство, то есть он имеет большое влияние на роскошную и значимую жизнь.

Ключевые слова: государство, образование, культура, история, дух, традиция, традиция, музыка, нация, народ, поколение, интеллект.

Abstract

Burshakbayeva A.Zh. ¹

¹Institute of Arts and Sport in KazNPU im Abaya. Teacher master

APPETIZING THE SPIRIT OF THE MUSIC WITH THE DAULETKEREI

The tune was formulated as the genre of the XIV century, and it is available to donate and capture the contents of our current day. If you want to do it, your heart and soul will drown. This is what we have to do with a few little performers, especially to celebrate the production of Tattimbeta with music and elegant notes. The teaching of the state of affairs is also a part of the state of the Epistle "Spiritual revival." As a matter of fact, "national tradition, our language, music, literacy, our way" is to be abandoned in the national sense. The tradition, which is the source of the present, is in the volumes, the smallest of which is born of the Kazakhs of the Kazakh people, the creature of life, the love, the grace, the greatness, the world, the universe, there are ten great vliyanne on the rosary and the meaning life.

Key words: state, education, culture, history, spirit, tradition, tradition, music, nation, nomad, birth, intellect.

Атақты музыка зерттеушісі, академик Ахмет Жұбановтың айтуына қарағанда, Дәулеткерейдің туған жиені, Кеңес өкіметінің тұсында өмір сүрген Науша Бөкейханов күйшінің елу шақты күйін тартады екен. Даңқты сазгер туралы, құнды деректер берген де сол кісі көрінеді. Дәулеткерей бала кезінде молдадан оқып, мұсылманша хат таныған. Ресейде білім алып, кейін генерал дәрежесіне дейін жеткен хан Жәңгір Ордада балалардың орысша білім алуына да жағдай туғызыпты. Дәулеткерей орысша үйреніп, оқи да, жаза да алатын болған. Кішкентайынан-ақ оқымысты бала атанған. Домбыраны тамаша орындаушы Мүсірәлі деген күйшіден шеберлікті үйренген. Оның үстіне сұлтандардың қысқы мекеніне айналған Ордаға қырқыншы жылдардың бас кезінде Саратовтан драма және эстрада артистері шақырылады екен. Дәулеткерей орыс және Еуропа музыкасымен жастайынан танысқан деген жорамал бар. Ол орыстың балалайкасында шебер ойнапты. Сондай-ақ гитара мен мандолинаны да тарта білген. 1854 жылы француз саяхатшысы Паули сызған суреттің нобайымен Чередеев салған акварельде күй тартып отырған Дәулеткерей, одан басқа да аспаптарда орындаушылар бейнеленген. Ең қызығы – ортада билеп жүрген еркек бейнесі бар.

1869 жылы қазақтың ұлы күйшісі Құрманғазы Сағырбайұлымен кездесуі Дәулеткерейдің шығармашылық өміріндегі ұмытылмас кезең болды, олар күй тілімен табысып, бір-біріне күйшілік өнерімен тікелей әсер етеді. Дәулеткерейдің көптеген күйлері халық арасына кеңінен тараған. Оның тұрмыстық жанрдағы «Желдірме», «Тартыс», «Ысқырма», «Қосалқа» күйлері; «Қыз Ақжелең», «Ақбала қыз», «Көркем ханым», «Қаражан ханым», «Құдаша», «Мұңды қыз», «Жұмабике» сияқты әйелдер бейнесін жасаған шығармалары бар. Орыс музыкасының әсерімен «Вашенко», «Қос ішек», «Қоңыр», «Топан» т. б. күйлерін, 1871 жылы досы С. Бабажановтың қазасына арнап «Салық өлген» атты жоқтау күйін шығарды. «Бұлбұл» күйі де осы кезеңде туды. Дәулеткерей өмірінің соңғы жылдарына жататын күйлерінде – терең мазмұн мен күрделі психологизм басым. Олардың қатарында халық симфонизмінің тамаша үлгілері саналатын «Демалыс», «Төндіріме», «Керілме», «Жігер» сияқты күйлері бар.

Қазақтың әйгілі күйші-сазгері Дәулеткерей Шығайұлы домбыра күйлеріндегі лирикалық бағыттың негізін салушы. Төменде күйшінің күйлері және олардың шығу тарихы жайлы мәліметтер оқи аласыздар: “Бұлбұл” – Дәулеткерейдің үздік күйлерінің бірі. Дәулеткерей шыншыл суреткер ретінде құстың дауысын домбыраға құр қайталап түсірмей, сайраған бұлбұл тақырыбын поэтикалық түрде халық өмірімен тығыз байланыстыра жырлаған. Бұл күйдегі қиялды қозғайтын “азаттық жыры” секілді астарлы ой адамды қанаттандырады. Белгілі музыка зерттеушісі А.Затаевич “Бұлбұл” күйі жөнінде: “Болашақ қазақтан шығатын Римский – Корсаковтарды күтіп тұрған Шехерезаданың тақырыбы осы күйде жатыр” деп жазып кеткен. “Вашенко” – Дәулеткерейдің бұл күйі уақытша кеңестің төрағасы Г.В. Вашенкоға арналған. Ол Шығайұлы жанұясына көптеген жақсылықтар жасаумен қатар, Дәулеткерейдің сол кездегі көзі ашық прогрессшіл адамдармен игі ниетте қарым-қатынас жасауына септігін тигізген. “Желдірме” – Дәулеткерейдің желдірме күйі аттың желісін суреттейді. Күйдің орындалу шеберлігі Дәулеткерейдің басқа күйлерінен ерекше, шәкірттерінің айтуына қарағанда, күйші күн батып, кешкі салқын түсісімен қос дөңгелекті арбаға атын жегіп серуенге шыққанды жақсы көреді екен. “Жұмабике” – Дәулеткерей бұл күйді масқар руынан Жұмабике деген қызға арнаған екен, қыздың асқан әншілігі, ақындық өнері де бар екен. Малға сатылып, сүймеген адамға кетіп бара жатқанын Уақытша Кеңес төрағасының алдына кіріп өлеңге қосып, мұңын шаққан еді, дейді. Сонда қыздың дауысының да, әні мен сөзінің кереметтігі сонша, отырғандар қыз өнеріне риза болып, Уақытша Кеңес Жұмабикенің тілегі бойынша өзі қаламаған күйеуінің құрығынан құтқарады. Дәулеткерей күйін “Жұмабике” деген атпен халыққа таныстырады. “Көркем-ханым”, “Қаражан-ханым” – Дәулеткерейдің жұбайлары Саржан мен Зифаға арналған деседі. Күйші туындыларын бұлайша атауы жұбайларының қараторылығын, көркемдігін суреттеуінен болуы керек. Күйлер лирика түріндегі арнау. “Көрғұлы” – Дәулеткерейдің бұл күйі түрікпен тақырыбындағы парафраз. Аулы аралас, қойы қоралас болып көрші отырған халықтардың бір-біріне тигізетін өзара әсері ақиқат. Батыс Қазақстан күйлерінің дутарға арналған түркмен күйлеріне мүлде ұқсамайтын өз ерекшеліктері бар. Дәулеткерейдің түркмен тақырыбына арналған “Көрғұлы”, “Түркмен” күйлері П.Чайковскийдің итальян тақырыбына жазылған “Франческа және Римини” мен М.Глинканың испан тақырыбындағы “Арагон әуені” тәріздес деуге болады. “Қоңыр” – бұл көңіл күйі. Арындап алысқа кетпей, адамның ішіндегі бір сырдың, ойдың сыртқа шыққан бейнесі сияқты. Музыкасында жарқын лирика бар. Дәулеткерей әсем лириканың шебері. “Қоңыр” – қазақ тілінде жуастықтың, тыныштықтың, біркелкіліктің түйіні. Қазақта “Жайма қоңыр”, “Майда қоңыр”, “Жай қоңыр”, “Әсем қоңыр”, “Кәрі қоңыр” деген ән-күй аттары кездесе береді. Осылардың бәрінің музыкасында сол “қоңырлық” құлаққа бірден естіліп тұрады. “Қосалқа” – Дәулеткерей күйі. Бұл күй су әкеле жатқан қос алқалы қыздың әсем жүрісі мен сырғасының

сынғырын суреттейді. Ескі салт бойынша ата-ана қызын үйден шығармайтын болған, қыздар құрбыларымен жолығу үшін құдық басына келеді екен. Ат суара келген жігітке де қызбен бір ауыз сөйлесуіне жағдай туатын. Дәулеткерейдің “Қосалқа” күйінде қыздың нәзіктілігін, биязы мінезін, әдептілігін музыка тілімен шебер бейнелей білген. “Құдаша” – қарға тамырлы қазақта құда-құдағи, нағашылы-жиен, ағалы-інілі, апалы-сіңлілі, жезде-балдыз болып тармақталып жатқан туыстықты ескерсек, Дәулеткерей құдашасыз болмауы мүмкін емес. Міне, солардың біріне арнап шығарған болса керек. Бұл көңілді би ырғақты күй. “Қыз-ақжелең” – Дәулеткерей күйі. Бөкей өңірінде Ақбала қыз деген домбырашы болыпты. Дәулеткерей сол қыздың ескіліктің шырмауында қалып қоймай, домбыра ойнау шеберлігімен көзге түскендігіне риза болса керек. Дәулеткерей Ақбала қызға бірқатар күй тындатып, көңілін көтереді. “Қыз-Ақжелең” үш нұсқада тартылады. Оркестрде жеке домбырада бір нұсқасы ғана орындалып жүр. Бұл күйде барлық “Ақжелеңге” тән ықшамдық, көңілділік басым. “Қыз-Ақжелең” күйі шабытты, шаттыққа толы би ырғағына негізделген лирикалық шығарма. “Мұнды қыз” – Дәулеткерейдің бұл күйі сол заманның көкейкесті мәселесінің бірі – қыз теңдігіне арналған. “Салық өлген” – Дәулеткерей өзінің жиені, Қарауылқожадан туған Салық Бажановтың мезгілсіз өліміне орай шығарылған. Мұнда асқан жылылық, шын жүректен шыққан жақындық, жанашырлық үн айқын сезіледі. Әкесіне (Қарақожа) деген ашу-ыза қандай зор болса, баласына деген құрмет пен сый-сияпат сондай күшті болғандықтан, күйші сол кездің прогрессивті адамы Салық Бабажановқа күй арнады. Ол Орынбордың кадет корпусын бітіріп, елге келіп Уақытша Кеңесте істеп жүрген кезінде, шаруалардың қамқоры болып әкімдермен біраз таласты. Ал Петерборға барғанда тоқыма өндірісі, электр тағы басқа жаңалықтармен танысып, солардың қазақ даласына алып келуді арман етті. Бірақ жас талапкердің өмірі ұзақ болмады. Дәулеткерей мезгілсіз қайтыс болған жақынына арнап азалы, қайғылы күй шығарады. “Тартыс күй” – Дәулеткерейдің күйі. Бірнеше күнге созылатын қыз ұзату тойында тартыс деген салттық ойын ойналады. Көпшілік екіге жарылып, қыз үшін таласқа түседі. Ортада арқаннан ұстап қыз тұрады. Арқанның екі шетінен ұстаған адамдар, бірі болыс үйге қарай тартса, бірі қызды жібергісі келмей өз үйіне қарай тартады. Бұл әзіл-шыны аралас қанша уақытқа созылуы ықтимал. Дәулеткерей домбыраның шағын мүмкіндігін шебер пайдалана отырып, тартыс ойыны кезіндегі жастардың көңіл-күйін қаз-қалпында бере білген. “Топан” – Дәулеткерейдің Топан атты қыран бүркіті болыпты. Бір күні сол құс ұшты-күйлі жоғалып кетеді. Дәулеткерей бүркітін күте-күте келмеген соң, аяғы жеткен жердің бәріне де сұрау салады. Күндердің күнінде домбырасына өзінің қапы көңілін қосып жатса, шаңырақтың ар жағында, шыңырау көкте қалықтап ұшып жүрген Топанды көреді. Қуанғаннан сол жерде “Топан” деп құсына арнап күй тартады. Бұл күй басынан аяғына дейін лирикаға толы, жүрек тереңінен шымырлап, қайнап жатқан шын сезімге құрылған жанға жағымды, көкейге қонымды шығарма. “Шолтақ” – Дәулеткерей адамзат өмірінің баянсыздығын сөз етіп “Шолтан” атты күй шығарады.

1868-69 жылдардан бастап ел билеуге старшындар мен болыстар тағайындала бастайды. Бұрын төре тұқымы, деп төбеге көтергендердің енді күні кетіп, тарихтың түкпіріне қарай ығысып бара жатқанын, болыс пен старшындыққа төре тұқымының үш қайнаса сорпасы қосылмайтынын, төсінің түгі, тізесінің күші бар адамдардың тағайындалып жатқанын Дәулеткерейдің алғыр ойы мен ақыл парасаты аңғармай қалған жоқ. Дәулеткерей тарихтың аяқ алысын сезініп, өткен дәуренге, кеткен заманға арнап, жоқтау күйін шығарады. “Ысқырма” – Дәулеткерей кешке қыдырысқа шығып тұрады екен. Сондай бір серуендеуінде басына бір күйдің тақырыбы келіп қалады да, тақырыпты жоғалтпайын деп ысқырады. Үйіне жеткенше ысқырумен есіне сақтап келіп, бірден домбыраға түсіреді. Ысқыру арқылы басына сақтап келген тақырыптан туғасын ба, Дәулеткерейдің бұл күйі “Ысқырма” атанып кетеді. Қазақта ысқыру әдепке жатпайды. Балалар ысқырса үлкендер қойдырады. Бірақ Дәулеткерейдің бұл арада одан басқа лажы қалмайды. Күй – адамның бір қиялы, көп жерді шолып отырған ойы сияқты. Оның үстіне “Ысқырманың” кей жерлерінде шектен-шекке көшіп мандолина техникасымен тартатын жағдайлар кездеседі. Соған қарағанда Дәулеткерей әуесқойлық дәрежесінде болса да, орыс халық аспаптарында да ойнауы мүмкін. Бұл ретте, тұтас қоғамның және әрбір қазақстандықтың санасын жаңғыртудың бірнеше бағытын атап өтер едім. Күллі жер жүзі біздің көз алдымызда өзгеруде. Әлемде бағыты әлі бұлыңғыр, жаңа тарихи кезең басталды. Күн санап өзгеріп жатқан дүбірлі дүниеде сана-сезіміміз бен дүниетанымымызға әбден сіңіп қалған таптаурын қағидалардан арылмасақ, көш басындағы елдермен тереземізді теңеп, иық түйістіру мүмкін емес. Өзгеру үшін өзімізді мықтап қолға алып, заман ағымына икемделу арқылы жаңа дәуірдің жағымды жақтарын бойға сіңіруіміз керек.

XX ғасырдағы батыстық жаңғыру үлгісінің бүгінгі заманның болмысына сай келмеуінің сыры неде? Меніңше, басты кемшілігі – олардың өздеріне ғана тән қалыбы мен тәжірибесін басқа халықтар мен

өркениеттердің ерекшеліктерін ескермей, бәріне жаппай еріксіз таңуында. Әжептәуір жаңғырған қоғамның өзінің тамыры тарихының тереңінен бастау алатын рухани коды болады.

Дәулеткерей Шығайұлының «Ысқырма», «Қоңыр» күйінің мазмұнына қарасақ Дәулеткерейдің өмірде басынан өткен бір қайғысын домбыра үніне салғандай, өйткені күйдің ритмикалық өлшеміне қарасақ, жәй, баяу және мұңды. Күйлері көңіл күйге арналған, ал оның тәрбиелік мәні, күйшінің басынан өткен қайғысына қарамай, сол мұңды мағынасына ұқсастырып, домбыра үніне салып шығаруында. «Әйел - үйдің қазығы», демекші Дәулеткерейдің әйел табиғаты мен әйел затына деген сыйы мен құрметі ерекше болғандай оған себепкер оның «Көркем ханым – Қарахан ханым» атты күйі болмақ ол күйдің мазмұнына келер болсақ өзінің сүйіп қосылған екі Көркем және Қарахан атты жұбайларына арнаған. Ал қазақ мәдениетіндегі канға сіңген салт дәстүрде ерекше орын алатын құдашаға, жеңгеге деген сый құрмет салдарынан «Құдаша» «Жеңгем сүйер» атты күйлері жарық көрген. Дәулеткерейдің табиғатқа деген сүйіспеншілігін «Бұл бұл», «Топан» атты күйлерінен білуге болады. Жоғарыда айтылып өткендей «Қыз өссе елдің көркі, жанбыр жауса жердің көркі» - демекші Қазақ халқының қызға деген құрметі ерекше болған. Біздің рухани мәдениетімізде де қыздың орнын ерекше бағалаған. Осы тақырыпта Дәулеткерейдің мынадай күйлерін атап өтейік: Қазақ күйлерінің адам санасын тәрбиелеудегі рөлі өте зор. Себебі, қазақ күйлерінің қай-қайсысын алсаңыз да оның астарында адамгершілік, ізеттілік, ұлағаттылық, сезім байлығы, көркемдік, әдемілік жатыр. Күй арқылы халықтың сана-сезімі, ой-өрісі, өмір тәжірибесі кеңейіп, кейінгі ұрпаққа тәлімдік мағынасы бар асыл дүниелері мұра болып қалған. “Қосалқа” бұл күй су әкеле жатқан қос алқалы қыздың әсем жүрісі мен сырғасының сыңғырын суреттейді. Күйде қыздың нәзіктілігі, биязы мінезі, әдептілігі музыка тілімен өте шебер суреттелген. “Мұңды қыз” Дәулеткерейдің бұл күйі сол заманның көкейтесті мәселелерінің бірі – қыз теңдігіне арналған. “Тартыс күй” Бірнеше күнге созылатын қыз ұзату тойында тартыс деген салттық ойын ойналады. Дәулеткерей домбыраның шағын мүмкіндігін шебер пайдалана отырып, тартыс ойыны кезіндегі жастардың көңіл-күйін қаз-қалпында бере білген. Осыдан алатын тәрбиелік мән жас ұрпақты сыйластық, ізеттілік пен әдептілікке тәрбиесі мол.

Бұл ретте, тұтас қоғамның және әрбір қазақстандықтың санасын жаңғыртудың бірнеше бағытын атап көрсек. Осы тұрғыда күннен күнге жаңарып келе жатқан қазақ елінің қазіргі таңда ауқымды тықырыбы «Рухани жаңғыру» болмақ. Қазақ күйінің тарихы мен салт-дәстүрі ғасырдан ғасырға моншақ тізбектес дамып өсуде.

Ұлттық бірегейлікті сақтау. «Рухани жаңғыру» жолдауындағы «Ұлттық салт-дәстүрлеріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоралғыларымыз, бір сөзбен айтқанда ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуға тиіс».

Білімнің салтанат құруы. «Ұлттық жаңғыру деген ұғымның өзі ұлттық сананың кемелденуін білдіреді».

Жолдаудың осы тармағына қарай отыра біз Дәулеткерей күйлерінің тәрбиелік мәнін былай келтірдік. Күшінің біршама күйлері бар. Соның ішінде күйлердің бір шамасының мазмұны мен келешек ұрпаққа беретін тәлім тәрбиесі сүйіспеншілік, сыйластық, қазақ рухының тәрбиесі, кішіпейілдік, ізеттік, парасаттылық, татулық, төзімділік пен қабілет құндылықтарын бағалай отыра қазақ қанына сіңген тәрбиені күй арқылы жеткізілуі тиімді. Әр қазақ болсын басқа ұлт болсын бабамыздан мұра болып келе жатқан күй мәдениетін қастерлеп, дарыта білсе, біздің рухымыз күннен күнге жаңғыруына күмәнім жоқ.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі.

1. Затаевич А.В. «500 казахских песен и кюев». №38
2. Жұбанов Ахмет. Ғасырлар пернесі. – Алматы: «Дайк-Пресс», 2002
3. Қазақтың музыкалық фольклоры. – Алматы, 1982 ж.
4. Затаевич А. В. "500 казахских песен и кюев". С. 250, № 19 и 20.
5. Мерғалиев Т. Қазақ күйлерінің тарихы. – Алматы, 2000
6. Қалиев С. Дәстүр сабағы / С.Қирабаев // Егемен Қазақстан. – 2017. – 13 шілде. – Б. 4
7. Қалиев Н. Сана жаңғырса, қоғам жаңарады: рухани жаңғыру / Н.Қалиев // Егемен Қазақстан. - 2017. – 7 тамыз. – Б.3.

УДК 373.31
МРНТИ 14.85.01

Ибраева К.Е.¹, Санкибаева М.К.²

¹заведующий кафедрой музыкального образования и хореографии
Института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая
к.п.н., и.о., профессора

²студент кафедры музыкального образования и хореографии
Института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ТЕХНОЛОГИИ «SOFT MOZART» НА УРОКАХ МУЗЫКИ

Аннотация

Актуальность работы обусловлена необходимостью внедрения в музыкальное образование новой инновационной технологии «Soft Mozart», основанной на обучении детей игре на клавишном музыкальном инструменте (электронном фортепиано, синтезаторе) как инструменте, приобретающем все большую популярность в последнее время в подростковой среде.

В статье раскрыты методические аспекты применения инновационной музыкально-педагогической технологии «Soft Mozart» на уроках музыки в начальных классах общеобразовательных школ, описывается внедрение методики развития творческих способностей детей раннего школьного возраста в системе музыкального образования.

Ключевые слова: «Soft Mozart», инновационные технологии, музыкальное образование.

Аңдатпа

К.Е. Ибраева¹, М.К. Санкибаева²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, мәдениет және спорт институтының
Музыкалық білім және хореография кафедрасының меңгерушісі п.ғ.д., профессор м.а.

²Абай атындағы ҚазҰПУ, өнер, мәдениет және спорт институтының
Музыкалық білім және хореография кафедрасының студенті

МУЗЫКА ПӘНІНДЕ «SOFT MOZART» ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ПАЙДАЛАНУ

Жұмыстың өзектілігі музыкалық білім беруге жаңа «Soft Mozart» инновациялық технологиясын енгізу қажеттілігімен түсіндіріледі. Бұл технология балаларды соңғы кезде жастар арасында танылып келе жатқан электронды фортепиано, синтезатор сияқты музыкалық аспаптарда ойнап үйретуге негізделген.

Мақалада «Soft Mozart» музыкалық-педагогикалық технологиясын жалпы білім беретін мектептердің бастауыш сыныптарындағы музыка пәнінде қолданудың әдістемелік жақтары ашып көрсетілген және музыкалық білім беру жүйесінде ерте мектеп жасындағы балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту әдістері баяндалған.

Түйін сөздер: «Soft Mozart», инновациялық технологиялар, музыкалық білім.

Abstract

K.E. Ibrayeva¹, M.K. Sankibaeva²

¹Head of the Department of Music Education and Choreography
of the Institute of Arts, Culture and Sports of Abai KazNPU, Ph.D., Professor

²Student of the department of music education and choreography Institute of Arts, Culture and Sports
of Abai KazNPU

THE USE OF «SOFT MOZART» INNOVATIVE TECHNOLOGY AT MUSIC CLASSES

In the article methodical aspects of the use of innovative musical and pedagogical technology «Soft Mozart» at music lessons in primary school classes are described. The introduction of the method of development of creative abilities of children of early school age in the education system is described.

The relevance of studying the technology «Soft Mozart», based on teaching children to play a keyboard musical instrument (electronic piano, synthesizer) as an instrument, more and more popular recently in a teenage environment. The need to introduce new innovative technologies into music education.

Key words: «Soft Mozart», innovative technologies, music education.

Реформирование системы школьного образования Республики Казахстан, в связи с выходом в свет государственных требований к структуре основной общеобразовательной программы школьного образования и к условиям ее реализации заставляет пересматривать устоявшиеся в теории и практике целевые установки, содержание, методы и формы работы с детьми.

Как отметил в своем последнем Послании народу Казахстана Президент РК Н.А. Назарбаев: «Создание передовой системы образования, охватывающей граждан всех возрастов должно стать приоритетом, а содержательность обучения должна гармонично дополняться современным техническим сопровождением» [1]

Так, в педагогических исследованиях заметно акцентируется необходимость применения гибких моделей и технологий образовательного процесса, предполагающих активизацию самостоятельных действий детей и их творческих проявлений, гуманный, диалогичный стиль общения учителя и ребенка, привлекательные для детей формы организации деятельности. Ориентация ребенка-школьника на ценности музыкальной культуры как части общей духовной культуры имеет важное значение не только для музыкального, но и общего развития ребенка, нравственно-эстетического становления личности. Развитие у детей эмоциональной отзывчивости и осознанности восприятия (эмоционально-оценочного отношения к музыке) ведет к проявлениям предпочтений, желанию слушать музыкальные шедевры, рождает творческую активность [2].

Именно в начальной школе формируются эталоны красоты, накапливается опыт деятельности, от которого во многом зависит последующее музыкальное и общее развитие человека. Чем раньше ребенок получает возможность накапливать опыт восприятия народной музыки и шедевров мировой музыкальной классики разных эпох и стилей, тем богаче его тезаурус, тем успешнее достигается его развитие, духовное становление. В результате развития основ музыкальной культуры у ребенка формируются первоначальные ценностные ориентации: способность ценить красоту в жизни и искусстве. Творческое восприятие музыки детьми способствует их общему интеллектуальному и эмоциональному развитию.

Поэтому формирование основ музыкальной культуры, а через нее и художественной, и эстетической культуры ребенка – важнейшая задача сегодняшнего дня, позволяющая реализовать возможности музыкального искусства в процессе становления личности [3].

Современное общее среднее образование представляет собой объем изучаемого материала, который находится в рамках определенных предписаний, требований, норм, в результате чего происходит уравнивание, приучение думать одинаково. Происходит глобальное интеллектуальное программирование, где обучающийся активен в выборе и обработке информации о мире и о себе, он не только отражает, но и преобразует среду и самого себя, творит новое. Все эталоны, понятия преломляются в той или иной мере в сознании отдельного человека, который сравнивает с тем, что им пережито и осмыслено. Так, ярким примером творческой деятельности служит процесс понимания материала, который включает его преобразование (составление прогнозов, членение на составные части, выявление их взаимосвязи, осознание внутреннего строения материала). Установка на творчество формирует специфическую ценностную ориентацию, выражающуюся в эстетическом отношении к действительности, что само по себе уже есть творческий акт, представляющий отбор впечатлений, которые соответствуют интересам личности. Для становления творческой индивидуальности большое значение имеет личностная направленность творца, которая предполагает свое, отличное от других, восприятие мира [4].

В условиях потенцирования творческого мышления, именно раннее школьное детство (6-7 лет) – наиболее сензитивный период для развития творческого потенциала, период особой восприимчивости к развитию функций, органов, психических свойств, поведенческих черт. Это время, когда ребенок овладевает навыками и умениями в определенной области наиболее эффективно и быстро. Он делает это с интересом и положительными эмоциями. Творческая активность зарождается и совершенствуется в контексте реальной жизнедеятельности ребенка. И в этом смысле велика роль выбранного программного обеспечения, от которого зависит реализация творческого потенциала. Художественное творчество является для ребенка формой оформления реальности при помощи визуальных образов. Возможно, здесь имеет место процесс «воспоминания о пережитом и творческая переработка пережитых впечатлений,

комбинирование их и построение новой действительности, отвечающей запросам и влечениям самого ребенка» [5].

Учителя среднего образования, поощряющие независимость и самостоятельность, оригинальность, стимулирующие познавательные ориентации и исследовательскую активность у детей, способны пробудить в них любознательность, поисковую активность, а значит, творческую направленность личности. Наставники, которые сами охотно принимают новый опыт, скорее передадут своим детям подобное отношение к окружающему, будут способствовать развитию инициативности.

Творческая деятельность – это самодеятельность, охватывающая изменение действительности и самореализацию личности в процессе создания материальных и духовных ценностей, расширяющая пределы человеческих возможностей. Творчество развивается при условии предоставления ребенку свободы выражения. Это означает, что учитель, занимающийся развитием, должен способствовать выражению самого сокровенного у ребенка, его мыслей, чувств, состояний и действий. Это создаёт условия для открытости, а также для причудливого и неожиданного сочетания образов, понятий и значений, что является частью творчества [6].

Изучение педагогического опыта деятельности школьных учреждений Республики Казахстан подтверждает, что целью их деятельности является обновление содержания образования и поиск таких педагогических технологий, которые способствуют развитию творческих способностей обучающихся, в творческой деятельности. Одной из таких технологий является программа «SoftMozart». Актуальность изучения технологии «SoftMozart» состоит в обосновании подхода к обучению детей игре на клавишном музыкальном инструменте (электронном фортепиано, синтезаторе) как инструменте, все более популярном в последнее время в подростковой среде с одной стороны, и, необходимостью внедрения в музыкальное образование новых информационных технологий. Обращение к клавишному музыкальному инструменту (электронному фортепиано, синтезатору) способствует преодолению разрыва между электроакустической аурой бытования музыки в реальной жизни и традиционным звуковым материалом дошкольного музицирования. Его использование способствует обогащению музыкального кругозора обучающегося на начальном этапе воспитания (от 6-7 лет). На основе собственной творческой практики учащиеся приобретают возможность получить важные знания о строении музыкальных произведений, почувствовать выразительность того или иного художественного средства, а значит, их постижение музыкального искусства становится более глубоким.

Как известно, клавишный музыкальный инструмент (электронное фортепиано, синтезатор) дает возможность одному музыканту сочетать в своей деятельности три роли: композитора, исполнителя и звукорежиссера, предоставляя ему возможность выбора тембров, их обработки, записи музыки в память инструмента и т.д.

Эффективность программы «SoftMozart» заключается в ее доступности для любого начинающего от 3-х лет и старше. Автор программы, Елена Хайнер, модифицировала нотное письмо с помощью картинок и расшифровала нотный текст, с помощью компьютерных технологий текст сделала интерактивным. Уже на первых уроках дети дошкольного возраста от 3-х до 6-ти лет читают нотный текст и играют на фортепиано двумя руками, а дети школьного возраста за один урок могут выучить несложное произведение. Что это нам даст в итоге? Конечно, они не станут все великими музыкантами и композиторами, но у учащегося, который систематично занимается игрой на фортепиано, т.е. разрабатывает мелкую моторику обеих рук, вырабатывается рефлекс – одновременная работа обеих полушарий головного мозга. Поэтому дети, обучающиеся в музыкальной школе, успевают хорошо учиться и в общеобразовательной школе. Т.е. результатом общего музыкального образования может стать поколение молодых людей, которые смогут найти применение своему огромному потенциалу в любой области деятельности.

Программа «SoftMozart» построена на основных принципах развивающего обучения:

- развитие творческой инициативы и самостоятельности обучающегося;
- увеличение меры теоретической емкости знаний;
- увеличение объема используемого учебно-педагогического материала;
- ускорение темпов прохождения учебно-педагогического материала.

Проектирование данной технологии состоит в следующем:

- объяснение нового материала;
- индивидуальная работа учителя с детьми на занятии (обучение приемам самостоятельной работы, поиску знаний, решению творческих задач);
- самостоятельная работа детей, которая предполагает общение;

- включенный контроль, взаимоконтроль.

Формы организации программы «SoftMozart», это:

- музыкальное развитие;
- основная форма работы – обучение детей на занятиях;
- фронтальная (групповая) форма, по подгруппам;
- игровая форма;
- индивидуально – творческая деятельность;
- интегрированная форма обучения.

В результате обучения программы «SoftMozart» учащийся должен:

- ориентироваться в нотно-графической системе (ключи, октавы, ноты, длительности)
- знать основные приемы игры на инструменте (электронном фортепиано, синтезатор);
- уметь исполнять с листа несложные произведения;
- использовать знания музыкальной грамоты (различать стили, жанры музыкальных произведений).

Конечно не всегда внедрение данной приводит к творческим результатам, но участие в ней не проходит для ребенка бесследно, так как совершенствуются его качества как творческой личности. Характерно, что творческие способности проявляются в умении продолжать мыслительную деятельность за пределами требуемого решения. В художественно-прикладном или технологическом творчестве это означает создание новых произведений искусства, техники или оригинальную интерпретацию уже существующих образов.

Кроме того, внедрение технологии «SoftMozart» способствует развитию дополнительного сектора образования на базисных школ Казахстана, развитие инклюзивного образования и дошкольного образования. Внедрение программы «SoftMozart» начато под эгидой благотворительного фонда «Общество детей инвалидов г. Астаны» в 2011 году. Музыкальные занятия с использованием данной технологии посещали дети с разными диагнозами, разного возраста и с сильными осложнениями. Это дает им силу и веру в самих себя, и безусловно помогает, чему в доказательство есть многочисленное количество примеров. Для детей с нарушениями речи игра на фортепиано является замечательным тренажером крупной и мелкой моторики, которая непосредственно связана с речевыми функциями. В качестве примера приведем случай, когда 8-летний ребенок начал выговаривать длинные слова, и первым «длинным» словом было имя педагога по фортепиано. Конечно очень трудно проследить изменения в коре головного мозга особенных детей во время занятий с использованием технологии «SoftMozart», однако даже неопытному человеку, хоть раз взглянувшему на те усилия и труд, которые эти дети вкладывают, чтобы правильно сыграть одной рукой, второй рукой, а потом иметь радость играть двумя вместе, станет понятно, что метод дает огромные возможности в развитии детей с ограниченными возможностями.

В настоящее время в г.Астане программа «Soft Mozart» используется в трех государственных учреждениях –Дворец Школьников, Д/С №64 для детей с ограниченными возможностями, и Д/С №70. В г.Алматы технологией «Soft Mozart» оснащены классы в детской деревне SOS Kinderdorf, в частной школе начального образования «Элко» и в спортивно-оздоровительном центре Luxog. Также на сегодняшний момент начато активное сотрудничество с "Республиканским центром "Дошкольное детство" МОН РК в целях внедрения программы «SoftMozart» в дошкольное образование.

Это изобретение имеет поистине историческое значение. Казахстан оказался одной из первых стран, поддержавших это изобретение наряду с Россией, Испанией и США. Наша страна является лидером в Среднеазиатском регионе и по некоторым показателям по СНГ. Это успех во многом всего народа, его Президента. И для того чтобы не потерять эту роль лидерства, нам нужно много сил отдать для того чтобы наши дети смогли эту планку не только удержать, но и поднять.

Необходимо уделять внимание личности еще маленького, но человека. Человека со всеми его чувствами и переживаниями. Человека, который стремится быть нужным и полезным тому миру, в котором он живет. Современные технологии вносят коррективы в нашу повседневную жизнь. Появились и продолжают стремительно возникать все новые и новые информационные и технологические новшества. Дети привыкают к виртуальной реальности с очень маленького возраста, что по оценкам психологов может наносить непоправимый вред умственному развитию и становлению психики ребенка. Но наши дети пишут стихи, рисуют картины, они танцуют и поют. Они хотят выражать себя через творчество. Мир можно изменить, главное начать каждому по-своему. Санкибаева Мадина, один из

авторов данной работы, является членом команды «Soft Mozart» и пытается внедрить данную инновационную технологию в систему общего образования. Кто-то захочет рисовать с детьми полотна и делать скульптуры. Кто-то будет с ними танцевать или приобщать к спорту. И наши дети будут учиться и «жить» в тех школах, где изучая шедевры народной и классической музыки, полотна и скульптуры великих художников, народную и классическую хореографию и различные виды единоборства, они будут ценить страну, в которой живет много народов под одним флагом, под одним небом, под одним Солнцем.

Только гармонично дополняя и сопровождая современными технологиями музыкальное образование мы сможем обеспечить формирование общей культуры, создать условия для социальной адаптации, исправить отклонения в эмоциональной и личностной сферах ребенка, и дать росток прекрасному, высоконравственному и высоко- интеллектуальному поколению людей.

Список использованной литературы

1. Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана. – 10 января 2018 г.
2. Анисимов О.С. Учебная и педагогическая деятельность в активных формах обучения. – М., 1989 г.
3. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психологический очерк. Книга для учителя. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1991 г.
4. Педагогика /Под ред. П.И. Пяткасистого. – М.: РИА., 1996 г.
5. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – М., 1967 г.
6. Момбек А.А. Методологические аспекты исследования инструментальной подготовки учителя музыки http://kaznpu.kz/docs/vestnik/hudozhestvennoe_obrazovanie/2017.2.pdf

УДК 373.1.
МРНТИ 14.25.01

К.Е. Ibrayeva¹, B.B. Beisengali²

*¹Head of the Department of Music Education and Choreography
of the Institute of Arts, Culture and Sports of Abai KazNPU, Ph.D., professor*

*²Student of the Department of Music Education and Choreography of the Institute of Arts,
Culture and Sports of Abai KazNPU*

TO QUESTION OF USING MUSIC AS A MEAN OF FORMING PUPILS' INTERCULTURAL COMPETENCE

Abstract

In today's troubled world, the issue of mutual understanding of cultures and peoples is of global importance. The education of tolerance, the ability to understand another person, culture, traditions and mentality is a necessary component of establishing intercultural ties in the world community. However, despite the general development of information communications of various forms and levels of social communications, mutual understanding of people doesn't become less acute.

In this article theoretical aspects used as a mean of formation of intercultural competence of primary schools pupils. Special attention is paid to the analysis of theories of intercultural communication, in which considered the main models of interaction of cultures. Music is considered as the main channel of interaction, conclusions are drawn about its increasing role in the regulation of intercultural relations in the modern world.

Key words: intercultural competence, communication, primary schools pupils

Аңдатпа

К.Е. Ибраева¹, Б.Б. Бейсенғали²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының
Музыкалық білім және хореография кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.к., профессор м.а.

²Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының
Музыкалық білім және хореография кафедрасының студенті

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРДЫҢ МӘДЕНИАРАЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ МУЗЫКАНЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бүгінгі дүрбелең әлемде мәдениеттер мен халықтарды өзара түсіну мәселесі жаһандық маңызға ие. Толеранттылыққа тәрбиелеу, басқа тұлғаны, мәдениетті, дәстүрді және менталитетті түсіну қабілеті әлемдік қоғамдастықты мәдениетаралық байланыстарды орнатудың қажетті компоненті болып табылады. Бірақ әлеуметтік коммуникацияның әртүрлі формалары мен ақпараттық коммуникацияның жалпы дамуына қарамастан, адамдардың өзара түсіністігі кеми түспейді.

Мақалада жалпы білім беретін мектептің бастауыш сынып оқушыларының мәдениаралық құзіреттіліктерін қалыптастыру құралы ретінде музыканы пайдаланудың теориялық аспектілері қарастырылады. Мәдениаралық қарым-қатынас теорияларын талдауға ерекше назар аударылады, онда мәдениеттердің өзара әрекеттестігінің негізгі үлгілері қарастырылады. Музыка өзара қарым-қатынастың негізгі арнасы ретінде қарастырылады, қазіргі әлемдегі мәдениаралық қатынастарды реттеудегі оның рөлі артуы туралы қорытындылар жасалады.

Түйін сөздер: мәдениаралық құзіреттілік, коммуникация, бастауыш сынып оқушылары

Аннотация

Ибраева К.Е.¹, Бейсенғали Б.Б.²

¹заведующий кафедрой музыкального образования и хореографии
Института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая
к.п.н., и.о. профессора

²студент кафедры музыкального образования и хореографии
Института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая

К ВОПРОСУ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЗЫКИ КАК СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИЙ ШКОЛЬНИКОВ

В современном мире вопрос о взаимопонимании культур и народов имеет глобальное значение. Воспитание толерантности, умения понять другого человека, культуру, традиции и ментальность – необходимый компонент налаживания межкультурных связей в мировом сообществе. Но, несмотря на всеобщее развитие информационной коммуникации различных форм и уровней проблема социального общения взаимопонимания людей не становится менее острой.

В статье рассматриваются некоторые теоретические аспекты использования музыки как средства формирования межкультурной компетенций учащихся начальных классов общеобразовательной школы. Особое внимание в работе уделяется анализу теорий межкультурной коммуникаций, в которых рассматриваются основные модели взаимодействий культур. Раскрываются возможности музыкального искусства как основного канала взаимодействия, а также его возрастающей роли в регуляции межкультурных отношений в современном мире.

Ключевые слова: межкультурная компетентность, коммуникация, младшие школьники.

In the modern world of the issue of mutual understanding of cultures and peoples has global significance. Upbringing to the tolerance, the ability to understand another person, another culture, another traditions and mentality is the necessary component to establishing the intercultural ties in the world community. Every nations belonging to the ethno-cultural and national groups are responsible to manifest a positive attitude to the culture of another nations, to respect their traditions and preserve their national values and cultural heritage to the next generation. Moreover, the goal of all higher educational institutions is to bring up the specialists who possess high professional skills, knowledge and the acquisition foreign languages, which can meet all the criteria of

competence. Intercultural competence gives possibility to participate in the relationship at all degrees and spheres. Firstly, we should examine the essence of the term of intercultural competence.

Intercultural competence is the collection of knowledge and ideas which are formed through skills. It may be defined as complex abilities that are required to perform effectively and appropriately when interacting with others who are linguistically and culturally different from one-self [1]. Intercultural competence is the combination of values, knowledge and skills, manifested in actions, which gives the opportunity to:

- understand and respect people – representatives of other nations;
- adequately respond, respectfully and effectively interact with representatives of different culture;
- establish positive and constructive relationship with people of different culture;
- to take into account cultural diversity during the process of communication with people of other nations.

It is important to understand the difference between respect for people and respect for their actions. At unconditional respect for the individual, inalienable human rights, his dignity and equality of all people, it is necessary to understand that respect can't be rendered to actions, which violate the fundamental principles of human rights, democracy and the rule of law.

Development of intercultural competence in the modern world is characterized by the process of migration, immigration, globalization, expansion of intercultural communication and opportunity of intercultural interaction. These processes have covered almost all the levels of human life: political, economical, cultural and social.

Nowadays every modern person often encounter with build the dialogue with the representatives of another culture in various areas of their lives. At the same time there is a difficulties in communication due to cultural differences, communicative and social barriers, other factors that make it impossible to build an intercultural dialogue. Intercultural competence becomes an objective and integral component of modern life in a multinational and multicultural society.

The first model of intercultural competence was proposed in 1962. The scientists have been conducting research and creating the models of intercultural competence, which reflect different theoretical approaches and methodologies ranging from very simple to more complex models that incorporate multiple dimensions. The chronological review of intercultural competence models reveals progression to systemic and inclusive models, which may help to identify the main components of intercultural competence to be developed. This models can be applied in vocational education and training setting. There have been considered five types of intercultural competence models.

Various theories and models of intercultural competence rely significantly on five basic conceptual concerns to guide their explanations: motivation, knowledge, skills, context and outcomes. Notwithstanding, the importance of different aspects of intercultural competence reflects the need to apply different models. Spitzberg and Changnon have classified various models of intercultural competence into five types (compositional, co-orientational, developmental, adaptational, causal process).

1. Compositional models, which contain the lists of attitudes, skills and knowledge as the components of intercultural competence. They simply identify the components without speculation about interconnections between and could be assessed as an analytic scheme. Compositional models could be useful in defining the content of intercultural competence, but they don't help to specify the conditional relations among the components.

2. Co-orientational models, which conceptualize the meanings of intercultural interactions and understandings. These model are useful in solving the problem of competent interactions dependence on misunderstanding, disparity and ambiguity in comprehension.

3. Developmental models, which focus on the time dimension and present the stages of intercultural competence development. This models recognize the fact that intercultural competence evolves over time and draw the attention to the learning and the maturation processes. The stages, levels or learning curves of intercultural competence are presented in most developmental models.

4. Adaptational models, which postulate the mutual adjustment of attitudes, understandings and behaviors during interaction with members of different culture. Adaptation is presented there as a criterion of intercultural competence. The models demonstrate the individual's movement from ethnocentric view to ethnorelative one. The adaptational models of intercultural competence could be useful for determination of what the group of individuals is expected to adapt, and in what degree is it's adaptation.

5. Causal process models, which reveal the causal interrelation among different components of intercultural dimensions, give the testable set of concepts. These models represent the intercultural competence as a theoretical

linear system. The main strength of these models is the theoretical explanation of intercultural competence, and the weakness – the theoretical explanations could be severely tested empirically [2].

These models give a clear structure to intercultural competence, they are used in testing and assessing intercultural competence. N.B. Chernyak [3] compiled the most complete classification to date of models of intercultural competence of scientists from 13 countries.

Music is a fundamental channel of communication: it provides a means by which people can share emotions, intentions, and meanings. It can exert powerful physical and behavioural effects, can produce deep and profound emotions within us, and can be used to generate infinitely subtle variations of expressiveness by skilled composers and performers, such that highly complex informational structures and contents can be communicated extremely rapidly between people. Music is something we do with and for other people, and which through its communicative properties can provide a vital lifeline of human interaction for those whose special needs make other means of communication difficult.

Music has unique communication capabilities. As in other forms of art, communication here takes place at the level of artistic activity and is aimed at achieving personal meanings. In his work “The music between us: is music a universal language?” modern researcher Kathleen Marie Higgins comes to the conclusion that music can form connections between people, psychological and emotionally even more fundamental than language with which it is often compared. Music, according to the author, goes beyond language barriers, this is truly a cross-cultural form of communication that can create solidarity. The establishment of processes of intercultural communication presupposes both the interaction of cultures in the intercultural space and the dialogue between people. Indeed, music is the most universal communication channel, the language of music knows no boundaries and doesn't require translation. But there are limitations: The language of music is not available to everyone, but only to people who have a special quality – musicality, which helps to decode the semantic information contained in music. Despite all the differences in the musical and cultural traditions of listeners, as well as the specificity of the traditional musical language, music doesn't affect decisively the adequacy of the character, the emotional meanings of classical music [4].

One of the key ideas of the modernization of education in recent years has been the idea of forming competence, knowledge, skills and skills that the student takes in primary school and uses them in all areas of further life. In the general education school this is most clearly manifested in the teaching of the subjects of the musical-aesthetic cycle. The main goal of the school is the education of a person of culture. Elementary school is an organic part, first stage of secondary school. It is the foundation for the next stages of education. The task of developing the personality of the child, shaping his cultural behavior.

Music in primary school is one of the main subjects that ensure the mastery of art as a spiritual heritage, the moral standard of the way of life of all mankind. Musical art has a special significance for the spiritual and moral education of school children, the formation of the ability to evaluate and consciously build an aesthetic relationship to themselves, other people. The problem of communication as a problem of education of the culture of feelings, the ability to understand each other's thoughts, the ability to respond to the experiences of another person, to sympathize, to empathize is the subject of attention of music and pedagogical science and practice.

Historically formed features of music of different nations don't destroy a musical space, but, on the contrary, enrich the universal musical language and musical culture of different peoples. This specific feature of music as a language of interethnic, intercultural communication was reflected in the content of school programs in the form of a musical repertoire for listening and performing by children in a music lesson. According to the program of Raiymbergen from class to class, students learn the musical language of not only the own people, but also, getting acquainted with the music of different peoples of our country and the world, get to know their national character traits and original musical culture. Thus, unobtrusively in children is brought up a very important for our time quality – respect for music and in general for the culture of other peoples of our country and the world [5].

Music is a part of our existence, but we do not fully understand it. The goal of music is to unite people. It is a human obsession and passion. People listen to it, practice it, cry to it, dance to it and so much more. Vocal or instrumental music has a deep impact on the human body. This specific power of music has made musical activities a “must”, whenever people are together in order to feel good. The fact that music partly communicates without the use of a spoken language has made it particularly suitable for occasions where people from different language groups are together. A lot of well functioning intercultural events prove the positive potential within the use of music.

Any serious friendship organization bridging different cultures has close connections to at least one folk music or dance group, and they normally use music for their extrovert activities. Music at the same time mirrors our general attitude towards other cultures. It is often in these situations where communication works most unconsciously, that it has the most effect. It is one of the few ways in which people can connect with each other without language, it is one way in which cultures can not only identify themselves but also communicate with each other and find common ground. Think of a culture that's very different to your own; one that you have noticed for some reason or other, but don't know very much about. You'll probably get an instant mental picture of the people of that culture and perhaps have some impression of their language, art and music, too. These sights and sounds can leave a deep impression on us. The sights and sounds of a particular culture may affect us without our fully understanding the meaning of their importance within that culture. Even though we don't always have the time or opportunity to explore the subtleties of the music of another culture, there is always a meaning behind the sounds.

References:

1. Fantini, A. E. *CSD research report: exploring and assessing intercultural competence*. – Center for Social Development, Global Service Institute, George Warren Brown School of Social Work, Washington University. – 2009. – 458 p.
 2. Spitzberg B.H., Changnon G. *Conceptualizing Intercultural Competence*. In Darla K. Deardorff D.K (Eds.) *The SAGE Handbook of Intercultural Competence*, chapter 1, p. 6.
 3. Chernyak N.V. *Intercultural competence: the history of research, definition, models and methods of control: monograph* / N. V. Chernyak. – Moscow: 2016. – 264 p.
 4. Thompson, W. F., & Balkwill, L-L. (2001). *CROSS-CULTURAL SIMILARITIES AND DIFFERENCES* - Juslin, P.N. & Sloboda, J.A. (ed.) (2001) *Music and emotion: theory and research*. Oxford; New York Oxford University Press, repr., 2010 - CHAPTER 27. – pp 755-790
- Muhambetova A.I. *The Traditional Musical Culture of Kazakhs in the social context of the 20 century*. // *The World of Music*. 1995. Vol.37. N.3. Pp. 1-19.

III БӨЛІМ. СӘНДІК ҚОЛӨНЕР

РАЗДЕЛ III. ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОЕ ИСКУССТВО

УДК 5527
МРНТИ 18.01.13

Бекова Г.А.¹

¹старший преподаватель кафедры
теории и методики изобразительного и декоративно-прикладного искусства КазНПУ им. Абая,
член СХРК,
г. Алматы, Казахстан

КАЗАХСКАЯ ТРАДИЦИОННАЯ ВЫШИВКА «БІЗ КЕСТЕ»: ПРОШЛОЕ И НАСТОЯЩЕЕ

Аннотация

Статья посвящена обзору традиционной казахской вышивке «біз кесте», которая сейчас представлена творчеством Зейнелхана Мухамеджана. Его творчество безусловно, не только интересно своей безукоризненной техникой исполнения, но и темами, и сюжетами. Однако, *біз кесте*, выполняемый обычным тамбурным швом с помощью крючка в 60-70 годах прошлого столетия был полностью утерян. Заслуга в возрождении этого древнего вида казахского искусства принадлежит знаменитому художнику и мастеру декоративно-прикладного искусства Зейнелхану Мухамеджану. Его работы, выполненные в технике *біз кесте* «Коркыт» (1998), «Мелодия степей» (2000), «Шаман» (2005), «Томирис» (2005), «Окружение солнца» (2009), «Хан Тенгри» (2010) и многие другие находятся в Государственном музее искусств им. А. Кастеева, резиденции Президента РК, частных коллекциях Германии, США, Японии, Канады, Южной Кореи, России и др.

Ключевые слова: казахская вышивка, художник, традиция Казахстана.

Г.А. Бекова¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ-дың
«Бейнелеу және сәндік қолданбалы өнер теориясы мен әдістемесі» кафедрасының аға оқытушысы
ҚРСО мүшесі,
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚТЫҢ ДӘСТҮРЛІ КЕСТЕЛЕУІ «БІЗ КЕСТЕ»: ӨТКЕНІ МЕН БҮГІНІ

Аңдатпа

Мақала Зейнелхан Мұхамеджанның шығармалары арқылы бейнеленген дәстүрлі қазақтың «біз кесте» кестесіне қатысты. Оның шығармалары сөзсіз мінсіз техникасы ғана емес, көріністері мен тақырыптар үшін де қызықты. Дегенмен өткен ғасырдың 60-70 жылдарында ілмекпен әдеттегі доңғалақ тігісімен орындалатын бис кесте толық жоғалды. Қазақтың осы ежелгі өнер түрін қалпына келтірудегі еңбегі атақты суретші және сәндік-қолданбалы өнер шебері Зейнелхан Мұхамеджанға тиесілі. Оның біз кесте техникасында орындалған «Қоркыт» (1998), «Дала әуендері» (2000), «Бақсы» (2005), «Томирис» (2005), «Күн ортасы» (2009), «Хан Тәңірі» (2010) және басқа да көптеген еңбектері Ә. Қастеев Мемлекеттік өнер мұражайында, ҚР Президентінің резиденциясында, Германия, АҚШ, Жапония, Канада, Оңтүстік Корея, Ресей және т.б. жеке коллекцияларда.

Түйін сөздер: қазақтың кестелеуі, суретші, дәстүр, Қазақстан.

Abstract
Bekova G.A.¹

¹Senior Lecturer of the Department of Theory and Methods of Fine and Decorative Applied Arts of the KazNPU
them. Abay, a member of the SIRC,
Almaty. Kazakhstan

TRADITIONAL KAZAKH EMBROIDERY «BIZ KESTE»: PAST AND PRESENT

The article is devoted to a review of traditional Kazakh embroidery «BIZ keste», which is now represented by the work of Zeinelhan Mukhamedzhan. His work is certainly not only interesting for its impeccable technique, but also themes and subjects. However, the BIZ keste performed by a usual tambour seam by means of a hook in 60-70 years of the last century was completely lost. The credit for the revival of this ancient form of Kazakh art belongs to the famous artist and master of decorative art Zeinelhan the Mukhamedzhan. His works, made in the technique of BIZ keste «Korkyt» (1998), «Melody of the steppes» (2000), «Shaman» (2005), «Tomiris» (2005), «the environment of the sun» (2009), «Khan Tengri» (2010) and many others are in the State Museum of art. A. kasteeva, residence Of the President of Kazakhstan, private collections in Germany, USA, Japan, Canada, South Korea, Russia, etc.

Key words: Kazakh embroidery, the artist, the tradition, Kazakhstan

Казахская вышивка – *кесте* – один из наиболее самобытных видов казахского народного декоративно-прикладного искусства. Исследованию казахской вышивки посвящены работы М.С. Муканова [1], А.Маргулана [2], У. Джанибеков [3], Ш.Ж. Тохтабаевой [4] и других. По мнению специалистов слово *кесте* происходит от древнеиранского «*кесте*» – «*кеште*» – «*кашьята*», что в буквальном переводе означает «нарисованное».

Немногочисленные археологические находки вышитых изделий на территории Казахстана датируются V-VII веками до нашей эры. К примеру, элементы вышитых изделий найдены в Бесшатырских курганах Семиречья, а также на всей территории кочевой Евразии: Пазырыкских курганах Алтая и Ноин-Улинских курганах Северной Монголии. Более поздние образцы казахстанских вышитых изделий относятся к периоду Золотой Орды.

В этнографических коллекциях различных краеведческих музеев Казахстана и России (Центральный государственный музей РК, областные краеведческие музеи, коллекция казахского собрания Музея антропологии и этнографии им. Петра Великого, Эрмитаж и др.) хранятся великолепные образцы казахской народной вышивки, датируемые XVIII-XIX вв. Отдельные моменты и зарисовки национальной казахской одежды с вышивкой можно встретить в трудах зарубежных путешественников и этнографов. В этом плане особенно информативны этнографические труды российских путешественников и художников.

В старину вышивкой занималась практически каждая женщина. Это искусство передавалось по наследству от матери к дочери. Мастерицы вышивали на полотнах домашнего производства, на коже, замше, войлоке и привозных тканях: сукне, шелке, хлопчатобумажной ткани, бархате. Принято различать несколько видов национальной вышивки: *биз кесте* – тамбурный шов, *баспа* – гладь, *кенебе* – аналогичная русской вышивке «канва» [1, с.75]. На данный момент специалисты выделяют: «*биз кесте*» – тамбурный шов, создаваемый с помощью крючка; «*шым кесте*» – тамбурный шов, наносимый иглой; «*баспа*» – гладевой шов с прикрепом и без прикрепа; «*тігу*» – шов в виде непрерывной и прерывной стежки; «*шалма*», «*шырыш кесте*» – различные названия двухрядного шва.

Однако, *биз кесте*, выполняемый обычным тамбурным швом с помощью крючка в 60-70 годах прошлого столетия был полностью утерян. Заслуга в возрождении этого древнего вида казахского искусства принадлежит знаменитому художнику и мастеру декоративно-прикладного искусства этническому казаху-оралману из Монголии Зейнелхану Мухамеджану. Его работы, выполненные в технике *биз кесте* «Коркыт» (1998), «Мелодия степей» (2000), «Шаман» (2005), «Томирис» (2005), «Окружение солнца» (2009), «Хан Тенгри» (2010) и многие другие находятся в Государственном музее искусств им. А. Кастеева, резиденции Президента РК, частных коллекциях Германии, США, Японии, Канады, Южной Кореи, России и др. На данный момент художник передает свое мастерство учащимся Алмаатинского художественного колледжа им. О.Тансыкбаева.

По словам самого мастера, традиционная казахская вышивка *биз кесте* свойственна и другим соседним кочевым народам. Но сейчас к сожалению, сохранилась только у казахов. При этом, вовсе не означает,

что казахи занимались этим ремеслом с утра до вечера. Кочевой образ жизни не позволял делать этого. Вышивкой кочевники-казахи украшали свой дом и одежду. Уникальные образцы казахской вышивки біз кесте хранятся в музеях Алматы, Астаны и других областных музеях республики. Отсюда, понимаешь каким высоким мастерством владели в древности кочевники. В принципе в самой технике на сегодня не прошло никаких изменений: та же полотняная основа и тот же крючок. Изменилась только суть изображения, его стиль и подача.

По мнению Ш.Ж. Тохтабаевой, в каждом ареале Казахстана преобладали определенные технические приемы [4, с.65]. Тамбурный шов был распространен повсеместно, а «вышивка крестом была развита в северных, восточных и южных областях республики» [4, с.65]. Очень часто на изделия нашивались бисер, кораллы и перламутровые бусины, серебряные штампованные бляшки, полосы позумента, а в особо богатых вышивках применялась оторочка мехом пушных зверей: соболя, куницы, выдры. Об этом исследователь А.А. Шевцова пишет: «как правило, (казахская) одежда орнаментировалась именно вышивкой (или аппликацией с вышивкой), независимо от того из каких материалов она изготавливалась. Дополнительным убранством были нашивные украшения...» [5, с.39].

Вышивкой украшались практически все виды одежды: замшевые халаты (*жарғақ шапан*), брюки (*жарғақ шалбар*), женская одежда, обувь и т.д., а также предметы домашнего интерьера - крупные изделия: *түскііз, сейсен, перде, шымылдық*, а также более мелкие: подвесные сумки *аяқ қап, кесе қап* и другие изделия, предназначенные для хозяйственной утвари, а также войлочные сумки типа *төсек қап, сандық қап* и др. Для вышивания мелких узоров тамбурным швом мастерицы использовали специальные прямоугольные или круглые пяльцы, а остальными швами без приспособлений – иглой по свободной материи.

В вышивке использовались шелковые, шерстяные и хлопчатобумажные нитки, а также золотые и серебряные нити. Золотошвейное дело в казахской степи развивалось к XIII-XIV в. под влиянием искусства золотого шитья стран Ближнего Востока, Турции, Ирана, Византии. Выполнялось шитье шелковыми нитями, перевитыми тончайшими серебряными и позолоченными проволоками. Казахи золотое шитье называют «зерлеу», «зер», «алтындап тігу». Изделия, вышитые золотыми и серебряными нитями были достоянием представителей знати. Данный вид вышивки практически утрачен в современной реальности. Одной из мастериц традиционного золотого шитья казахов является художница Айжан Абдубаит, которая восстанавливая музейные образцы практически заново возродила технологию вышивания позолоченной канителью («зер») XVIII-XIX вв.

В целом, казахская вышивка отличается стилистикой плавных линий, разнообразием орнаментальных мотивов, в частности: растительно-цветочным декором, элементами зооморфного орнамента - ромб с рогаобразными ответвлениями и вписанной в него крестовиной, также имеющей рогаобразные окончания, а также многочисленными солярными знаками. Но, помимо растительных, геометрических и зооморфных узоров казашки использовали и сюжетные композиции, к примеру контурные изображения людей, животных, сцены охоты и мн. др. Для многих традиционных изделий сплошной зашив отдельного узора или мотива. Как правило, шов идет по контуру узора, потом загибается вовнутрь, ложась рядом с первым и так, пока вся фигура не заполнится вышивкой. При таком способе вышивания фон практически отсутствует.

Вариация масштабами/размерами узоров и орнаментальных мотивов позволяла мастерицам создавать высокохудожественные изделия. При этом, особую выразительность национальной казахской вышивке придает богатый колорит, где цвет выступает в качестве системообразующего элемента всей композиции изделия.

Список использованной литературы

1. Муканов М.С. Казахские домашние художественные ремесла. – Алма-Ата, 1979. – С. 75.
2. Маргулан А. Казахское народное прикладное искусство. Том 2. – Алма-Ата, 1986. – С. 146.
3. Джанибеков У. Культура казахского ремесла. – Алма-ата: Өнер, 1982. – 144 с.
4. Тохтабаева Ш.Ж. Шедевры великой степи. – Алматы, 2008. – С. 64 – 75.
5. Шевцова А.А. Казахский традиционный свадебный костюм (XIX - нач. XX в.) // Среднеазиатский этнографический сборник /Институт этнологии и антропологии им. Н.Н.Миклухо-Маклая РАН. – М.: Наука, вып. V– 2006. – С.39.

УДК 5527
МРНТИ 13.01

Шайгозова Ж.Н.¹, Султанова М.Э.²

¹к.п.н., ассоциированный профессор КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

²кандидат искусствоведения, ассоциированный профессор КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

КАЗАХСКОЕ НАРОДНОЕ ПРИКЛАДНОЕ ИСКУССТВО: ПУТИ И СПОСОБЫ ПЕРЕДАЧИ

Аннотация

На сегодняшний день знания, умения и навыки в области декоративно-прикладного искусства Казахстана передается посредством формального и неформального образования. В статье представлен обзор системы передачи в области казахского народного декоративно-прикладного искусства в исторической ретроспективе, которая основана на традиционной системе уста-шакирт функционирующей и в современной реальности.

Ключевые слова: казахское народное прикладное искусство, пути и способы передачи, формальное и неформальное образование

Андатпа

Ж.Н. Шайгозова,¹ М.Э. Сұлтанова²

¹п.ғ.к., қауымдастырылған профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы қ., Қазақстан

²өнертану кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚ ХАЛЫҚТЫҚ ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРІ: ОҚЫТУ ЖОЛДАРЫ МЕН ТӘСІЛДЕРІ

Қазіргі уақытта Қазақстанның сәндік-қолданбалы өнері саласындағы білімі мен дағдылары ресми және бейресми білім беру арқылы жүзеге асырылады. Мақалада ұста-шәкірт қазіргі жүйесімен негізделген қазақ халқының қолөнерінің тарихи даму жолдары және де қазіргі заманда трансмиссиялық жүйелер туралы жолы сипатталған.

Түйін сөздер: қазақ халық қолөнері, оқыту жолдары мен тәсілдері, ресми және бейресми білім

Abstract

Zh.N. Shaygozova¹, M.E. Sultanova²

¹k.p.n. associate professor, Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan

²the candidate of art criticism, associate professor, Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan

KAZAKH FOLK APPLIED ART: WAYS AND MEANS OF TRANSFER

Today knowledge, skills in the field of arts and crafts of Kazakhstan is transferred by means of formal and informal education. The review of system of transfer in the field of the Kazakh national arts and crafts in a historical retrospective which is based on traditional system usta-shakirt functioning and in modern reality is presented in article.

Key words: Kazakh folk applied art, ways and means of transfer, formal and informal education

Система «ұста-шәкірт». Казахской культуре свойственна система целенаправленной передачи информации «учитель–ученик» («ұста-шәкірт»), в которой преследуется цель постижение правила – канона ремесла во всех его проявлениях: мировоззренческом, эстетическом, технологическом. Это требует специального обучения, невозможного без рефлексии, способствующей усвоению материала, а

значит, и наличия разработанной теории передачи информации в устной форме (методы обучения этнопедагогике).

В виду практически четкого разделения мужских и женских ремесел в казахском традиционном обществе, видоизменяется и система «ұста-шәкірт», то есть система передачи знаний, умений и навыков. К традиционно мужским видам ремесел относятся: художественная обработка дерева, кости, металла, кожи и производство изделий из них. К женским видам соответственно относят: кошмовальное, ткачество, вышивка, выделка шкур и окраска кожи.

Мужские ремесла: мастер - «одинок» или «институт мастеров»? Общая коллективность творческого процесса, свойственная казахскому декоративно-прикладному искусству уступала свои «позиции» в мужских ремеслах, так «мастера по дереву и металлообработчики чаще работали в одиночку, передавая по наследству ремесленные навыки, а также инструментарий» [1, с.17]. Таким образом, народные мастера передают свои знания в области декоративно-прикладного искусства из поколения в поколение избранному кругу лиц, от отца к сыну, брату и т.д., по так называемой системе ұста-шәкірт. Индивидуальное обучение у известных народных мастеров в прошлом состояло из нескольких этапов: первый этап обучения предусматривал работу ученика в качестве подмастерья (выполнение разного рода указаний мастера, порой черновой работы). Такая работа воспитывала у ученика – главную способность – терпение. Если ученик выдерживал данный режим, происходило дальнейшее обучение, и составляло от года до 3-4-х лет.

Известный российский историк Мыльников В.П. указывает: «... На основе комплексного анализа категорий и серий деревянных предметов из погребений Северной и Центральной Азии показано, что в раннем железном веке в этих регионах мог существовать своеобразный «институт мастеров»: мастер - ученик (подмастерье). Вероятно, мастера знали и хранили все традиционные секреты обработки материала и по мере обучения передавали их своим ученикам. Так на практике осуществлялась преемственность поколений, связь времен, поддерживавшая жизнь традиции. Можно предположить, что институт мастеров регламентировал и специализацию учеников по отраслям деревообрабатывающего производства, проявлявших особые склонности к конкретному направлению деятельности. Наверняка, древний мастер знал до тонкостей все структурные особенности материала. Эта первичная сумма знаний о предмете определяла не только первую стадию технико-технологического цикла (время заготовки и сушки материала), но и последующие – обработку заготовок, приемы и способы изготовления изделия, комплекса всех известных художественных приемов» [2]. Сказанное означает, что система «ұста-шәкірт» (или по В.П. Мыльникову «институт мастеров») имеет довольно глубокие корни.

Согласно мнению Ш.Ж. Тохтабаевой: «в традиционном быту казахов до сих пор существует поверье о том, что каждый человек наделен определенным талантом, чаще династического характера. В связи с этим он должен следовать своему сущностному предназначению, предварительно взяв разрешение с помощью молитвы у небесного покровителя – патрона выбранного ремесла – и благословение у живущего известного мастера. Этим правилам неукоснительно должны следовать все мастера, в особенности ювелиры и кузнецы. В противном случае их ждет наказание, чаще в виде тяжелых неизлечимых болезней» [1, с. 18]. При чем, непоколебимая вера в благодатную силу слова, в данном случае известного мастера, – существует у казахов издревле, что повлекло за собой рождение своеобразного обряда «бата беру» (благословение) на эту или иную деятельность, процесс, самостоятельное дело, творчество и т.д.

Помимо обучения родственников, мастера сами выбирали талантливых ребят. Практиковалось также, что родители по собственному желанию отдавали своих детей на обучение к мастерам (плата за такое обучение была по договоренности). Преимуществом такого вида обучения является индивидуальность, с изучением исконных народных традиций в выбранном направлении декоративно-прикладного искусства. «Наиболее талантливые мастера удостоивались эпитета түйін түйетін шебер – мастер, выющий кружева» [1,19].

С.Е. Ажигали отмечает, что коллективное начало присутствовало и в мужских ремеслах, в частности в деятельности мастера-юртостроителя, именовавшегося «ұйші, а сам процесс создания деревянного костяка жилища в народе называли ұй басу». Автор пишет: «В течение веков сложилась определенная технология сырья: крупные профессиональные мастера практиковали предварительную заготовку планок и жердин для каркаса с сушкой, «вылежкой» полгода – год, при этом приготовление тала начинали уже ранней весной. При сокращенном цикле выделки каркаса – это касается и берёзы для обода (шанырака) – рубку дерева производили, в любом случае, весной либо в первой половине лета, когда древесина

является наиболее сочной и гибкой. Во время заготовки тальника основное внимание уделялось длине и толщине ветвей, кривизна же их не играла особой роли, поскольку затем они на специальном станке распрямлялись и выгибались, как нужно. Для шанырака же подбирались подходящие стволы березы: прямые либо с необходимой естественной кривизной. Здесь же, на месте могло быть произведено и ошкуривание полуфабрикатов, в особенности свежесрубленного тала, который легко поддавался этой операции... Основные работы по изготовлению юрты производились в ауле, где каждый «уйшы» имел свою мастерскую и помощника (или помощников) – подмастерье. Вообще, ремесло профессионального юростроителя было довольно сложным, требовало длительной работы на одном месте, ввиду чего мастера не были вовлечены полностью в кочевую жизнь, работали в теплое время года на зимовках – кыстау [3]. В связи с этим можно сказать, что этот вид ремесла имел характер «концентрирования в одном месте», свойственный оседлым культурам.

Далее ученый отмечает, что «в конце XIX – начале XX вв. в производстве деревянных деталей юрты во многих районах Казахстана развилась специализация, разделение труда. Из среды «уйшы» стали выделяться мастера по изготовлению стенок – керегеші, купольных жердей – уыкшы, с одной стороны, и специалисты по изготовлению купольных ободов – шаңырақшы, с другой. Производством резных дверей «сықырлауык», вообще, занимались отдельные высокие мастера–резчики. Такая специализация получила особое распространение в северной половине Казахстана, в районах проведения ежегодных ярмарок. Вместе с тем, в начале XX в. многие казахские «уйшы» изготавливали сами все части юрты» [3]. Надо, отметить, что этот вид ремесла в основном носил открытый характер, то есть знания, умения и навыки по нему передавались без особых ограничений. Что нельзя сказать о ювелирном искусстве.

Художественная обработка металла также была специализирована: кузнецы – темірші, ювелиры – зергер, мастеров по латуни, меди и бронзе величали қолашы. Мастера работали в мастерской, называемой (ұстахана) шеберхана, которая могла быть сооружена и на зимовке, и во дворе в придворной постройке, и под тентом. О специфике передачи навыков в этой области казахского ремесла Ш.Ж. Тохтабаева пишет: «металлообработывающее дело в силу сложности специфики производства имело черты профессиональной ремесленности и относилось к мужской сфере деятельности, хотя порой вдовы ювелиров, а также их дочери продолжали заниматься ювелирным делом. В связи с этим интересно отметить, что мастерство передавалось от отца к сыновьям, от матери к дочерям. ...секреты приемов исполнения из-за конкуренции скрывали друг от друга. За мастером могли повторять его ученики. Для других ювелиров тиражировать продукцию известного мастера позволялось лишь с его разрешения. Система ученичества практиковалась в семейном, родственном кругу...преобладала закрытая система ученичества [4].

Женские ремесла: коллективный труд и яркий индивидуализм

Традиционное кочевое общество весьма почтительно определяет роль женщины как хранительницы очага, главного начала в вопросах воспитания детей, укреплении семейных уз и, успехе мужа. Женская роль определяется в семье изначально в установлении: «кыз – конак» (девочка - гость), то есть явно демонстрируется осознание временного характера ее пребывания в семье родителей. И подготовки к роли «келін». Поэтому, безусловно, в казахском обществе девочек приучали к ремеслам с самого раннего детства. И как, правило, свое приданное девушки (с помощью матерей, родственниц и т.д.) готовили сами.

«...Согласно традиционному представлению казахов, девушка, искусная в рукоделии, обладает не только трудолюбием, но и логикой, пространственным воображением, чувством ритма, цвета и фантазией, так как через пальцы, то есть тактильные ощущения, развиваются мыслительные процессы. Все, сработанное руками девушки, считалось опрятным и оценивалось высоко» [1, с.18].

Многие женские ремесла (ковроткачество, кошмовальение, плетение циновки из чия и др.) были трудоемкими процессами, и выполнялись коллективно (порой большим числом женщин аула). Одним из «индивидуальных» видов искусства была вышивка, где и проявлялся яркий индивидуализм мастерицы. Поэтому учителем девочки была прежде всего ее мать.

Формальное образование в области декоративно-прикладного искусства: прошлое, настоящее и будущее

Советская система образования предполагала поддержку ремесленного направления. Однако, ручной труд, ремесло к 1930-м гг. были перенесены в структуру преподавания в учреждениях дополнительного образования детей (Дома Пионеров, Дома Художественного воспитания детей и т.д.) и редко перекликались с традиционными художественными промыслами (по данным фондов ЦАНО).

С начала 1930-х годов в городах республики, так же, как и в других местах огромной страны, организовывались различные артели, в которых художники и народные мастера на основе традиций должны были создавать новые произведения прикладного искусства для домашних и общественных интерьеров. Внедрение и освоение иных форм организации труда художников и народных мастеров способствовало распространению советской эклектики». Так, в эти годы было создано несколько артелей «Ковровщица», в которых мастерицы занимались ручным ткачеством. В них сюжетные композиции с характерными приемами светотеневой станковой живописи социалистического реализма дополнялись ковровыми орнаментальными каймами [5].

Известный российский ученый в области художественной педагогики Савенкова Л.Г. [6] отмечает: «...для уроков декоративного искусства в школе периода 30-40-х и 50-60-х годов характерно увлечение орнаментом и элементами украшения отдельных предметов и изделий бытового назначения, что не всегда увязывалось с полноценным представлением о декоративно-прикладном творчестве. Задания по декоративному рисованию часто носили украшательский характер, что оказывало отрицательное влияние на формирование эстетических вкусов учащихся». Далее автор, пишет: «...произошел отрыв школьного курса изобразительного искусства от развития культуры, ведущих направлений в искусстве и традиций народного творчества. Учитываются только элементарные представления о декоративно-прикладном искусстве и не раскрывается образный характер данного вида творчества. Отсутствует элементарная связь с трудом, со средой и пространственным окружением. Нет практической деятельности в материале». Таким образом, мировоззренческая основа народного искусства стала постепенно утрачиваться.

Сказанное, по всей видимости, характерно не только для школьного курса, но и для всех уровней художественного образования. Как раз в это время искусство стало «национальным по содержанию, социалистическим по форме». Об свидетельствует, тот факт, что «до 2004 г. (Высшая школа народных искусств (институт), СПб.) в стране не существовало специализированных высших учебных заведений, выпускавших квалифицированные кадры в области народного декоративно-прикладного искусства, о чем еще в 1960–70-х гг. неоднократно упоминалось учеными НИИ Художественной промышленности» [7].

При всем негативизме 30-х годов для декоративно-прикладного искусства Казахстана примечательным является факт открытия в 1938 году Алмаатинского художественного училища имени Н.В. Гоголя, ныне это знаменитый и за пределами страны колледж декоративно-прикладного искусства имени О.Тансыкбаева. Знаменитыми выпускниками этого училища являются: народный художник СССР и РК К. Тельжанов, А.Галымбаева, Г.Исмаилова, С.Мамбеев и многие другие художники Казахстана.

По мнению исследователя Вахитовой Р.Р., в школе 1960-80-х гг. в ходе художественного воспитания декоративно-прикладному искусству внимания уделялось недостаточно, за исключением школ в центрах развития промыслов (с. Сёмино, с. Ковернино Горьковской области и т.д.). Детские художественные школы были ориентированы на обучение станковому искусству. Лишь к последнему десятилетию XX в. в педагогике получила распространение идея приобщения молодежи к национальной культуре, стал просыпаться интерес к обучению народному искусству и его воспитательным функциям [7].

Профессиональное образование, в частности специальность художник-прикладник по направлениям можно было получить в сети множества средних профессионально-технических учебных заведений: фабрично-заводских училищ, профессионально-технических школ, художественно-промышленных и художественно-профессиональных училищ, рядом художественных училищ. При этом данный факт был обусловлен экономико-социальными причинами, нежели причинами сохранения национальной самобытности декоративно-прикладного искусства того или иного народа.

Среди таких старейших школ, учрежденной императрицей А.Ф. Романовой числилась Школа Народных ремесел, которая с 12 октября 1912 года стала называться «Школа Народного Искусства». Ныне это – Московская школы художественных ремесел. С самого начала деятельность школы была направлена на подготовку специалистов для предприятий народных художественных промыслов и ориентировалась на традиции народного декоративно-прикладного искусства Российской Федерации и отечественной художественной педагогики. Московская школа художественных ремесел является ведущим образовательным учреждением, отвечающим за разработку государственного образовательного стандарта по специальности «Декоративно-прикладное искусство и народные промыслы», который в советский период распространялся по всему союзу, а на данный момент по всей России.

Текущая художественная практика, экспозиции и выставки декоративно-прикладного искусства, творчество отдельных авторов находили систематическое отражение на страницах журнала

«Декоративное искусство СССР». Публикации информационных материалов и критических статей искусствоведов в 1950-е – 1990-е гг. в журналах «ДИ СССР», «Творчество», «Советский художник» и в сборниках «Советское декоративное искусство», «Советское монументальное искусство».

Ситуация к лучшему изменилась только в 80-м годах прошлого века, когда благодаря прогрессивной общественности (педагогов, культурологов, философов) в Советском Союзе предпринимались активные действия по всемерному развитию народных художественных промыслов, по улучшению организации обучения художников и мастеров на предприятиях, постановке индивидуального ученичества, велась работа по передаче опыта мастеров старшего поколения младшему (Постановления СовМина РСФСР 1970–1980-х гг.). Этому свидетельствует, и активная культурная жизнь в эти годы в Казахстане, для которого стало «характерно осмысление духовной ценности народного искусства, понимание традиции как знака перемен в общественном сознании, становление профессиональной средней и высшей казахстанской школы прикладного искусства и как результат получения художниками профессионального образования – изменение структуры и образного решения композиций произведений прикладного искусства» [8].

90-е годы стали годами подлинного расцвета «творческой энергии» «художников, выразившегося в создании нового композиционного синтаксиса произведения. Доминирующая тенденция – это «поиск Дома» – духовной национальной системы ценностей или культурной самоидентификации. Метафора национального отражает особенности «языка» современной культуры, а не обращение к формальным признакам традиционного искусства» [5].

На сегодняшний день формальное образование в области декоративно-прикладного искусства осуществляется на разных ступенях образования: профессиональные училища, колледжи, высшие учебные заведения: бакалавриат и магистратура. Так, наиболее известными в стране с эпохи социалистического реализма являются:

1. Алмаатинский колледж декоративно-прикладного искусства им. О.Тансыкбаева, который осуществляет подготовку по следующим специальностям: 0413000 – декоративно-прикладное искусство и народные промыслы по профилям: художественное ткачество, художественная обработка дерева, художественная обработка металла, художественная керамика;

2. Колледж Казахской Национальной академии имени Т.Жургенова, которые осуществляют подготовку по специальности 0413000 – ДПИ и народные промыслы (по профилю): – 0413163 Художественное ткачество; – 0413163 Художественная обработка металла; – 0413163 Художественная обработка дерева; – 0413163 Художественная керамика.

В высших учебных заведениях традиционные казахские ремесла изучаются на специальности «5В041700 – Декоративное искусство». Эта специальность открыта с 1980-1982 годов в Алматинском государственном театрально-художественном институте ныне Казахская Национальная Академия Искусств имени Т. Жургенова.

Казахская Национальная Академия Искусств имени Т.Жургенова – многоступенчатое многопрофильное учебное заведение, признанный центр подготовки творческой интеллигенции, выпускники которого составляют золотой фонд мировой и национальной культуры и искусства. История КазНАИ им. Т.Жургенова начинается с 1955 года, когда в Институте искусств им. Курмангазы (ныне Консерватория) был открыт театральный факультет. В 1977 году на его базе был создан Алматинский государственный театрально-художественный институт (АГТХИ). В соответствии с Постановлением Правительства Республики Казахстан № 236 от 14 февраля 2000 года на базе бывших Казахского государственного института театра и кино и Казахской государственной художественной академии была создана Казахская государственная академия искусств им. Т. Жургенова и, согласно Указу Президента Республики Казахстан № 648 от 5 июля 2001 года «О предоставлении особого статуса отдельным государственным высшим учебным заведениям», академии был придан особый статус «Казахская национальная академия искусств им. Т.Жургенова.

Также эта специальность функционирует в ряде других вузов: Казахский Национальный педагогический университет имени Абая (с 1990 года), и недавно в Казахском Национальном университете искусств, и в ряде региональных вузов.

В группах по направлению «Искусство» (к ней относится специальность «Декоративно-прикладное искусство», на которое изучают изготовление музыкальных инструментов) укомплектованность составляет от 4 до 5 человек (согласно требованиям государственного стандарта обучения). Можно считать, что

обучение происходит практически индивидуальное. Государственный стандарт по специальности 5В041700 – Декоративное искусство (бакалавриат), 6М041700 – Декоративное искусство (магистратура), 6D041700 – Декоративное искусство (докторантура – PhD) разрабатывает КазНАИ им. Т.Жургенова.

Список использованной литературы:

1. Тохтабаева Ш.Ж. Шедевры Великой степи. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 234 с.
2. Мильников В.П. «Институты мастеров» или «школы мастерства», как общественно-производственный регулятор процесса обработки дерева в древности // Проблемы археологии, этнографии, антропологии Сибири и сопредельных территорий (Материалы Годовой сессии Института археологии и этнографии СО РАН 2005 г.). - Новосибирск: Изд-во Ин-та археологии и этнографии СО РАН, 2005. - Т. XI., часть I. – С.424-430
3. Ажигали С.Е. Технология казахской юрты//European researcher. 2011. № 9 (12). – С. 1235-1241.
4. Тохтабаева Ш.Ж. Серебряный путь казахских мастеров. – Алматы: Дайк-Пресс, 2005. – 463 с.
5. Шкляева С.А. К истории прикладного искусства в Казахстане // Вестник КазГНУ, № 2 (57) / 2010. – С. 227-230.
6. Савенкова Л.Г. Эстетическое воспитание учащихся средствами декоративно-прикладного искусства в советской школе 1917 -1980 гг. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Москва, 1980. – 23 с.
7. Вахитова Р.Р. Историко-педагогические основы обучения народному декоративно-прикладному искусству в России: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Нижний Новгород, 2012. – 16 с.
8. Шкляева С. А. История искусств Казахстана. – Алматы: Онер, 2011. – 345 с.

ӘОЖ:78.08

МРНТИ:18.01.21

М.Ахметова¹

Өнер, мәдениет және спорт институты,

6М041600–«Өнертану» мамандығы бойынша 2 курс магистранты, Абай атындағы ҚазҰПУ,

Алматы қ, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к., қауымд.профессор Сманова А.С.²

ҚАЗАҚСТАН ЗАМАНАУИ ГОБЕЛЕН ӨНЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазақ сәндік қолөнер түрі – гобелен өнері жайлы айтылады. Гобелен өнерінің техникалары, композициялық шешімдері, тақырыптық атаулары сипатталады. Гобелен өнерінің дамуындағы ерекшеліктері, түрлері ондағы бейнелер, қоғамдағы жағдайлар әсерлері, басқа өнерлермен өзара байланыстар ерекшеліктері берілген. Қазақ сәндік қолөнер түрі – гобеленнің атқаратын қызметтері мен тұрмыстағы маңыздылығы, гобелен өнерінің тарихы, оны дайындаудағы шеберлік жайлы түсініктеме айтылады. Әрбір тоқымашы шебердің бұл өнерді меңгерудегі жолдары, осы өнер түрімен жеткен табысты туындылар мәні мен ұлттық қолөнерді дамытудағы мүмкіндіктері ХХ-ХХІ ғасырдағы тоқылған гобелен тақырыптары автордың көзқарасымен түсіндіріледі.

Қазақстандық гобелен өнерін дамытып жатқан, суретшілер мен шеберлер шығармашылық туындылары талданады. Гобелен өнеріндегі ұлттық қолтанбалар, тақырыптар жайлы мәліметтер мен өнертанушылардың пікірлері қарастырылған.

Түйін сөздер: гобелен, композиция, шебер, суретші, шығармашылық, сәндік қолөнер, бейнелеу өнері.

Аннотация
Ахметова М.¹

¹магистрант 2 курса специальности 6М041600–«Искусствоведение»

Институт искусств, культуры и спорта, КазНПУ им. Абая,

г. Алматы, Казахстан

Научный руководитель: к.п.н., ассоц.профессор Сманова А.С.²

СОВРЕМЕННОЕ ИСКУССТВО КАЗАХСТАНСКОГО ГОБЕЛЕНА

В этой статье рассказывается о виде казахском декоративном прикладном искусстве – искусстве гобелена. Описаны техника гобеленов, композиционные решения, тематические названия. Рассматриваются особенности развития в искусстве гобелена, виды и изображения в них, влияние ситуации в обществе, особенности взаимодействия с другими видами искусства. Дается объяснение о виде казахского декоративно-прикладного искусства, функции гобелена и бытовое значение, о развитии истории искусства гобелена, также говорится о мастерстве в процессе изготовления гобелена. Способы которыми каждый мастер овладевает в этом виде искусства и возможности развития национального декоративно-прикладного искусства. Тематика гобеленов XX-XXI веков объясняется перспективой авторов.

Анализируются творческие работы художников и мастеров, развивающее казахстанское искусство гобеленов. Рассматриваются национальные особенности, тематические данные и искусствоведческие анализы в искусстве гобелена.

Ключевые слова: гобелен, композиция, мастер, художник, творчество, декоративное искусство, изобразительное искусство.

Akhmetova M.¹

The undergraduate 2 courses spetsialnosti 6M041600–"Art criticism"

Institute of arts, culture and sport, KazNPU Abay,

Almaty, Kazakhstan

Research supervisor: Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Smanova A.S.²

MODERN ART OF THE KAZAKHSTAN TAPESTRY

In this article it is told about a look the Kazakh decorative applied art – art of a tapestry. The equipment of tapestries, composite decisions, thematic names are described. Features of development in art of a tapestry, types and images in them, influence of a situation in society, features of interaction with other art forms are considered. The explanation about a type of the Kazakh dekorativno-applied art, function of a tapestry is offered and the household value, about development of history of art of a tapestry, also to be told about skill in the course of production of a tapestry. Ways which each master seizes in this art form and a possibility of development of national arts and crafts. The subject of tapestries of XX-XXI of centuries is explained by prospect of authors.

Creative works of artists and masters, the developing Kazakhstan art of tapestries are analyzed. National peculiarities, thematic data and art criticism analyses in art of a tapestry are considered.

Key words: tapestry, composition, master, artist, creativity, decorative art, fine arts.

Көне дәуірден сабақтасып, бүгінде кәсіби өнерге айналған көп мағыналы түсініктегі гобелен – қазақ жерінде ерекше ұлттық нақышымен, ұлттық мәнерімен ерекшеленеді. Гобелен сәндік-қолданбалы өнер түрі. Гобелен бұйымын дайындауда бейнелеу өнерінің де атқаратын қызметі үлкен, себебі, тақырыптық іздену мен бейнелердің композициялық шешімін табуда бізге бейнелеу өнері техникаларының маңызы ерекше. Гобелен бұйымының алғашқы үлгілерін дайындаудағы долбарлардан бастау алып, аяқталған композициялық шешімі нобайға жеткенге дейінгі шығармашылық ізденістердің табысты шығуы да, көркем жүйе талаптарын дұрыс орындаудан басталатыны бәрімізге де мәлім.

Гобелен өнерін меңгерудегі негізгі шығармашылық әрекет өрмекке тартылған желі жіпке түрлі-түсті жүн жіптерімен суретті тоқу үдерісін бейнелеу өнерінде белгіленген пластикалық-декоративті, монументалды-декоративті, пластикалық-кескіндемелі мәнерлері арқылы форманың фактурасын қылқаламмен кенеп бетіне салғандай етіп көрсету дәрежесіне жетті. Осы аталған, гобелен өнері жайлы кішігірім ақпараттарды біздер суретшілер мен гобелен шеберлерінің туындыларынан көре аламыз.

Қазақстандық гобелен тоқушы шеберлердің туындыларын кезеңдермен қарастырсақ, композициялық ізденістердің ерекшелігін байқаймыз. Гобелен қазақша айтқанда, тықыр кілем деп айтамыз. Осы тықыр кілемдердің бүгінгі үлгісін айтардан бұрын, өткен XIX ғасырдың 80-ші жылғы үлгілерін сипаттамасын біздерге жинақтаған материалдар негізінде өз түсініктемізді береміз. Сол жылдардағы қазақ халқы шеберлерінің тоқыған гобелен немесе тықыр кілемдерінің техникасы, пайдаланған материалдары, бояу түстері формасы мен фактуралары сан алуан тақырыптарда болған. Себебі, қазақы ауылдарда тұрмыстық қажеттіліктің негізінде бастауын алған гобелен өнері ең алдымен әйел адамдардың қажымас еңбегінің нәтижесінде, бүгінгі күнге жетіп, қазақ халқы мәдениетінің бір бөлігі болып отыр. Қоғам өзгерісі мен дамуы суретшілер өнерінің өркендеуі де, қазақ сәндік қолөнерінің дамуына көркемдік талғаммен қарауды талап етеді. Ең алғашқысында тұрмыстық қажеттілік негізінде бастауын алған гобелен өнері – көркемдік өнер түріне айналып, бүгінде жан-жақты жаңаша бейнелермен даму үстінде. Гобелен өнеріне арналған көрмелер, гобеленші мамандар даярлау, гобелен бұйымдарының бүгінгі нарықтағы қажеттіліктері артып отыр. Қоғамымыздың әртүрлі даму кезеңдерін өткеруі де гобелен өнерінің дамып, өркендеуіне өзіндік себептері мен әсерлерін тигізді. Сол кезеңдер бойынша біздер Кеңестік дәуір кезіндегі гобелен өнері, Тәуелсіздік жылдарындағы гобелен өнері, рухани жаңғырудағы гобелен өнері деп, бөліп қарастыруды жөн көрдік.

Кеңестік дәуірде суретшілердің шығармашылық туындылары сол кездің саясатына, туған жерге, ондағы жаңалықтарға, болашақтың баяндылығына, ұлтаралық қатынасқа тікелей байланысты болды. Бұл кезең соцреализм өнері деп танылды. Айталық, соцреализм мәнеріндегі көркем тоқыма өнерінде Құрасбек Тыныбеков монументалды композицияда, Батима Заурбекова лирикалық кескіндеме формада, Күлипа Жұбаниязова монументалды-кескіндеме мануфактурада, Құттыбек Жәкыпов декоративті мәнерде ерекшелене жеке тұлғалық қолтаңбасымен танылған. Егер де туындылардың жалпы тақырыптық аталымын қарастырсақ көбінде, «Менің Қазақстаным», «Дала әуені», «Жер-Ана», «Ана махаббаты», «Жер байлығы-ел байлығы» болып келген [1]. Осы тақырыптар арқылы мазмұны кең, айтары көп мағыналы да мәнді композициялық идеяларын ұлттық ою-өрнектермен байланыстырып, біртұтас философиялық дүниетанымды әуендетті. Осы тұста кеңес гобелен өнерін зерттеген өнертанушы С.Б. Базазян былай деді: «Во взаимопроникновении декоративной и изобразительно-картинной структур заключено то таинство, которое составляет сущность гобелена. Превращение изображенного персонажа в узор и узор в конкретное изображение – вот та особенность, которая отличает гобелены» [2, 157 б.].

Тәуелсіздік жылдарындағы Қазақстан суретшілері 1990 жылдардан бастап қазақ гобелен өнерінде авторлық мәнер мен композициялық идеяны негіздеуде ізденіс-тәжірибелерді бойларынан өткізді. Жаңашылдық, жаңа мәнер заманауи өнердің бастамасында алғашқы көрмеде мұндай тұстарды түсінген адам аз болды. Көз үйренген монументалды, нақты келген образдың орнына бұл жаңашылдық бірден қабылданған жоқ. Айталық, қазақ бейнелеу өнерінде «жаңа стиль» идеясын алып келген кескіндемеші Ә.А. Сыдыханов болды. Ол 1960-жылдары монументалды декоративті мәнердегі шығармашылығымен танылған суретші. 1988-1989 жылдары «Таңбалы кескіндеме» атты жеке көрмесінде қазақтың рулық таңба шежіресін, мифтік образдарды, символдық белгілерді, архетиптік негіздерді кенеп бетінде көркем образ тілінде сөйлетті. Осыдан жалпы қазақ бейнелеу өнеріндегі орта буын және жас суретшілер «жаңашыл реализм» ағымына өзіндік ерекше өнер тілдерімен шыға бастады [3].

2000 жылдан бастап жалпы қазақ өнерінде авангардтық (Табылдиева Жанат «Күту», Қырықбаева Айгул «Бірігу») силуэттік-лаvizм (Оңғарова Гүлжахан «Қалыңдық»), абстракциялық (Жураева Гүлшат «Көшпенділер үні»), формализммен (Мұқанов Мәлік, Досжанов Бауыржан «Ашын»), қатар «символикалық-концептуалдық» (Кұсайынова Ғалия мен Бота «Махаббат жұлдызшоғы»), «жаңа реализм» (Базарбаева Раушан «Жүйрік бұғылар», Жылыбаева Құндыз «Байтерек», Арайлым Хаметова «Ымырт»), «contemporary art», «эстетикалық минимализм» (Бапанова Сауле мен Әлибай «Әлем тауы - II») мәнерлері негізделді. Суретшілердің образды беруде осындай технологиялық әдіс пен мәнерлік өзгерістер сынға түсті. Бірақ, бұл тарих шындығын, ондағы дүниетаным мен рухтың қуатты белгілі немесе қиялдан туған образдар арқылы сезінуіне және терең түсінуіне, сондай-ақ тарихтың ашылмаған тұстарын қайта қарауларына ой тастаған кез еді. Бұл толқын өнер иелерін жігерлендіретін қуат көзі болды.

Қазақстанда 2000-2016 жылдар аралығында болып өткен көрмелер мен жеке көрмелерден жеке авторлық ерекшеліктер байқалады. Суретшілер арасында композициялық образ, сюжет, көркемдік мәнерлерімен көрініс береді. Бүгінде мағыналы да, мәнді шығармашылық туындыларымен танылып жүрген гобелен суретшілері Бапанова Сауле, Бапанов Әлибай, Базарбаева Раушан, Мұқанов Мәлік,

Жылыбаева Құндыз және т.б. Осы аталғандардың ішінен екі суретші, шебер гобелен тоқушылардың еңбектеріне тоқталу орынды.

Раушан Базарбаеваның «Өткел», «Күн құдайы» туындысындағы композициялық идеясы ішкі жан дүниесінің бір серпіліс алаңында болғанын көруге болады. Автордың аспан әлемінің үш деңгейдегі символикасы, сақ дәуіріндегі петроглифтерді бейнелеудегі транскрипциялық шешімі күн құдайы суреті мен бұғылардың бейнесін темпоралды көріністе бергені қызықтырады. Композициялық идеясы мен көркемдік мәнері бір серпілістегі экспрессия туғызады. Көркем бейненің қайталана түскен пошымы мен қанық коллориттік рең әлемнің қозғалыс қуатын сездіреді.

Ал, Құндыз Жылыбаева «Тамғалы тас» жұмысында күнбасты адам мен көне өрнекті құмыралардың ерекше пішінімен байланыстырған. Композицияда қарама қарсы түстер арқылы тақырыптың маңызын ашты. Петроглиф суреттер пішіні бейнеленіп, көркемдік шешімін графикалық мәнерде тоқып, қарама қарсы ренде «ақ, қара» түстердің өзара қозғалыс үндестігін тамаша берген. Суретші авторлық қолтаңбасын графикалық мәнерде көркем бейне жасау арқылы қалыптастыра алған. Ақ пен қара түстермен тоқылған көркем бейненің пошымдық сызықтары арқылы туындының тақырып мәнін ашқан.

Әрбір бейне гобелендегі көрерменіне ой тастап, өткен күнмен, бүгінгі шынайы болмыстың нышанын береді. Гобелен өнері дамуында ерекше пластикалық, рельефтік фактурасымен құнды. Бұл сәндік қолөнер түрі тұрмыстық сипаттағы аса қажеттіліктен өз дамуын, көркемдік деңгейде жоғарылатып, суретшілер мен тоқымашы шеберлер арасындағы шығармашылыққа жеткізіп отыр. Бейнелеу өнерінде келешек туындының композициялық шешімі анықталып, гобелен өнерінде шеберлік мүмкіндіктері арқылы материал күйге айналдырады. Бұл үдерісте де үлкен ізденістер жүзеге асады. Тоқылатын жіптің фактурасы, түстік үйлесімділік, техникалық пен эстетикалық талғам – гобелен үшін аса маңызды. Сондықтан да, материал күйде дайындалатын гобелен техникасының сапалы, композициялық құрылым бөлшектердің пошымын жоғалтпай өзара үйлесімділікте шешімін шығаруда аса шеберлік пен көркемдік жүйе талап, тілектерін реттілікпен орындаудан бастау алады. Гобелен өнері туындыларының көшендік құрылымы қандай көркем тілде мән мен мағына берсе де, авторлық ерекшелікті көрсетіп, жеке қолтаңбаны ажыратып тұрады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 Жұбаниязова Г.Қ. Қазақстан гобелен өнерінің қалыптасуы мен даму ерекшелігі /халықаралық ғылыми – практикалық конференция. – Алматы, 2005.
- 2 Баззьянц С.Б. Художник, пространство, среда. – М.: Советский художник, 1983. – С. 157.
- 3 Жұбаниязова Г.Қ. Жас толқындар. / «Өнер отауы» газеті, 2003, №7.
- 4 Громов Е.С. Мировоззрение, мастерство поиск в творчестве художника. – М.: «Советский художник», 1965. – С.20
- 5 Перфильев В. Текстильные ритмы. – Декоративное искусство СССР, 1979, №11. – С. 31-33.
- 7 Муқанов М.Ф. «Фемомен эстетики минимализма в искусстве современного казахского гобелена». / Художественный образ в искусстве современного гобелена Казахстана. Диссертация (PhD). – Алматы, 2016. – С.74.

ӘОЖ 7.067
МРНТИ 18.07.21

Ұшан Шалқар¹

Абай атындағы ҚазҰПУ-нің,

¹«Өнер, мәдениет және спорт» институтының
«6М041600–Өнертану» мамандығының 2 курс магистранты

Ғылыми жетекші: Сманова А.С.²

²Абай атындағы ҚазҰПУ-нің, «Өнер, мәдениет және спорт» институтының қауым. профессоры,
педагогика ғылымының кандидаты

ҰЛТТЫҚ МУЗЫКА МЕН БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ӨЗАРА ТЫҒЫЗ БАЙЛАНЫСЫ

Аңдатпа

Автор мақалада ұлттық музыка мен бейнелеу өнерінің ерекшеліктері мен өзара тығыз байланыстарын қарастырған. XX ғасырдың басында өмір сүрген қазақ ағартушы ғалымдардың ұлттық музыка мен бейнелеу өнері, өнер мен мәдениет ағымындағы моральдық құндылықтарына арналған еңбектеріне талдау жасалған. Сонымен қатар автор ұлттық музыка мен бейнелеу өнерінің дамуы тарихы мен қалыптасу жолдарын терең қарастыра келе, «ұлт», «этнос», «өнер», «руханилық», «менталитет» ұғымдарына анықтама бере отырып, алатын орнын сипаттап, аталған ұғымдарына сипаттама бере отырып, ұлттық музыка мен бейнелеу өнерінің ерекшеліктерін жан-жақты зерттеуге үлес қосқан отандық және шет елдік ғалымдардың еңбектерін, ой пікірлерін талданған.

Түйін сөздер: ұлттық, өнер, музыка, бейнелеу өнері, этнос, менталитет, мәдениет, руханилық, фольклор, мұра

Аннотация

Ушан Шалқар¹

¹магистрант 2 курса специальности «6М041600–Искусствоведение»,
Института Искусств, Культуры и Спорта, КазНПУ имени Абая

Научный руководитель: Сманова А.С.²

²кандидат педагогических наук., ассоц. профессор Института искусств, культуры и спорта
Казахского национального педагогического университета имени Абая

ОСОБЕННОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ МУЗЫКИ И ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА И ИХ ВЗАИМОСВЯЗЬ

В статье рассмотрены особенности и тесные взаимосвязи национальной музыки и изобразительного искусства. В начале двадцатого века ученые казахского просвещения проанализировали в своих трудах моральные ценности национальной музыки и изобразительного искусства, искусства и культуры.

А также автор также описывает роль национальной музыки и изобразительного искусства в контексте истории и их путей развития, описываются, и дается понятие к терминам: «национальность», «этнос», «искусство», «духовность», «менталитет». Проанализированы работы и мнения отечественных и зарубежных ученых, которые внесли свой вклад в изучение национальной музыки и изобразительного искусства.

Ключевые слова: национальное, искусство, музыка, изобразительное искусство, этнос, металитет, культура, духовность, наследие

Abstract

Ushan Shalkar¹

¹*Undergraduate degree in 2 course 6M 041600–art history, Institute of the arts, culture and sports, the Kazakh National Pedagogical University named after Abai*

Supervisor: Smanova A.S.²

²*Ph.d., Associate Professor, Institute of the arts, culture and sports of Kazakh National Pedagogical University named after Abai*

PECULIARITIES OF NATIONAL MUSIC AND FINE ARTS AND THEIR RELATIONSHIP

In the article the features and close relationship of national music and fine arts. In the early 20th century, Kazakh scientists education analyzed in his writings the moral values of national music and fine arts, art and culture. And the author also describes the role of national music and fine arts in the context of history and their ways of development, describes, and provides the notion to the terms: "nationality", "ethnos", "art", "spirituality", "mindset". Analyzed the work and opinions of domestic and foreign scientists who contributed to the study of national music and fine arts.

Keywords: national, arts, music, fine arts, ethnos, metalitet, culture, spirituality, heritage

Қазіргі кезеңдегі нарықтық саяси-экономикалық жағдайдағы іргелі бетбұрыстардың қоғамдағы әлеуметтік жағдайларға әсер етуі, ғаламдану үрдісінің рухани өмірімізде қарқынды дамуы жеке адам мен қоғам арасында жаңа қатынастар қалыптастыруда. Мұның өзі мәдени құндылықтарға жаңаша көзқарас тудырады.

Ұлттық музыка мен бейнелеу өнері құндылықтарын XX ғасырдың басында Ахмет Байтұрсынов, Әлихан Бөкейханов, Халел Досмұханбетов сияқты басқа да қазақтың біртуар азаматтары ұлттық музыка мен бейнелеу өнерін табиғи күйінде, білім мен тәрбиенің ажырамас бөлігі ретінде түсінді. Олар ұлтымызды оянуға, білім алуға, сауатты болуға шақырды. Кейін бұл арыстардың көбі қазақ алфавитін құрастыруда, оқулықтар жазуда, қазақ музыка мұралары мен фольклорын жинақтауда, газет шығаруда, уағыздау жұмыстарын жүргізуде көптеген жұмыстар атқарды. Міржақып Дулатов өзінің мақалалары мен өлеңдерінде "білімді мыңды жығады, білікті бірді жығады", "жақсымен өткен мәжілістің бір сағаты бір жылға тең", "шығады асыл - тастан, өнер - жастан, тәрбие тәуір болса әуел бастан" - деген қанатты сөздер мен өлеңдерінде, ғылыми мақалаларында алға тартып, халқын оқу-білімге, өнерге, мәдениетке шақырады. Одан кейін білім мен тәрбиенің рөлі жөнінде: "Жылқы біткен дүлділ болмайды, құс біткен бұлбұл болмайды", - дей келіп, - "Адам баласы да солай. Жұрттың бәрі шешен, әнпаз, ақын, данышпан болып туа бермейді. "Күйсіз көлік жүрмейді" деген бар. Дүлдүлге де күй керек, бұлбұлға да жайлы орын, көңілді бақша керек. Адам баласы бәрінен де артық күй мен ән таңдайды. Туысында қанша зеректік пен талаптық болса да, ғылымсыз, білімсіз, тәрбиесіз кемеліне жетпейді. Кімде-кім өзінің табиғатында не нәрсеге таланттық пен шеберлік барын сезіп, өз жолына түссе ғана көзге көрінеді, - деген екен.

"Ұлттық музыка мен бейнелеу өнері" ата-бабамыздан келе жатқан көптеген ғасырлар бойы шындалып, санамызда, рухымызда, болмысымызда өзіндік қолтаңба ретінде сіңіп қалыптасқан өнер түрлері болып табылады. Сондықтан да біздер бұл жерде екі түрлі нәрсені ескеруге тиіспіз. Біріншісі – ұлттық музыка мен бейнелеу өнерін алғашқы қауымдық кезең өнерімен шатастырмауымыз керек. Себебі, ұлттық өнерде алғашқы қауымдық кезеңдегі, тіпті одан бергі сақ, қыпшақ-қимақ, түркі мәдениеті өн бойында тұтас сақталып жатқанымен, ол – кейін де өзгерістерге ұшырап, бүгінгі күнге жеткен халықтық өнер.

Екіншіден, кейбір зерттеушілер ұлттық музыка мен бейнелеу өнері деп 1920 жылдарға дейінгі өнерді жатқызады. Кеңес үкіметі кезеңінде реалистік классикалық өнердің қалыптасуы мен дамуына байланысты ұлттық музыка мен бейнелеу өнері жойылған секілді. Бұл да сыңаржақты түсінік деп есептеуіміз керек. Себебі, қалай мойындамаймыз десек те кеңес үкіметі тұсында қаншалықты қудалауларға қарамастан ұлттық музыка мен бейнелеу өнері өзінің мәдениетін, өз болмысын сақтап қана қалған жоқ, сонымен бірге басқа да өнер түрлерімен жарысып, кей жағдайда олармен ұштаса отырып дамып келді.

Қоғамда жекеленген этностардың тіршілік ету барысында дамып, қалыптасып отыратын әлеуметтік-мәдени өнер мен музыка мұраларының үлгілері және философиялық сөздікте нақтыланғандай - ғылымда білім мен зерттеу әдістерінің сабақтастығы болса, өнерде стиль мен шеберліктің сабақтастығы болып табылады. "Өнер" дегеніміз өмір құбылыстарын, қоғамдық болмыс сана нәтижелерін, адамның іс-әрекеті мен көңіл-күйін, сезімі мен рухани дүниесін образды көркем тіл арқылы бейнелейтін форма мен мән қатынасы. Философиялық сөздікте берілген түсініктемеге сүйенсек өнер

түрлерінің басты ерекшелігін олардың болмысты бейнелеу мен көркемдік міндеттерді шешуде байқалатын амалдары айқындайды. Дүниені эстетикалық тұрғыдан бейнелеу, әдебиетте - сөз, кескіндемеде - әлемнің түрлі түсті образдары; мүсін өнерінде – пластикалық образдар мен көлемдік – кеңістіктік формалар; графикада – сурет, штрих, жарық пен көлеңке сызықтары; музыкада – дыбыс интонациялары; театр мен кинода – драмалық кейіпкерлер негізінде дамитын кейіпкерлердің іс-әрекетін актерлардың образ ретінде сомдауында сипат алып жүзеге асырылады.

Жалпы ұлттық музыка мен бейнелеу өнері ол – барлық халықтарда дамудың жоғары сатыларында болатын және барлық негізгі аспектілерде (қызметі, түрі, жанр мен образдарында және т.б.) тығыз сабақтастық сақталатын өнер түрлерін айтады. Оның айрықша ерекшеліктері: шығармашылығының кәсіби сипат алмағандығы, оның жеке бастан тәуелсіздігі, мифологиялық символикаға толы болуы, бүкіл діни табыну кешенімен ажырағысыз байланыстылығы. Олай болса ұлттық музыка мен бейнелеу өнері дегенді халықтың тіршілік етуі барысында дамып қалыптасқан «өмір құбылыстарын, қоғамдық болмыс, сана нәтижелерін, адамның іс-әрекетімен көңіл-күйін, сезімі мен рухани дүниесін образдық көркемдік тілде (түрлі әуендермен, бояудағы образдармен, пластикалық шешімдермен, көлемдік - кеңістік формалармен, сурет пен реңдік, жарық пен көлеңке, сызықтық қатынастармен т.б.) бейнеленетін форма мен мазмұн деп түсінеміз.

"Ұлт" термині ежелгі грек тілінде "қауым", "топ" деген ұғымды білдіргенмен, ол дәл қазіргі мағынасында ғылыми әдебиеттерде XX ғасырдың бас кезінен қолданыла бастады. Бұл ұғымның даму эволюциясындағы қазіргі мағынасы үстіміздегі ғасырда "үшінші әлем" елдері мен халықтары ұлттық сана-сының жаппай оянуымен, соңғы уақыттардағы кейінгі кеңестік кеңістіктегі "этникалық ренессанстың" әсерімен ұлттық және этникалық мәселелер жаңа мәнге ие болып, этнология ғылымының жаңа сатыға көтерілуіне байланысты кеңейе түсті. Кеңестік ғылыми әдебиеттерде фольклор мен этнографияның категориялық аппаратын жүйелеген әдебиеттерде Ю.В. Бромлей этностың қалыптасуында әлеуметтік факторға баса назар аударса [1], ал Л.Н. Гумилев болса этносты табиғи ландшафтқа бейімделуші биологиялық түр ретінде қарастырады [2]. Қазіргі қоғамдағы қалыптасқан ұлттық процестер, ұлттық мәдениет және ұлттық өнер мен мұра мәселелері ресейлік және қазақстандық авторлардың еңбектері мен ғылыми мақалаларында кеңінен зерттеле бастады [3]. Осы келтірілген деректерге сүйене отырып және сынаржақтықтан аулақтап, пікірлердің плюрализмін сақтай отырып, «ұлт» ұғымын төмендегіше түсіндіріп көрелік. Ұлт – тарихи қалыптасқан адамдардың тұрақты қауымдастығы, ол тілдің, территорияның, шаруашылық және мәдени өмірдің, психикалық-гомогендік жүйенің бірлігімен ерекшеленеді. Ұлт пен этностың қалыптасуына географиялық (табиғи орта), әлеуметтік (әлеуметтік құрылым түрінде), социобиологиялық (антропологиялық тип) және экономикалық (шаруашылық үрдіс) факторлар ықпал етеді. Осы факторлардың әсері мен қоршаған ортаға бейімделудің және осыларды өндірістік қолданудың нәтижесінде ортақ тіл, мінез-құлық, әдет-ғұрып, тұрмыстық және психикалық сипаттамалар құралады.

Публицистикалық, ғылыми-көпшілік, педагогикалық мәселелерге арналған басылымдарда этнос және ұлт ұғымдары бір мағынада қолданылғанымен арнаулы ғылыми әдебиеттерде бұл екі түсінік арасында елеулі айырмашылықтар бар.

Этнос сипаттамасындағы маңызды нәрсенің бірі – менталитет (*mens* - латынша ойлау тәртібі, ақылдың ерекше рухани қыртысы) ұғымы. Менталитет термині соңғы уақыттарда өте кең қолданысқа түсті, бұл мәселеге байланысты, тіпті, 1992 жылы Алматыда "Посткеңестік қоғам жағдайындағы «этникалық менталитет» атты халықаралық симпозиум-семинар өтті. Латынның бұл сөзі қазіргі мағынада жеке адамның, сондай-ақ әлеуметтік бірліктің өзіндік ойлау жүйесі, эмоционалдық және құндылықтық бағдары деген мәнде түсіндіріледі. Менталитетке адамның рухани өміріндегі бүкіл құбылыстардың жиынтығы ретінде қарапайым әдеттен сенімге дейінгі, әлемді өнер арқылы терең қабылдаудың психологиялық ерекшеліктерінен моральдық нормаларға дейінгі өте үлкен ауқымын қамтиды. Негізінен, ойлау жүйесінің, тәртібінің, тәсілінің қайталанбас ерекшелігін белгілеу мақсатында қолданылады. Мысалы, ұлттық менталитет – орыстық, грузиндік, қазақы немесе аймақтық азиялық, латынамерикандық және т.б. Менталитет ұғымын ғылыми айналымға енгізгендер Л.Леви-Брюль, Л.Февр, И.Блок және т.б. ғалымдар болатын.

Белгілі ғалым Сәбетқазы Ақатай өз мақаласында қазақтың ұлттық менталитетін қазақша өмір сүру дәстүрімен байланыстыра отырып қазіргі мәдениетіміздегі қос ағымды – қазақ немесе қазах (ресми) және қазақы (этникалық) мәдениеттерді бөліп көрсетеді [4, 81 б.]. Осыған ұқсас ой қазақ өнері мен филологиясының негізін қалыптастырушылардың бірі Ағын Қасымжановтың еңбегінде де ұшырасады. Ол

"нағыз қазақ" пен "шала қазақ" арасындағы өлшемдер көбінесе ұмытылған, шіріген дәстүршілдік пен "тамаша" деп аталатын театралданған шоудың тақырыбын қамтамасыз ететін трагикомедиялық модерннің шекараларын сипаттайды" - деп бүгінгі күннің шындығын дәл нысаналап белгілеген болатын [5, 22 б.]. Ал педагог және мәдениеттанушы ғалым М.Х. Балтабаев қазіргі мәдениеттің даму ерекшелігіне арналған монографиясында қазақ менталитетінің өзегі ретінде Батыс пен Шығыстың танымдық формаларының синтезі түрінде көрінетін еуроазияшылдықты насихаттап, келешектегі қазақстандық қоғамды біріктіруші бірден-бір "ұлттық идея" деп үміттенеді [6, 84 б.]. Ал Досмұхамед Кішібеков өз еңбегінде қазақ менталитетінің өзіндік сипатын оның өткенімен, бүгінгісімен және ертеңімен барлық қырынан байланыстыра қарастырады [7].

Өнер мен мәдениеттің арқасында моральдық құндылықтар сақталады, ол ұрпақтан ұрпаққа беріледі. Қазіргі халқымыздың бойынан табылатын жақсы моральдық қасиеттердің түп негізі ғасырлар қойнауында қалыптасқан құндылықтар әлемінде деп білеміз. Ол құндылықтар ұрпақтан-ұрпаққа ауыз әдебиеті арқылы берілген эпостарда, фольклорда, аңыз-эпсаналарда, айтыс өнерінде, дәстүрлі өнер түрлерінде, дәстүрлі дүниетанымдық түсінікте сақталып келді. Сондықтан жеткіншек ұрпақты тәрбиелеуде рухани даму жетекші орынға шығады. Оның рухани деңгейін көтеру арқылы оның бойындағы ақылдың терең қасиеттерін ашуға болады. Өз тарапынан ол оқушы бойындағы дарынды тиімді пайдалануға көмектеседі. Оқушы бойындағы рухани дүниені дамыту арқылы өмірге, айналасындағы қоршаған ортаға, әсемдікке үйлесімді қатынас орната аламыз. Жеткіншектің рухани ішкі жан дүниесін тәрбиелеу арқылы сыртқы дүниеге, көріністерге, құбылыстарға жаңаша қатынас орнатып, жоғары деңгейге көтеруге деген ұмтылысын қалыптастыра аламыз.

Сыртқы және ішкі дүниенің әсемдігін түсінумен, қабылдаумен, түйсінумен және қоршаған ортаға, айналасына әсемдік қатынас орнатумен байланысты руханилық эстетикалық мәселелермен байланысты. "Әсемдік әлемді құтқарады" деген ғұламадан қалған сөзге сәйкес, адамның өн бойында сұлулықты көре білуге, ондағы үйлесімділікті бұзбауға әрекет ету қажет. Бұл жерде адамның жан сұлулығы, ой тазалығы, іс-қимыл мен ниетінің ақтығы айтылатын іспетті. Ал үйлесімділік бар жерде сұлулық та бар. Табиғат о бастан-ақ әсемділіктен құралған. Оның әрбір бөлігі қайталанбас керемет үйлесімдікпен қалыптасқан. Тек сол әсемдікті байқай білетін, сезе білетін жүрек керек. Ал, енді рухани деңгейі жоғары музыка мен бейнелеу өнері шеберлерінің қолынан шыққан өнер туындылары адамдарға өте ыстық көрінеді. Өзінің ішкі күш-қуатымен көрермендерін сүйсіндіреді. Өнер мен мәдениет саласының адамы тек табиғаттан үйренудің арқасында ғана шеберлікке жеткен. Ал рухани тоқыраудан шыға алмаған адам сомдаған өнер туындысы сырты көркем болғанымен, шын мәнінде тартымдылығы жоқ бос дүние болмақ. Руханилықтың әсемдікпен байланысы осындай. Әсемдікті көре білген, сезе білген адам оны қоғамның рухани әлемін өз тарапынан толықтыра түседі. Сөйтіп, ол өз іс-әрекеті арқылы адамдар арасындағы сұлулықпен, үйлесімділікпен көмкерілген руханилықтың қалыптасуына, оның дамуына өз үлесін қосады.

Әрбір өнер туындысы адам әлемін жаңа рухани күшке, рухани атмосфераға айналдыруы шарт. Ондай деңгейге көтерілмеген өнер мен мәдениет туындылары жалған құндылықтар мен үйлесімділікті шайқалтушы теріс құралдар болып табылады. Тарихи үрдіс өнерді уақыт таразысынан өткізеді, оның керектісін қалдыруда одан артық сараптаушы, електен өткізуші, сынақшы жоқ. Адамдар тарихи өнер мен мәдениет мұраларын, дүниелерді, көне өнер жәдігерлерін сақтауға тырысады. Бұл – барлық халықтардың ұлттық мәдениетіне тән құбылыс. Сондықтан біз халық музыка мен бейнелеу өнері шығармашылығының, ұлы суреткерлердің туындыларының күдіретті күші осында деп білеміз.

Адам жеке тұлға ретінде әлемді тануға ұмтылған кезде оны бейнелеп қана қоймайды, ол оны жетілдіріп, дамытуға да тырысады. Сондықтан өмірді жоғарғы рухтың, үйлесімділіктің өте нәзік заңдылықтарына сәйкес өзгертем, яғни оған өз тұрғымнан үлесімді қосам деген жеке адам барлық өмірін өнер мен шығармашылық әлемінде өткізеді, өмірін соған сарп етеді. Бұл жерде, Зигмунд Фрейд түсіндіргеніндей, шығармашылықтың қайнар көзі тек қана сублимациялық үрдістерде дей алмаймыз. Өйткені, шығармашылық адамның рухани болмысымен астасып, оның мәндік түп тамырын айқындай түседі.

Өзінің дүниедегі орнын жаңа жағдайда табу қажеттілігіне душар болғанда, өткендегісін ұмытып, өз халқының тарихи тәжірибесінен қол үзген адамның болашағы болмайды. Өткендегісі жоқ адам рухани дүниесі тар адам. Сондықтан ол тек күнбе-күн күйкі тіршіліктен шыға алмайтындығын Шыңғыс Айтматов ағамыз өткен ғасырдың 80-ші жылдары айтқан еді [8,46].

Өзгелер сияқты бүгінгі таңда қазақ халқы да өзінің рухани-әлеуметтік тіршілігінің өн бойында фольклорлық мұраларды дүниеге әкелу үстінде. Ондай мұраларды тіліміздің даму процесінен, қол өнері мен бейнелеу өнерінен, салт-дәстүрімізден, музыкамыздан, сөз өнерімізден, ойын-сауықтарымыздан мол

ұшыратуға болады. Қысқасы, халық өзінің барша болмысында бір сәт шығармашылық тұғырынан таймақ емес. Халық бар жерде фольклорлық мұраның жасалу процесі тоқтамайды. Ал енді халықтың сол шығармашылық ұмтылыстары тудырып жатқан айғақтар бірыңғай асыл ма немесе жасық па, оны іріктей, жіктей тану біздің көркемдік талғамымыздың мәселесі.

"Қазақтың аса бай ән-күйі шындықты көркем бейнелеуде адамгершілік нәзік сипатымен, саф тазалығымен, өмірге құштар көтеріңкі лебімен және тіршілікпен қойындасып жататын шынайылығымен – халық жаратылысын ерекше асқақ адамгершілікпен толғаған, терең философиялық синтезге толы әсерге бөлейді", - деп көрнекті музыка зерттеушісі Б.В. Астафьев жазған болатын. Эпостарымыз бен сәулет өнері, сын тастар мен петроглифтеріміз, ән-күйлеріміз, қол өнеріміз бен салт-дәстүріміз тарихи ескерткіштер ғана емес, ол біздің өмірбаянымыз бен тарихи құжатымыз. Сонымен бірге бүгінгі заманымыздағы рухани өрістеріміздің баршасына төлтума қасиет дарытатын қайнар бұлақ. Бүгінгі болмысымыздың асылы мен жасығы – неғұрлым артқа шегініп қарасақ айқын көрінеді. Қазіргі рухани толысуымызға ғасырлар қабатын зерделей қарай білуіміз керек. Мәдени үрдіс жаңа сапаға көтерілерде өзінің бастау тегіне ұдайы шығармашылықпен қарауды мақсат етеді.

Неміс эстеті Иоганн Иоахим Винкельман әдемілік жөнінде былай деген екен: «Әдемілікті қайнар бұлақтан алынатын таза сумен теңестіруге болады. Оның неғұрлым бөтен дәмі болмаса, ол соғұрлым денсаулыққа пайдалы, себебі ол сыртқы қоспалармен араласпағаны. Ал енді табиғаттағы әсемдікті түсіну үшін, одан ләззат алу үшін ешқандай әдейі дайындықтың қажеті жоқ. Ол - ешқандай күшсіз, итермелеусіз өзінен өзі ұғылатын, адам эмоциясына бірден әсер ететін және адам сезіміне тура баратын дүние. Сол секілді өнердегі әдемілік те, адамның қабылдауындағы әдейі дайындықты, философиялық білімді қажет етпей ақ, өзінен өзі түсінікті болуға тиіс" [9,134 б]. Бұл – нағыз табиғи әдемілік үшін айтылған дұрыс шарт.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бромлей Ю.В. *Очерки теории этноса*. – М., 1983. – 412 с.
2. Гумилев Л.Н. *Этногенез и биосфера Земли*. – М., 1994. – 637 с.
3. Агаев А.Г. *Нациология: Проблемы конструирования* //Философские науки, 1991, № 5. – С. 7-11;
4. Ақатай С. *Қазақтың ұлттық менталитеті* //Культура - сущность нации: Ғылыми матер. жинағы /Жалты ред. Д.Исабеков, Е.Б.Иманбек. – Алматы, 1998. – 212 с.
5. Касымжанов А.Х. *Стеллы Кошо Цайдама*. – Алматы, 1998. – 212 с.
6. Балтабаев М.Х. *Современная художественная культура Казахстана: гносеология, ментальность, приемственность, перспективы*. – Алматы, 1997. – 156 с.
7. Кішібеков Д. *Қазақ менталитеті: кеше, бүгін, ертең*. – Алматы, 1999. – 200 б.
8. *Новый мир*. № 1980. – С. 4-6.
9. Винкельман И.И. *История искусства древности*. – М., 1933. – С.133-134.

IV БӨЛІМ. ӨНЕРТАНУ

РАЗДЕЛ IV. ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

УДК 130.2
МРНТИ 13.91

Султанова М.Э.¹

¹к. иск., ассоциированный профессор Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ имени Абая
г. Алматы, Казахстан

ХИЩНЫЕ ПТИЦЫ В СТЕПНОМ БЕСТИАРИИ: СЕМАНТИКО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация

Данная статья представляет собой краткий, но емкий семантический научный анализ образов наиболее важных для номадической картины мира хищных птиц. Автор полагает, что это поспособствует расширению представлений о символическо-семантическом значении того или иного орнитоморфного образа и его роли в историко-культурном ландшафте Казахстана на разных временных этапах.

Основными задачами здесь выступает выделение самых устойчивых образов и исследование их символики с культурных позиций не только казахов-кочевников, но и других народов, которые попадали в орбиту этногенетических процессов, происходивших в Центральной Азии в гораздо более ранние исторические периоды. Здесь важно не просто «значение» того или иного образа, но его сакральный смысл, сформировавшийся на пересечении индоиранской, индоевропейской, палеоазиатской и североазиатской культурных традиций, откуда уже логично искать параллели с тюркской/казахской.

Ключевые слова: кочевники, казахи, хищные птицы, символика, сакрализация

Аңдатпа

М.Э. Султанова¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ,

Өнер, мәдениет және спорт институтының қауым.профессоры, өнертану кандидаты,

Алматы қ-сы, Қазақстан

ДАЛА БЕСТИАРИЯСЫНДАҒЫ ЖЫРТҚЫШ ҚҰСТАР: СЕМАНТИКАЛЫ-МӘДЕНИЕТТАНУШЫЛЫҚ ТАЛДАУ

Бұл мақала қысқа да болса жыртқыш құстар өмірінің көшпенді көрінісіне маңызды кейпіне семантикалық ғылыми талдау болып табылады. Автор осы және басқа да орнитоморфтық бейненің символическо-семантикалық маңызын және әр уақыт кезеңіндегі Қазақстан ландшафтысы туралы ұғымды кеңейтуге себеп болады деп жорамалдайды.

Бұл жердегі басты мақсат ең тұрақты кейіпті және олардың символикасын көшпенді қазақтың ғана емес, Орталық Азияда тарихи уақытта анағұрлым ерте болған этногенетикалық үрдістің орбитасына кірген басқа халықтардың да мәдени позициясын айқындау болып табылады. Бұл жерде тек қана осы және басқа да кейіптің “мағынасы” ғана емес индоирандық, индоевропалық, палеоазиаттық және солтүстік азиаттық мәдени салт-дәстүрден логикалық түрде түрік-қазақ парарелін іздеуге болатын салттық мағына да маңызды.

Түйін сөздер: көшпенділер, қазақтар, жыртқыш аңдар, символика, әдет-ғұрыптық

Abstract

Sultanova M.E.¹

¹ Ph.d., associate professor, *Institut für Kunst, Kultur und Sport unter die Kasachische Nationale Pädagogische Universität benannt nach Abai Almaty, Kasachstan*

BIRDS OF PREY IN DER STEPPE BESTIARIEN: SEMANTISCHE UND KULTURELLE ANALYSE

This Article is a brief but a significant semantic and scientific analysis of images of birds of prey that are considered to be the most important for nomad world picture. The author believes that the Article will promote increase of knowledge about the symbolic semantic meaning of any ornithomorphic image and its role in historical and cultural landscape of Kazakhstan at different time stages.

The main tasks are to define the most stable images and to study their symbols from the cultural point of view not only of the Kazakh nomads but also of the other nations that got into the orbit of ethnogenetic processes taking place in Central Asia in much earlier historical periods. Not only the "meaning" of some images is important, but its sacred meaning, formed while mixing of the Indo-Iranian, Indo-European, Paleo-Asian and North-Asian cultural traditions, and from this point it is logical to look for parallels with the Turkic / Kazakh one.

Key words: nomads, Kazakhs, birds of prey, symbolism, sacralization

Введение. Задача сохранения и трансляции богатейшего культурного наследия, оставленного предками на территории страны и сохранившегося в памяти народа - одна из ключевых в идее «Мәңгілік ел». В то же время это есть стратегия, нацеленная на будущее, ориентированная на осознание того, что целенаправленное и системное развитие культуры способно в значительной мере обеспечить дальнейшее процветание государства. Необходимо целенаправленно и системно работать над сохранением и обогащением национального культурного наследия, созданием и продвижением качественных культурных ценностей, во многом сформированных на основе этнических кодов.

Священные животные и птицы повсюду сопровождали кочевника с глубокой древности. Будучи совокупностью родовых тотемов, культурных символов и художественных образов, анималистическая вселенная Великой Степи всегда была ядром номадической картины мира. Мы рассматриваем наиболее знаковые для истории, археологии, культурологии, этнографии и искусствознания определенной культуры зооперсонажи как *анималистический код*. Это есть гибкая, подвижная во времени и пространстве система, характеризующаяся, тем не менее, высокой степенью ментальной устойчивости и специфической визуальной образностью, узнаваемой в самых разных ее художественных проявлениях: от материальных до нематериальных [1, с.10].

В степном bestiarii хищные птицы занимают особую нишу. Будучи обитателями Верхнего (Небесного) Мира, хищные орнитоморфные персонажи также являются и «смерть несущими». В отличие от многих других представителей степного зоокода, которые в разные исторические периоды то возвышались над другими, то в определенной степени «уходили в тень», образы хищных птиц сопровождают номада от архайки до нынешнего времени.

Безусловно, невозможно исчерпывающе исследовать все сематические грани хищных орнитоморфных образов в культуре кочевников-казахов, однако попытаться выявить и проследить наиболее устойчивые, характерные элементы – задача выполнимая. Если определенный персонаж характерен не только для одной отдельно взятой эпохи, мы можем воочию увидеть его в разных проявлениях на протяжении длительного периода, следовательно, есть смысл говорить об его важности и даже универсальности для номадической ментальности.

С целью показать семантическую универсальность того или иного персонажа, каждый из четырех выделенных нами в степном bestiarii образов хищных пернатых рассматривается через несколько наиболее важных для нас культурных традиций – индоиранской, индоевропейской, палеоазиатской, североазиатской и номадической. Полагаем, это позволит сформировать устойчивый семантико-символический контекст, где номадическая традиция является неотъемлемой и органичной частью общей мифопоэтической картины мира.

Орел. Орел – чрезвычайно важный герой мифов, легенд и фольклора практически во всех частях света. Орел повсеместно ассоциируется с Солнцем, огнем, властью и потому является символом мужества, воинской доблести и плодородия. Обряды поклонения орлу бесплодных женщин или матерей, рожавших

только девочек, существовали у коренного населения Северной и Южной Америк, Северной Европы, Сибири, Дальнего Востока и Центральной Азии.

Образ орла тесно связан с водой, точнее – морем/океаном [2, с.539]. В фольклоре индейцев хайда и тлинкитов орел изначально был властелином всех вод, которые прятал в особом сосуде. Вмешательство Ворона нарушило порядок, и вода пролилась на землю [3, с.93]. В индоиранской и индоевропейской традициях Орел считается повелителем грозы и грома, что в опосредованной форме соотносится с водой и ее стихийной, необузданной силой. В индуизме Орел был *ваханой*/ездовым животным бога Вишну.

Орел – также один из наиболее сильных, почитаемых тотемов и культурный герой. А у некоторых групп племенкоренных жителей Америк и палеоазиатов – на-дене, сиу-хока, тлинкитов [4, с.204, 227, 228], [5, 116] частично инуитов и жителей Южной Сибири [6, с.115-116]. Орел – центральный персонаж «мифов творения» и их первопредок.

Орел олицетворяет свет и покровительствует, так называемым, белым шаманам, в чем часто противостоит черным шаманам, которых ведет Ворон [7, с.161-162]. В Сибири Орел вообще считается основателем шаманства и первым шаманом, обучившим людей шаманить, причем тот шаман, которого ведет Орел, почитался наиболее могущественным. Интересно, что по представлениям сибиряков изначально Орел был двуглавым и лишился второй головы именно за то, что передал человеку дар шаманства [8, с.96]. В поверьях бурят Орел изначально был посланником восточных тэнгриев – агрессивных злых духов, но затем перешел на сторону западных тэнгриев, стремящихся спасти человечество.

По поверьям тунгусов, эвенков, нивхов и других сибирских народов шаманам высшей третьей категории шаманского посвящения «орла и тигра» «были открыты все дороги Вселенной». Он становился хозяином погоды и сильнейшим психопомпом [9, с.549]. В фольклоре монголов и тувинцев Орел был важным показателем характера человека. Этнографы и фольклористы описывают полуигровые-полумагические практики, где тот, кто избрал Орла (на самом деле это Орел выбирал достойного), слыл «мастером».

В тюркской/казахской мифопоэтике Орел находится на вершине птичьей иерархии и является своеобразным властелином Верхнего мира. Вообще, Орел напрямую соотносится с семантикой Байтерека – тюркского Мирового Древа. Можно сказать, что образ Орла неотделим от образа «своего» священного дерева. У народов Европы это почти всегда береза, у скандинавов – ясень (Иггдрасиль), а у сибиряков – лиственница [6, 116]. Но у тюрков/казахов это тополь (Байтерек).

На вершине Байтерека находится гнездо двуглавого Орла, наблюдающего за соблюдением мирового порядка, установленного Тенгри [10, с.43]. Интересно, что мотив двуглавого орла являлся государственным символом улуса Джучи – Золотой Орды [11]. В гнезде Орел охраняет яйца с будущим потомством. В одних вариациях яйца железные, в других – золотые, но в любом случае, они сделаны из металла, что усиливает мужской, творческий эквивалент образа Орла.

Иногда встречается упоминание, что само орлиное гнездо было железное/золотое. Это подчеркивает шаманскую природу орла, который как первый шаман и их покровитель пестует шаманов в железной люльке на вершине священного дерева. И если у якутов, бурят, тувинцев и алтайцев это береза-шаман-люлька [6, с.123], то у казахов это – тополь/байтерек-орел/шаман-железное/золотое гнездо.

Интересно, что практически в любом облачении сибирского и алтайского шамана помимо всех прочих подвесок и оберегов обязательно должно быть железное изображение орла. Считалось, что без этого шаману будет трудно камлать и вообще «взлетать»/перемещаться вдоль Древа. В XIX-начале XX вв. у казахских баксы и татарских шаманов железные атрибуты уступили место имитации крыльев степного орла за спиной или еще чаще орлиным перьям на головном уборе, что семантически имело тот же смысл [12, с.72].

На территории Казахстана, как впрочем, и в Средней Азии и на Кавказе, культ Орла являлся неотъемлемым элементом культа хищных птиц в целом. У казахов Северного и Центрального Казахстана орел (орлан-белохвост, орел-могильник) также считался предвестником весны, прогоняющим холод и голод, а в честь его первого прилета весной зажиточные семьи резали барана и собирали гостей для ритуального угощения.

У сибирских народов и тюрков преследование, убийство Орла было сродни причинению вреда человеку и чревато большими бедами. Даже непреднамеренное убийство орла отзывалось тяжелыми болезнями и утратой удачи. Здесь мы опять сталкиваемся с шаманской природой Орла как первопредка. Чтобы снять с себя такой грех приходилось совершать очистительные ритуалы с помощью огня и железа, но избавиться полностью от этой скверны не удавалось. Поэтому кочевники были предельно осторожны

и почтительны с Орлами, особенно те, кто непосредственно мог с ними взаимодействовать – шаманы, охотники и воины.

Орел является одним из самых важных образов в степном бестиарии. Как представитель семейства хищных птиц, он широко представлен в скифо-сакском зверином стиле (на самом деле там трудно идентифицировать орлов, беркутов, ястребов и т.д., но нам важна сама символика образа хищной птицы). Орел – неотъемлемый персонаж шаманской вселенной тюрков, запечатленной в обрядности, герой мифологического и бытового фольклора. Так, в одной из версий тюркской генеалогической легенды спустившийся с вершины Байтерека Золотой Орел отметил Ашину как будущего владыку и родоначальника целого народа [13, с. 23].

Орел и его атрибутика – когти, клюв, крылья, перья и т.д. играли существенную роль в мантике и парциальной магии. Некоторые из этих стилизованных элементов попали в орнаментальное пространство. Полет Орла, его охотничьи повадки стали основой казахских народных танцев, клетот Орла использовался в практиках охотничьего и музыкального звукоподражания. Орел и другие представители этого семейства – ядро древнего искусства охоты с ловчими птицами. Как, так называемой, гербовой птицы – образ Орла часто встречается на печатях и геральдических атрибутах.

В данный момент образ Орла ничуть не утратил своего символического смысла. Золотой Орел – смысловой центр такой высшей степени отличия в Казахстане как Государственной Ордена «Алтын Кыран» и Звезда к Ордена. Образ Орла очень популярен в художественном творчестве, особенно живописи, скульптуре и дизайне.

Беркут. Символика беркута или степного орла в целом схожа с символикой орла, но мы намеренно решили кратко рассмотреть семантику этой птицы отдельно. Беркут так же, как орел является солярным образом, могучим и неутомимым охотником, символом воинской/охотничьей *хварны*/удачи. Но есть и нюансы, свидетельствующие о наличии определенных дифференциаций между образами Орла и Беркута.

К примеру, в шаманстве как важнейшей в сознании древних системе магических знаний и практик, орел и Беркут, принадлежа к одному семейству хищных ловчих птиц, наделяются разными возможностями. Так в трех ступенях шаманского посвящения южносибирских народов, и специалисты указывали на прямые аналогии в китайско-тибетских верованиях (даосизм, буддизм, бон), Беркут фигурирует на первой («категория птицы») профессиональной стадии посвящения шамана – способность *видеть* мир духов [9, с.547], в то время как шаманы «категории тигра и орла» принадлежат к третьему, высшему уровню.

Енисейские эвенки в своих шаманских призывах обращались сначала к Солнцу, потом душам уже почивших сильнейших шаманов, затем свежим грозовым тучам, а следом «беркуту с могучим крылом», которого просили сесть на правое плечо [14, с.317]. Здесь налицо олицетворение Беркута (как орла) с огнем, водой и праотцами-шаманами – детьми орла-первошамана. Но при общей семантике смысловая нагрузка Беркута и орла все же разнится. Мы полагаем, что орел выступает как некий немного отвлеченный от вещного мира космогонический образ. Его пространство – небо и Мировое Древо, в то время как Беркут – более земная персонификация орла, и его удел – мир людей.

В тюркской/казахской традиции орел и Беркут – одни из наиболее древних и почитаемых мифопоэтических персонажей. Но опять же здесь мы сталкиваемся с тем, что орел – первопродок и тотем, а Беркут – его земная символическая проекция. Для степняков Беркут был более близким и понятным образом, тождественным орлу как архетипу.

Этимология казахского слова «*бұркіт*» (беркут), где «*бұр*» – «хватать когтями, не давая вырваться», а «*құт*» – «божественная благодать» свидетельствует, что Беркут – символ удачи, добытой большими усилиями, заслуженной и потому бесценной. Особый символический смысл придавался казахами еще и потому, что беркут/орел и человек изначально не были врагами. Многие современные казахи, особенно те, кто занимается животноводством, до сих пор считают, что Беркут является наиболее сильным духом-покровителем.

Беркут входил в состав «*Жеті Қазына*» (семи сокровищ) – специфического духовно-нравственного концепта казахов-кочевников, который должен был стать неотъемлемой частью жизни каждого состоявшегося мужчины. Будучи охотниками по своей природе, Беркут и человек должны беречь друг друга, даже быть в определенном сакральном смысле взаимозаменяемы. Среднеазиатские обычаи предписывали хоронить охотничьих беркутов, соколов, кречетов, ястребов как людей, в отдельном деревянном ящике. Иссыккульские кыргызы даже заворачивали птиц в саваны и устраивали проводы с

причитаниями [12, с. 59,60]. То же самое в XIX – начале XX века отмечено у казахов Мангыстау и каракалпаков.

Обида, нанесенная Беркуту посторонним человеком, проецировалась на его хозяина и наоборот. Казахи и кыргызы считали, что еще более глубокие отношения связывали Беркута с хозяином. Это была особенная, сакральная связь, которую мог разорвать только сам человек, если обидит свою птицу. В этом случае месть беркута/сокола/ястреба будет сродни божественной каре.

Символика Беркута как мощного живого оберега четко отслеживается в бытовой обрядности и целительских практиках казахов. Так при длительной или внезапной болезни, особенно трудных родах для изгнания злых духов, овладевших больным человеком, приносили беркута. При этом не шаман использовал Беркута, а целителем становилась сама птица, чей клёкот, хлопанье крыльями, поступь отгоняли зло и привлекали добро [15, с.34], [12, с.11].

Есть упоминания, где Беркута не просто приносили к роженице, а с предельной осторожностью высаживали его к ней как можно ближе, чтобы птица «позвала» ребенка наружу. Успех этого действия зависел от искусства *кусбеги* – профессионального охотника и воспитателя ловчих птиц, чье искусство, как считали кочевники, даровано ему свыше.

Беркутчи – специалист по ловле и дрессировке охотничьих беркутов получал свой дар подобно шаману. Он не мог отказаться от него, иначе будет долго и тяжело болеть, пока не примет свое предназначение. *Беркутчи* были очень уважаемы всеми сословиями, но никогда не кичились своим даром и искусством. Они предпочитали вести скромный и в некоторой степени даже замкнутый образ жизни. Можно сказать, что *беркутчи* являлись своеобразным братством, тщательно оберегавшим свои профессиональные секреты как то: места обитания птиц, способы их ловли и дрессировки.

При всей своей скромности и несловоохотливости *беркутчи* должен был внешне и внутренне соответствовать своим птицам. Как первый в птичьей иерархии Беркут/орел требовал, чтоб и его охотник солидно выглядел, вел себя незаносчиво, с достоинством, что засвидетельствовано многими легендами и этнографическими описаниями [12, с.46].

Беркут – важный элемент свадебной обрядности, что еще раз подтверждает его солярную сакральную сущность как символа удачи и плодородия. Беркуты, соколы, ястребы и кречеты ранее всегда включались в состав калыма.

Беркуты и соколы занимали существенное место в процессе дарообмена. В XVIII – начале XIX вв. одна удачливая в охоте обученная птица стоила не менее двух сильных верблюдов [16, с.156]. По другим источникам стоимость беркута равнялась не менее пяти-шести верблюдам. Получить такой дар было не только престижно, но и знаменательно, так как это означало особый статус отношений между дарителем и получателем. Здесь важна была даже не стоимость, а символический смысл подарка.

К примеру, такой подарок входил в орбиту *тамыра* – специфического дарообмена между знатыми, состоятельными мужчинами для укрепления родственных связей. Также это было своего рода проверкой на благородство, щедрость и способность заключать и беречь мужскую дружбу. Отказ подарить ловчую птицу тому, кто ее попросил, будучи *тамыром*, становился позорным прецедентом, поводом для *барымты* и разбирательства на общественном народном суде [17, с.56].

Сейчас Беркут является одним из самых значительных образов, обладающих идентификационным характером в национальном масштабе. Беркут – важный элемент государственной символики Казахстана и очень популярен в современной художественной культуре.

Сокол. Сокол, как и беркут, будучи представителем семейства хищных птиц, наделен той же символикой. Сокол олицетворяет Солнце, благородство и победу. В мировой мифопоэтике обличие Сокола могут принять только самые сильные боги, зарекомендовавшие себя, прежде всего, как непобедимые воины и мстители, восстанавливающие утраченный миропорядок. Древнеегипетские боги Солнца Ра и Гор, ведийский Индра, авестийский Веретрагна и им подобные божества принимали соколиный облик. К примеру, в Авесте Веретрагна в образе Сокола символизировал *фарн/хварну* солнечного божества, сокол-Веретрагна даровал Заратуштре невероятную мужественность, мудрость и необычайно острое зрение.

У индейцев оджибве Сокол является одним из родоначальников шести великих кланов. В Австралии существует цикл мифов, где Сокол, как и орел в Северной Америке почитался хранителем Вод, которые у него были украдены Вороном. В этом сюжете Сокол связан с Вороном родством, являясь последнему дядей, то есть старшим по возрасту и положению. Поэтому Сокол имел право наказать Ворона, бросив того в огонь, вследствие чего у Ворона навсегда покраснели глаза и почернело оперение.

Смилостивившись, Сокол велел Ворону помнить о своей вороватой натуре и быть отныне падальщиком, утратив право быть охотником [3, с.95]. Здесь налицо символика Сокола как властителя Вод, Огня и свежей добычи, а также судьи и мстителя.

В религиозных воззрениях монголов и бурят Сокол возглавляет группу из пяти анималистических персонажей (сокол, лев, барс, медведь и собака), сопровождающих Девять божественных тенгэринов-воинов, олицетворяющих Духа-хранителя всего народа – Сулдэ [18, с.29]. В древности и средневековье одним из наиболее могущественных тотемов-покровителей тюрков и монголов был Белый Сокол [19, с.234,240,274].

В шаманских традициях Сибири и Алтая Сокол, как и беркут, символизирует первую профессиональную ступень шаманства. Шаманы, начинающие *видеть*, могут оборачиваться соколами.

В исламской духовной традиции можно встретить свидетельства, что помимо царственной символики Сокол также обладает выраженными шаманскими функциями, как и в кочевой картине мира. Так об известном суфийском шейхе Шуджа эд-Дина Бабé средневековые источники упоминали. Что святой был тесно связан с водной стихией и часто совершал мистические погружения. Он мог сам принимать зооморфный облик, в том числе и оборачиваться соколом [20, с.15].

У тюрков есть поверье, что Аллах сотворил человека из глины, а из ее остатков слепил Сокола. Здесь мы наблюдаем пересечение доисламских религиозных представлений и, собственно, мусульманских, но даже в этом синтезе Сокол тождественен человеку.

Сокол – символ молодости, смекалки, молодецкого куража. Казахские джигиты, считавшиеся «из молодых, да ранних», часто сравнивались с соколами – быстрокрылыми, остроглазыми, не по годам сметливыми. Эти качества соколов делали их дорогими во всех отношениях дарами.

Согласно этнографическим данным в XIX веке у казахов за обученного сокола давали не меньше двух-трех верблюдов [21, с.49]. Это была очень высокая цена, но такая птица этого стоила. Поэтому включение сокола в состав калыма и подарков по другим значительным случаям было обычной практикой.

Дарение соколов было особым жестом уважения и признания силы и на Востоке, и на Западе. Любой правитель, получавший в подарок сокола, понимал, что даритель вручает вместе с птицей также свою душу и верность [12, 159]. Символика Сокола как вместилища души своего хозяина снова возвращает нас к шаманской природе культа хищных птиц в евразийском масштабе. В казахских степях можно встретить средневековые каменные изваяния-балбалы, олицетворяющие праотцов, держащих на руке сокола/ов, которые вполне могут быть орнитоморфной проекцией человеческой души.

У современных казахов, особенно тех, кто занимается нетрадиционными практиками целительства, есть свои представления о «соколиных» именах. С одной стороны имена типа «*Сункар*» (Сокол), «*Аксункар*» (Белый сокол) и т.п. обладают силой, с другой – могут быть весьма опасны для ребенка. Если родители, обладающие неким даром, дают такое имя ребенку и потом каким-либо образом нарушают морально-этические нормы, отказывают другим в помощи и т.п., то ребенок может заболеть и умереть, так как Сокол захочет отомстить и заберёт то, что принадлежит ему.

В современной казахской культуре образ Сокола очень популярен. Сокол вдохновляет писателей, художников, дизайнеров. Как и беркут, Сокол – важный элемент национальной идентификации Казахстана в мире. К примеру, логотип Зимней Универсиады - 2017 года (г. Алматы) представляет собой латинскую букву U и стилизованные соколиные/орлиные крылья. А официальным талисманом Зимней Универсиады - 2017 стал юный Сокол Сункар, олицетворяющий свободу и простор казахских степей, скорость, высокий полет и стремление побеждать. По мнению казахстанцев именно Сокол смог воплотить идею молодости, бесстрашия и жажды успеха.

Ястреб. Символика Ястреба во многом тождественна соколу. Ястреб также соотносится с солярным культом, храбростью, мужеством и воинской/охотничьей удачей. Но при этом в мифопоэтике и фольклоре разных народов образ Ястреба весьма неоднозначен. Если в целом орел олицетворяет царственность, беркут – мужество и силу, сокол – благородство, то Ястреб странным образом объединяет в себе не только положительные мужские/воинские достоинства – доблесть, силу и т.п., но и агрессию, мстительность, жестокость, необузданность.

Необходимо отметить, что сведения по семантике Ястреба в мировой культуре очень фрагментарны и дискретны. Образ Ястреба чаще всего упоминается в фольклористике и эпизодически в исследованиях по шаманизму. Ястреб – существенная фигура в охотничьих практиках Запада и Востока, однако, как мы

увидели, значительно уступает в «популярности» беркуту и соколу. В частности, в XVIII – начале XX вв. у казахов охотничий ястреб в цене значительно уступал беркуту и соколу [21, с.49].

В шаманской натурфилософии Северной Америки Ястреб, как и сокол, часто является прародителем и сильным тотемом (гуроны, оджибве, дэлавары и др.). Индейцы навахо олицетворяли ястреба со скалой, в то время как орел – гора [3, с.49,115]. Возможно, это косвенно указывает на неприступный и непредсказуемый характер Ястреба.

Отдельные отрывочные свидетельства «темных» ястребиных качеств – агрессии, ненасытности, жажды победы любой ценой и т.д. можно встретить в этнографических описаниях шаманских практик Северной и Южной Сибири, Алтая, Бурятии и Тувы. Так, в чукотском фольклоре люди, которых постигло какое-то несчастье, стремятся призвать или обернуться в такие зооморфные образы, какие отличаются больше силой и хитростью, нежели благородством.

Тот же мотив можно встретить в теме шаманских состязаний, когда один маг превращается в маленького ястреба, а другой в большого нырка [22, с.122]. Здесь одному непредсказуемому персонажу – Ястребу противопоставляется другой известный в фольклористике мотив – ныряльщик, который тоже отличается непредвиденностью.

В шаманском призыве якутские шаманы часто обращались к «корню ястребов», который был в числе восьми вещей дьяволов [23, с.333]. У тунгусов были шаманы волка-ястреба, принадлежащие к «категории птицы-зверя». В шаманской натурфилософии Сибири и Алтая шаманы, у которых избранный зверь был волком, медведем или собакой, были несчастны, так как эти звери ненасытны, им все мало, сколько бы ни добывал для них шаман-человек [24, с.604]. Это косвенное, но свидетельство двойственной природы Ястреба.

В тюркской традиции образ Ястреба можно сопоставить с соколом. Хотя в целом Ястребу и здесь чаще всего присущи такие качества как агрессия, ненасытность и скрытность.

Заключение. Сегодня священные для степняков животные и птицы ничуть не утратили своей сакральности и важности. Эти образы присутствуют в нашей повседневной жизни прямо и опосредовано, но они по-прежнему являются неотъемлемой частью современного культурного кода. Это – элементы государственной символики Казахстана, логотипы и бренды, герои литературных произведений и кинокартин, персонажи, воплощенные в живописи, графике и прикладном искусстве, им посвящается музыка, их пластикой и совершенством вдохновляются хореографы.

Даже такой краткий анализ уже позволяет нам утверждать универсальность, важность и культурную «живучесть» конкретных анималистических орнитоморфных образов в степном бестиарии. Последний играл во многом ключевую роль в формировании, бытовании и определенных изменениях кочевнической картины мира на разных исторических этапах, а также и сейчас существенно влияет на современную казахстанскую художественную культуру.

Список использованной литературы

1. Хазбулатов А.Р., Султанова М.Э., Шайгозова Ж.Н. Анималистическая вселенная казахской культуры в диаграмме эпох. – Астана: КазНИИИ, 2017. – 560 с.
2. Гамкрелидзе Т.В., Иванов Вяч. Вс. Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского ун-та. – Т. 2. – 1984. – 860 с.
3. Леви-Строс К. Первобытное мышление. – М.: Республика, 1994. – 384 с.
4. Ващенко А.В. Историко-эпический фольклор североамериканских индейцев. Типология и поэтика. – М.: Наука, 1989. – 240 с.
5. Мелетинский Е.М. Палеоазиатский мифологический эпос. Цикл Ворона. – М.: Восточная литература, 1979. – 228 с.
6. Штернберг Л.Я. Культ орла у сибирских народов // Первобытная религия в свете этнографии. – Л.: Издательство института народов севера ЦИК СССР им. П.Г. Смиловича, 1936. – С. 112-127.
7. Васильев Ф.Ф. Военное дело якутов. – Якутск: Бичик, 1995. – 221 с.
8. Ануцин В.И. Шаманское призвание // Шаманизм народов Сибири. Этнографические материалы XVIII-XX вв. – СПб.: Филологический факультет. – СПбГУ, 2006. – С.96-99.
9. Сем Т.Ю. Из истории формирования шаманства тунгусов. Исторические корни сибирского шаманства // Шаманизм народов Сибири. Этнографические материалы XVIII-XX вв. – СПб.: Филологический факультет. – СПбГУ, 2006. – С.535-568.

10. Бисенбаев А.К. *Көне түркілердің аңыздары*. – Алматы: Ан-Арыс, 2008. – 120 б.
11. Базылхан: *От двуглавого орла до аристократического аксункара. Этносимволы древних тюрков*. Режим доступа: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1364645820>
12. Симаков Г.Н. *Соколиная охота и культ хищных птиц в Средней Азии: (ритуальный и практический аспекты)*. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 1998. – 320 с.
13. Гумилев Л.Н. *Древние тюрки*. – М.: «ККУК», 1993. – 497 с.
14. Кривошапкин М.Ф. *О шаманах вообще. Шаман как кудесник, жрец, врач / В кн. Енисейский округ и его жизнь*. – СПб: Типография В. Безобразова и комп., 1865. – С.310-328.
15. Симаков Г.Н. *Охота с ловчими птицами у народов Средней Азии и Казахстана (по собраниям МАЭ) // Сборник Музея антропологии и этнографии*, 1989. – Т.43. – С.30-48.
16. Сураганова З.К. *Обмен дарами в казахской традиционной культуре*. – Астана: КАМ Медиапринт, 2009. – 192 с.
17. Тохтабаева Ш.Ж. *Этикетные нормы казахов. Часть I. Будни и праздники*. – iPUB, 2017. – 422 с.
18. Банзаров Д. *Черная вера или шаманство у монголов и другие статьи // Избранные статьи под редакцией Г.Н. Потанина*. – Санкт-Петербург: Типография императорской Академии Наук, 1891. – С.1-47.
19. Михайлов Т.М. *Из истории бурятского шаманизма (с древнейших времен по XVIII век)*. – Новосибирск: Наука, 1980. – 321 с.
20. Аверьянов Ю.А. *Шаманские элементы в традиционном описании тюркского святого-суфия (на примере Шуджа эд-Дина Баба) // Сб. статей Эпическое наследие и духовные практики в прошлом и настоящем: Этнологические исследования по шаманству и иным традиционным верованиям и практикам*. – М.: ИЭА РАН., 2013. – Т. 15, Ч. 1 – С.7-18.
21. *Казахи: Историко-этнографическое исследование*. – Алматы: Казахстан, 1995. – 352 с.
22. Богораз В.Г. *Чукчи. Ч. II. Религия*. – Л.: Издательство Главсевморпути, 1939. – 195 с.
23. Худяков И.А. *Лечебный сеанс // Шаманизм народов Сибири. Этнографические материалы XVIII-XX вв.* – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2006. – С.323-336.
24. Серошевский В.Л. *Якуты. Опыт этнографического исследования*. – М.: РОССПЭН, 1993. – 736 с.

УДК 792.072
МРНТИ 18.49.09

Аухадиев И.Р.¹

¹магистр искусств, солист ГАТТ РК, преподаватель АХУ им. А.В. Селезнева
г. Алматы, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ БАЛЕТНОЙ КРИТИКИ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Статья посвящена проблемам профессиональной балетной критики в Казахстане сегодня. Это недостаточное наличие критических рецензий в периодической печати и научных журналах. В результате отсутствия интереса к регулярному профессиональному анализу балетного репертуара театров страны раздел критики в науке о хореографии остается пустым. Это приводит к лакунам и в разделах теории и истории балета. Автор выстраивает исследование методом ответов на актуальные вопросы по проблемам критики. К новизне статьи относится впервые публикуемый список монографий и других научных трудов по вопросам хореографии, изданных в Казахстане с 1947 по 2017 года. Автор приходит к выводу о том, что восполнение проблемных знаний балетной критики требует объединенных усилий балетного сообщества на всех уровнях: от хореографических школ, ВУЗов до театров и СМИ.

Ключевые слова: искусство, театр, балет, критика, наука.

Аңдатпа
И.Р. Аухадиев¹

¹өнертану магистрі, ҚР МАБТ солисті, А.В. Селезнев атындағы АХУ оқытушысы,
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН БАЛЕТ СЫНҒАСЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақала бүгінгі таңда Қазақстанда кәсіби балеттік сынға байланысты мәселелерге арналған. Негізгі мәселе мерзімді басылымдарда және ғылыми журналдарда сыни пікірлердің жетіспеушілігі. Еліміздің театрларының балет репертуарына тұрақты кәсіби сараптамаға қызығушылықтың жетіспеуі салдарынан хореография ғылымында сыни бөлім бос қалады. Бұл балет теориясы және тарихы бөлімдерінің босаңсуына әкеледі. Автор зерттеуін сынға байланысты мәселелер бойынша өзекті сұрақтарға жауап беру әдісі арқылы жүргізеді. Мақаланың жаңалығы 1947 жылдан 2017 жылға дейін Қазақстанда шығарылған хореографиялық мәселелер бойынша монографиялардың және басқа да ғылыми жұмыстардың алғашқы жарияланған тізімі болып табылады. Автор балет сынындағы проблемалық білімнің толықтырылуы балет қоғамдастығының барлық деңгейлерде: хореографиялық мектептерден, университеттерден театрларға және бұқаралық ақпарат құралдарына бірлескен күш-жігерін талап етеді деген тұжырымға келді.

Түйін сөздер: өнер, театр, балет, сынға, ғылым.

Abstract

I.R. Aukhadiyev¹

¹master of arts, soloist of SADT of Kazakhstan, lecturer of A.V. Seleznev ACS,
Almaty, Kazakhstan

THE PROBLEMS OF BALLET CRITICISM IN KAZAKHSTAN

The article is devoted to the problems of professional ballet criticism in Kazakhstan today. This is a lack of critical reviews in the periodical press and scientific journals. As a result of the lack of interest in regular professional analysis of the ballet repertoire of the country's theaters, the section of criticism in the science of choreography remains empty. It leads to emptiness in sections of the ballet theory and history. The author builds research by a method of answers to actual questions on problems of criticism. The novelty of the article is the first published list of monographs and other scientific works on choreography issues published in Kazakhstan from 1947 to 2017. The author comes to the conclusion that replenishment of the problematic knowledge of ballet criticism requires the combined efforts of the ballet community at all levels: from choreographic schools, universities to theaters and the media.

Key words: art, theatre, ballet, criticism, science.

Балетоведение — наука о балете, состоящая из трех больших разделов:

1. Теория хореографии;
2. История хореографии;
3. Балетная критика.

История казахского балета насчитывает уже более 80 лет. За этот период были основаны балетные школы и колледжи¹, открыты театры², а также факультеты и кафедры в ВУЗах³. Одновременно шла

¹ АХУ им. А. В. Селезнева (Алматы, 1934),
Музыкальный колледж им. М. Т. Тулебаева (Семей, 1955),
Колледж культуры им. Аканасерэ (Кокшетау, 1956),
РЭЦК им. Ж. Елебекова (Алматы, 1965),
Мангистауская колледж искусств (Ақтау, 1993),
Казахская национальная академия хореографии (Астана, 2015).

² ГАТОБ им. Абая (Алматы, 1934),
ГАТТ РК (Алматы, 1967),
КАТМК (Караганда, 1973)
Театр современного танца «Самрук» (Алматы, 1998),
НТОБ им. К. Байсейитовой (Астана, 2000–2013),
Gabbasov Sisters Company (Алматы, 2007),
Областной театр оперы и балета (Шымкент, 2008),
Театр «Астана Балет» (Астана, 2012),
ГТОБ «Астана Опера» (Астана, 2013).

работа по осмыслению происходящего в танцевальном искусстве. Благодаря этому мы получили научные труды служителей Терпсихоры. Сегодня они составляют основы первых двух разделов отечественного балетоведения: теорию и историю казахского балета. Их ретроспективный список прилагается в конце статьи. Полагаем его можно дополнить работами, которые еще не удалось найти. Анализируя его, можно увидеть, какие у нас большие лакуны в области балетной критики. Потому как не многие в нашей стране занимались профессиональными критическими рецензиями спектаклей, творческими портретами артистов, балетмейстеров, педагогов в периодической печати. Здесь можно говорить о том, что в советское время публиковались статьи, рецензии авторства выдающихся деятелей – практиков и теоретиков хореографии, журналистов и исследователей из смежных профессий со всего СССР. Их труды можно найти в изданиях того времени: «Советский балет», «Советская музыка», «Музыкальная жизнь», «Театральная жизнь», «Театральный Ленинград», «Театр» и другие. Благодаря этому возможно частично восстановить историю балетной критики и хореографических постановок Казахстана. В период независимости нашего государства можно отметить журнал «Қазақстан балет әлемі» (всего 19 выпусков с 2007 по 2015 гг.). В нем фиксировались спектакли и освещалась история. У нас есть также в различной периодике статьи И. Астафьева, Л. Федяниной, Н. Гринкевича, А. Мусиновой, Ф. Мусиной, Л. Жуйковой, А. Садыковой и других исследователей. При этом сегодня замечательный раздел нашего балетоведения, к сожалению, остается незаполненным, но весьма востребованным.

Размышления первой части статьи сводились к поднятию важной проблемы — *непопулярность и неразвитость* балетной критики в Казахстане. Впоследствии возникают следующие вопросы:

1. Нужна ли нам балетная критика и зачем?
2. Почему в Казахстане нет профессиональной балетной критики сегодня?

Вопрос первый. Для того чтобы ответить на него, предлагаем поразмышлять о *задачах и функциях* балетной критики. Как известно обзоры, рецензии и т. п. пишут, чтобы перевести просмотренный спектакль в осмысленный литературный текст. Критик должен стремиться адекватно передать все произошедшее на сцене выразительными средствами языка. По словам исследователей О. Ильиной и Н. Белинской, «в балете танцевальные, технически сложные движения человеческого тела создают особый художественный мир, и балетная критика должна передавать образную структуру этого мира» [1, с. 15]. Иными словами, тот, кто не видел театральную постановку, прочитав рецензию, должен получить представление о спектакле (о проблеме субъективности выводов профессионального балетоведа будем говорить отдельно в следующих статьях). Это одна из задач балетной критики.

Другой является выявление сильных и слабых (если таковые имеются) сторон просмотренной постановки и исполнительского искусства артистов. Известный критик В. Ванслов говорил: «Достижения нашего балетного театра настоятельно требуют своего теоретико-эстетического осмысления и обобщения, равно как необходим анализ тех ошибок и ложных тенденций...» [2, с. 5]. Эти слова, на наш взгляд, применимы к хореографическому искусству Казахстана сегодня. Критика должна выступать в качестве вспомогательной силы для балетмейстеров и исполнителей, способствовать повышению качества репертуара театров. Краеугольным камнем в подобных ситуациях чаще всего является описание слабых сторон. Подходить к такой сложной задаче следует основательно, писать аргументировано, объективно и доброжелательно. Как говорила В. Уральская: «Всякая критика ради критики – аморальна. Только та критика моральна и действенна, которая несет за собой желание к исправлению» [3, с. 10]. По нашему мнению, профессиональные рецензии на спектакли, творческие портреты хореографов, артистов

³ Кафедра хореографии при факультете искусства и культуры в КазГосЖенПУ (Алматы, 1987),

Кафедра хореографии при факультете педагогики и культуры в ЮКГУ им. М. О. Ауэзова (Шымкент, 1989),

Кафедра хореографии и культурно-досуговых работ при факультете культуры и искусств в ЗКТУ им. М. Утемисова (Уральск, 1991),

Факультет хореографии в КазНАИ им. Т. К. Жургенова (Алматы, 1994),

Кафедра хореографии при педагогическом факультете в КГУ им. Коркыт Ата (Кызыл-Орда, 1994),

Кафедра хореографии при факультете искусства и культуры в ТарГПИ (Тараз, 2000),

Кафедра хореографии при факультете искусства в Международном казахско-турецком университете им. Х.А. Ясави (Туркестан, 2004),

Кафедра музыкального образования и хореографии при институте искусств, культуры и спорта в КазНПУ им. Абая (Алматы, 2009),

Факультет хореографии в КазНУИ (Астана, 2010–2015),

КазНАХ (Астана, 2015).

необходимы, а театры в первую очередь должны быть заинтересованы в поддержке этой ниши. Объединив усилия, критика и театр добьются высоких результатов.

Вопрос второй. Отсутствие профессиональной балетной критики – комплексная проблема, а значит сложная. Вообще само ее существование, на наш взгляд, должно частично решаться на конференциях, Круглых столах, подобных тому, который прошел 1 декабря 2016 года в рамках работы секции «Балет и танец» V Международного культурного форума в Санкт-Петербурге. По итогам мероприятия была составлена резолюция Круглого стола, в которой обозначено следующее: «Практика показывает, что Интернет не заменяет печатных изданий. Об этом говорят и подписки на журналы, и растущие тиражи, и появление новых журналов (“Каданс”, создан представителями “поколения Интернета” именно в печатной форме) / ... / Несмотря на разные средства изложения материалов, все материалы должны отвечать серьезным научным требованиям. Поэтому важны задачи по воспитанию и образованию нового поколения балетных критиков» [4]. Подробнее с итогами Круглого стола можно ознакомиться на сайте АРБ им. А.Я. Вагановой [5].

Решение этой проблемы также связано с совместной работой всего отечественного балетного цеха: высшие и средне-специальные учебные заведения, театры, издания. В этом году из всех ВУЗов страны только в Казахской национальной академии хореографии (КазНАХ) впервые открыли специальность «Балетоведение». Наблюдается дефицит кадров, имеющих специальное высшее образование в области критики хореографического искусства. Надеемся на то, что в будущем с появлением первых выпускников-балетоведов КазНАХ начнется процесс глубокого взаимодействия теории и практики. Регулярно приглашая профессиональных критиков на спектакли, руководство театров очень помогло бы им. И еще одна, по нашему мнению, задача, требующая решения — «площадка», на которой стало бы возможно услышать голоса критиков. Как это было отмечено ранее, таким изданием раньше служил «Қазақстан балет әлемі». Сегодня на базе КазНАХ в Астане выпускается научный журнал «Arts Academy». Будем верить в то, что в Алматы таким изданием для всех желающих станет научно-популярный журнал «Балет Казахстана», который публикуется благодаря руководству Алматинского хореографического училища им. А.В. Селезнева.

По итогам наших рассуждений, мы не говорим о балетной критике в Казахстане, как о развитой отрасли хореографического искусства. Тем не менее, ведется набирающая силы работа по достижению этой цели, так как мы имеем все предпосылки к созданию отечественной профессиональной критики. Она станет еще одной важной точкой опоры, благодаря которой наше искусство двинется к новому этапу своего развития.

Список книг по теории, истории и методике хореографического искусства, изданных в Казахстане:

1. 1947 — *Дальгейм А.П., Ескалиев С.* Казахские танцы.
2. 1955 — *Жиенкулова Ш.Б.* Казахские танцы.
3. 1958 — *Абиров Д.Т., Исмаилов А.М.* Казахские народные танцы (переиздание в 1961, 1984).
4. 1976 — *Сарынова Л.П.* Балетное искусство Казахстана.
5. 1980 — *Жиенкулова Ш. Б.* Тайна танца.
6. 1982 — *Кузембаева С.А.* Воспеть прекрасное.
7. 1983 — *Жиенкулова Ш.Б.* Өмірім менің өнерім.
8. 1988 — *Аюханов Б.Г.* Мой балет.
9. 1988 — *Всеволодская-Голушкевич О.В.* Пять казахских танцев.
10. 1994 — *Всеволодская-Голушкевич О.В.* Школа казахского танца.
11. 1995 — Либретто оперных и балетных спектаклей композиторов Республики Казахстан / Автор-сост. И. Генералова.
12. 1996 — *Андосов К.Н., Шубладзе О.Б.* Классический танец.
13. 1996 — *Всеволодская-Голушкевич О.В.* Бақсы ойыны.
14. 1997 — *Абиров Д.Т.* История казахского танца: Учебное пособие.
15. 1998 — *Тлеубаев М.Ж.* Балетмейстер. Методическое пособие.
16. 1998 — *Тлеубаев М.Ж.* Искусство балетмейстера. Методическое пособие.
17. 2001 — *Жумасеитова Г.Т.* Страницы казахского балета.
18. 2002 — *Аюханов Б.Г.* Биография чувств.
19. 2002 — Қазақтың мемлекеттік Абая атындағы академиялық опера және балет театры / Под общ. ред. Е.Нұразхана.

20. 2004 – Наурызбаева С. А. Классический балет: толковый словарь / Классикалық балет: түсіндірме сөздік.
21. 2004 – Кульбекова А.К. Казахский танец: истоки, основные этапы формирования и развития.
22. 2005 – Кишкамбаев Т.А., Шанкибаева А.Б., Мамбетова Л.А., Жумасеитова Г.Т., Мусина Ф.Б. История хореографии Казахстана.
23. 2005 – Туткибаева Г.У. Искусство балетмейстера. Учебное пособие.
24. 2005 – Жақытова Қ.М. Би өнерінің әліппесі;
25. 2005 – Тлеубаев М. Ж., Тищенко С. Н. Концертмейстер балета. Учебно-методическое пособие для преподавателей и студентов.
26. 2005 – Кремер Л.М. «Болеро» на музыку Мориса Равеля (экзерсис народно-сценического танца у опоры): Учебное пособие для студентов-хореографов очного и заочного обучения.
27. 2007 – Изим Т.О. Уақыт және би өнері.
28. 2007 – Саитова Г.Ю., Шубладзе О.Б. Восточные танцы: Методическое пособие.
29. 2009 – Есырева Э.Г. Балет: либретто и сценарий. Учебное пособие для студентов творческих ВУЗов специальности 5В040600 — «Режиссура».
30. 2009 – Кремер Л.М., Уразгалиева А.И. Прошлое и настоящее хореографического искусства Казахстана.
31. 2009 – Тати А.А. Программные требования по дисциплине «Теория и методика преподавания казахского танца».
32. 2010 – Шубладзе О.Б. Учебно-методическое пособие по курсу «Методология народно-сценического танца». Магистратура. «Этапы становления народно-сценического танца в классическом балете».
33. 2010 – Жумасеитова Г.Т. Хореография Казахстана. Период независимости (переиздание в 2014).
34. 2010 – Николаева Л.А. История балетной педагогики Казахстана (переиздание в 2012).
35. 2011 – Шанкибаева А.Б. Казахская хореография: развитие форм и художественных средств.
36. 2011 – Алишева А.Т. Композиция народно-сценического танца. Учебное пособие.
37. 2011 – Бакаева И.А. Балетные сцены в опере.
38. 2011 – Степь, очарованная танцем...: Эссе и очерки / Сост. Д.Т. Накипов, под общ. ред. Л. А. Жуйковой и А.А. Садыковой.
39. 2011 – Саитова Г.Ю. Уйгурский танец: Истоки. Традиции. Сценическое воплощение (переиздание в 2017).
40. 2012 – Кульбекова А.К., Изим Т.О. Теория и методика преподавания казахского танца
41. 2012 — Спасибо, Мастер! / Под общ. ред. Л. Тихоновой.
42. 2012 – Алишева А.Т. Халық-сахналық би композициясы. Учебное пособие для ВУЗов.
43. 2012 – Хореографы Казахстана (Иллюстрированный информационный справочник) (1934-2012 гг.) / Под общ. ред. Д.Накипова. Сост. Мусинова А., Николаева Л., Садыкова А., Шанкибаева А.
44. 2012 – Исалиев А.Т. История спортивно-бального танца.
45. 2013 – Аюханов Б.Г. Витражи балета или pas-de-bouree по жизни.
46. 2013 – Аюханов Б.Г. Государственный театр танца Республики Казахстан: Фотоальбом посвящается 45-летию театра.
47. 2014 – Танец. Поиск. Достижения: 20 лет факультету «Хореография» / Под общ. ред. Д.В. Сушкова.
48. 2015 – «Танцы народов мира»: учебно-методическое пособие / сост. Л.В. Ким.
49. 2015 – Жуйкова Л.А., Есентаева Д.Б. Репертуарная политика балетных спектаклей ГАТОБ им. Абая (1934–2014) и вопросы балетного симфонизма.
50. 2015 – Терехова Т. В. Учебное пособие по дисциплине «Теория и методика преподавания латиноамериканских танцев» для студентов 1-го курса. Учебник.
51. 2015 – Саитова Г.Ю. Теория и методика преподавания восточного танца: Учебник.
52. 2015 – Исалиев А.Т. Еуропалық билерді оқытудың теориясы мен әдістемесі (Теория и методика преподавания европейских танцев): Оқулық;
53. 2016 – Қазақстан хореографиясының Алтын бесігі: училище тарихы / Бас ред. А.Ж. Калиева;
54. 2016 – Неповторимые слова: К юбилею Людмилы Антоновны Жуйковой / Автор-сост. Д.Д. Уразымбетов.
55. 2016 – Изим Т.О. Қазақ және шетел хореография өнерінің тарихи даму кезеңдері: Оқу құралы.

56. 2017 – Жүйкова Л.А., Садыкова А.А., Уразымбетов Д.Д. Наш Александр Селезнев.
57. 2017 – Фотоальбом воспоминаний «Спасибо за вдохновение...», посвященный 70-летию со дня рождения Б.М. Джантаева / Сост. А.Ж. Калиева.
58. 2017 – Рамазан Бапов. Танец длиною в жизнь / Сост. А.Ж. Калиева, М.Н. Нурмухамедова.

Список использованной литературы:

1. Ильина О.В., Белинская Н.Э. *Стилистическое своеобразие балетной критики* // Известия Уральского федерального университета. Сер. 1, Проблемы образования, науки и культуры. – 2013. – № 2 (113). – С. 11-19.
2. Ванслов В. В. *Балеты Григоровича и проблемы хореографии*. – М.: Искусство, 1971. – 302 с.
3. *Балетная критика: ее проблемы, задачи, уроки* // Советский балет. – 1988, № 4 (41). – С. 2–10.
4. Резолюция *Круглого стола «Балетная критика в эпоху интернета» от 01.12.16 г.* // Электрон. текстовые дан. – СПб., 2016. URL: <http://vaganovaacademy.ru/presscentr/novosti/?page=9> (Дата обращения: 03.12.16).
5. *Балетная критика – зеркало для искусства* // Электрон. текстовые дан. – СПб.: 2016. URL: <http://vaganovaacademy.ru/presscentr/novosti/?page=9> (Дата обращения: 03.12.16).

ӘОЖ 323, 76 (574)
МРНТИ 18.01.66

М.А. Қалманбай¹

¹*М.Әуезов атындағы ОҚМУ, 6М041400 – «Графика» мамандығының I курс магистранты,
Шымкент қ., Қазақстан kaltmanbay@mail.ru*

²*Ғылыми жетекші: С.Қ. Бейсенбаев п.ғ.д., ҚР ПҒА академигі,
Халықаралық Педагогикалық Білім беру Академиясының академигі,
М.Әуезов атындағы ОҚМУ Әлеуметтік және тәрбие жұмысы жөніндегі проректоры
Шымкент қ., Қазақстан bei-sad@mail.ru*

ҚАЗАҚСТАН КІТАП ГРАФИКАСЫ

Аңдатпа

Қазақстан кітап графикасы суретшілері өз шығармашылығында европалық графика мектебінің негізгі қағидалары мен жан-жақты ой елегінен өткізілген қазақ халқының шығармашылық мұрасын үйлестіреді. Көркемдеуші суретшілер, анығында, жан-жақты графика мамандары болып табылады. Графикалық шығармашылықтың жоғары дәрежесі қазақ халқының ауыз әдебиетін, ұлттың нақышын және этномәдениетін пайдаланумен айшықталады. Кітап иллюстрациясы графика өнерінің ерекше түрі ретінде әлемді түйсінуде сезімталдықты қалыптастыруға ықпал етеді, эстетикалық сезімталдықты, ең алдымен, оқырманның барлық көріністерде сұлулықты көре білуін дамытады. Кітап графикасы образ, көрнекілік арқылы заттардың көрінісін және қоршаған ортаның құбылысын, көзбен көрген жайттарды шынай түрде көрсетеді. Қазақстанның кітап суретші иллюстраторлары біріншіден әмбебап графиктер, ал олардың кітап графикасындағы жұмыстары олардың негізгі шығармашылығының бір бөлігі ғана деп айтуға болады. Осының негізінде Қазақстан графикасы дербес рухани болмысын және өзіне тән қайталанбас көркемсурет қолтаңбасын тапты.

Түйін сөздер: кітап графикасы, суретші график, көркемдеуші-суретші, линогравюра, мәдени-мұра, бейнелеу өнері станоктық графика.

Аннотация

Калманбай М.А.¹

¹магистрантка 1 курса специальности 6М041400 – «Графика», ЮКГУ им. М.Ауэзова,
г.Шымкент, Казахстан kalmanbay.w@mail.ru

²Научный руководитель: С.К. Бейсенбаев проректор по социальной и воспитательной работе
ЮКГУ им. М.Ауэзова, д.п.н., академик АПН РК
г. Шымкент, Казахстан bei-sad@mail.ru

КАЗАХСКАЯ КНИЖНАЯ ГРАФИКА

Казахстанские художники книжной графики в своем творчестве сочетают принципы европейской графической школы и комплексное переосмысление творческого наследия казахского народа. Художники иллюстраторы, по своей сути, являются универсальными графиками. Высокий уровень графического искусства подчеркивается обращением к фольклору, национальным мотивам и этнокультурным традициям казахов.

Иллюстрация книги как особого вида графического искусства способствует чувствительности в мире, развивает эстетическую чувствительность, в первую очередь, способность читателя видеть красоту во всех проявлениях. Книжный график иллюстрирует то, как выглядят вещи, явление окружающей среды и явление. Иллюстраторы художника – это в первую очередь универсальная графика, а их работа в графике - лишь часть их основной работы.

В итоге графика Казахстана приобрела собственную духовную самобытность и присущий ей неповторимый изобразительный почерк.

Ключевые слова: художник график, книжная графика, иллюстрация, линогравюра, культурное наследие, изобразительное искусство, станковая графика.

Abstract

Kalmanbay M.A.¹

¹Master of 1 course specialty 6M041400 – "Graphics", SKSU named after M.Auezov,
Shymkent, Kazakhstan kalmanbay.w@mail.ru

²Scientific supervisor: S.K. Beisenbayev²Vice-rector for social and educational work
SKSU named after M.Auezov,
Ph.D., Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of the Republic of Kazakhstan
Shymkent, Kazakhstan bei-sad@mail.ru

KAZAKH BOOK GRAPHICS

Kazakhstan artists of book graphics in their work combine the principles of the European graphic school and a comprehensive rethinking of the creative heritage of the Kazakh people. Artists illustrators, in their essence, are universal graphics. The high level of graphic art is emphasized by an appeal to folklore, national motifs and ethno-cultural traditions of Kazakhs. Illustration of the book as a special kind of graphic art promotes sensitivity in the world, develops aesthetic sensitivity, first of all, the reader's ability to see beauty in all its manifestations. The book graph illustrates how things look, the phenomenon of the environment and the phenomenon. Illustrators of the artist - this is primarily universal graphics, and their work in the graphics - only part of their main work. As a result, the schedule of Kazakhstan acquired its own spiritual identity and its unrepeatable and unique handwriting.

Key words: graphic artist book graphics, illustration, linocut, cultural heritage, fine art, easel graphics.

Кез келген кітапты, газетті немесе журналды ашып оқыған әр бір адам текст тұсындағы суретшілер суреті немесе фотосуреттерді көреді. Мұндай бейнелерді иллюстрация деп атайды. Бұл сөз латын сөзінің "illustratio" – көрнекі бейне дегенді білдіреді. Ол қандай да бір тексті толықтырып немесе мағынасын ашып тұрады. «Иллюстрация» термині кең немесе шағын мағынада түсінуге болады. Кең мағынада бұл текстке түсіндірме беретін бейне Заманауи кітап адамзаттың аса маңызды рухани қажеттілігінің бірі болып табылады. Онда суретшілердің, сондай-ақ, баспа қызметкерлерінің, полиграфистердің еңбектері табиғи үйлесім табады. Осы мамандардың тек жан-жақты үйлесімді еңбегі арқасында толыққанды сапалы кітап басылып шығады.

Әдеби тақырыптағы орындалған кітаптарға иллюстрация ретінде жасалғанымен, көптеген суреттер, кескіндеме шығармаларының және мүсіндердің суреттері жеке көркем шығарма ретінде танымал

болғаны белгілі. Иллюстрация дегеніміз – бұл мағынасы кітап мазмұнымен бір сарындағы орындалатын көркем шығарма, яғни, кітапты оқу кезінде мағлұматты немесе кітапта жазылған оқиғаны қабылдауға көмегін тигізетін бейнелеу өнерінің туындысы. Иллюстрация сюжеті бойынша жеке қарағанда түсініксіз болуы мүмкін, ол әдеби шығарманың мазмұнына сәйкес жасалған кезде бірге кітаптың құндылығын арттырады.

Суретшіден талап етілетін нәрсе, ол кітаптағы кейіпкерлердің ортасын, тұрмысын, сол дәуірді нақты бейнелеу арқылы, кітап мазмұнын жақсы түсіну үшін сол кітаптың авторласы болуы қажет. Иллюстрация текстің графикалық бейнелеуі ғана болып қалмауы тиіс.

Кітап иллюстрациясы графика өнерінің ерекші түрі ретінде әлемді түйсінуде сезімталдықты қалыптастыруға ықпал етеді, эстетикалық сезімталдықты, ең алдымен, оқырманның барлық көріністерде сұлулықты көре білуін дамытады.

Кітаптағы иллюстрациясы – бұл балалардың бейнелеу өнерімен алғашқы танысуы. Кітап мазмұнын тереңдете және толықтыра отырып, баланың сезімі мен эмоциясын оятады, және, көрнекі қабылдауды байыту және дамыту, көркем безендіру арқылы эстетикалық функцияны атқарады.

Кітап графикасы образ, көрнекілік арқылы заттардың көрінісін және қоршаған ортаның құбылысын, көзбен көрген жайттарды шынайы түрде көрсетеді. Өз кезегінде кітап графикасы - кітап басылымының ажырамас бөлігі болып табылады. Кітапқа әдебиет, графика, шрифт және полиграфия өнері кіреді.

Кітапты безендірушілер басылым түрін, кітап құрылымын, оның сәндік безендірілуін, иллюстрациялық циклін ойластырады. Кітаптың құрылымы жалпы кітап блогы, мұқабасы, тігілуі, супер мұқабасы, форзац, титулдық беті, шмүтститутылы, иллюстрациялық әріптерден (фронтиспис, жолақтар, арасындағылар, аяғы, аты жөні және т.б.) тұрады. Бұл элементтер, композицияның заңдылықтарына бағына отырып, бір ансамбльде біріктіріледі.

Қазақстанның кітап графикасы осы өнердің бай тарихы мен жарқын өкілдеріне ие. Кітап графикасының арқасында еліміздің жастары мен балалары фольклорлық кейіпкерлермен жақын таныса алады. Кітап иллюстрациясымен айналысатын Қазақстанның суретші-графиктері негізінен табиғи құралдармен (тушь, перо, қарандашпен салу, гуашь, акварель, көмірқалам, соус) жұмыс жасауға ерекше көңіл бөледі.

Қазақстан кітап графикасы Евгений Сидоркин есімімен тығыз байланысты. Оның шығармалары қазақ графика өнерінің аса жарқын беттерін құрайды. Көзінің тірісінде-ақ ол кеңес одағы мен шетелдерде кеңінен танымал болды. Осының айғағы ретінде суретшінің халықаралық көрмелердегі табыстарын атап өтуге болады: Лейпциг кітап көрмесінің алтын және қола жүлделері, Краков халықаралық графика биенналінің алтын медалі мен І сыйлығы, Венеция, Будапешт көрмелерінің дипломдарымен марапатталды.

Сонау 1963 жылы Германияда өткен халықаралық графика биенналінде үздік деп бағаланып, қазақ сурет өнерінің символына айналған Е.Сидоркиннің «Бесік жыры» (Колыбельная) литографиясы Еуропаға және әлемге мәшһүр болды. Евгений Сидоркиннің еңбегінің жоғары бағалануы Қазақстан кітап графикасының халықаралық дәрежеде мойындалуының көрсеткіші болып табылады.

Е.Сидоркиннің кітап графикасындағы еңбектерін атап өтер болсақ, олар: С.Михалковтың «Мысалдар» кітабына, «Көңілді өтірікшілер» қазақ халық ертегілері тақырыбына, «Батырлар жыры», қазақ ұлттық ойындары сериясына, «С.Сейфуллинді оқи отырып», «Қырғыз ертегілері», «Ақсақалдар», М.Әуезовтың «Абай жолы», Ф.Рахленнің «Пантагрюель мен Гарпагтюа» кітаптарына арналған иллюстрациялар.

Е.М. Сидоркин өз иллюстрацияларында әдеби шығармалардағы оқиға желісінің дамуына ілеспей, оның рухани қасиетін көркем бейнелеп беруге тырысады. Әдетте ол өзінің осы ойының биігінен көріне білетін. Ол өз өнерінің көпжақтылығында мысқылшыл да, ызалы да, сыршыл да, өткен даңқы заманның жыршысы да бола білетін. Оған суретші ретінде өмірдің күйбең тірлігі мен жоғарғы рухани мәні де қолжетімді еді.

Оның графикалық парақтары кітаптың ұнатқан бетін өз қалауынша оқитын суретшінің, кейде ерекше таң қаларлық болатын, қиялы мен ой-өрісінің дәл кескіні. Ол кітап авторымен бір арнада жүре отырып, оны суретшінің тұлғасы сезілетіндей мол қуатты үнмен толықтыра түседі. Сондықтан да Е.М. Сидоркин көркемдеген әр жаңа кітап – оқиға болып табылатын. Әлем әдебиеті сериясымен қазақтың ғұлама жазушысы Мұхтар Әуезовтың «Абай жолы» роман – эпопеясын басып шығару туралы шешім қабылдаған кезде көркемдеуші-суретші ретінде Е.М. Сидоркин шақырылғанда ешкім таңырқаған жоқ.

Осы литографиялар сериясының әр парағы – қазақ халқының XIX ғасырдың соңындағы тіршілігін бейнелейтін үлкен тұлғалы суреттің – айқын, мазмұны жағынан барынша ауқымды бөлшегі болып табылады.

Е.М. Сидоркин үшін 1957 жылы республикаға И.Е. Репин атындағы Ленинград кескіндеме, мүсін және сәулет институтын бітіріп, Қазақстанға келе сала қазақ ұлттық тақырыбымен айналысып кетті.

Қазақ жеріне, халықтың салт-дәстүрін, ауыз әдебиетін, ұлттық ойындарына бай тарихи оқиғаларына деген сүйіспеншілігін алғаш рет «Көңілді өтірікшілер» ертегілері жинағы мен «Батырлар жыры» кітаптарына жасаған иллюстрацияларынан көруге болады. Евгений Матвеевич оған өмірінің соңына дейін адал болды. Ол «Абайдың» иллюстрациясының бірінші нұсқасын жасау барысында нақты сезінетін тұрмыстың егжей-тегжейлі суреттелуінен қазақ тарихын көре білді.

Одан кейін «Ұлттық ойындар» кезеңі келді және ол бізге суретші еңбегіндегі ғажайып қиял әлемін ашып берді: дүлей қозғалыс әлемі, ептілік пен күш әлемі, дала жігіттерінің батылдығы мен сабаздығы арқылы орасан аламан бәйгені жаңа қырынан танытты. Келе-келе, графика жоғарғы дәрежелі, ынттық поэзия тілімен сөйлеп кетті, онда С.Сейфуллин жырларындағы махаббат пен ашу-ыза әсем де толық бейнеленді.

М.Әуезов романына жасалған литографиялар циклі мен бірге «Ақсақалдар» сериясы Қазақ ССР-нің Мемлекеттік сыйлығымен марапатталған болатын. «Ақсақалдар» сериясы «Күту», «Насыбай», «Шайхана» деп аталатын әзіл-оспақ пен жылылықты бойына сіңірген үш парақтан тұрады. Мұнда автор өз кейіпкерлерінің кішігірім пендешіліктеріне күліп тамашалап тұрғандай көрінеді. Оның кейіпкерлеріне көзқарасында алғыр ойы мен өткір тілі халық арасында аңызға айналған. Алдар көсе мен Жиренше шешен рухтары сезіліп тұрады. Олар туралы Е.М. Сидоркин әсем турашылдықпен «Көңілді өтірікшілер» айтып берді.

Ал «Әлем әдебиеті» баспасы үшін жасалған «Дала аңыздары» сериясы біздің республикамызда кең дамыған кітап графикасының дамуына қосылған қомақты үлес болып табылады. Оның құндылығы әдеби түпнұсқаға жаңашылдық тәсілмен келуінде болып отыр. Бұл еңбектің де Қазақ ССР-нің мемлекеттік сыйлығымен марапатталуы бекер емес.

Е.М. Сидоркин көп жылдық ізденістер нәтижесінде көркемсуретті шешім қағидатына келді. Онда эпикалық материалды жеке эпизодтар мен сюжеттердің иллюстрациясымен бейнелемей, көркем жалпылай қорыту жолымен бейнелеуі оның өткен заман мәдениеті мен осы заман және болашақ арасында байланыс орнату туралы, жақсылық пен жамандық жайлы түсінік этикасын сақтау туралы, жан дүниеміздегі көркемдік туралы автордың қалыптасқан философиялық көзқарасын білдіреді. Осыларды ол ұқыптылықпен, материалды терең білумен, өз-өзіне жоғары талап қоюмен жүзеге асырады. Бұл қасиеті оның соңғы иллюстрациялар сериясының бірі – «Алпамыс батыр» жырына арналған иллюстрацияларында анық көрінді.

Николай Гаев кітап көркемдеуіне баға жетпес үлес қосты. Суретші 1947 жылы «Казучпедгиз» оқу әдебиеті баспасына жұмысқа шақырылып, сонда оқулықтарды, әліппелерді және балаларға арналған кітаптарды көркемдеумен айналысты. Осы күнге дейін оның көркемдеуімен шыққан көптеген оқулықтар қайта басылып келеді. Н.С. Гаев Қазақстан суретші графиктері арасынан Қазақстан халық суретшісі алғашқы болып атағын алған.

1960-70 жылдары кітап графикасында М.Кисамединов, А.Смағұлов, И.Исабаев, А.Рахманов шығармашылықтарында батырлар образдарын (портрет-символ, образ-метафора) көптеп жасаған. Бұл суретшілер үшін балалар кітабындағы шығармашылық «таза аппақ қағаздан» басталған. Нақ осы суретшілер балалар кітабын иллюстрациялауда өз стилін қалыптастырып, барынша кең көлемде аша білген. Бұл бағытта суретшілер фантазиясына ешқандай шектеулер болмады. Әлемдік шеберлердің техникасын қолдана отырып, олар өз техникасын күшейтіп, өздерінің стилін дамытты.

А.Бейсембинов, Г.Абаев, А.Гурьев сияқты суретші-графиктер өз шығармашылықтарында кітап блогымен иллюстрация арасындағы мәселелерді сәтті шеше білген. 1960 жылдары Қазақстанның балалар кітабындағы Б.Табылдыев, А.Гурьев, Е.Бейсембинов, В.Безелюк, А.Островский т.б. суретшілердің шығармашылығы үлкен маңызға ие болды. Олар пропорцияларын бұрмалау тәсілін қолдану арқылы жаңа кейіпкерлер жасаған, сондықтан бұл кейіпкерлер ерекше болып шыққан. Бұл суретшілер жасаған иллюстрациялардағы аңдар мен ағаштар нағыз аң мен ағаштарға ұқсамайды. Олар ұқсамауда керек. Авторлар нақ осындай суреттер бала қиялын дамытады деп санайды.

1980 жылдары кітап графикасында "Интеллектілік" Е.Төлепбаев, Г.Баянов шығармаларында айқын көрініс тапқан. Кітап графикасындағы ассоциативті әдіс және оның ерекшеліктері Т.Мухатов, Б.Машраповтың иллюстрацияларында жаңа форма тапқан. Суретші-графиктер Р.Мамбеков, А.Бақтығалиев, Т.Ордабеков, Е.Төлепбаевтар кітапты безендіруді бейнелеу метафорсын белсенді түрде қолданған. Бұл суретші-графиктер композициядағы динамиканың хас шеберлері болып саналады.

Суретші Кәрім Бекенов кітап көркемдеу мен безендіруге ширек ғасырдан астам өмірін арнады. Ол Қазақстан баспаларында шыққан бірнеше ондаған кітаптарға иллюстрация жасады. Олардың ішінде «Авар ертегілері», «Тәжік ертегілері», «Ұйғыр ертегілері» де бар. Олардың әрқайсысында ұлттық кейіпкерлерді айна қатесіз бейнелей отырып, әр елдің бүге шігесіне дейін зерттелген қайталанбас ерекшеліктерін көрсете білген. Ол жасаған иллюстрациялар жас оқырмандардың көңілін шығарманың басты бағыттарына аударуға, ертегідегі сиқырлы ортаны және сюжетті толық түсінуге мүмкіндік береді.

Келесі суретші-график жүзден астам кітаптардың иллюстрация авторы, Қазақ ССР-нің еңбек сіңірген өнер қайраткері, Исатай Исабаев Қазақ ұлттық көркемсурет мектебінің дамуына баға жетпес үлес қосқан саңлақтар қатарына жатады. Ол офорт, автолитография, линография тәрізді графика әдістерінің түрлерін өте жетік меңгере білген. Исатай Исабаев кең танымалдылыққа тамаша кітап иллюстрациялары мен қазақ эпосы мен халық тұрмысына арналған графика сериялары арқылы қол жеткізді. Оның кітап графикасы саласындағы ең үздік еңбектерінің бірі Абай шығармаларының екі томдығын безендіру жұмысы болатын [4].

Қазақстанның графика өнерінде ойып тұрып орын алатын суретші-график, Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген мәдениет қайраткері Темірхан Ордабеков. Ол «Батырлар жыры» кітабын безендіргені үшін дипломмен, ҚР мәдениет баспасөз және қоғамдық келісім министрлігінің Құрмет белгісімен марапатталған. Сонымен қатар «Жыраулар поэзиясы», М.Мақатаевтың «Ақын қасіреті» кітаптарына иллюстрация жасаған. Шығармаларында әлеуметтік әділетсіздікті, жанға батыр қиыншылық пен өкінішті терең сезіне отырып бейнелеп, суретші бар жан-тәнімен әлсіздер мен жапа шеккендердің құқын қорғауға, олардың арын құтқарып қалуға ұмтылыс жасайды. Бұның айғағы: «Дала әуендері» сериясындағы өткір қайратты кейіпкерлерді (1982 ж.), ондағы кейіпкер ақындар тағдыры халық тағдырымен астасқан, қасіретке толы. Қою, майлы, жер қабаттары тәріздес, көлемдердің ақ-қара түстерінің карама-қайшылығы бейнелердің көркем мозайкасын түзеді. Ол бейнелер кеңістікті бостандыққа деген ынтызар екпінмен талқандап, композициядан ұшып кетердей әсер қалдырады.

1970-80 жж. қазақ кітап графикасының даму бағыты болып қазақ ауыз әдебиетіне, ұлттық нақышына және этномәдени дәстүріне жүгіну болды. Осының негізінде Қазақстан графикасы өзіндік рухани дербестігін және өзіне тән қайталанбас көркемсуреттік бейнелеу қолтаңбасын тапты.

Кітап безендірудің талантты шебері В.Безелюк болды, ол Республикамызда қазақ тілінде басылып шыққан шет ел ертегілеріне және ұлттық ертегілер сарыны бойынша шыққан балалар кітаптарына иллюстрация жасаған. В.Безелюк еңбектері түрлі-түсті акварельмен орындалса да, қара тушыпен орындалса да, бірдей көңілге қонымды әсер қалдырады. Шығармашылық жұмыстарында кейде монотипия техникасында қолданған. С.А. Қасқабасовтың «Ғажайып қазақ ертегілері» кітабына В.Безелюк жасаған ақ-қара түсті иллюстрациялар балалар кітабын иллюстрациялаудың тамаша үлгісі болып табылады.

Б.Ақанаев безендірген «Батыл есек» кітабы республикааралық кітап байқауының беделді дипломымен марапатталған. Б.Ақанаев «Мың бір түн» кітабының иллюстрациялаған. Ол бірқатар республикалық баспаханаларда ширек ғасырдан аса кітап графикасы саласында қызмет етіп, көркемдік редактордан бас суретшіге дейінгі қызмет баспалдақтарынан өткен.

Арсен Бейсенбинов өз шығармашылығында станоктық графика авторы, көркем фильмдердің қоюшы-суретшісі, «Жазушы» баспасының көркемдік редакторы, кітаптарды көркем безендірушісі сияқты бірнеше қызметтердің тізгінін қатар алып жүрді. Оның И.Есенберлиннің «Қаһар» кітабына, Д.Досжановтың «Атшабар бала» кітабына, Қ.Мырзалиевтің «Маймыл мен адам» кітабына және көптеген басқа да кітаптарға жасаған иллюстрациялары «...әдеби шығармалардың мәніне терең бойлап, бай қиялымен асқан шеберлігімен орындағаны үшін» - деп өте жоғары бағаланған.

А.Бейсенбинов кең ауқымды, мазмұны терең шығармалар жасаушы екендігін «Эзоп мысалдары» тақырыбындағы сияқты эзіл-сықақты кейіпкерден бастап, “Философиялық этюдтер” сериясындағы әлем жаратылысы туралы терең де салиқалы ойлар, әлем мен уақыттың мәңгілік айналымындағы адамзаттың алатын орны туралы еңбектерінен көруге болады.

Қазақстанның кітап суретші иллюстраторлары біріншіден әмбебап графиктер, ал олардың кітап графикасындағы жұмыстары олардың негізгі шығармашылығының бір бөлігі ғана деп айтуға болады.

Иллюстрация жасау кезеңі - ұзақ мерзімді, талмай еңбек етуді талап ететін қиындығы көп жұмыс. Суретшінің кітап авторы мен оқырман алдында үлкен жауапкершілігі тұр. Кітапқа жасалған иллюстрация кітап мазмұнына сәйкес болуы және кітапты толықтырып тұруы қажет. Бұл мәселе ақпараттың жылдам ағынында, көбіне кітаптың электронды түріне алмасып жатқан бүгінгі кезде де өте өзекті болып тұр. Кітапты оның цифрланған аналогы ығыстыруда. Бірақ электронды кітаптар қанша жылдам және қолжетімді болса да сарғайған кітап беттерін аударған кездегі оқырманның сезіміне жете алмайтыны анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Шалабаева Г.К. Евгений Сидоркин. Көркем әдіс антологиясы. – Алматы, 2005.
2. Сидоркин Е.М. [Электронды ресурс]. www.unesco.kz/heritagenet/kz/content/art
3. Гаев Н.С. Қазақстан халық суретшісі [Электронды ресурс]. – www.biograph-soldat.ru/200/ARTICLES/BIO/gaev_ns.htm.
4. Славикова Н. Исатай Исабаев: Я в душе рисовал сокровенное [Электронды ресурс]. www.litg-azetakz.com/index.php?option.
5. Беккулова С. Өмір суреті. Темірхан Ордабеков [Электронды ресурс]. kazpravda.kz/c/1004070782.
6. Қазақстан бейнелеу өнері. Период Независимости. – Алматы: Арда, 2009.
7. А. Тазабекова. Қазақ кітап графикасы өнерінің қалыптасуы мен дамуы кезеңіндегі суретшілердің шығармашылығы // Абай ат. ҚазҰПУ-ң «Хабаршы» журналы, «Көркемөнердің білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы. – 2017. – №2 (51). – С. 144-147.

УДК7(091); 7.03
МРНТИ 18.31.09

Ибрагимов А.¹, Чжан Кай²

¹к.п.н., заместитель директора Института искусств, культуры и спорта
КазНПУ им. Абая по научной работе и международному сотрудничеству

²магистрант 2 курса специальности 6М010700 – Изобразительное искусство и черчение, Институт
искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая

**ТРАДИЦИОННЫЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ТЕХНИКИ КИТАЯ:
ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ**

(на примере керамики)

Аннотация

В этой статье авторы сконцентрировались на исследовании художественных техник Китая на примере прикладного искусства (традиционных ремесел). Сквозная идея, проходящая через все исследование – это знания, умения и навыки в области традиционных ремесел и традиционного изобразительного искусства, которые мировая общественность относит к нематериальному культурному наследию, несомненно зиждется на традиционных представлениях о вселенной и природе. Китай в этом плане не составляет исключения. Его богатое наследие в виде традиционных ремесел и традиционного изобразительного искусства относится к сокровищнице мировой художественной культуры. А, знания, умения и навыки в этой области настолько хрупки, что Китай на данный момент проводит беспрецедентные акции по его сохранению, популяризации и передачи молодому поколению.

Ключевые слова: традиционные ремесла, Китай, керамика, фарфор, художественные техники

Abstract

Ibragimov A.¹, Zhang Kai²

¹ Ph.d., stellvertretender Direktor des Institut für Kunst, Kultur und Sport der Kasachische Nationale Pädagogische Universität benannt nach Abai auf wissenschaftliches Arbeiten und internationale Zusammenarbeit

² Master of 2 course of specialty 6M010700 - Fine Arts and Drawing, Institute of Arts, Culture and Sports of the Kazakh National Pedagogical University named after Abay

**TRADITIONAL ARTISTIC TECHNIQUES IN CHINA: HISTORICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT
(on the example of ceramics)**

In this article the authors pay attention to the investigations of the Chinese art technique using applied arts (traditional arts) as an example. The idea uniting all the investigations is that knowledge, skills in the field of traditional arts and traditional graphic art, considered by the world society to be intangible cultural heritage, are undoubtedly based on traditional concept of the universe and nature. In this respect China is not an exception. Its rich heritage, namely, traditional arts and traditional graphic art are considered to be the treasury of the world artistic culture. But knowledge and skills are so tender that in present times China runs the campaign as never before to preserve the heritage, make it popular and pass to the young generation.

Key words: politics, China, intangible cultural heritage, preservation and popularization'

Аңдатпа

А.Ибрагимов¹, Чжан Кай²

¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің өнер, мәдениет және спорт институтының ғылыми істер және халықаралық қатынастар жөніндегі директордың орынбасары, педагогика ғылымдарының кандидаты

² Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің өнер, мәдениет және спорт институтының 6M010700-бейнелеу өнері және сызу мамандығының 2 курс магистранты

**ҚЫТАЙ ДӘСТҮРЛІ КӨРКЕМ ӨНЕР ТЕХНИКАЛАРЫ: ТАРИХИ ДАМУ ҮРДІСІ
(қыш өнері мысалында)**

Бұл мақалада автор Қытайдың көркемдік әдісін зерттеуді қолданбалы өнер (дәстүрлі қолөнер) негізінде өз көңілін бөлді. Зерттеудің бар жағын қозғайтын өткелді идеясы – ол әлемдік қоғамда материалды емес мәдени мұраға жататын дәстүрлі қолөнер және дәстүрлі бейнелеу өнер саласында білім, шеберлік, икем әлбетте, бүкіл әлем және табиғат туралы дәстүрлі түсінікке негізделген. Қытай бұл жағдайда артта қалмады. Қытайдың дәстүрлі қолөнер және дәстүрлі бейнелеу өнерінің бай мұрасы әлемдік көркемөнер мәдениетіне жатады. Ал, осы саладағы білім, шеберлік және икем соншалықты осал болғандықтан, Қытай оны сақтау, тарату және жас ұрпаққа қалдыру үшін үздік акциялар өткізеді.

Түйін сөздер: дәстүрлі қолөнер, Қытай, керамика, фарфор, көркемдік әдіс

Без сомнения, вся история развития китайского художественного ремесла характеризуется высоким уровнем совершенства, исторической преемственностью, художественной выразительностью и уникальной самобытностью. Общепринято рассматривать историю искусства Китая в разрезе династийных эпох. На каждом этапе своего бурного развития китайское искусство достигало совершенства и всей полноты художественного выражения, что обеспечивало ее преемственность и развитие в последующие эпохи. Тогда как наиболее распространенный в мировой истории тип развития искусства характеризуется обрывами преемственности художественных традиций, связанными со сменами мировоззренческо-культурных парадигм.

В истории мировой художественной культуры полно примеров как не знавшие преемственности культуры или исчезали вовсе, или интегрировались другими, более сильными. Принципиально иначе обстояло дело с китайской художественной культурой, где амбивалентность энергетического осмысления мира исключала трансцендентные идеалы в искусстве.

Сегодня уже можно смело утверждать, что изделия традиционных художественных ремесел Китая самые узнаваемые на мировом арт-рынке. Его своеобразная национальная специфика стала «лицом» Китая, его национальным брендом. Среди них особое и главенствующее место занимает искусство изготовления фарфора. Поэтому «английское слово «china» значит и «Китай» и «фарфор». На арабском языке в переводе смысл слова «фарфоровый предмет» означает слово «китайский», то есть привезенное

«из Китая». Так, «фарфор являются одним из величайших достижений древнего Китая, которое неразделимо с названием страны-происхождения и распространено по всему миру», правомерно пишет исследователь Линь Ли [1]. При этом, с языка фарси (древнеперсидского) фарфор переводится как «императорский».

Само название изделий говорит за себя: из него могли позволить себе есть и пить исключительно правители и члены императорской семьи, что несомненно является отражением архаической сакрализацией власти. Представитель, которой по представлениям китайцев был посредником между мирами, т.е. миром Неба и миром смертных. Ведь, «император, именуемый «Сыном Неба», был главным жрецом, и согласно сложившейся традиции, участие в ритуалах стало одной из наиболее важных его функций» [2, с.102].

Как пишет С.П. Фицджеральд, «изделия из китайского фарфора – это предметы не только обихода, но они являются и произведениями искусства. Все изделия выполнены изящно и точно, формы и линии четки и плавны. Любой человек, увидев эти бесхитростные, но такие причудливые формы, не может пройти равнодушно мимо и не заметить их блистающую красоту, великолепие, величественность, изящность, богатую расцветку [2, с.121].

В целом, корни такого феномена как фарфор уходят во времена неолита, когда в Китае и возникает первое гончарное производство. Во времена эпохи Шан, более пяти тысяч лет назад на базе постоянного совершенствования гончарного производства образовалась специфическая китайская керамика.

Несмотря на целые века его развития фарфорового искусства процесс обжига гончарных и фарфоровых предметов остался практически одинаковым. Архаичные фарфоровые предметы образовывались путем обжига каолина, которым богаты горы Китая.

Согласно Т.Араповой [3] и Утевской П. [4] кратко и поэтапно начало истории развития художественного фарфора в Китае выглядит так:

- во времена эпохи Шан и Чжоу появилась глазурь. Сначала она была одноцветная (сине-голубая), т.к. растворителем являлся оксид кальция и использовался известняк;
- во время династии Хань (25-220 гг.) численность расцветок увеличилась, т.к. стали применяться и оксиды свинца;
- технология производства керамики и фарфора получила большое развитие в период знаменитой династии Тан (618-907 гг.). Знаменитый фарфор того времени обжигали на гончарных печах (Юйяо – название группы гончарных печей) в Шаосинпров. Чжэцзян. Мастера-гончары строго соблюдали традиционную технологию производства.

Саму непосредственно историю развития китайского фарфора общепринято отсчитывать с VI века, почти за тысячу лет до начала его производства на Западе, в Европе. Наряду с тайной создания пороха и шелка, секрет фарфора долгое время был едва ли не самым запретным и потому желанным для западных людей. В самом Китае разглашение тайн фарфора иноземцам каралось жестокой смертью. Поэтому мастера передавали эту тайну только своим ученикам.

Хотя, как мы упомянули выше, официальная история фарфора в Китае ведет отсчет с середины первого тысячелетия нашей эры, согласно археологическим данным, технология начала развиваться еще более трех тысяч лет назад [3, с.125] пишут специалисты. Вероятно, этот процесс можно назвать предтечей зарождения фарфорового искусства.

Однако непосредственно фарфоровое производство все же сформировалось именно к VI-VII векам, когда благодаря постоянному усовершенствованию технологий и ингредиентов у мастеров стали получаться изделия, отличавшиеся особой белизной и тонкостью черепка. Как говорит П. Утевская, «по преданию, древние китайцы не могли определиться с материалом для изготовления посуды: нефрит – дорого и святотатственно, глина – некрасиво и недолговечно, а дерево – не эстетично. Потом совершенно случайно мастера нашли способ изготавливать фарфор. И этот способ остался большим и тщательно хранимым секретом и тайной для всего остального мира. Одна из составляющих этого большого секрета – сырье, из которого и производится фарфор» [4, с.15].

Особая роль в фарфоровом искусстве отводится провинции Цзянси, в которой обнаружили огромные месторождения, так называемого, фарфорового камня – особой горной породы, состоящей из чистого кварца и слюды. Рабочие добывали фарфоровый камень, затем дробили его до состояния муки и затем брикетировали ее в смеси с каолином – белой глиной. Именно каолин придавал китайскому фарфору его знаменитую белизну и прозрачность.

Этот полуфабрикат «настаивали» более тридцати лет, чтобы масса обрела необходимую пластичность. Вторым архиважным фактором в процессе изготовления фарфоровых изделий была печь, способная создавать и поддерживать нужные сверхвысокие температуры, которые изменяли физический состав фарфоровой массы. Хроники свидетельствуют, что еще во II-III вв. н.э. китайцы уже сконструировали такие печи. Древние химики же смогли изобрести рецепты нужных глазурей, способных придать фарфору блеск и особую прозрачность.

По Т.Б. Араповой, наиболее ранние предметы из фарфора сине-голубого цвета были обнаружены в регионах провинций Хэнань (Синьян), Чжэцзян (Шанюй), Цзянсу (Исин и Нанкин) при раскопках древних захоронений времен эпохи Восточной Хань, Троецарствия, династии Восточной и Западной Цзинь (25-420 гг.). В эпоху Южных и Северных династий (420-589 гг.) традиционные фарфоровые предметы обычно покрыты белой глазурью, но во времена династии Тан производство стало развиваться по двум направлениям, то есть в основном стали выпускать изделия из белого и сине-голубого фарфора. В 1958 году, обнаруженные при раскопках, предметы времен династии Тан (местность Цзиньдэчжэн, Мэйтин) по качеству обжига уже почти равнялись современному стандарту [16, с.88-89].

Эпоха Тан по праву занимает особое место, как в истории Китая в целом, так и в истории фарфора. Именно в это время торговля, а, следовательно, искусства и ремесла переживают особый взлет. С.Фицджеральд подчеркивает, что возникшие в Кантоне торговые колонии иностранных купцов-арабов, персов, евреев, греков обусловили бурное развитие товарообмена с Китаем, где особой статьей был экспорт на Запад китайского фарфора [3, с.211].

Согласно хроникам, первыми популярными произведениями китайского фарфора были стройные, изящно вытянутые сосуды с полированной поверхностью, голубые и, так называемый, селадон – особенно ценимый бледно-зеленый фарфор с уникальным рельефным орнаментом. Все это традиционно относится к эпохам Тан и следующей за ней эпохой Сун. Рассмотрим подробнее.

Фарфоровые изделия эпохи Тан принято называть общим термином именем «тансаньцай» [4, с.19]. Колорит этих изделий был изысканным, однако не слишком разнообразным: преобладали белые, зеленые, желтые, синие и лиловые оттенки, но упор делался все же на белый, желтый и зеленый. Объяснить это можно тем, что такие цвета использовались для предметов повседневного обихода – вазы, чайники, кувшины, тарелки, чашки и т.д.

Особо можно выделить категорию фарфоровой малой скульптуры – статуэтки людей разных социальных сословий, возраста и пола – воины, монахи и чиновники, символические чудовища, зодиакальные символы текущего года, рождения человека и т.д. Танскую художественную керамику выделяет удивительная глазурированная поверхность и изысканный колорит.

По стилистике, фарфоровые произведения этого периода следует дифференцировать по двум категориям: северной и южной. Фарфоровые школы были известны в средневековом Китае как «гончарные печи» определенных уездов. Так, согласно сведениям Т.Б. Араповой, гончарные печи Синьяо (провинция Хэбэй) выпускали тонкий белый фарфор со светлой глазурью. Гончарные печи Юэяо (провинция Чжэцзян) выпускали тонкий фарфор сине-голубого цвета. Гончарные печи Цюняо (провинция Сычуань) производили фарфор сине-голубого цвета, на котором имелись коричневые, зеленоватые пятнышки, и на предметах явно просматривался колорит местности [4, с.8].

Танский фарфор часто был белого или сине-голубого оттенка, хотя уже давно существовала разноцветная глазурь, производимая гончарными печами уезда Чанша. Изысканные бело-голубые сервизы стали невероятно популярны и потому ценны. Это произошло по причине все возрастающего потребления чая среди знати и правящих кругов, что обусловило большой спрос на специфические чайные и столовые сервизы. Это чрезвычайно стимулировало керамическое производство страны в период династии Тан и долю экспорта через Великий Шелковый Путь.

Династия Сун в истории производства китайского фарфора ознаменована периодом бурного развития и появлением гончарных мастерских, представляющих свои школы, как правило, соперничающие друг с другом. В эту эпоху господствовало пять гончарных школ-печей, нарастающая конкуренция которых, постоянно толкала их на новые свершения, что усиливало конкурентоспособность.

Печи Жуяо, Гуаньяо, Гэяо, Цюняо и Диньяо создавали уникальные шедевры фарфорового искусства, постоянно стремились совершенствовать технологию производства белого тонкого фарфора, впоследствии ставшего брендом. Именно в эпоху Сун керамические школы стали отождествляться с понятием «гончарная печь».

Линь Лю характеризует эти шесть направлений так:

- гончарные печи Диньяо (провинция Хэбэй) выпускали фарфоровую продукцию в основном белого цвета, но уже появилась черная, коричневая, зеленая глазурь. Технология производства Диньяо времен Сун унаследовала исконные традиции, сохранившиеся со времен династии Тан, и продолжала совершенствоваться в последующую эпоху. Гончарные печи Пиндиньяо, Мэнсяняо, Янчэняо в провинции Шаньси, Пэнсяняо в провинции Сычуань относились также к этой категории гончарного производства;

- гончарные печи Цзюньяо в провинция Хэнань и Дунгоуяо в провинции Хэнань выпускали глиняные заготовки коричневого цвета, которые покрывались толстым слоем разноцветной глазури. Характерным было то, что сквозь голубой цвет проблескивал алый;

- гончарные печи Цзиндэжэнь в провинция Цзянси еще со времен ранней династии Сун производили знаменитый сине-голубой и белый фарфор, легко узнаваемый в культурном пространстве Китая. Такие же фарфоровые изделия выпускали и Цичжоуяо в провинция Цзянси, Дэхуяо в провинции Фуцзянь. «После обжига сквозь белизну фарфора проглядывал сине-голубой цвет, глазурь лежала блестящим тонким слоем» [5].

На рубеже эпохи Сун и Мин появились особые печи для обжига Исиньяо, технология которых получила большое развитие в период династии Мин, представляя собой уникальную художественную технологию. «Гончарные печи Исиньяо главным образом производили чайную посуду из песчанистой гончарной глины. Чай, заваренный в таком чайнике цвета пурпурного песка, не терял свои вкус, аромат и остывал очень медленно. Чайники и чашки были термостойкие, не давали трещин, когда наливали кипящую воду и не обжигали рук, т.к. их теплопроводность была очень малая. При длительном использовании чайники пропитывались ароматом настолько, что приятно пахли чаем даже тогда, когда его просто наполняли кипятком» [4, с.27].

Резюмируя, можно утверждать, что в эпоху Сун происходит укрепление совершенствование фарфоровых технологий. Гончарные печи умели так обжигать фарфор, что китайский фарфор окончательно утвердился как культурный бренд. Фарфор эпохи Мин окончательно утвердил Китай как родину одного из ценнейших и красивейших ремесел в мировой художественной культуре. Именно минский фарфор стал завозиться в Европу, где обрел особый статус и ценность.

С XIV-XVII вв. ведущим центром фарфорового производства становится Цзиндэжэнь, где специализировались на использовании свинцовых глазурей трех цветов (саньцай) и подглазурной синей росписью, которая часто сочеталась с надглазурной росписью, которую называют доуцай.

В эпоху Мин появляются многие виды гончарных печей. К примеру, Юнлэяо, которые производили уникальные фарфоровые изделия изумрудно-зеленого, красного цветов, Сюаньдэяо – изделия, знаменитые своим изяществом, вкусом и росписями с цветами. Эти предметы создавались преимущественно для церемонии поклонения, бывшей одной из основных в Китае.

Л.И. Кузьменко пишет, что здесь «господствующую роль играло повсеместное распространение дидактической повествовательной литературы, связанной с конфуцианской традицией. В фарфоре ее влияние выразилось в особой назидательности, декларативности сюжетной основы росписи, отличающейся перегруженностью деталями, измельченностью элементов, обильной орнаментацией, многочисленными вставками и клеймами. Наряду с этим происходило расширение диапазона фольклорных мотивов, все большее значение приобретала изобразительная символика сезонных праздников, новогодних пожеланий, возросла популярность жанра хуаняо - «цветы и птицы» и картинок-ребусов с зашифрованными по принципу омонимического созвучия слов благопожеланиями» [18, с.12].

В эпоху Мин набирают большую популярность «шиваньяо» - небольшие мастерские, где производились предметы прикладного искусства, статуэтки различных животных и людей. В истории фарфорового искусства эпохи Мин и последующая за ней Цин – безусловный период расцвета. В это время фарфоровое искусство достигает своего апогея, как в технологическом плане, так и в художественном. Ремесла стали профессионализироваться и составляли одну из сторон экономического обеспечения не только одной семьи или провинции, но и целого региона страны. К этому периоду проявилась целая плеяда мастеров-ремесленников. Мастера научились производить очень тонкий фарфор, т.е. мастерство достигло наивысшего расцвета. При этом, каждая мастерская строго хранила тайны мастерства и передавалась из поколение в поколение строго в рамках одной семьи. Такое положение дел окончательно укрепило Китай как производителя высококачественного фарфора на внешнем мировом рынке уже в средневековье, распространяясь через Великий Шелковый путь.

Список использованной литературы

1. Линь Ли. Знаменитый китайский фарфор.
<http://russian.ts.cn/RUSSIAN/channel15/268/271/200401/07/5874.html>
2. Фицджеральд С.П. Китай: Краткая история культуры. – СПб: Евразия, 1998. – 456 с.
3. Арапова Т.Б. Фарфор и керамика Китая. – СПб: Издательство Эрмитажа, 2007. – 36 с.
4. Утевская П. История фарфоровой чашки. – М.: Издательство «Радуга», 1980. – 90 с.
5. Линь Ли. Знаменитый китайский фарфор. Обзор и анализ.
<http://russian.ts.cn/RUSSIAN/channel15/268/271/200401/07/5874.html> (13.03.2015)
6. Кузьменко Л.И. Китайский фарфор XVII - XVIII вв. Проблема стиля: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения: 17.00.04. – Москва, 2000. – 26 с.

УДК 7.05

МРНТИ 18.07.26

Исниязов З.Н.¹

¹профессор кафедры «Дизайн» КазНАИ им. Т.Жургенова,
член Международной Общественной Ассоциации «Союз дизайнеров»,
г. Алматы, Казахстан

СПОСОБЫ ОЗЕЛЕНЕНИЯ В ЛАНДШАФТНОМ ДИЗАЙНЕ В НАРУШЕННОЙ СРЕДЕ СОВРЕМЕННЫХ ГОРОДОВ

Аннотация

В статье затронуты проблемы проектирования и организации средового пространства. Затрагивается проблема недостатка зелени в крупных городах, а особенно в тех районах, где сконцентрированы фабрики и заводы или тех, которые плотно застроены. Одной из основных причин сложившегося положения является то, что многие строительные компании в погоне за прибылью возводят дома и иные сооружения очень близко друг к другу, часто не соблюдая расстояния между строениями и нормы, прописанные в СНиП. И задача состоит в том, чтобы переломить данную ситуацию, а для этого предложить возможные методы проектных решений.

Таким образом, статья в целом посвящена некоторым актуальным проблемам, связанным с недостатком озеленения ландшафтной среды города, а также рассмотрены современные способы благоустройства территорий в данной сфере. Дается некоторый перечень способов озеленения, призванные способствовать решению данной проблемы. Установленные принципы дизайн-проектирования могут быть использованы в учебном процессе вузов в ходе профессиональной подготовки будущих дизайнеров.

Ключевые слова: средовой дизайн, ландшафтный дизайн, вертикальное озеленение, современные материалы.

Аңдатпа

З.Н. Исниязов ¹

¹Т.Журғенов атындағы ҚазҰӨА профессоры,
(Дизайнерлер одағы) Халықаралық қоғамдық қауымдастығының мүшесі,
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҚАЛАЛАРДЫҢ БҰЗЫЛҒАН ОРТАСЫНДА ЛАНДШАФТТЫҚ ДИЗАЙННЫҢ КӨҒАЛДАНДЫРУ ТӘСІЛДЕРІ

Мақалада жобалау және орта кеңістігін ұйымдастыру мәселелері қарастырылған. Ірі қалаларда, әсіресе фабрикалар мен зауыттардың шоғырланған немесе тығыз салынған аудандарында көктің жетіспеу мәселелері қарастырылуда. Көптеген құрылыс компаниялары пайданың соңынан қуып ҚНЖЕ көрсетілген нормалар мен ғимараттардың арасындағы қашықтықты сақтамай үйлер мен басқа да құрылымдарды тұрғызуы туындаған жағдайдың негізгі себебі болып табылады. Мәселе осы жағдаятты түбегейлі бұзу болып тұр, ал ол үшін жобалау шешімдерінің мүмкін әдістерін ұсыну керек.

Осылайша мақала қаланың ландшафттық ортасын көгалдандырудың кемшілігіне байланысты кейбір өзекті мәселелерге арналған, және де осы саладағы территорияларды жайластырушылықтың қазіргі заманғы тәсілдері қарастырылған. Осы мәселені шешуге мүмкіндік туғызатын көгалдандыру тәсілдерінің кейбір тізімі берілген. Дизайн-жобалаудың белгіленген принциптері жоғары оқу орындарында оқытуда болашақ дизайнерлерді кәсіби дайындау кезінде пайдаланылуына болады.

Түйін сөздер: орта дизайны, ландшафттық дизайн, тік көгалдандыру, қазіргі заманғы материалдар.

Abstract

*Isniyazov Zinidin Nastazhievich*¹

*¹professor of "Design" KazNAU them. T.Zhurgenov,
a member of the International Public Association "Union of Designers",
Almaty, Kazakhstan*

**METHODS FOR PLANTING IN THE LANDSCAPE DESIGN IN DISTURBED ENVIRONMENTS
OF MODERN CITIES**

The article deals with design issues and the organization of environmental space. It addresses the issue of the lack of greenery in the big cities, especially in those areas where the factories are concentrated, or those that are densely built up. One of the main reasons for this situation is that many construction companies in the pursuit of profit, to build houses and other buildings very close to each other, often without observing the distance between the buildings and the rules prescribed in the SNIP. And the challenge is to reverse this situation and to propose possible methods of design solutions.

Thus, the article as a whole deals with some topical issues related to the lack of landscaping landscape environment of the city, as well as deals with modern methods of land improvement in this area. Given some of the ways of gardening, designed to facilitate the solution of this problem. Established principles of design and design can be used in the educational process of higher educational institutions in the training of future designers.

Keywords: environmental design, landscape design, vertical gardening, modern materials.

На сегодняшний день достаточной острой проблемой является сохранение и оздоровление среды, окружающей человека в условиях современного мегаполиса. Озеленение городских территорий оказывает благоприятное влияние, как на физическое, так и на психическое состояние здоровья человека. В период интенсивного роста города, повышения ритма городской жизни и развития городского транспорта требуется все большее оснащение улиц, дворов и парков зелеными насаждениями.

Специальными исследованиями установлены пределы условий степени комфорта среды, окружающей человека. При помощи зеленых насаждений можно в значительной степени регулировать эти параметры, с тем, чтобы приблизить их к оптимальным. Зеленые насаждения способствуют улучшению микроклимата.

Санитарно-гигиенические, экологические, эстетические, социальные функции зеленых насаждений имеют большое значение. В озеленении городов формируются новые подходы, ориентированные на конструирование пейзажного разнообразия. Большое значение при этом придается паркам, садам, лесопаркам как узловым центрам стабилизации и сохранения природной среды, так и уличному озеленению, создающим целостность системы озеленения. Это по существу единственный способ поддержания в городах необходимого уровня биологического разнообразия флоры и фауны.

Проблема недостатка зелени особо остро касается крупных городов, а особенно тех районов, где сконцентрированы фабрики и заводы или тех, которые плотно застроены. Многие строительные компании в погоне за прибылью возводят дома и иные сооружения очень близко друг к другу, часто не соблюдая расстояния между строениями и нормы, прописанные в СНиП. В большинстве случаев администрация города закрывает глаза на эти нарушения. Современным способом решить проблему нехватки зеленых насаждений в подобных районах является создание вертикального озеленения. Специальными исследованиями установлено, что достаточное количество зеленых массивов способствует созданию условий наибольшей степени комфорта среды, окружающей человека. Эти параметры можно в значительной степени регулировать при помощи озеленения улиц и дворов города. Также зеленые насаждения способствуют улучшению микроклимата.

Недостаток растительности составляет не только эстетическую проблему, когда весь город превращается в однообразную серую массу, но и проблему экологическую, когда малое количество зеленых насаждений самым негативным образом отражается на местном микроклимате и уровне

экологии. Это уже привело к тому, что сегодня ежесуточная температура в мегаполисах в среднем на семь градусов выше, чем в сельской местности, в то время как уровень влажности существенно ниже. Учеными доказано, что даже небольшое островок зелени влияет на температурно-влажностный режим. Зеленые массивы способны летом поглощать тепловую энергию и снизить температуру воздуха как внутри себя, так и на прилегающей территории. Как известно, деревья, кустарники, цветы и травы выполняют немаловажную роль по очистке воздуха от пыли и тяжелых металлов и насыщения его кислородом, что очень важно в условиях больших городов.

Ведь с каждым годом появляется все больше машин и заводов, выделяющих в воздух токсичные газы. Именно зеленые растения уже более 3,5 млрд. лет выделяют кислород, обеспечивая жизнь всем существам на нашей планете. Считается что на одного жителя города должно приходиться от 20 до 50 м² зеленых насаждений. Эти нормы практически невозможно соблюдать, зная о плотности застройки жилых районов и о количестве человек, проживающих в каждом доме. Также, фактором, влияющим на количество зеленых растений и их пород, является географическое расположение города, а следовательно климат данной области. Еще одну важную роль зеленые насаждения играют в формировании архитектурной среды города. Это имеет прямое отношение к экологии и эстетике среды обитания человека. Грамотный подбор сортов зеленых насаждений по их эстетическим свойствам, воспринимаемым, как правило, на уровне человеческого глаза, позволит воздействовать на подсознание граждан, воспитывая их вкус и культуру [4].

Способы озеленения. Клумбы. Самый популярный вид озеленения – это цветочные клумбы, без которых немислим современный городской пейзаж. Они бывают разными по форме и по стилю оформления, многолетними и однолетними. Важно не только правильно подобрать растения для клумбы, но и создать ее в определенном стиле, тогда клумба не будет выглядеть беспорядочным набором растений. Регулярная клумба. К ней предъявляются два строгих требования – растения должны цвести одновременно и между разными видами растений должны быть четкие границы. Никакой естественности в регулярной клумбе не допускается, все подчеркивает, что растения высаживались по определенному плану.

Нерегулярная клумба. Подбираются растения с разным сроком и продолжительностью цветения. Высаживают их небольшими группами, такая клумба выглядит более естественно, натурально, в ней не заметно присутствие руки человека. Для нерегулярной клумбы нужно большое разнообразие растений. Вертикальная клумба. Ее еще называют трехмерной. Часто вертикальные клумбы выполняют в виде стены или какой-то фигуры, это выставочный или же эксклюзивный вариант, в последнее время ставший очень популярным. Создание такой клумбы требует определенных навыков и лучше это дело доверить профессионалам.

Газоны. В основе классификации газонов по видам лежит тип их применения. Декоративный вид травяного покрытия является связующим элементом для остальных частей сада (деревьев, камней, коряг), спортивный газон идеален для детских игр и физических упражнений, а рулонная трава – настоящий рай для любителей полежать с книгой на свежем воздухе. Декоративный газон включает следующие виды покрытий:

Партерный газон – элитный. Его «изюминка» в ровной плотной поверхности однородного цвета и низком травостое. Это однозначно выигрышный вариант для главных частей архитектурных построек сада, на фоне бархатной травы по-особому выглядят фонтаны и декоративные водоемы. Главное условие при выращивании такого газона – площадь травяного покрытия по размеру должна превосходить площадь других элементов композиции.

Обыкновенный газон известен еще как садово-парковый. Его место в скверах, садах и парках. Это плотное покрытие с широкими травинками отличается долголетием, устойчивостью к высоким температурам, не боится механических повреждений.

Мавританский газон своим внешним видом напоминает красочную мозаику. Создают такие лужайки, добавляя в уже растущий травостой от 8 до 30 видов низкорослых узколистных трав и полевых цветов. Луговой газон похож на мавританский, но внешне более скромный. На больших участках парков сеют три-пять видов многолетних злаков. Характерная черта такой лужайки – легкая запущенность.

Спортивный газон. Это травяное покрытие выращивают с определенной целью – для занятий спортом, для игры в гольф или футбол. Упругий травостой такого специального газона не боится высоких нагрузок и плохой погоды.

Рулонный газон. Неприхотливый и простой в укладке рулонный газон выглядит как пласт готового дерна, на котором уже растет трава. Своим названием рулонный газон обязан способу транспортировки – перевозится он, как ковер, в рулоне. Массивы. Сплошные древесно-кустарниковые насаждения,

занимающие большие участки, образуют массивы. Они являются основным ядром парка и способствуют улучшению микроклиматических и санитарных условий всей его территории. В качестве основных пород здесь используют наиболее устойчивые и долговечные древесные растения.

Групповые посадки. Этот вид озеленения широко применяется при создании красивых пейзажей и куртин и плавного перехода от массивных насаждений к открытым участкам в различных зеленых объектах, особенно в парках свободной планировки. Если в оформлении парка участвует большое число групп, то их рекомендуется делать в основном однородными во избежание пестроты общего вида. В наиболее обозреваемых местах рекомендуются смешанные группы. Очень эффектны такие группы из лиственных и хвойных пород, однако при их создании следует учитывать биологические особенности каждой породы.

Рядовые аллеи посадки. При озеленении дорог, оформлении бульваров, садово-парковых аллей растения в живых изгородях и бордюрах располагают в один или несколько рядов по прямой или кривой линии на определенном расстоянии друг от друга. Аллейные насаждения вдоль парковых дорог бывают двух типов: открытые, образованные деревьями, крона которых не смыкается, и крытые – со смыкающимся над ними зеленым пологом крон. Для открытых аллей подбирают пирамидальные или узкокронные деревья, а также деревья с красиво окрашенной листвой, красивоцветущие или красивоплодные породы. В зависимости от размещения в парке аллеи могут быть высокими и плотными или сильно разомкнутыми и низкими. Однорядные и многорядные аллеи иногда служат для защиты парка от ветров и пыли, в этих случаях их создают из высокоствольных, быстрорастущих деревьев.

Одиночные посадки (солитеры). Часто на полянах, открытых куртинах или на каком-либо декоративном участке на фоне газона, на рабатках и партерах дерево, кустарник или высокдекоративное травянистое растение высаживают отдельно. Живые изгороди. Озеленения этого вида используются для выделения полотна дорог, ограждения или декоративного обрамления площадок и цветников.

Живые изгороди – это неширокие, рядовые, небольшой высоты насаждения деревьев и кустарников. По своему назначению они должны быть непроходимы, поэтому при их закладке растения высаживают густо, обычно в два-три ряда. По форме изгороди делят на свободно растущие и формованные. Свободно растущие изгороди образуют из обильно растущих кустарников, которые плохо переносят стрижку, а формованные – из пород, которые можно систематически подстригать, придавая им нужную форму, они дают плотную крону и обильно ветвятся. Путем формованной стрижки живым изгородям можно придать практически любую форму в поперечном разрезе: прямоугольную, треугольную, трапециевидную, шпалерную и др. В зависимости от породы растений изгороди делят на мягкие и колючие, на вечнозеленые и листопадные.

Вертикальное озеленение – способ преобразования и благоустройства ландшафта с помощью размещения объектов озеленения в вертикальном направлении. С учетом небольших пространств современного города растет популярность вертикального озеленения. Достоинств у вертикального озеленения множество. Декоративную роль и эстетическое значение вертикального озеленения трудно преувеличить. Лианы, вьющиеся растения, виноградные лозы и другие применяющиеся в вертикальном озеленении растения украсят архитектурные формы сада – беседки, перголы, арки. Зеленые стены создадут тень, защитят сад от внешних воздействий, разделят сад на участки и аллеи, придадут таинственность и романтичность саду. Умелые приемы вертикального озеленения помогут скрыть за зелеными завесами неприглядные и нежелательные для композиции ландшафта постройки. Вертикальное озеленение широко применяется для оформления подпорных стенок, крутых откосов, склонов. В настоящее время приемы вертикального озеленения используются в равной степени как с эстетическими намерениями, так и с целью благоустройства и улучшения состояния окружающей среды.

Крышное озеленение. Если во дворе имеются невысокие здания, можно использовать такой вид ландшафтного дизайна, как озеленение крыш. На краях крыш можно посадить «плакучие» растения, чтобы они ниспадали вниз. Благодаря озеленению крыш можно существенно снизить перегрев и переохлаждение дома. Важно в этом случае позаботиться о поливе, дренаже и обеспечению водонепроницаемости крыши [5].

Важной на сегодняшний день является подбор устойчивого ассортимента растений, формирования оптимальной структуры насаждений, контроль качества посадочного материала, мониторинг возрастной и витали-популяций растений, поддержание их жизнеспособности.

Использование выявленных принципов и способов озеленения в ландшафтном дизайне в ходе профессиональной подготовки будущих дизайнеров в вузах будет способствовать развитию способностей обучающихся к дизайнерской деятельности [1; 2].

Список использованной литературы:

1. Ажгихин С.Г., Пудовкина А.А. Дизайн-проектирование ландшафта детского сада. Научный альманах. 2016. № 1-3 (15). – С. 459-462.
2. Ажгихин С. Г. Инновации в дизайне и дизайн-образовании // Искусство и образование. 2010. № 4. – С. 94-100. Библиофонд. URL: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=579281> (дата обращения: 29.01.2018)
3. Брагина В.И., Белова З.Л., Сидоренко В.М. Вертикальное озеленение зданий и сооружений. Киев, Будивельник, 1980. – С. 173.
4. Виды озеленения. URL: <http://biofile.ru/bio/16757.html> (дата обращения: 11.12.2017).
5. Марченко М.Н., Давыдова Я.А. Современные способы озеленения в ландшафтном дизайне // Молодой ученый. - 2016. - №12. – С. 977-980. - URL <https://moluch.ru/archive/116/31718/> (дата обращения: 25.02.2018).

**ӘОЖ 323, 28 (574)
МРНТИ 18.09**

Н.Қ. Ақжасарова¹

*¹М.Әуезов атындағы ОҚМУ, 6М041400 – «Графика» мамандығының 1 курс магистранты,
Шымкент қ., Қазақстан nur.ila@mail.ru*

Ғылыми жетекші: С.Қ. Бейсенбаев²

*²п.ғ.д., ҚР ПҒА академигі, Халықаралық Педагогикалық Білім Беру Академиясының академигі,
М.Әуезов атындағы ОҚМУ Әлеуметтік және тәрбие жұмысы жөніндегі проректоры,
Шымкент қ., Қазақстан bei-sad@mail.ru*

ТИМУР ОРДАБЕКОВТЫҢ ГРАФИКАСЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ЭПОС

Аңдатпа

Темірхан Ордабековтің тұтас шығармашылығының басты тақырыбы – ұлттық эпоста, аңыздар мен әфсаналарда көрініс тапқан қазақ халқының тарихы. Темірхан Ордабеков – Қазақстан бейнелеу өнеріндегі көркемдік деңгейде көркемдеуіш құралдарды пайдалануда тамаша жетістіктерге қол жеткізген ең мықты жазба шеберлерінің бірі. Ол өзінің жеке линогравюра мектебінің авторы. Фольклорлық тақырыптарда жоғары адамгершілік тазалық бейнелерін жасай отырып, жалпы адами мәселелерді қозғайды.

Түйін сөздер: графика, линогравюра, ұлттық эпос, кітап графикасы, иллюстрация.

Аннотация

Ақжасарова Н.К. ¹

*¹магистрантка 1 курса специальности 6М041400 – «Графика», ЮКГУ им.М.Ауэзова,
г.Шымкент, Казахстан nur.ila@mail.ru*

²Научный руководитель: С.К. Бейсенбаев²

*Проректор по социальной и воспитательной работе ЮКГУ им.М.Ауэзова, д.п.н., академик АПН РК
г.Шымкент, Казахстан bei-sad@mail.ru*

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЭПОС В ГРАФИЧЕСКИХ ЛИСТАХ ТИМУРА ОРДАБЕКОВА

Главная тема всего творчества Темирхана Ордабекова – история казахского народа, отраженная в национальном эпосе, легендах и приданиях старины. Темирхан Ордабеков – это один из лучших мастеров графиков в изобразительном искусстве Казахстана, достигший великолепных успехов в выразительных средствах на художественном уровне. Он является автором собственной школы линогравюры. В фольклорной теме Темирхан Ордабеков поднимает проблемы общечеловеческие, создавая образы высокой нравственности и чистоты.

Ключевые слова: графика, линогравюра, национальный эпос, книжная графика, иллюстрация.

Abstract

Akzhasarova N.K.¹

*¹master of 1 course specialty 6M041400 – "Graphics", SKSU named after M.Auezov,
Shymkent, Kazakhstan nur.ila@mail.ru*

²Scientific supervisor: S.K. Beisenbayev²

*Vice-rector for social and educational work SKSU named after M.Auezov,
Ph.D., Academician of the Academy of Pedagogical Sciences
of the Republic of Kazakhstan Shymkent, Kazakhstan bei-sad@mail.ru*

NATIONAL EPIG IN GRAPHIC SHEETS OF TIMUR ORDABEKOV

Abstract in The history of the Kazakh people, reflected in the national epic, legends and antiquities is the main theme of Temirkhan Ordabekov's creative work. Temirkhan Ordabekov is one of the best masters of graphics in the fine arts of Kazakhstan, who has achieved great success in expressive means at the artistic level. He is the author of his own school of linocuts. In the folklore theme, Temirkhan Ordabekov raises human problems, creating images of high morality and purity.

Key words: graphics, linocut, national epic, book graphics, illustration.

Белгілі қазақстандық графика шебері Темірхан Ордабеков – ҚР мәдениетіне еңбегі сіңген қызметкері, «Қазақтың батырлар эпосы» атты кітаптың көркемдік безендірілуі үшін дипломмен марапатталған, ҚР Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінің Құрмет белгісіне ие болған. «Жыраулар поэзиясы» кітабына, Мұқағали Мақатаевтың «Ақынның трагедиясы» атты шығармасына иллюстрациялар жасады [1].

«Темірхан Ордабеков шығармашылығының шыңы деп Мұқағали Мақатаев пен қазақтың орта ғасырлық поэзиясын – жыраулар тақырыбындағы графикалық беттер топтамасын атауға болады» - деп өнертанушы Камилла Ли [2] жоғары баға берген. Суретші жүзден аса кітаптар мен брошюраларға иллюстрация жасаған.

Суретші өз шығармашылығында қоғамдағы әлеуметтік теңсіздікті терең сезіне отырып, алдына - образдарды және көркем шығарманың мазмұнын терең де шынайы ашу қажет деген міндет қойды.

Темірхан Ордабековтың шығармаларында негізінен жауынгерлер мен батырлар туралы аңыздар, Ұлы дала кеңістігіндегі ата-бабамыздың ұлы істері мен бейбіт өмірі тақырыбында көптеген дүниелерді жасаған суретшілердің бірі. Оның туындылары графика саласындағы баға жетпес, қаншама жылдар өтсе де құнын жоғалтпайтын дүниелер болады деп ойлаймыз.

Темірхан Ордабеков өз шығармашылығының тақырыптарын таңдауда мемлекеттік саясатқа араласпай, әрқашан да өз елінің тарихын, салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын бейнелеп келеді. Темірхан аға өзінің кезекті композициясын жасау үшін тарих пен әдебиетті терең зерделей отырып, оны өз шығармашылығында сауатты пайдалана біледі. Ол өз шығармашылық жұмыстары арқылы әрдайым қазақ халқының тамырлап жайылған тарихын, қазақ өнерін насихаттап келеді. Оның графикалық жұмыстары – қазақстандықтар мен елімізге келген қонақтарына мемлекетіміздің жан-жақты таныстырып, ұлы мәдениетін паш ететін қайталанбас туындылар.

«Еуропалықтар мен шығыс елдерінің өнерінде сабақтастық дәстүрі өткен шақ пен болашақ арқылы тарихи қалыптасты. Қайта өрлеу дәуірінің көптеген суретшілері сурет салуды сол саланың хас шеберлерінен үйренген: мысалы, хас шебер суретші картина жазып жатқанда шәкірттері қасынан қалмай жүріп, кистілерін әперіп, палитрасын ұстап тұрып, шебердің кенепке түсірген әрбір «мазогына» қарап отырып, композициядағы эмоцияны жеткізу шеберлігін үйренген» [3]. Ал Темірхан аға үшін өмір мектебі - ата-бабамыздан мирас болып жеткен ұлттық өнер болып табылады, сол ұлттық өнерімізді зерделеу, зерттеу арқылы бейнелеу өнерінде өз қолтаңбасын қалыптастыра білді.

Бүгінгі таңда Темірхан Ордабеков – Қазақстан бейнелеу өнерінің графика саласында тамаша жетістіктерге жеткен керемет суретшілердің бірегейі. Ол өмірдің мәнділігіне терең үніледі, сондықтан да оның жұмыстары құнды және тақырыптары сан алуан қызықты.

Әлемдік классикалық мұраларға баса назар аудару, дәстүрлі сәндік қолданбалы өнерге, музыкаға, фольклорлық мотивтерге, XX ғасырдың заманауи батыс суретшілерінің стиліне қызығушылықтың артуы, орыс және кеңес кезеңінің шеберлерінің мектебін игеру, осының бәрі Қазақстан графиктерінің шығармашылық шеңберінің тенденциясын анықтады.

Темірхан ағаның графикасы ерекше сазды, драмалы және әдебиілігімен танымал. Міне, сондықтан да автор әрдайым ұлттық эпостың керемет туындыларын иллюстрациялауды шығармашылығының басты тақырыбы етуі сондықтан болар. Суретшінің құштарлық пен трагизмге толы «Дала сазы» атты сериялық шығармасын өнер сүйер қауымды бейжай қалдырмай қоймайды.

Ол өз шығармашылығында композицияны құрау принципін және аналитикалық графика әдістерін өте сауатты қолданады. Темірхан аға фольклорлық тақырыптарында жоғары рухани дүниесі бай, кіршіксіз таза, имандылықтың үлгісі болатын образдарды жасау арқылы жалпы адамзат мәселелерін қозғайды.

«Дала сазы» (1982 г.) сериялық жұмысындағы суретшінің жасаған образдары жан дүниенді батыр ақындардың тағдыры халықтың тағдырымен тығыз байланыстығын көрсетеді. Жыртылған жер тәріздес, қою, көлемді, ақ кара контрастілер тұлғалардың кескіндемелік мозайкасы сап түзеп, композиция рамасынан сыртқа шығып кетердей, кеңістікті жұлқына жарып бостандыққа ұмтылғандай әсер қалдырады [3].

Темірхан аға кітаптарға иллюстрация жасағанда алдына көркемөнер туындысының мазмұны мен образдарын толығымен ашуға нақты міндет қойды.

Оның қолынан қазақтың және шетел әдебиетінің шығармаларына керемет иллюстрациялар шықты.

Әлемдегі жаппай компьютерлендірілу, цифрландыру әрине бейнелеу өнерінің де бар саласын қамтып келеді. Графика саласында жаңа технологияларының басым болуы графиканың классикалық бағытын ұстанған суретшінің шығармашылығына өз әсерін тигізді. Ол өзінің бұрынғы позициясын жоғалтпады. Темірхан аға өткен тарих рухын, бүгінгі күннің шындығын анықтауда өзінің идеялық бағытын ұстанады.

Темір Ордабековтің кітап графикасындағы негізгі басымдық фольклорға, ұлттық әуендерге және қазақтардың этномәдени дәстүрлеріне бағытталған [4]. Ұлттық тарих, даңқты жеңістер мен оқиғалар тізбегі, қазақ даласы батырларының ерліктері жайлы аңыздар суреткерді сөзсіз еліктіреді. Суретші өз графикасында қазақ халқының оюларының стиліне, ежелгі және орта ғасырлық Қазақстан өнеріне тән бейнелеу мен сәндеудің синтезіне сүйене отырып, керемет қазақ мәдениетінен өз түйгенін, тек дәстүрлі өмірдің сыртқы оқиғаларына ғана мән бермей сонымен қатар ондағы қайталанбас Ұлы даланың дүниетанымының ерекшеліктерін жеткізе білген [5].

XX ғасырда ашылған ғылым жаңалықтар пәлсапалық ойлар ағымымен тоғыса отырып, графикалық жұмыстарында ежелгі әлем дүниетанымы, көшпенділер мәдениетіне тән эмоционалды интонациялар жанданады. Нәтижесінде Темірхан ағаның графикасы өзіндік рухани тіршілікке және қайталанбас көркем дүниеге ие болды [6].

Қазақтың классикалық әдебиетіне, ауыз әдебиетіне, эпосқа, аңыздарға иллюстрация жасауда суретші жоғары кәсіби шеберлікке қол жеткізді, күрделі стильдік техникалық және композициялық мәселелерді шешті.

Темірхан ағаның кітап графикасында «Зияткерлік» айқын көрінеді. Оның кітаптарға жасаған иллюстрациясының ерекшеліктері оның қолданатын ассоциативтік әдісі жетілген формаға айналып шығады. Суретші бейнелеу метафораларын да қолданады. 1960-1980 жылдары ол үшін еуропалық графика мектебінің қазақ халқының шығармашылық мұрасын кешенді түрде қайта ойластыру үрдістерінің қосылуына негізделген тірі көркемдік үдерістің кезеңі болды.

Темірхан ағаның гравюралары көркем бейне тілінде айтатын болсақ суретші шығармашылығы тұсындағы кезеңнің ритмі мен коллизиясында көрініс табады, көптеген жылдар араға салып бұл белгілер ерекше мәнге ие болады, ол арқылы жаңа ұрпақ өзіне өткен жылдар жетістіктері мен жеңістерін елестете алады.

Жаужүрек батырлар мен жауынгерлер жайлы аңыздар, қазақ даласы кеңістігіндегі ата-бабаларымыздың бейбіт өмірдегі ұлы істері жайлы естеліктері графикалық өнер мэтрі профессор Ордабековтің барлық шығармаларында көрініс тапқан. Әр шығармада эмоциялар толқыны үмітсіздік трагизм мен нәзік сұлулық қатар тұрады онда шығарманың басты тақырыбы Ұлы дала және қазақ халқының өмірі.

Темірхан ағаның шығармашылық жұмыстарында біз Қазақстанның ежелгі тарихымен немесе нақты тарихи оқиғаларға байланысты сюжеттер мен көпфигуралы күрделі композицияны көре аламыз, тарихи тұлғалардың халықтың есінде қалған бейнелер бойынша салынған портреттері ерекше сазға ие. Сондай-ақ халықтық ұлттық дүнитанымда көп кездесетін пәлсапалық жалпылама тұжырымдарға бағытталған қазақ суреткерлерінің шығармашылығын сусындатқан және де коректендіре беретін абстракттілі символикалық композиция.

Суретшінің линогравюраларына қарап отырып, графикалық өнердің бар құпияларын көруге болады, керемет жасалған дүниелері, эмоциясы, тарих, өмірдің ақ пен қарасынан көруге болады. Балалық шақ, жасөспірім кезең және есейген шақ сияқты.

Драманың сұр – қара - ақ гаммасында, экспрессивтік көріністер, үмітсіз қайғы мен нәзік сұлулық, сүйіспеншілік пен нәзіктік бірге қатар жүреді. Автор аңыздарды белгілер арқылы адам өмірінің қарапайым және маңызды шақтарын бейнелеп, көрерменге өткенді еске түсіртеді. Бұл жұмыстардың пластикалық тілі монументальді мәнерге ие. Сондықтан да болар суретшінің орындаған линогравюра-лары тарихтың көрнекі иллюстрациялары ретінде Еуропаның көрме залдарында өнер сүйер қауым сағына күтетін шығармаларға айналған. Себебі графика өнері адазаттың көркем шығармашылығының өте көне түрі емес пе. Темірхан Ордабековтің айтуынша өкінішке орай тек Қазақстанда ғана «Көптеген мемлекеттік баспа орындарының жабылып қалуына байланысты графикалық өнер көп жылға артқа ысырылып тасталды. Олардың орнына жеке баспа мекемелері көптеп ашылды, ал олар суретші еңбегі үшін жоғары жалақы төлегісі келмей, олар компьютерлік технологияға ауысты. Сондықтан графика көптен бері өзінің маңыздылығын жоғалтты да содан бері өнер нарығында өз орнын таба алмай келеді».

Темірхан аға өз шығармаларында сериялы және ірі циклды түрде бейнелейді, метафорикалық жұмыстарында өзінің негізгі тақырыбын – Ұлы дала тыныс тіршілігін және оның көкжиекке дейін созылып жатқан кеңістігіндегі халықтың өмірін тереңдеп зерттеп бейнелеген. Өмір кезеңдерден тұратын секілді, суретшінің линогравюрасында да кезеңдерді хронологиялық ретпен қарастыруға болады. Оның композициясындағы дала - амазонкалар мен сақтарды көрген, ұлы жыраулардың домбырасының үнін естіген, ол Аттиланың қысымына төтеп берген, Ұлы Жібек жолы керуендері сүрлеу салған, көлемі қандай кең болса да оны түгелімен ұлы жойқындар, жоңғарлар, Византия әскерлері шалып өтті, жаппай ашаршылықты бастан кешті. «Бірақ ол өзі қайта тірілді, уақыттың өзі кеңістікті қайта тірілткендей. Кеңістік дәуірлерге бөлінбей бір қабаты екіншісінің үстінен кенепті айналдыра тігіп тастағандай. Оны карта сияқты жайып қойсаң бәрін көресің, естисің және есіңе түсіресің» [7].

Тәуелсіз Қазақстан графика саласы бойынша әлемдік кеңістікте өзіндік қолтаңбасымен үлес қосып жүрген, Темірхан Ордабековтің шәкірттері де жетерлік. Сондай шәкірттерінің бірі графика саласы бойынша танымал суретші Батухан Байменов.

90-шы жылдардың екінші жартысында Темірхан Ордабеков Абай атындағы Қазақ педагогикалық университетінің көркем графика факультеті жанынан графика шеберханасын ашты. «Темірхан Ордабековтың шеберханасында болып, шебердің құралдарымен линогравюра жасап көрген студенттер бейнелеу өнерінің осы саласы бойынша шығармашылықпен айналысуға қызығушылықтарын арттыруға көмегін тигізуде» - дейді әріптестері.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Беккулова С. Темірхан Ордабеков өмірінің сызбасы [Электронды ресурс] www.kazpravda.kz/1004070782
- 2 Қазақ өнері 5 томдық Графика өнері 5том «Елнұр». – Алматы, 2013. – 1 72 б.
- 3 Беккулова С. Праздник имени Евгения Сидоркина [Электронды ресурс]. - www.kazpravda.kz/c/1344552394
- 4 Ғалымжанова А.С., Глаудинова М.Б., Кышаикабев Т.А., Шкляева С.А., Муратаев К.К., Элеукенова Г.Ш., Барманкулова Б.К. Қазақстан өнерінің тарихы. Оқу құралы. – Алматы: Баспа үйі, 2006.
- 5 Қазақстанның бейнелеу өнері. Тәуелсіздік кезеңі. – Алматы: Орда, 2009.
- 6 Шалабаева Г.К. Евгений Сидоркин. Антология художественного метода. – Алматы, 2005.
- 7 Сейдімбек А. Қазақ әлемі. Этномәдени пайымдау. – Алматы: Санат, 1997 ж.

УДК 7.76
МРНТИ 18.31.41

Золотарева Л.Р.¹, Бодиков С.Ж.²

¹к.п.н., профессор Карагандинского государственного университета им. Е.А. Букетова,
г. Караганда, Казахстан

e-mail: zolotareva-larisa@yandex.ru

²старший преподаватель, магистр

Карагандинского государственного университета им.Е.А. Букетова, г.Караганда, Казахстан

e-mail: seyfolla_aa@mail.ru

ФОРМАЛЬНЫЕ И ВИЗУАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО ГРАФИЧЕСКОГО ДИЗАЙНА: АР НУВО

Аннотация

В статье анализируются формальные и визуальные особенности современного графического дизайна – стиля Ар нуво, ставшего первым международным стилем дизайна, возникшим в 1880-х годах и просуществовавшего до конца Первой мировой войны. Ар нуво был бунтом против пронизанной духом прошлого викторианской эстетики. Ар нуво стал самой яркой творческой новацией в истории дизайна. Прослеживается «графический путь» от «Движения искусств и ремесел»: французский и бельгийский Ар нуво, югендстиль, стиль Глазго, сецессион, американская и итальянская ветви графического модерна приводятся конкретные артефакты модерна в графическом дизайне. Статья предвещает цикл научных статей в области эволюции и практики стилей современного графического дизайна.

Ключевые слова: стиль, графический стиль, международный стиль, Ар нуво, югендстиль, сецессион, стиль Глазго, артефакты.

Аңдатпа

Л.Р.Золотарева¹, С.Ж.Бодиков²

¹п. г. д., профессор, Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті.Е.А.Бөкетов атындағы қарму,
Қарағанды қ., Қазақстан

e-mail: zolotareva-larisa@yandex.ru

²аға оқытушы, магистр Қарағанды мемлекеттік университеті Е.А. Бөкетов атындағы қарму,
Қарағанды қ., Қазақстан

e-mail: seyfolla_aa@mail.ru

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ГРАФИКАЛЫҚ ДИЗАЙННЫҢ ФОРМА ЖӘНЕ ВИЗУАЛДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: АР НУВО

Мақалада заманауи графикалық дизайнның формальды және көрнекі ерекшеліктері – Ар нуво стилі, ол 1880 жылдары пайда болған және Бірінші дүниежүзілік соғыстың аяғына дейін созылған алғашқы халықаралық стиль болды. Ар нуво Викторианның эстетика рухына қарсы көтеріліс болды. Ар нуво дизайн тарихындағы ең жарқын шығармашылық инновацияға айналды. «Өнер және қолөнер қозғалысы» «графикалық жол» байқалады: Француз және Бельгияның Ар нуво, Глазго стилі, американдық және итальяндық графикалық өнер норвегиялық филиалдарына графикалық дизайн-дағы Ар нуво артефактілері беріледі. Мақалада эволюция және заманауи графикалық дизайн стилінің практикасы саласында бірқатар ғылыми мақалалар күтіледі

Түйін сөздер: стиль, графикалық стилі, халықаралық стиль, Ар нуво, югендстиль, сецессион стилі, Глазго, артефактілер.

Abstract

L.R. Zolotareva¹, S.J. Bodykov²

¹Ph. d., professor of Karaganda state University.E.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan

e-mail: zolotareva-larisa@yandex.ru

²senior lecturer, master of Karaganda state University.E.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan

e-mail: seyfolla_aa@mail.ru

**THE FORMAL AND VISUAL CHARACTERISTICS OF MODERN GRAPHIC DESIGN:
ART NOUVEAU**

The article analyzes the formal and visual characteristics of modern graphic design Art Nouveau style, which became the first international design style that emerged in the 1880s and lasted until the end of the First world war. Art Nouveau was a revolt against the spirit of the past Victorian aesthetics. Art Nouveau has become the brightest creative innovation in the history of design. There is a «graphic path» from the «arts and crafts»: the French and Belgian Art Nouveau, art Nouveau, Glasgow style, secession, American and Italian branches of the graphic art Nouveau are specific artifacts of art Nouveau in graphic design. The article introduce a series of scientific articles in the field of the evolution and practices of contemporary graphic design.

Key words: style, graphic style, international style, Art Nouveau, Jugendstil, secession, the Glasgow style, artifacts.

«Стиль – это признак цивилизации. Историки способны по стилю определить эпоху будь то египетский, греческий, готический, Ренессанс, колониальный, американский стиль или Ар нуво. Человек не может сделать вещь, не отразив в ней то общество, частью которого он является, и тот исторический момент, когда замысел созрел в его голове. В этом смысле все, что производит человек, несет в себе стиль». – так пишет Миша Блэк [3, с.12].

В самом общем смысле стиль – это специфический метод исполнения, разработки, конструирования, создания чего-либо. В случае с дизайном стиль предполагает доминантную эстетику определенного времени и места. Слово «стиль» также используется для характеристики почерка конкретного дизайнера – предпочтение в шрифтах, специфической цветовой гамме, приверженности к декоративному или, напротив, функциональному подходу. Кроме того, стиль определяется материалом, к которому применяется дизайн, и аудиторией, на которую он направлен. Корпоративный стиль отличается от журнального, новостной – от рекламного, социальный – от коммерческого.

Графический стиль – это внешнее проявление, или облик, дизайна.

«Движение искусств и ремесел». Ар-нуво стал первым международным стилем дизайна, возникшем в 1880-х годах и просуществовавшем до конца Первой мировой войны. Ар нуво был бунтом против пронизанной духом прошлого викторианской эстетики.

Коронация королевы Виктории состоялась в 1837 году, однако архитектурный и художественный стиль, носящий ее имя, принято отсчитывать с 1820-х годов. В Англии, Америке и большей части Европы он просуществовал вплоть до 1900 года. Он представлял собой своеобразную эстетическую реакцию общества на индустриализацию – промышленную революцию.

Начало Викторианской эпохи стало триумфом показного богатства. После Великой выставки промышленных работ всех народов, которая проходила в Лондоне в октябре 1851 года и которая стала важной вехой промышленной революции, расцвела и всячески поощрялась тяга к декорированию, основанному на исторических формах. Преувеличенное украшательство буквально каждого предмета викторианского дома создавало атмосферу незыблемого комфорта, а также эклектичный и сумбурный облик стиля. Викторианский вкус затуманивался представлением о тождественности функции декора и дизайна. Декор для дизайнеров олицетворял комфорт викторианского стиля жизни; характерные примеры такого декора – обложка главного британского сатирического журнала «Punch» и вывеска аптекаря Артура Диксона с избыточным орнаментом в стиле рококо.

К этому времени достижения полиграфической отрасли (в частности, возможность печатать и текст, и изображение) способствовали рождению новой информационной среды – рекламы, которая быстро стала рупором викторианского образа жизни.

Для дизайна печатных изданий типичным явлением стала повсеместная тяга к орнаментированию; гравюры и изображения зачастую выполнялись грубо, оставляло желать лучшего и качество

типографики. Это приводило к появлению шрифтов с буквами вычурной и замысловатой формы, выполненных методом ксилографии. Наряду с жирными шрифтами типично для викторианской эпохи типографской формой стали брусковые, или *египетские* шрифты, популярность которых связана с интересом к Египту после наполеоновских войн.

Авторы ранее викторианских плакатов и афиш главным образом заботились о передаче словесной информации, уделяя художественной составляющей своих произведений гораздо меньше внимания. Типографика часто представляла собой конгломерат различных стилей; разнообразие вносили лишь небольшие ксилографические виньетки.

В американской графике XIX века господствовал стиль, вобравший черты шрифтового дизайна и графики Великобритании и Германии. В 1871 году уроженец Вены Иозеф Кеплер основал юмористический журнал «Puck»; в обиход художников вошла *хромолитография* (цветная печать иллюстраций), которая стала основой для повседневной рекламы и издательского дела.

Цветная печать для викторианца была таким же символом прогресса и благополучия, как цветной телевизор для потребителя XX века.

Ранний викторианский стиль во французской графике представлен литографиями Шарля Филиппона, Оноре Домье, Гранвиля, Анри Мёнье. Переворот в 1870-х годах совершил Жюль Шере, который практически единолично совершил революцию в плакатном искусстве, соединив текст и изображение, и заложил основу для развития во Франции стиля ар нуво.

На протяжении XIX столетия облик викторианского стиля менялся по мере внедрения технических новшеств.

Викторианские политипажи, тяжелые гротески и египетские шрифты уступили место более изящным, гармоничным и криволинейным формам. Можно сказать, что за семьдесят пять лет своего господства этот стиль прошел эволюционный путь от возрождения готики до предвестника стиля модерн.

Сегодня декоративные излишества викторианского стиля привлекают своей старомодностью – в отрыве от политического и художественного контекста своей эпохи они вызывают ностальгическое умиление своей незамысловатой красотой.

Выразители нового стиля жаждали совершить революцию в каждой из областей дизайна и установить стандарты, которые соответствовали бы духу новой эпохи. Ар нуво стал самой яркой творческой новацией в истории дизайна. Несмотря на французское название, ар нуво происходит из Англии, главного источника европейских авангардных веяний того времени.

Ар нуво стал прямым наследником «Движения искусств и ремесел», а именно такого направления, которое развивал Артур Хейгет Макмёрдо, сочетавший склонность к романтическому символизму прерафаэлитов с прагматическими реформаторскими стремлениями [1, с. 24]. Графический стиль ар нуво в его классическом виде начался с флористической обложки Артура Макмёрдо для книги «Городские церкви Рене». В оформлении обложки своей книги «Городские церкви Рене», которая демонстрировала отход от доминировавшей ранее готики, он впервые использовал характерные для ар нуво природные и лиственные мотивы. Среди источников формирования стиля этой работы – ксилографии К.Хокусаи и иллюстрации У.Блейка к «Песням невинности и опыта». Среди других прародителей ар нуво из числа англичан были Обри Бердслей и Чарльз Войси.

Обри Бердслей. Бордюр сверху и страницы из книги «Смерть Артура», 1983

Стиль ар нуво, зажатый в пространстве между «искусство ради искусства» и функциональной эстетикой, сочетал в себе творчество, искусную уловку и прагматику. Как любое нарочито «новое» течение он неизбежно интерпретировал прошлое: художники переосмысливали искусство Востока, в чем-то подражали рококо, восторгались цельностью формы и романтической отстраненностью кельтских иллюминированных манускриптов. Первая группа дизайнеров из числа эстетов использовали криволинейные или флористические абстракции. Другая фракция, так называемые декаденты, всецело увлеклась стилистическими излишествами. В своем увлечении мистикой они разработали целый пантеон богинь и нимф – диковинных, фантастических и откровенно китчевых образов. Третья группа дизайнеров стремилась учесть в своем творчестве уроки современных технологий. Увлеченные более архитектурной, нежели органикой, они были заняты логическими и геометрическими построениями. Луис Дей утверждал: «Нравится нам это или нет, но машины, пар и электричество скажут свое слово в искусстве будущего» [3, с. 52]. Действительно ар нуво стало первым направлением в коммерческом искусстве, которое применялось для облагораживания облика промышленных изделий.

С появлением более экономичных способов печати книги и журналы об искусстве стали доступны широкой публике, и революция ар нуво прокатилась по континенту.

Франция и Бельгия. В 1870-х годах парижские улицы расцвели сотнями плакатов и афиш Жюль Шере с характерной линией, позаимствованной у рококо, и яркой цветовой гаммой. В 1890-х годах к рядам дизайнеров уличной рекламы присоединились и «светские» художники, включая Анри де Тулуз-Лотрека, Теофила Александра Стейнлена и Пьера Боннара. Рекламные плакаты товаров и афишей мероприятий сочетали изящество японской гравюры, мистику символизма и манеру постимпрессионизма. К тому моменту, когда направление кристаллизовалось в работах самых видных его представителей – швейцарца Эжене Грассе и чеха Альфонса Мухи, – оно уже стало панъевропейским художественным феноменом.

Эжен Грассе. Плакат «Жорж Ришар. Велосипеды и автомобили», 1899

Пьер Боннар. Плакат «Ревю бланш», 1894. Музей современного искусства, Нью-Йорк

Такие пособия как «Орнаментальные комбинации» и «Декоративные документы» Альфонса Мухи служили образцами для формирования нового стиля типографики во Франции. Для его «византийской» манеры характерны идеализированные женские портреты в окружении херувимов, пальмовых листьев и мозаики, которые возвысили рекламу до уровня изящного искусства. Автором наиболее знаменитых плакатов и афиш прекрасной эпохи был Жюль Шере, удостоенный самой престижной награды своей страны, – Ордена Почетного легиона «За создание нового направления в искусстве и применения искусства в коммерческой и промышленной сфере».

Господство ар нуво в графическом дизайне было всеобъемлющим.

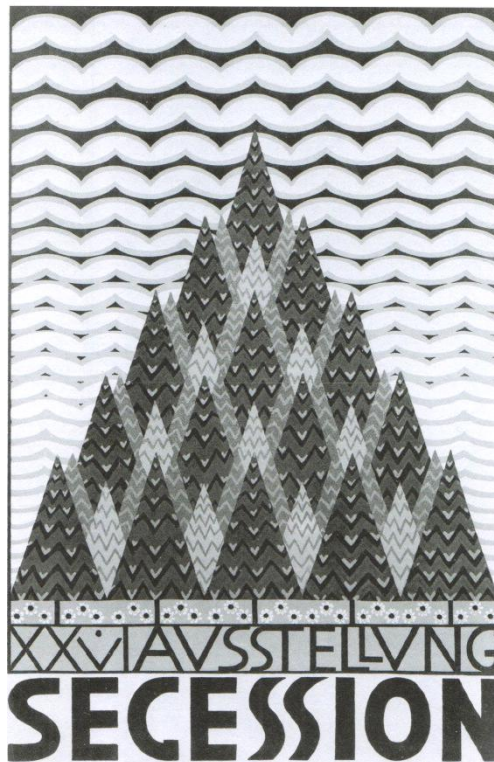
Германия. Столицей югендстиля, так ар нуво назывался в Германии, стал Мюнхен. Югендстиль выработал собственный своеобразный художественный почерк. Графика в духе немецкой гравюры была более чистой и резкой. Дизайнеры югендстиля отказались от классических приемов типографики в пользу собственного уникального *леттеринга* (рисование картин словами, разными шрифтами, с использованием разного размера букв, расстояния между буквами), который гармонично сочетался с изображением. Первой полноценный типографский шрифт в стиле ар нуво создали и продавали по всей Европе именно немцы; его отрисовал для словолитни «Клингспор» дизайнер Отто Экман.

Стиль Глазго. У истоков нового графического феномена, известного как стиль Глазго, стоял шотландец Чарльз Ренни Макинтош, вдохновленный кельтскими мотивами и неповторимой линией Обри Бёрдслея. Из-за того, что первоначально, в ранних 1890-х годах, в работах этого направления использовался растительный орнамент, стиль Глазго связывают с ар нуво, хотя более корректно говорить о том, что он был скорее отрицанием наследия этого стиля в пользу более функционального дизайна. По словам Марио Амайи, «Макинтош с его шотландской смелостью и прямолинейной лаконичностью предложил новое решение, основываясь на геометрии, в частности на кубической форме» [3, с. 70]. «Четверка из Глазго» (сам Макинтош, его жена Маргарет Макдональд, Джеймс Герберт, Макнейр и его жена Фрэнсис) оказала влияние на других дизайнеров, живших в тот период в шотландской столице. Кроме того, их работы в области графики, текстиля, интерьера и архитектуры очаровали австрийских сецессионистов, увидевших в них альтернативу флористической абстракции ар нуво.

В 1890-х годах в изобразительном искусстве Вены доминировали консервативные академисты. Их школы и общества отказывались допускать на выставки представителей новых течений. Устав от безуспешных попыток пробиться традиционным путем и воодушевившись примером Мюнхенского сецессиона, группа молодых архитекторов, художников и графиков, в числе которых были Йозеф Хоффман, Йозеф Ольбрих, Гюстав Климт и Коломен Мозер, в 1889 году учредила объединение

художников Австрии, более известное как Венский сецессион. Материалы издававшегося ими журнала «Вер санктум» («Священная весна») свидетельствует о родстве их манеры с югендстилем и присутствие элементов прерафаэлитизма, классики и античности у отдельных художников. Однако некоторые участники движения, как видно на примере выставочных плакатов, отвергали натуралистичность в пользу пуризма прямых линий Отто Вагнера и упрощенной геометрии Йозефа Хоффмана. В этом отношении их работы были предшественниками функционализма и модернизма.

Несмотря на близость с другими современными течениями, венские сецессионисты провозглашали свою художественную независимость. В соответствии с этим проходило развитие яркой индивидуальности Венского сецессиона – от элегантного античного стиля афиши Г.Климта для первой выставки движения до невиданно смелых и искусных образцов типографики.

Фердинанд Андри. Плакат выставки «Сецессион», дата неизвестна. Коллекция компании «Барри Фридман Лтд.», Нью-Йорк

США. В 1890-х годах в Америке начал бурно развиваться новый жанр рекламы – художественный плакат. Известный плакатист Эдвард Пенфилд писал: «Я думаю, что американский плакат открыл новую школу, цель которой – простота и хорошая композиция» [3, с. 76]. Журнал «Харперз» сотрудничал только с Э.Пенфилдом; другие издания работали с такими иллюстраторами как Уилл Карквилл, Фрэнк Хезенпflug, Луис Рид и Максфилд Пэрриш. В середине 1890-х годов художественные рекламные плакаты были настолько популярны, что рекламодатели проводили рекламные конкурсы.

Редакционный стиль журнала «Лайф» называли «нежной сатирой» – талантливыми и пронизательными текстами, изящной и остроумной иллюстрацией он одновременно и критиковал, и популяризировал образ жизни американского «Позолоченного» века. В отличие от европейских дизайнеров ар нуво американские графики не стремились изменить своим творчеством духовную, культурную или политическую жизнь. Для них стиль являлся коммерческой и технологической реальностью эпохи. Лишь журнал нью-йоркских социалистов «Массез» (Массы) демонстрирует идеологическую горячность.

Италия. Вклад Италии в общее наследие модерна не был значительным. По большей части работы итальянцев представляли собой развитие заимствований из искусства других стран – символизма и движения прерафаэлитов. Даже само название итальянского ар нуво – стиль либерти, происходит от названия торгового центра «Либерти» в Лондоне. Отчасти это был географически зависимый феномен: чем ближе к италло-австрийской границе, тем сильнее чувствовалось влияние Вены, и тем вычурнее становилась

графика и символы. Джованни Маталони и Марчелло Дудович делали броскую рекламу в индивидуальной и актуальной для своего времени творческой манере. Прославившиеся в Италии и Франции Леонетто Каппьелло стал автором более сотни пышных и ярких плакатов, сочетавших ар нуво и ар деко.

Исследование современных стилей графического дизайна будет продолжено в цикле последующих авторских статей.

Список использованной литературы

1. Бхаскаран Л. Дизайн и время. Стили и направления в современном искусстве и архитектуре. – М.: Арт-родник, 2007. – 256 с., ил.
2. Золотарева Л.Р., Лебедев С.А. Современный дизайн: Учеб.пособие для вузов. – Алматы: Изд-во «CyberSmith», 2017. – 248 с., ил.
3. Хеллер С., Чваст С. Эволюция графических стилей. От викторианской эпохи до нового века / Пер. с англ. И.Форонов. – М.: Изд-во «Студия Артемия Лебедева», 2015. – 320 с., ил. – 316 с.

ЭОЖ:78.08

МРНТИ:18.01.21

А.Құрмаи¹

*¹Өнер, мәдениет және спорт институты,
6М041600–«Өнертану» мамандығы бойынша 2 курс магистранты, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы қ, Қазақстан*

²Ғылыми жетекшісі: философ.ғыл.к., қауымд. профессор Асембай Е.

АЙТЫС – ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНІҢ АЛТЫН ЖАУҒАРЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазақтың дәстүрлі ұлттық өнері болған айтыс өнері туралы қысқаша түсіндіріліп, айтыс ауыз әдебиетімізден ерекше жанры, халықтың мәдени тұрмысынан бөліп – жаруға келмейтін асыл қазынасы, ата мұрасы, ұлық өнеріміз екендігін көрсетеді. «Сөз қадірін өз қадірім» деп бағалаған елдің ақындарын еркелетіп, сыйлы қонағым деп күтіп төріне шығаратын қасиетін осы бір айтыс өнерімізді қадірлеп, қастерлейтін бір дәлелі деп түсінуімізге болады. Ақындар айтысы – тоғыспалы өнердің жиынтығы, қазақ ауыз әдебиетінде жаһұттай жарқырап көрінетін айтыс өнерінің авторлық өзгешелігі мен орындаушылық өзгешелігі жағынан алуан өнерді жинақтаған универсал өнер екендігі де айтылады.

Түйін сөздер: айтыс, ақын, ауыз әдебиеті, өнер мәдениеті, алтын бесігі, асыл қазына, күрделі жанр.

Аннотация

Қурмаи А.¹

*¹магистрант 2 курса специальности 6М041600–«Искусствоведение»
Институт искусств, культуры и спорта, КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

²Научный руководитель: канд.философ.наук., ассоц.профессор Асембай Е.

АЙТЫС – ЗОЛОТАЯ КОЛЫБЕЛЬ КАЗАХСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

В этой статье дается краткий обзор казахского национального традиционного искусства "Айтыс". Это жанр нашей устной литературы, который отражает наследие предков. Эстетический жанр этой литературы, благородного, культурного наследия нашего народа и наших предков. Это осязаемое доказательство того, что казахский народ всегда высоко ценил людей, великолепно владеющих оружием под названием "слово".

Айтыс среди акынов – сочетание перекрестного искусства. Также она занимает достаточно большое место в казахском фольклоре и является универсальным искусством, которое объединяет в себе разнообразные художественные черты.

Ключевые слова: айтыс, поэты, фольклор, художественная культура, золотая колыбель, клад, сложный жанр.

Abstract

Kurmash Almagul¹

¹Institute of Arts, Culture and Sport at, 6M041600–"Art" Master of 2 course in specialty,
KazNPU named after Abai,
Almaty, Kazakhstan

²Scientific supervisor: edging. philosopher. sciences., assoc. professor Asembay E.

AITYS – THE GOLDEN CRADLE OF KAZAKH LITERATURE

This article gives a brief overview of the Kazakh national traditional art "Aitys", which reflects the aesthetic genre of this literature, the noble, cultural heritage of our people and our ancestors. This is a tangible proof that the Kazakh people have always highly valued the poets who.

Aitys among the akims (poets) is a combination of cross art. Also it occupies a rather large place in the Kazakh folklore and is a universal art that combines a variety of artistic features.

Key words: aitys, poets, folklore, artistic culture, golden cradle, treasure, complex genre.

Елбасымыз өзінің болашаққа бағдар-рухани бастауында: «Біз ХХІ ғасырдың жаһандық картасында ешкімге ұқсамайтын, дербес орны бар ұлт боламыз десек, «Жаһандағы заманауи қазақстандық мәдениет» жобасын іске асыруға тиіспіз. Әлем бізді қара алтынмен немесе сыртқы саясаттағы ірі бастамаларымызбен ғана емес, мәдени жетістіктерімізбен де тануы керек. Бұл жоба нені көздейді? Мәдени қазыналарымызды әлем жұртшылығына таныстырудың мүлдем жаңа тәсілдерін ойластыру керек. Мәдени өнімдеріміз тек кітап түрінде емес, әртүрлі мультимедиялық тәсілдермен де шыққаны абзал.

Бұған ауқымды мемлекеттік қолдау жасалуы қажет. Сыртқы істер, Мәдениет және спорт, Ақпарат және коммуникациялар министрліктері жүйелі түрде, қоян-қолтық жұмыс істеуі керек. Бұл жұмыста шығармашылық зиялы қауым, оның ішінде Жазушылар одағы мен Ғылым академиясы, университеттер мен қоғамдық ұйымдар үлкен рөл атқаруға тиіс. Біз заманауи мәдениетіміздің қандай өкілдері әлемдік аренаға жол тартуы керектігін анықтап алуымыз керек.

Ұлттық мәдениетіміздің озық үлгілерін іріктеп алғаннан кейін шетелдерде оларды таныстыру рәсімдерін өткіземіз. Осылайша, мың жылдық тарихымызда төл мәдениетіміз тұңғыш рет әлемнің барлық құрлықтарына жол тартады» деп анық айтқан еді [1]. Қазақ халқының тамырлы тарихымен, өнегелі өмірімен бірге туып, бірге қалыптасқан, біте қайнасып, бірге жасасып келе жатқан аса көркем бай мұрасы, танымалы қазыналы өнері-ауыз әдебиеті.

Өнер саласында ойып тұрып орын алған, бергеніде береріде мол, есте жоқ ескі замандарда туып, бізге мұра болып жеткен қалыптасуы, дамуы өзгеше түрі – ауыз әдебиетінің мазмұны бай. Мұнда негізінен халқымыздың ғасырлар бойғы тарихы, дамуы, еңбек етуі, өмір тәжірибелері, әдет-ғұрып, салт-дәстүрі, дүние танымы, көзқарастары, ерлік-батырлықтары, адалдық, әділдік, махаббат сезімдері, дуалы ауыз тапқыр-шешендіктері, ақыл-парасаты, суырып салма ақындық табиғаты, өмір философиялары, өмірден қорытқан түсініктері, таным сезімдері өткен күндерінің тамаша естеліктері сөз өнерімен бейнеленеді.

Ауыз әдебиетінің түрі де көп. Сол түрдің бірі де бірегейі – ақындар айтысы. Айтыс сөзі – айту деген сөздің түбірінен шыққан. «Айтыс – сөз барымтасы» Айтыс өлеңдері халық ауыз әдебиетіндегі ең мол жанрдың бірі. Бұл атау – айтысу, тартысу, дауласу, жарысу, сынасу мағынасында да қолданылады. «Ауызша әдебиет ішінде айтыстан көп кезітетін өлең жоқ. Баяғы ескі заманнан бастап, соңғы кездерде де қай ел, қай ру болса да ортасында айтыс өлең айтылмаған ел болмайды, оның ел аузында жазылмай, жиналмай жүргені толып жатыр. Осыдан қарағанда айтыс сөзі қазақ ұғымында өте жанды, өте қызулы, бағалы сөз болғандығында дау жоқ» [2] – деп, әдебиетіміздің алыбы М.Әуезов өз тұжырымын айтқан еді. Расында да айтыс өнері ауыз әдебиеті аясында туып, қалыптасып, ықылым замандардың жұлдесімен бүгінге жеткенін айтыс зерттермендері мен қазақ өнеріне жанашырлықпен қарап, шынайы жоқшысы болған ғалымдарымыз бен ақындарымыз жазған сүбелі еңбектері дәлелдейді. «Балыққа таяз судан терең оңай, Ақынға қара сөзден өлең оңай» деп төгілген Кенен атамыз жырлағандай, айтар ойды қара сөзге қарағанда, өлеңмен бейнелеу-қазаққа ғана тән қасиет. Қара сөзбен емес, жыр шумақтарын маржандай тізіп, көңілге қонымды, ақылға орынды етіп жеткізе алу-ол ақындардың еншісіндегі ғажаптық. Қалың қауым мен алқалаған әлеумет жиналған жерде қолма-қол майданда суырып салып, әуезді әуенімен алпыс

екі тамырды шымырлатып, жүрекке жетердей сезімге бөлеу, жырдан алқа сыйлар ақынға еріксіз таңдай қақпай тұра алмайсың! Айтыстың қасиетіде міне осындай Алла сыйлаған нағыз таланттардың суырып салмалық ерекшелігінде жатыр ғой. Біз айтыс зерттермендерінің еңбегін оқып, танысып, түсінгеніміз бойынша қазақтың айтыс өнерінің алғашқы үлгілері Мифология дәуірінен кейін туған. Ол ескі нанымдық, тұрмыс-салт өлеңдері «Бәдік» пен «Жар-жар», «Сыңсымадан» бастау алып, дамып өркендеді. Оның алғашқы үлгілері көпке ортақ, жаттанды өлеңдерден тұрсада, уақыт өте келе жеке ақындардың өз жанынан шығарып айтатын суырып салма сипатқа өзгере бастағанын «Төрт түлік өлеңдерінен», «Қара өлеңнен», «Қыз бен жігіт айтысынан», «Қайым айтыстан» толық аңғарамыз. Осының жетегінде біртіндеп «Ақындар айтысы» қалыптасты. Айтыс өнері жайлы қазірге дейінгі анықтамалардың бәріне ортақ бір жәй - айтысты халық ауыз әдебиетінің үлкен бір жанры деп тану мәселесі. Бірақ өз алдына бір жанр бола тұрсада оның ауыз әдебиетіндегі басқа жанрларға бастамашылық рөл атқарғанында сезінеміз. Ол дербес жанр ретінде төрт аяғын тік басып тұрса, енді бір жағынан өзімен қанаттас басқа жанрлардың да дамып, өркен жаюына септігін тигізіп, бастамашы болды. Айтыс өнері халық ауыз әдебиеті ішіндегі аса бай, күрделі жанр. Оның аса бай болуы, өзімен қатарлас туған көп жанрлардың аясына бірігіп кеткендігі болса, күрделілігі – халық ауыз әдебиетіндегі проза мен поэзиядан өзгешелігі. Дүние мәдениетінің ірге тасын қалауға өркениетті халықтар қатарында «көшпенділердің» ұрпағы қазақ халқыныңда қосқан үлесі зор, сөз өнері болсын, саз өнері болсын, шешендігі, тапқырлығы, әуезділігі жағынан болсын еш халықтан кем емес. Белгілі ғалым Әбділмәлік Нысабаев «Екі жылдық дала жыры» деген жинақтың алғы сөзінде: «Біз қазақтар әлем жұртшылығын қазіргі қандай рухани қазынамызбен таң қалдыра алар едік?» деген сұрақты қойып, «күні бүгінге дейін жинақталған халқымыздың рухани қазынасын бізде осы талғам тұрғысынан таразылай бастасақ, оның болашақта бүкіл әлемді елең еткізуі мүмкін ерекше қуатты, ең алдымен сөз өнерімізбен саз өнерімізде жатқанына көз жеткізер едік» деп түйіндейді [3]. Рухани қазынамыз болған айтыс десе болды біздің есімізге әуелі сонау ертедегі айтыстар түседі. Әйгілі Біржан сал мен Сараның айтысы – қазақ айтыс өнеріндегі ең жоғары өредегі айты. Мазмұны, көркемдік деңгей жағынан, тіл тазалығы, талғамы жағынан да айтыс өнеріндегі шоқтығы биік, қызбен жігіт айтысын да көрсететін айтыс үлгісі. Бұл туралы көптеп айтылды, жазылды, арнайы зерттеу еңбектері, кітаптар шықты. Ұқсамаған көзқарастарда айтылған мақалалар болды. Ендеше, сол айтыстан үзінді көрсетсем:

Біржан ақын:

«Тұрысбек, Сара келсін, шақыр бері,

Өзі естіп көзбен көрсін Біржан сері.

Парасат, сөзі терең адам болса,

Көңілімнің тарқаушы еді сонда шері» - деп өзінің айтыстағы биік деңгейін айтып, адуынды ақындық мінез танытады. Сонда Жетісудың бұлбұлы атанған ақын қыз Сара:

«Қызы едім Тастанбектің атым Сара,

Елімде Еркаптағай шықтым дара.

Қолыма он үшімде домбыра алып,

Келемін бір сүрінбей жеке дара.

Алдыңда бір сөйлейін Біржан аға,

Айтарсыз арызыма өзің баға.

Қамысты, терең көлдің серісі едім,

Кез болдым қаңғырған бір қаршығаға» - деп, Біржан ақынның өзін аспандатқан тектілігінен қалыспай, өз өнерін де бағалап әрі басындағы мұңын, арыз-арманын да жеткізеді. Осылай жалғасып, екі ақын кезекпе- кезек жауаптасып, өнегелі айтыс қалыптастырып, ауыз әдебиетімізден терең орын алған айтыс болған. Ал қазіргі кезде қыз-жігіт айтысының жарқын үлгісін жалғап, болашаққа жеткізуге мұрындық болып жүрген азулы ақындарымызда баршылық. Мысалы, заманымыздың Біржаны, сал-серісі, нағыз қазақи қалжыңның қаймағын бұзбай, халыққа әдемі әзілі мен тамаша жібектей мінезі арқылы танымал болған, ақын МақсатАқанов пен Жайықтың жарқын жүзді, көрерменнің көзайымына айналған ақын қыз Жансаяның айтысынан бір үзінді алсақ:

Мақсат:

«Пәк едің көңіліңе кір жатпастай,

Сақ едің сақинаңды ұрлатпастай.

Шорабектің әуенін хит қып жүрген,
Айтыстың бір қызы едің қылжақбастай.
Мусинаның қызының сөздері асыл,
Мұхиттың түбіндегі қымбат тастай.
Жігіттер әлі сырын аша алмай жүр,
Жұмбағы шешілмеген жұмбақ тастай.
Айыста зорықпайсың, тарықпайсың,
Тұйғындай топқа түссең қалықтайсың.
Еш ақынның түспейтін қармағына,
Жайықтың түбіндегі балықтайсың.
Басына оқ жетпейтін тау секілді,
Өзіне ешбір сөзді дарытпайсың.
Отызға келсеңізде кеше ғана,
Әліде бұзылмаған сауыттайсың.
Осы жасқа келгенше Жансая қыз,
Қалай жалғыз жүруден жалықпайсың.
Жеке батыр секілді Көкшедегі,

Жеке жата беруден қорықпайсың?» - деп жігіттік әзілімен әріптесін қағытпалайды. Сонда қазақи қалжысыз өлеңіне әр кірмейтін Жансая Мусина:

«Е-е –е –е ей Мақош,
Шабасың сахнада шабан құсап,
Сөзіңе менің күлкім жаман қысыд(ы).
Қорықпай қалай жалғыз ұйықтайды деп,
Отсың ғой дым білмейтін надан құсап.
Негізі қоян жүрек пендең едім,
Қатты әсер ететұғын қараңғы шак.
Күн сайын жатар кезде сақтық жасап,
Астына жастығымның салам пышақ.
Мен енді қорыққанда қайда барам,
Ішімнен жүзге дейін санаймында,
Тез ұйықтауға тырысам шамамды сап.
Мөлініп қарайсың ғой қорқам десем,

Қасыма кеп қонатын адам құсап» - деп қарапайым қалжыңмен әдемі жауап қатады. Бұл үзіндіде де ақындарымыз айтыстағы әдеби көркемдік амалдарды өте орынды қолданған. Мысылы, «Тұйғындай, Балықтайсың, Тау секілді, Қымбат тастай, Шабан құсап т.б. теңеулер» [4].

Мазмұны, идеясы, үгіт-насихаты, көркемдік білім беру, тәрбиелік рөлі жағынан да айтысымыз-таңғажайып, тағылымы мол мұрамыз болып жалғасып келеді. Қазақтың айтыс өнері әлемдік деңгейде 2015 жылдың 2 желтоқсанында «Айтыс суырып-салма өнері» қазақстандық, қырғызстандық номинациясы ЮНЕСКО бекзаттық мәдени мұрасының репрезентативтік тізіміне енді [5]. Өйткені халқымыздың арасында сан ғасыр бойы ауыз әдебиетіміздің бір бөлігі болып, дамып, өркендеп рухани азығымызға айналып кеткен төл өнеріміздің халықаралық бекзаттық мәдени мұра ретінде ұлықталуы ұрпақтар сабақтастығының айнымас бір дәлелі деуге болады. Өйткені айтыс – сөз тартысы, жыр бәсекесі. Айтысу, қағысудан шыққан. Немен қағысады? Сөзбен, өлеңмен қағысады. Кім қағысады? Сөз білетін, өлең жасай алатын ақын қағысады. Алғаш айтыс адамдар ара, топтар ара сөз таластырудан, әзілдесуден бастау алып, кейіннен тапқтап, термелеп, шешендік шертпелерге, соңында суырып салма ақындардың өлеңмен сынасуға айналған болуы мүмкін деп те ойлаймыз. Сонымен қатар айтыс өнерінің тартыстық қасиеті, шымыр түйінді шырқыраған шындыққа құрылған желісі, сөз жүйесі, ауызша тарап дамуы, айтыскер ақын мен тыңдарман халықтың ортасындағы ішкі үйлесімділіктің қалыптасуы, заттық материал ғана емес, ұлтымыздың рухани мұрасы болуы, әлеуметтік өткір мәселелерді өзінің өлең деген элементтерінің құрамымен орынды, қонымды түрде жарқыратып көрсететін әрине біздің ауыз әдебиетімізде ғана бар қасиет.

Қазіргі таңда айтыс өнерін біз мәдени мұра ретінде ұлықтап, жыл сайын неше мәрте облыстық, республикалық, тіпті халықаралық деңгейде өтіп жатқанын нақты әрі сенімді түрде айта аламыз. Қазақтың көзінің қарашығындай болған төл өнері, сөз өнері болған айтыс – ауыз әдебиетіміздің алтын бесігі, тұғыры биік хас өнері, жыр жарысы, сөз зергерлерінің өшпес өнегесі, тәрбиелік қуаты мығым рухани мұрасы. Айтыстың ұлттық мәдениетімізде алар орыны ерекше. Халықтың айтыс өнеріне деген терең құрметі, ақындарымызға деген ізеті, қошаметі, төредей сыйлап, төбесіне көтеруі – айтыстың ғұмыры ұзақ, тамырлы, өлмес, қазыналы өнер екендігінің айқын айғағы. Айтыс – ауыз әдебиетіміздің алтын қорында асылдай жарқырап тұратын жауһарымыз, ол басқа өнер түрлерінен авторлық өзгешелігі және орындаушылық өзгешелігі арқылы дараланады, басқа көркем шығармалардың алдын-ала тұрақтанған үлгісі, қойылымы болады. Мысалы, сахналық тіл, қимыл, әуен, қойылатын музыкасына дейін, ал айтыста бұлардың барлығы ақынның сол майдандағы суырып салмалық қасиеті мен орындау шеберлігі арқылы өз құндылығын сақтайды. Айтыс сынды орыны биік көркем өнеріміз – ұрпақтан ұрпаққа жалғасып, дәуір легімен жарыса дамып, кемелдене берсін, ұлттық өнеріміз жасасын!

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 Назарбаев Н.Ә. *Болашаққа бағдар-рухани бастау.* //Егемен Қазақстан. №70. 12.04.2017.
- 2 Әуезов М. *«Әдебиет тарихы», 1991 ж.*
- 3 *«Екі мың жылдық дала жыры».* – Алматы, 2000 ж.
- 4 Интернеттен. <https://youtu.be/4gWtEsYZNKc?t=2> Бірлік пен берекенің жер ұйығы атты халықаралық айтыс. – Атырау 2016 ж. Мақсат пен Жансаяның айтысы.
- 5 *«Туған тіл» альманахы. №1. 2016 ж. «Қытай қазақтарының айтыс дәстүрі. – 54 бет.*

V БӨЛІМ. БАСТАПҚЫ ӘСКЕРИ ДАЙЫНДЫҚ

РАЗДЕЛ V. НАЧАЛЬНАЯ ВОЕННАЯ ПОДГОТОВКА

УДК: 796.012.56
МРНТИ 11.25.41

Жунусбеков Ж.И.¹, Джамалов Д.Д.², Таукейұлы С.³

*¹кандидат педагогических наук, профессор, Заслуженный тренер РК, КазАСТ
г. Алматы, Казахстан*

*²профессор, Заслуженный тренер РК Казахский национальный аграрный университет
г. Алматы, Казахстан*

*³кандидат медицинских наук, профессор
Казахский национальный педагогический университет им. Абая
г. Алматы, Казахстан*

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕНИЯ ТРЕНИРОВОЧНЫХ ЗАНЯТИЙ ПО ТАЙЦЗИ – ЦЮАНЬ

Аннотация

Одним из приоритетных направлений развития РК должно быть расширение работы по укреплению здоровья населения и формирования здорового образа жизни. При этом важной общегосударственной задачей в современных условиях является сохранение и укрепление здоровья учащейся молодежи.

Актуальность проблемы обусловлена тем, что в последние годы отмечается тенденция «омоложения» заболеваний. В этой связи необходимо усилить формирование «культуры физического воспитания общества» и мотивационно-ценностного отношения к ней. Уяснить, что самыми доступными и массовыми формами и средствами решения указанных проблем: оздоровление молодежи, грамотного использования свободного времени, отвлечения от наркомании и детско-подростковой преступности – являются физическое воспитание и спорт.

Одним из таких эффективных нетрадиционных средств профилактики, лечения и оздоровления населения является, как практика показывает, занятие древнекитайской оздоровительной системой «тайцзи–цюань». Она является эффективным методом для укрепления здоровья молодежи, а также физически слабых и пожилых людей. В этой связи разработка автором методики обучения «Комплекса тайцзи-цюань 24 формы» и внедрение в практику является своевременным и актуальным.

Ключевые слова: здоровье, тайцзи–цюань, учащаяся молодежь, упражнения, профилактика, здоровый образ жизни

Аңдатпа

Ж.И. Жунусбеков¹, Д.Д. Джамалов², С.Таукейұлы³

*¹педагогика ғылымының кандидаты, профессор, ҚР еңбегі сіңген жаттықтырушы, ҚазСТА
Алматы қ., Қазақстан*

*²профессор, ҚР еңбегі сіңген жаттықтырушы ҚазҰАУ
Алматы қ., Қазақстан*

*³медицина ғылымының кандидаты, профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ
Алматы қ., Қазақстан*

ТАЙЦЗИ-ЦЮАНЬ БОЙЫНША ОҚУ ЖАТТЫҒУЛАРЫН ӨТКІЗУ ӘДІСТЕМЕСІ

Қазақстан Республикасының дамуының басым бағыттарының бірі халықтың денсаулығын нығайту және салауатты өмір салтын қалыптастыру бойынша жұмыстарды кеңейту болуы тиіс. Сонымен қатар қазіргі кездегі маңызды ұлттық міндет – студенттердің денсаулығын сақтау және нығайту. Мәселенің өзектілігі соңғы жылдары аурулардың «жасаруы» үрдісі байқалғандығымен байланысты. Осыған байланысты «қоғамның дене шынықтыру мәдениетін қалыптастыруды» нығайту және оған

мотивациялық-құндылықты қарау қажет. Бұл мәселелерді шешудің қолжетімді және массалық формалары мен құралдарын түсіну: жасөспірімдердің денсаулығын жақсарту, бос уақытты сауатты пайдалану, нашакорлық пен кәмелетке толмаған жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықты болдырмау - бұл дене шынықтыру және спорт. Халықтың алдын алу, емдеу және сауықтырудың осындай тиімді, дәстүрлі емес тәсілдерінің бірі, тәжірибе көрсеткендей, ежелгі қытайлық «тайцзи-цюань» денсаулық сақтау жүйесі жұмыс істейді. Осыған байланысты, автордың «тайцзи-цюань 24 кешенді жүйесін» оқыту әдістемесін әзірлеуі және тәжірибеге енгізу уақтылы және өзекті болып табылады.

Түйін сөздер: денсаулық, тайцзи-цюань, білім алушы жастар, жаттығу, профилактика, салауатты өмір салты.

Abstract

Zhunusbekov Z.I.¹, Dzhalalov D.D.², Taukeiuly S.³

¹*candidate degree in pedagogical sciences, full professor, Deserved trainer of Republic of Kazakhstan, KazAST, Almaty c., Kazakhstan*

²*Kazakh national agrouniversity, Almaty c., Kazakhstan*

³*candidate of medical sciences, professor Senior teacher
Kazakh national pedagogical university of the name of Абая,
Almaty c., Kazakhstan, zhakz@mail.ru*

METHODS OF TRAINING COURSE ON TAI CHI CHUAN

One of the priority directions of the development of the Republic of Kazakhstan should be the expansion of work to promote the health of the population and the formation of a healthy lifestyle. At the same time, an important national task in modern conditions is the preservation and strengthening of the health of students. The urgency of the problem is due to the fact that in recent years there has been a tendency of "rejuvenation" of diseases. In this regard, it is necessary to strengthen the formation of a "culture of physical education of society" and a motivational-value attitude to it. To understand that the most accessible and mass forms and means of solving these problems: health improvement of youth, the competent use of free time, diversion from drug addiction and juvenile-juvenile delinquency – are physical education and sport. One of such effective non-traditional means of prevention, treatment and recovery of the population is, as practice shows, the occupation of the ancient Chinese health system " TAI CHI CHUAN." It is an effective method for strengthening the health of young people, as well as physically weak and elderly people. In this regard, the author's development of the teaching methodology of the " TAI CHI CHUAN Complex 24 forms" and the introduction into practice is timely and relevant.

Keywords: health, Tai Chi Chuan, learning young people, stiffening, prevention, healthy lifestyle.

В программе стратегии развития Республики Казахстан до 2030 года Президент Н.А. Назарбаев отметил, что одним из приоритетных направлений развития РК должно быть расширение работы по укреплению здоровья населения и формирования здорового образа жизни. При этом важной общегосударственной задачей в современных условиях является сохранение и укрепление здоровья учащейся молодежи [1].

Актуальность проблемы обусловлена тем, что в последние годы отмечается тенденция «омоложения» заболеваний. «Недостаточная физическая активность детей и подростков отрицательно сказывается на физическом состоянии, ведет к нарушению осанки (у 70% школьников и 45% студентов [3]) и координации, у 54,1% учащихся выявлены различные патологии в состоянии здоровья...» [2]. Наблюдается всплеск таких заболеваний, как туберкулез, болезни сосудов, сердца, ожирение. Тенденция к ухудшению здоровья людей – это результат отрицательного влияния современной цивилизации [3]:

- неблагоприятная экологическая обстановка;
- стрессы;
- неправильное питание;
- гиподинамия и т.д.;

В этой связи необходимо усилить формирование «культуры физического воспитания общества» и мотивационно-ценностного отношения к ней. Уяснить, что самыми доступными и массовыми формами и средствами решения указанных проблем: оздоровление молодежи, грамотного использования свободного

времени, отвлечения от наркомании и детско-подростковой преступности – являются физическое воспитание и спорт [2,4].

Актуальность данной проблемы отмечается в Государственной программе развития физической культуры и спорта в РК на 2007-2011 годы, где особое внимание уделяется вопросам развития национальных видов спорта, самобытных физических упражнений и народных игр и использования их в приобщении населения к активным занятиям физической культурой и спортом.

Для успешного решения проблем в подготовке спортивного резерва и воспитания спортсменов высшего спортивного мастерства необходимо строго учитывать факторы, существенно влияющие на достижение высоких результатов в международных соревнованиях различного ранга.

Одним из таких факторов является расширение использования нетрадиционных средств подготовки спортсменов – использование наряду с различными приборами, оборудованностями и методических приемов, позволяющих полнее раскрыть функциональные резервы организма спортсмена.

Одним из таких эффективных нетрадиционных средств профилактики, лечения и оздоровления населения является, как практика показывает, занятие древнекитайской оздоровительной системой «тайцзи-цюань». Тайцзи-цюань является одним из видов боевого искусства «цюаньшу» из китайской гимнастики «у-шу». Движения здесь плавные и красивые. Их можно охарактеризовать так: «в мягкости чувствуется сила, подобная игле, скрывающейся в вате». При выполнении комплекса требуется сосредоточение мыслей, согласованность дыхания и движений под расслабляющей музыкой, причем дыхание должно быть глубоким, длительным, равномерным, спокойным и мягким. Тайцзи-цюань играет положительную роль в стимулировании гибкости суставов и улучшении функций внутренних органов. Она является эффективным методом для укрепления здоровья молодежи, а также физически слабых и пожилых людей [5,6,7].

В этой связи разработка автором методики обучения «Упрощенного комплекса тайцзи-цюань 24 формы, стиля Ян» и внедрение в практику является своевременным и актуальным.

Целью данного исследования является определение методики проведения занятий и этапов обучения «Упрощенного комплекса тайцзи-цюань 24 формы, стиля Ян» (в дальнейшем «Комплекс тайчи»).

Задачи исследования:

1. Анализ восточной методологии обучения комплекса тайчи.
2. Разработать план занятий для обучения комплекса тайчи.
3. Разработать методику обучения комплекса тайчи на основе теорий современной спортивной педагогики.
4. Определить этапов обучения комплекса тайчи на основе собственного опыта автора.

Методы исследования:

1. Анализ литературных источников.
2. Педагогические наблюдения.
3. Анализ собственного опыта автора.

Результаты исследования и их обсуждение.

Исходя из анализа литературных источников и собственного опыта автор предлагает примерный план занятий, этапы и методику обучения «Комплекса тайчи»:

I. Вводная часть (5-7 мин)

1.1. Ритуал: вход в зал, при этом каждый входящий в зал поклоном приветствует его; приветствие государственных флагов, флага и эмблему школы тайцзи-цюань, приветствие учителя поклоном. Переключка занимающихся. Ознакомление с планом занятий. Цель и задача.

II. Подготовительная часть (15-20 мин)

2.1. «Статическая медитация» (5-7 мин). В зависимости от условий, где проводятся занятия можно выбрать одно из положений тела: стоя; сидя; лежа; Примерно рекомендуемые медитации в разных положениях тела:

Стоя: - «Тадасана»; «Состоячая свая»; и т.д.

Сидя: - «Бастрика»; «Слежение за дыханием» и т.д.

Лежа: - «Медитация белого света»; «Медитация мантры»; и т.д.

2.2. «Суставная гимнастика» (10-15 мин).

2.2.1. И.П.- ноги на ширине плеч. Поворот головы с левого плеча на правое и обратно, при этом подбородок описывает полукруг (по 7 раз в каждую сторону);

2.2.2. Упражнение «Поглаживание воротника»:

Поворот головы (слегка опрокинутый назад) с левого плеча на правое и обратно (по 7 раз в каждую сторону);

2.2.3. Сжимание и разжимание пальцев рук в кулак (15 раз);

2.2.4*. а) массирование раскрытый вверх ладони левой руки (где находятся биологически активные точки (БАТ): «лаогун», «юцзи» и т.д.) катанием начиная с кончиков пальцев тыльной стороной собирающегося в кулак правой руки. Начиная с левого края ладони через центр ладони в правую сторону и обратно (по 7 раз в каждую сторону);

б) то же самое по ладони правой руки (по 7 раз в каждую сторону);

в) левая ладонь смотрит вверх, а правая – вниз; ладони скользят по поверхности в противоположном друг-другу направлений начиная с пальцев рук и при совпадении ладони их поворачиваем на 360°. При этом положения ладони меняются на противоположные, т.е левая ладонь смотрит вниз, а правая – вверх. Теперь ладони скользят в противоположном направлений (7 раз в одном, 7 раз в другом направлении).

2.2.5*. «Веер» - суставная гимнастика для запястьев рук.

Запястья рук соприкасаются тыльными сторонами друг с другом и вращаются во внутрь и наружу (по 5-7 раз в каждую сторону);

2.2.6. Руки согнуты в локтях, пальцы рук на плечах:

а) Плавные круговые движения локтей, локти с низу вперед-вверх-вниз, одновременно наклон туловища вперед, когда локти поднимаются вверх выпрямляем туловища и чуть откидывая корпус назад делаем «вдох» через нос; При опускания локтей наклоняемся вперед, одновременно медленно делаем «выдох» через приоткрытые губы, при этом языком надавливаем на верхнюю точку нёбы (7-9 раз);

б)* Плавные круговые движения локтей в обратном направлении предыдущего пункта а), локти снизу-назад-вверх, одновременно наклон туловища вперед, когда локти поднимаются вверх выпрямляем корпус и чуть откидываясь назад, одновременно делаем «вдох» через нос (7-9 раз); При опускания локтей на уровне груди смыкаем их и давим на живот наклоня туловище вперед-вниз одновременно делаем «выдох» через приоткрытые губы, при этом надавливаем кончиком языка на верхнюю точку небы (7 раз);

2.2.7*. И.П. - «Стойка сваи». Ноги на ширине плеч, колени присогнуты. Руки принимают положения как будто обхватывают дерево, ладони рук повернуты на себя, а пальцы рук – друг на друга. В этом положении за счет сгибания колени слева на право и выпрямления их описываем круг тазобедренной частью тела, верхняя часть тела остается на месте (7 раз в одну сторону, 7 раз в другую сторону);

2.2.8*. И.П.- ноги на ширине плеч. Корпус поворачиваем влево на 180°, левую руку вытягиваем назад, ладонь повернута вверх и поднимаем вверх медленно, при этом взглядом сопровождаем центральную точку ладони «лаогун», а правая рука у бедра ладонью вниз двигается вокруг корпуса вправо. Повернем корпус вправо-назад, одновременно левая рука опускается вниз, а правая рука ладонью вверх, снизу-вверх вытягивается назад и медленно поднимается вверх, а левая рука ладонью вниз возле бедра поворачивается вокруг бедра влево (в каждую сторону по 7 раз). При выполнении этого упражнения голова описывает символ «бесконечность» (∞);

2.2.9. Упражнения на гибкость:

а) В положении «выпада» на левую ногу (левая нога на полной ступне, правая – на мягкой подушечке ноги) приседаем (7-9 раз); меняем положения ног и приседаем (7-9 раз);

б) В положении «выпада» на левую ногу (левая нога- на полной ступне, правая – на внутренней части ступни) приседаем (7-9 раз)

2.2.10. Прodelать одно из дыхательных упражнений «Цигун»:

а) «Месить глину» (по 7 раз каждой ногой);

б) «Слушать из далека» (по 7 раз в каждую сторону);

в) «Соединить небо с землей» (поднятие каждой ноги по 7 раз);

III. Основная часть (30 мин)

3.1. Основные стойки (бусин):

- Бинбу (стойка ноги вместе);	- Динбу (т-образная стойка);
- Кайлибу (ноги на ширине плеч);	- Дулибу (стойка журавля);
- Мабу (стойка всадника);	- Пубу (стойка слуги);
- Баньмабу (половинная мабу);	- Чабу (скрестная стойка);
- Гунбу (стойка лука);	

3.2. Передвижение (буфа):

- Шанбу (шаг вперед): а) в стойке гунбу; б) в стойке мабу;

- Чабу (вонзающийся или заднескрестный шаг);
- Гайбу (перекрывающий или переднескрестный шаг);
- Качающиеся движение тайчи*;

3.3.* Разучивание «Упрощенного комплекса тайцзи-цюань 24 формы, стиля Ян»

Анализ литературных источников и личный опыт автора работы позволил предложить следующие этапы обучения 24 формы комплекса тайцзи – цюань.

1-й этап – освоение базовых стоек (бусин) и передвижения (буфа);

2-й этап – разучивание комплекса тайчи (биомеханику, не обращая внимания на специфику дыхания; дыхание – естественное);

3-й этап – исполнения комплекса с техникой дыхания, присущая к тайчи;

4-й этап – внутреннее понимание тайчи, исполнение комплекса тайчи с использованием техники психорегуляции;

При освоении комплекса тайчи используется метод расчленения на части и разучивание их по частям. Каждая часть разучивается по отдельности и при хорошем освоении добавляются к предыдущей части. И в конце собираются все части в один законченный комплекс.

IV. Заключительная часть (Заминка – 5-10 мин)

4.1. Дыхательные упражнения на месте:

4.1.1. «Толкать небо ладонями» (7 раз);

4.1.2. «Ладонями рук огибать шар » (3 раза);

4.2. Ритуал: построение, приветствие государственных флагов,

флага и эмблему школы тайцзи-цюань, приветствие учителя

поклоном. При выходе из зала по окончании занятия каждый занимающийся поклоном прощается с залом.

* - Новая разработка или модификация автора ранее существующих упражнений.

Выводы:

1. Анализ литературных источников и результатов педагогического наблюдения процесса обучения китайскими мастерами тайчи дает основание сделать вывод о том, что в основе восточной методологии обучения комплекса тайчи лежит (не говоря об общеизвестных: восточная философия, этика, совершенствование духа, тела и силы, и т.д.) специфическое мышление народов востока – образное мышление. Такие способности приходят с детства, с изучением иероглифической письменности. При этом активизируется правое полушарие мозга, у большинство слабо развитое. Наверное, по этой причине из-за активности правого полушария и живого образного мышления – китайские дети легко запоминают иероглифы и любят с ним играть. В комплексе тайчи каждый из форм состоит из нескольких движений, например: такая образная форма тайчи «белый журавль расправляет крылья» состоит из 3 движений, а «поглаживание гривы белой лошади» из 15 движений и т.д.. Человек запоминая одного образа, автоматический запоминает 15 движений, и в этом состоит преимущество восточного образного мышления перед европейским.

2. Автором разработан примерный план занятий для обучения комплекса тайчи, состоящих из следующих разделов: вводный; подготовительный; основной; заключительный;

3. Автором разработана и внедрена в практику «Методика проведения тренировочных занятий по тайцзи-цюань». При обучении «Комплекса тайчи» используются современные педагогические технологии, как метод расчленения комплекса на части. Такие методы упражнения, как повторный и интервальный. Дидактические принципы наглядности, доступности, систематичности.

4. На основе анализа собственного опыта автора были определены четыре этапа обучения комплекса тайчи:

а) Освоение базовых стоек и передвижений.

б) Разучивание чисто «биомеханику» комплекса тайчи (внешнее понимание комплекса).

в) Исполнение комплекса тайчи с техникой дыхания.

г) Внутреннее понимание комплекса тайчи. Исполнение комплекса с использованием техники психорегуляции.

Список использованной литературы:

1. Назарбаев Н.А. Казахстан – 2030. – Алматы: Ғылым, 1998.
2. Государственная программа развития физической культуры и спорта в Республике Казахстан на 2007-2011 годы.
3. Горанько М.И. Оздоровительная роль спорта в XXI веке // Вестник физической культуры. – 2001, №1. – С.28.
4. Иванов Г.Д., Кульназаров А.К. Физическое воспитание / Учебник. – Алматы, 2002. – 146 с.
5. Богачихин М.М. Уроки китайской гимнастики (выпуск 1). – М.: Советский спорт, 1990. – 45 с.
6. Долин А.А., Маслов А.А. Истоки у-иу. – М.: Физкультура и спорт, 1990, 240 с. «Дракон», №3 - Информационный бюллетень Федерации УШУ г.Москвы, 1989. – 19 с.
7. Жунусбеков Ж.И. Методика проведения тренировочных занятий по тайцзы-цюань // Материалы международной научно-практической конференции «Современные проблемы развития физической культуры и спорта». – Актобе, 2007. – С. 60-66.

УДК 378.14
МРНТИ 14.01.11

Ващенко В.В.¹

¹ к.в.н., доцент Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая
г. Алматы, Казахстан

ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ВУЗА

Аннотация

В представленной статье рассмотрена проектная деятельность как составная часть образовательной стратегии, дана характеристика её этапам. Показана роль преподавателя-педагога в выстраивании логики собственной профессионально-педагогической деятельности. Представлены различные инновационные подходы к педагогическому проектированию, в том числе модели организации активной деятельности обучающихся, применяемые на кафедре педагогов-организаторов и начальной военной подготовки Института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая.

Ключевые слова: образование, образовательный процесс, проектирование образовательных программ, проектная деятельность, педагог, инновационные подходы к проектированию.

Аңдатпа

В.В. Ващенко¹

¹ә.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының доценті
Алматы қ., Қазақстан

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ОҚУ ҮРДІСІНДЕГІ ЖОБАЛЫҚ ҚЫЗМЕТ

Ұсынылған мақалада жоба қызметі білім беру стратегиясының ажырамас бөлігі болып табылады және оның кезеңдері сипатталады. Педагог-мұғалімнің өз кәсіби және педагогикалық жұмысының қисынын қалыптастырудағы рөлі көрсетілген.

ҚазҰПУ Өнер, мәдениет және спорт институтының Ұйымдастырушылар мұғалімдері мен бастапқы әскери дайындық кафедрасында қолданылатын педагогикалық жобалауға әртүрлі инновациялық тәсілдер ұсынылды. Абай.

Кілт сөздер: білім беру, оқу үдерісі, білім беру бағдарламаларын жобалау, жобалық қызмет, мұғалім, жобалаудың инновациялық тәсілдері.

Abstract

Vachshenko V.V.¹

¹*c.m.s., associate professor of the Institute of Arts, Culture and Sport at KazNPU named after Abay.
Almaty, Kazakhstan*

**PROJECT ACTIVITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS
OF THE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION**

In the presented article the project activity is considered as an integral part of the educational strategy and its stages are described. The role of lecturer-teacher in building the logic of his own professional and pedagogical activity is shown.

Various innovative approaches to pedagogical designing are presented, including models of the organization of active activity of trainees, applied at the Department of Organizer Teachers and Initial Military Training of the Institute of Arts, Culture and Sports of the KazNPU them. Abay.

Key words: education, educational process, design of educational programs, project activity, teacher, innovative approaches to design.

Одной из программных целей Государственной программы развития образования в Республике Казахстан является достижение высокого уровня качества высшего образования, удовлетворяющего потребности рынка труда, задач индустриально-инновационного развития страны, личности и соответствующего лучшим мировым практикам в области образования [1].

Современное образование отражает в той или иной степени все перемены, которые характеризуют современный мир. К ним можно отнести: управление знаниями и необходимость поддержки и регулирования диверсификации, развитие информационных и коммуникационных технологий, глобализацию, социокультурные факторы, содержание и принцип взаимодействия которых усваивается в значительной степени уже в условиях обучения в современном вузе.

Сегодня образование превращается в ведущий фактор формирования общественного интеллекта, национального самосознания народа, создания здорового общества и выступает в роли национального ресурса обновления общественной жизни, в роли механизма управления социальным развитием [2]. От уровня образования в той или иной стране во многом зависит, будет она успешной или же окажется в числе аутсайдеров. Поэтому почти каждое государство ищет новые подходы к тому, как сделать свое общество образованным, компетентным, а значит, конкурентоспособным [3].

Не секрет, что любой образовательный процесс подлежит или нуждается в совершенствовании, поскольку должен обеспечить условия для достижения обучаемым высшего уровня профессионального мастерства.

В связи с этим усиливается потребность в проектировании образовательных программ на основе проектно-технологической компетентности и высокой мотивации творческих достижений.

Проектирование – это процесс создания проекта, т.е. прототипа, прообраза предполагаемого или возможного объекта, состояния, предшествующих воплощению задуманного в реальном продукте [4]. Не случайно, что большинство продуктов человеческой деятельности создано посредством их предварительного проектирования.

Для того чтобы начать проектировать, необходимо присутствие в сознании не только оценочных знаний о реальном состоянии предполагаемого объекта преобразования, но также идеального образа этого объекта, способного стать целевым ориентиром в предстоящей деятельности. Это положение относится ко всем видам педагогического проектирования, где преобразующий потенциал образа потребного будущего широко используется независимо от возраста участников проекта.

Проектированию образовательных программ, педагогическому проектированию уделялось пристальное внимание отечественными и зарубежными педагогами, такими, как А.Б. Кусаинов, Л.Т. Калиакбарова, Ш.Т. Таубаева, А.А. Булатбаева, В.Н. Бурков, Д.А. Новиков, М.С. Каган, А.П. Тряпицына, Е.С. Заир-Бек, Н.А. Масюкова и др.

Любая образовательная программа вуза представляет собой комплексный проект образовательного процесса по определенному направлению, уровню и профилю профессиональной подготовки, представляющий собой систему взаимосвязанных документов (планов, программ, графиков и т.п.)

В современных условиях главной проблемой модернизации профессионального образования является изменение роли и функций педагога. Именно ему предстоит самостоятельно проектировать,

корректировать и обновлять содержание обучения, определять формы его организации с учетом условий учебного процесса. Каждому преподавателю сегодня необходимо понимание не только сущности и закономерностей деятельности будущего специалиста, но и выстраивание логики собственной профессионально-педагогической деятельности по его обучению и воспитанию [5].

Проектирование осуществляется как инновационная проектировочно-технологическая, управленческая, коллективная или индивидуально-педагогическая деятельность, обеспечивающая самореализацию творческого, профессионально-личностного потенциала педагога и рост творческого потенциала обучающихся.

В этом контексте гипотезой исследования будет предположение о том, что проектирование педагогами интегративных образовательных программ на основе акмеологического подхода будет выступать как фактор творческого развития педагогов и учащихся, если проектирование будет осуществляться как инновационная проектировочная управленческо-педагогическая деятельность педагогов, обеспечивающая формирование их профессиональной зрелости и творческую самореализацию обучающихся.

Проектирование образовательных программ в системе высшего образования – это вызов настоящего времени, одновременно с тем, что это возможность проектирования профессиональных образовательных стратегий в сотрудничестве со всеми заинтересованными сторонами: представителями заказчика, преподавателями и научными сотрудниками, обучающимися, администрацией вуза.

Проектная деятельность находится в контексте пошаговой образовательной стратегии. Это предполагает наличие определенных последовательных этапов, стадий развертывания проекта во времени и в пространстве; нормирования прохождения каждого из этапов; пошагового установления обратной связи.

В проектировании выделяются такие шаги, как: диагностика реальности (изучение, проведение исследований разной степени научности); формирование (актуализация, осмысление, поиск) ценностей, смыслов, целей преобразования действительности; создание образа результата; поэтапное планирование совместных действий по достижению проектной цели во времени (составление программы); обмен, согласование и коррекция намеченных действий в ходе коммуникации; комплексная экспертиза результатов реализации проекта [6].

В свою очередь этапы проектирования для прикладных целей, которые раскрыты в учебном пособии И.А. Колесниковой, сводятся к следующему перечню, сохраняющему общую логику и отражающему сущность проектной деятельности [7]:

1. Предпроектный этап (предварительный или стартовый).
2. Этап реализации проекта.
3. Рефлексивный этап.
4. Послепроектный этап.

Раскроем задачи каждого из этапов.

Задача первого этапа – создать предпосылки для успешности проектирования и его психолого-педагогического, методического, организационного, материально-технического обеспечения. Этот этап включает такие характерные процедуры, как: диагностика, проблематизация, целеполагание, концептуализация, форматирование проекта, его предварительная социализация. Важно уже на предпроектном этапе получить как можно более полную картину ситуации (объекта). Иногда для обеспечения целостности такой картины целесообразно организовать ролевое рассмотрение проблемы (предмета будущего проектирования), следуя принципу «достаточности субъектов». Он означает учёт мнения всех заинтересованных лиц, включая тех, кого результаты проектирования могут затронуть лишь косвенно.

С психолого-педагогической точки зрения уже на начальном этапе проектной деятельности для каждого ее участника очень важно обнаружить и пережить перспективу подлинной возможности и способности своими усилиями улучшить окружающий мир. Поэтому трудно переоценить значение педагогической помощи в процессе создания и удержания образа будущего в системе проектной деятельности. Этот образ функционально многообразен и впоследствии оказывается в рамках проекта тесно связанным с прогнозом, целью, стимулом, ориентирами, критериями, нормативами, многими другими действиями и процедурами.

Собственно этап проектирования. Каждый проектный шаг внутри этого этапа не может быть произвольным. Он определен логикой создания или преобразования предмета проектирования и всегда

оказывается соотношенным с конкретной задачей (локальным заданием), за которое кто-то из участников несет ответственность согласно ранее намеченной программе (плану). В каждый момент проекта любой его участник должен четко представлять, что, зачем, в какой срок ему предстоит сделать, каковы могут быть предполагаемые результаты. Какую роль эти результаты призваны сыграть в общей Концепции проекта. Особенность деятельности в проекте такова, что только при условии выполнения каждого из заданий и последующего «обмена» полученными результатами между участниками появляется возможность дальнейшего продвижения проекта.

Совершенно необходимыми являются установление и поддержка на всем протяжении этапа системы обратной связи. Она предполагает наличие у самих участников проекта установки на критическое отношение к своим действиям, умение «отслеживать» происходящее с помощью специальных процедур и приемов, разработку приемлемых форм присутствия в проекте наблюдателей (супервайзеров), экспертов или других «сопровождающих» лиц.

Рефлексивный этап завершает непосредственную работу по воплощению первоначального замысла и включает в себя оценку не только продуктного, но и человеческого результата проекта. Метафорически его можно назвать «Уроки проекта». При правильной организации педагогом он, пожалуй, несет наибольшую нагрузку. Рефлексии подлежат, прежде всего, ход проекта и система отношений, которая в нем сложилась. Рефлексия на выходе из проекта – это обращение участников к себе и друг другу в новом качестве, с высоты приобретенного опыта совместной деятельности. В итоговой рефлексии словно «закольцовывается» проектное время. Это видение себя со стороны – «здесь и сейчас». Это и ретроспективный взгляд на пройденный путь. Это и взгляд в будущее. Педагогу предстоит выбрать, какой формой, видом, приемом, техникой индивидуальной, групповой и коллективной рефлексии лучше воспользоваться для той или иной ситуации. Процедуры внутри этапа: рефлексия по поводу замысла проекта, его хода и результатов (соответствие результата первоначальному замыслу, качество полученного продукта, качество совместной деятельности и отношений, перспективы использования продукта и развития проекта).

Послепроектный этап. Процедурами внутри него являются: апробация, распространение результатов и продуктов проектной деятельности; выбор вариантов продолжения проекта (рождение нового проектного замысла, опирающегося на результаты предыдущего, объединение своего проекта с другими и т.д.).

Суммируя сказанное выше, необходимо понимать, что в педагогическом отношении одинаково важны все этапы (процедуры) проектной деятельности. Каждый из них можно рассматривать как часть образовательного процесса, где помимо проектировочного продукта не только диагностически проявляются, но и формируются ценности, нормы, установки людей, иницируются их коммуникативные, творческие способности.

Успех проектировочной деятельности определяется комплексным обеспечением каждого из этапов адекватными способами и приемами; «выращивание» за счёт этого необходимых свойств и характеристик субъектов проектирования.

Если же мы ведём речь о проектировании педагогического процесса как технологии, то она может быть использована учителем в любом виде творческой деятельности. Технология учебного проектирования значительно изменяет роль и позицию преподавателя в учебном процессе. При этом условиями выбора образовательных технологий является внедрение информационных технологий, более высокие требования к организации образовательного процесса, введение ГОСО.

Исходя из этого положения, преподавателю вуза нужно владеть не только базовыми знаниями, умениями и навыками, но и ключевыми метакомпетентностями, включающими коммуникативную, интерактивную и игротехническую компетентность.

К существующим сегодня образовательным технологиям, как правило, применяются три типа инновационных подходов:

радикальные – например, осуществление попытки перестроить весь учебный процесс на основе компьютерных технологий, включая обучение через Интернет-сеть, дистанционное обучение, виртуальные семинары, конференции, игры и прочее;

комбинаторные – соединение ранее известных элементов (новый метод обучения как необычное сочетание известных приемов и способов, например лекция-диалог или семинар: анализ критических инцидентов по проблеме);

модифицирующие (совершенствующие) – улучшение, дополнение имеющейся методики обучения без существенного ее изменения (например, деловая или ролевая игра).

При этом очень важна разработка форм и способов организации образовательного процесса, в ходе которого деятельность педагогов будет заключаться в определении необходимых изменений в технологиях обучения и воспитания, содержании обучения, ориентированных на деятельность, рефлексию и развитие творческих способностей

На кафедре педагогов-организаторов университета инновационные подходы к проектированию образовательных технологий включают: 1) поиски по линии исследовательского, инновационного обучения, в рамках которого учебный процесс строится как поиск познавательных-прикладных, практических сведений; 2) использование модели учебной дискуссии, характерными чертами которой являются, прежде всего, обмен знаниями, сведениями; поощрение разных точек зрения и подходов; возможность критиковать или отвергать любое из высказываемых мнений; выработка коллективного решения; 3) организацию обучающей деятельности на основе игровой модели, предполагающей включение в учебный процесс имитационных (ролевых) игр, тренингов и упражнений при максимальной активности обучаемых.

В учебном процессе кафедры педагогов-организаторов и начальной военной подготовки университета наиболее актуальными инновациями являются последние две перечисленные модели. В их основе лежит организация активной деятельности обучаемых по поиску и принятию решений, и затем организация проведения внутригрупповой и межгрупповой дискуссии по проблемам, отражающим реальность профессии преподавателя-организатора начальной военной подготовки, или по смоделированным ситуациям (кейсам) в рамках интерактивных технологий обучения: имитационных, деловых игр, сценариев ролевых игр и инсценировок.

В ходе групповых занятий (а это 70% учебного времени для бакалавриата вуза), во время тренировок, комплексных профессиональных игр или при анализе ситуационных задач готовые знания не даются, а обучаемые побуждаются к такой деятельности, которая требует самостоятельного поиска информации разнообразными игротехническими и креативными средствами. Обучаемые не только осваивают, понимают и воспринимают получаемую от преподавателя информацию, т.е. обучаются, но и осуществляют самостоятельные индивидуальные и групповые практические действия по решению проблемы или ситуации.

Включить обучаемого в проектную деятельность довольно сложно, если у него нет внутренней установки на преобразование действительности и положительной мотивации. Поэтому педагог должен помочь учащимся (студентам, магистрантам, докторантам не только увидеть в окружающей действительности некое противоречие, но найти и сформулировать на его основе свою проблему, которую было бы интересно решить. Для этого на основе стартовых представлений участниками проектной деятельности об объекте и предмете проектирования организуется всестороннее обсуждение ситуации (проблемы, состояния объекта).

Таким образом, включение педагогов в проектирование основной профессиональной образовательной программы выступает способом формирования и расширения профессиональных ориентиров, усиления рефлексивного, поискового, мыслительного, коммуникативного и организационного компонентов в педагогической деятельности.

Педагогическое проектирование, возникшее на фоне взаимной связи новых тенденций в развитии педагогических теорий и инновационной практики, становится важнейшей составляющей педагогической деятельности преподавателя и его результатом, выраженным в виде педагогического проекта (технологии обучения, содержания учебной дисциплины и т.д.).

Список использованной литературы

1 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан. № 1118 от 7 декабря 2010 года.

2 Субетто А.И. Проблема качества высшего образования в контексте глобальных и национальных проблем общественного развития. – СПб.: Кострома, 2002. – С.20.

3 Татия Кенже. Школьное образование в СССР и сегодня: в чью пользу сравнение? [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://camonitor.kz>. Дата обращения: 30 ноября 2017 года.

4 Калинина Н.М. Проектирование педагогического процесса как технология. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://открытый.урок.рф>. Дата обращения: 10 января 2018 года.

5 Клевцова М.С. Проектирование образовательной программы как средство профессионального развития педагога. // Образование в Кировской области. – 2012. – № 4(24). – С.17-20.

5 Масюкова Н.А. Проектирование в образовании. / Н.А. Масюкова; под ред. Б.Ф. Пальчевского. – Минск: Технопринт, 1999. – 288 с.

6 Колесникова И.А., Горчакова-Сибирская М.П. Педагогическое проектирование: Учеб. пособие для высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 288 с.

УДК 372.8
МРНТИ 14.35.07

Таукейұлы С.Т.¹

¹к.м.н., заведующий кафедрой Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая
г. Алматы, Казахстан

ОБУЧЕНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ ОБОРОНЕ И ЧРЕЗВЫЧАЙНЫМ СИТУАЦИЯМ В СИСТЕМЕ НАЧАЛЬНОЙ ВОЕННОЙ ПОДГОТОВКИ

Аннотация

Данная статья посвящена необходимости обучения студентов основам гражданской обороны населения и некоторым аспектам их подготовки. Актуальность проблем защиты населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера, а также опасностей, возникающих при ведении или вследствие боевых (военных) действий не снижается. В силу этого, дисциплина «Гражданская оборона и чрезвычайные ситуации» приобретает всё большую актуальность, возрастает её междисциплинарный характер и социальная направленность.

В статье рассматриваются общие вопросы гражданской обороны, преподавания названной учебной дисциплины в современных условиях, анализируются варианты решения данной проблемы, как необходимой для обеспечения безопасности населения, природной и техногенной среды.

Ключевые слова: гражданская оборона, опасность, законодательство, студенты, обучение населения гражданской обороне.

Аңдатпа

С.Таукейұлы¹

¹м.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт Институтының кафедра меңгерушісі
Алматы қ., Қазақстан

БАСТАПҚЫ ӘСКЕРИ ДАЙЫНДЫҚ ЖҮЙСІНДЕ АЗАМАТТЫҚ ҚОРҒАНЫС ЖӘНЕ ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАРДЫ ОҚЫТУ

Бұл мақалада студенттерді азаматтық қорғаныс негіздері мен оларды дайындаудың кейбір аспектілерін оқыту қажеттілігі туралы ұсыныстар айтылады. Халықты және аумақты табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардан қорғау проблемаларын, сондай-ақ әскери іс-қимылдар нәтижесінде немесе әскери (әскери) іс-әрекеттердің нәтижесінде туындайтын қауіп-қатерлер төмендетілмейді. Осыған байланысты «Азаматтық қорғаныс және төтенше жағдайлар» пәні барынша өзекті болып келеді, оның пәнаралық сипаты мен әлеуметтік бағыттылығы артып келеді.

Мақалада жоғарыда аталған тәртіпті заманауи жағдайларда оқыту қарастырылады, халықты, табиғи және техногенді ортаны қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін осы мәселені шешу нұсқаларын талдайды.

Түйін сөздер: азаматтық қорғаныс, қауіп, заңнама, студенттер, азаматтық қорғаныс.

Abstract

S.Taukeyuly¹

*¹candidate of Medical Sciences, head of the Department of the Institute of Arts,
Culture and Sports at KazNPU named after Abay
Almaty, Kazakhstan*

**TRAINING CIVIL DEFENSE AND EMERGENCY SITUATIONS
IN THE INITIAL MILITARY TRAINING SYSTEM**

This article is devoted to proposals on the need to teach students the basics of civil defense of the population and some aspects of their preparation. The urgency of the problems of protecting the population and territories from natural and man-made emergency situations, as well as the dangers arising from the conduct or as a result of military (military) actions, is not reduced. Because of this, the discipline "Civil Defense and Emergencies" is becoming increasingly relevant, its interdisciplinary nature and social orientation are increasing.

The article deals with the teaching of the above-mentioned discipline in modern conditions, analyzes the options for solving this problem as necessary to ensure the safety of the population, the natural and man-made environment.

Key words: civil defense, danger, legislation, students, civil defense training.

Переход к рыночной модели экономического развития, глубокая реформа системы государственного управления, появление новых угроз и вызовов со стороны международного терроризма потребовали от руководства Республики Казахстан переосмысления роли и места системы чрезвычайных ситуаций (далее – ЧС) и гражданской обороны (далее – ГО) в обеспечении национальной безопасности.

Сегодня деятельность в области ЧС и ГО, функционирования государственных материальных резервов, совершенствования системы управления, подготовки населения получила дальнейшее развитие.

Катастрофы, стихийные бедствия, аварии на промышленных предприятиях, применение новых технологий в производстве, в конечном счете, изменения климата на Земле ведут к возникновению риска возникновения ЧС, а, следовательно, требуют подготовки населения нашего государства, и в первую очередь молодёжи, как менее опытной части общества, к возможным действиям в этих условиях.

Кроме того, с окончанием холодной войны вероятность глобального мирового конфликта с крупномасштабным применением термоядерного оружия резко снизилась. В то же время в мире участились случаи массового поражения людей от террористических актов. Экстремистские группировки в разных частях мира предпринимают настойчивые усилия к завладению готовыми образцами ядерного, химического и бактериологического оружия, либо технологиями их изготовления. При этом отмечены неоднократные попытки применения против мирного населения спор сибирской язвы, отравляющих веществ и «грязных» радиоактивных бомб [1].

Актуальность проблем защиты населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера, а также от опасностей, возникающих при ведении военных действий, или вследствие этих действий не снижается, а проведения мероприятий ГО по защите населения, территорий и хозяйственных объектов от ЧС природного и техногенного характера объяснять не приходится. Каждое государство должно заботиться о своём населении. С одной стороны государство разрабатывает ряд законов, направленных на предотвращение, ликвидацию и т.п. ЧС, доводит их до населения. С другой стороны население должно в обязательном порядке знать все правила поведения при ЧС. Только так государство может избежать больших потерь среди гражданского населения.

Одной из основных проблем нашего государства и общества является создание гарантий безопасного проживания и деятельности населения на всей его территории, как в мирное, так и в военное время.

Во многих государствах мира пришли к выводу, что для решения данной проблемы и успешной борьбы с опасными природными явлениями, техногенными и экологическими катастрофами нужна целенаправленная государственная политика [2].

Однако, прежде чем приступить к рассмотрению вопросов о необходимости изучения студентами вопросов организации и осуществления ГО, проведению мероприятий, связанных с ЧС, необходимо, хотя бы в общих чертах, разобраться в понятийном аппарате, определить, что входит в гражданскую оборону и чрезвычайные ситуации.

Закон Республики Казахстан «О гражданской защите», который на законодательном уровне закрепил основные задачи ГО, гласит: «Гражданская оборона – это составная часть государственной системы

гражданской защиты, предназначенная для реализации общегосударственного комплекса мероприятий, проводимых в мирное и военное время, по защите населения и территории Республики Казахстан от воздействия поражающих (разрушающих) факторов современных средств поражения, чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера [3]. В законе чётко определено: «...организация и ведение гражданской обороны – одна из важнейших функций государства, составная часть его оборонных мероприятий».

В тоже время ГО является составной частью государственной системы гражданской защиты, предназначенной для реализации общегосударственного комплекса мероприятий, проводимых в мирное и военное время, по защите населения и территории Республики Казахстан от воздействия поражающих (разрушающих) факторов современных средств поражения, чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера.

Термину «гражданская защита» (далее – ГЗ) отдаётся большее предпочтение, потому что он предметно условен (как положено названию) и достаточно точно соответствует содержанию терминов «противодействие ЧС», «защита населения и территорий», «предупреждение и ликвидация ЧС», «ГО»; краток, ёмок, удобен в употреблении; более точен, чем термин «гражданская оборона», поскольку логическим смыслом деятельности в рассматриваемой области является защита, а не такой конфликтный метод активного противодействия, как оборона [4].

Другими словами можно сказать, что в настоящее время гражданская оборона представляет собой систему мероприятий по подготовке к защите и по защите населения, материальных и культурных ценностей на территории Республики Казахстан от опасностей, возникающих в условиях мирного времени, при ведении военных действий или вследствие этих действий. Законодательно закреплена новая социальная роль ГО, а именно – участие в ликвидации крупномасштабных ситуаций природного и техногенного характера.

Сегодня гражданская защита стала частью системы национальной безопасности и обороноспособности страны.

ЧС – это обстановка на определенной территории, сложившаяся в результате аварии, опасного природного явления, катастрофы, стихийного или иного бедствия, которые могут повлечь или повлекли за собой человеческие жертвы, ущерб здоровью людей или окружающей природной среде, значительные материальные потери и нарушение условий жизнедеятельности людей [1, с.3].

Единая государственная система предупреждения и ликвидации ЧС – это система мероприятий по предупреждению и ликвидации ЧС, подготовке к защите и по защите населения и территорий от ЧС природного и техногенного характера.

С момента создания ГО (с 4 октября 1932 года, когда была образована местная противовоздушная оборона и вышло «Положение о противовоздушной обороне территории СССР» [5], и созданной в 1961 году на её базе ГО) постоянно менялся её характер: поначалу особую важность приобрела проблема защиты населения от оружия массового поражения, затем на ГО были возложены задачи защиты населения от последствий аварий, катастроф и стихийных бедствий, а также проведение спасательных и других неотложных работ по их ликвидации. Это было связано с тем, что коренным образом изменился характер возможных будущих войн.

В современных условиях необходимость изучения вопросов ГО и ЧС определяются:

- наличием и совершенствованием оружия массового поражения, появлением оружия нового поколения;
- возрастанием угрозы терроризма, в том числе с применением компонентов оружия массового поражения;
- возрастанием роли в вооруженных конфликтах высокоточного оружия и разработкой оружия нового поколения, в том числе на новых физических принципах;
- существенным возрастанием экономического, политического, информационного и других видов воздействия на население;
- усилением угрозы возникновения чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера, в том числе в связи с наличием больших запасов химического оружия и подлежащих утилизации ядерных энергетических установок у соседних стран.

В этой ситуации защита населения и хозяйственных объектов, сохранение людских ресурсов является первостепенной и главной задачей ГЗ, важнейшим условием поддержания как экономической, так и военной мощи нашего государства. Достигается она путем проведения комплекса мероприятий,

важнейшим из которых является обучение населения действиям в ЧС мирного и военного времени, и главное здесь – научиться правильно действовать в сложившейся экстремальной ситуации, уметь оказывать само- и взаимопомощь.

Гражданская защита в современных условиях включает в себя две системы, одна из которых решает задачи защиты населения и территории в военное время – система гражданской обороны, а вторая – в мирное время, получив впоследствии название «единая государственная система предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций».

Обучение различных категорий населения по вопросам предупреждения чрезвычайных ситуаций и гражданской обороны, способам защиты от опасностей, возникающих при ведении боевых (военных) действий или вследствие этих действий, проводится не только специалистами Управления гражданской обороны областных Департаментов по ЧС МВД Республики Казахстан, но и преподавательским составом средних и высших общеобразовательных учебных заведений по соответствующим программам, а также по месту жительства.

Комитет по ЧС МВД Республики Казахстан целенаправленно внедряет новый формат повышения готовности ГО и заинтересован в более активном участии в ней граждан. Поэтому одна из важнейших задач ГО – повышение уровня подготовки населения к действиям в чрезвычайных ситуациях, а также повышение знаний в области гражданской обороны должностных лиц на всех уровнях. Для этого на регулярной основе организуются занятия, выставки, семинары, дни открытых дверей, памятные и торжественные мероприятия, проводятся ежемесячные городские тренировки по ГО, в которых принимают участие не только рядовые граждане, но и органы исполнительной власти, органы местного самоуправления и организации [6].

Значительное место в этой деятельности занимает работа по вопросам предупреждения чрезвычайных ситуаций.

ГО постепенно утрачивает свою военно-оборонную сущность и приобретает большую социальную направленность. Основной целевой установкой становится не столько участие в достижении военного стратегического успеха, сколько сохранение жизни человека и среды его обитания. В силу этого ГО, видимо, постепенно отойдет от военной организации и приобретет самостоятельность [7].

Исходя из этих обстоятельств, дисциплина «ГО и ЧС» приобретает все большую актуальность, возрастает её междисциплинарный характер и социальная направленность. Современную ГО следует рассматривать с акцентом на «гражданскую безопасность», так как именно «человеческий фактор» на современном этапе определяет и систему основных угроз, и систему предупредительно-защитных мероприятий.

Осознавая необходимость повышения эффективности обучения граждан, в том числе и студентов вузов действиям в различных экстремальных ситуациях, необходимо проводить различные по видам занятия, в том числе интерактивные, позволяющие своевременно оценивать и правильно реагировать (принимать решения) в сложившейся обстановке.

Проведение таких занятий позволяет узнать и понять студентам что-то новое и важное. Они учатся действовать в ЧС на воде, при пожаре, при землетрясении, при угрозе затоплений, приобретают навыки оказания первой медицинской помощи при возникновении различного рода ЧС поскольку основным отличием современной гражданской обороны, в условиях применения концентрированного оружия, от подходов прошлого является необходимость защиты людей, биосферы и ноосферы, а не руководство только защитой технических и производственных объектов, оставляя в беде людей и природу, а также информационно-психологический подход к ГО, защита морально-этических норм и ценностей, что позволяет косвенно учесть многие составляющие из намеченных современных тенденций развития ГО.

Сегодня и будущий преподаватель-организатор начальной военной подготовки, и студент, и школьник, и руководитель учебного заведения должны:

знать:

- основные требования руководящих документов по вопросам ГЗ;
- принципы, средства и способы защиты от ЧС;
- правила поведения при возникновении ЧС и опасностей военного времени;
- правила и порядок оказания само- и взаимопомощи при поражениях, травмах и ранениях.

уметь:

- четко действовать по сигналам оповещения;
- пользоваться средствами индивидуальной защиты, изготавливать простейшие из них;

- пользоваться убежищами, укрытиями и строить простейшие укрытия;
- обеззараживать свое рабочее место, квартиру, местность, прилегающую к ним;
- оказывать доврачебную медицинскую самопомощь и помощь пострадавшим;
- защищать детей, больных и престарелых при угрозе нападения противника и при ЧС, надевать им средства индивидуальной защиты, обеспечивать их безопасность при эвакуационных и других мероприятиях.

Обучая студентов специальности «Начальная военная подготовка» по ГО и ЧС, мы должны постоянно следовать следующим утверждениям: «В любое время и в любом месте могут произойти какие-нибудь неприятности», «Случай любит подготовленных людей», «Спасая себя, ты спасаешь многих».

Возрастают требования и к преподавателям, обучающим студентов. Им приходится неустанно повышать свой уровень знаний, умений и навыков, совершенствовать учебно-материальную базу, способствовать привлечению к занятиям профессиональных специалистов, выезжать для проведения практических занятий в подразделения (департаменты) КЧС МВД, проводить соревнования и сборы, разрабатывать новые учебно-методические материалы.

К примеру, на кафедре педагогов-организаторов и начальной военной подготовки Института искусств, культуры и спорта вопросы защиты населения и территории от ЧС в мирное и военное время включаются в курсовые работы, и в обязательном порядке в дипломные проекты.

Современная обстановка, сложившаяся в стране, сопровождаемая природными и техногенными катаклизмами, криминальными и террористическими проявлениями, настоятельно требует постоянного совершенствования обучения всех категорий населения, применения более эффективных форм и методов подготовки.

В целом, проводимые МВД (Комитетом по ЧС) реформы по ГО, направлены на замену распространённого в прошлом веке принципа всеобщей защиты населения страны от оружия массового поражения, ставшим в новых условиях малоэффективным и чрезмерно затратным.

Новые принципы защиты населения обеспечат формирование современного облика ГО, способной адекватно реагировать на риски мирного и военного времени XXI века.

Защита населения и территорий от ЧС природного и техногенного характера должна стать заботой каждого гражданина. Таково объективное веление времени. Незнание основ безопасности жизнедеятельности может привести к трагическим результатам.

Список использованной литературы:

1 О Концепции предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера и совершенствования государственной системы управления в этой области. Постановление Правительства Республики Казахстан от 23 ноября 2005 года № 1154.

2 Нормативно-правовое регулирование по подготовке к защите и по защите населения, материальных и культурных ценностей от опасностей военного характера, чрезвычайных ситуаций и пожаров. [Электр. ресурс]. Режим доступа: <http://www.obzh.ru/learn/4.html>.

3 О гражданской защите. Закон Республики Казахстан от 11 апреля 2014 года № 188-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.06.2017 г.).

4 Владимиров В.А. Гражданская защита как дальнейший этап развития гражданской обороны // Стратегия гражданской защиты: проблемы и исследования. – 2012. - Том 2. Выпуск 1. – С. 811-819.

5 Положение о противовоздушной обороне территории СССР. Постановление Совета Народных Комиссаров от 4 октября 1932 года. [Электр. ресурс]. Режим доступа: 89.mchs.gov.ru/document/442001.

6 Основные направления деятельности гражданской обороны. [Электр. ресурс]. Режим доступа: <http://www.lebadm.lipetsk.ru/doci/goihs/ndgo.htm>.

7 Зарубина Р.В., Халю П.В. Гражданская оборона в современных условиях. // Вестник ТГПИ. – 2011. – № 1/7. – С. 170.

ӨОЖ 37.062.2
МРНТИ 14.35.05

Е.З. Батталханов¹, Н.Б. Сугирбекова²

¹п.э.д., Абай атындағы ҚазҰПУ ӨМЖС институтының профессоры
Алматы қ., Қазақстан

²магистр Телекоммуникация және машина жасау колледжінің оқытушысы
Алматы қ., Қазақстан

ШЕТ ТІЛІ САБАҒЫНДА ӨСКЕЛЕҢ ҰРПАҚТА АДАМГЕРШІЛІК ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕНІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада студенттерге патриоттық тәрбие беру туралы мәселе шет тілдің құралдарымен, сәйкес дүниетанымдық дүниетаныммен, дүниетанымдық және дүниетанымдық көріністе көрініс табады. Авторлар пікірінше, адамның патриоттық сезімін қалыптастыру мұғалімдердің өз өмірлік ұстанымын анықтауға көмектесті және бұл жағдай өзінің өмірлік жолын анықтайтын сенімге айналған кезде ғана айтылады. Мұғалімнің басты міндеті – «балаларды багажбен білуге үйрету, бірақ білу жолымен».

Авторлардың «Шетел тілі» пәнінің білім беру әлеуеті басқа елдер мен халықтардың рухани және материалдық құндылықтарына құрметпен қарауға, студенттердің моральдық қасиеттерін жақсартуға мүмкіндік беретін қорытынды жасайды.

Түйін сөздер: жеке тұлғаның патриоттық қасиеттерін қалыптастыру, патриоттық тәрбие, патриоттық сезім, оқытушы, тыңдаушылар, мәдени өріс, ұлттың менталитеті.

Аннотация

Батталханов Е.З.¹, Сугирбекова Н.Б.²

¹д.п.н., профессор Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая
г. Алматы, Казахстан

²магистр п.н., преподаватель колледжа Алматинского колледжа телекоммуникаций и машиностроения
г. Алматы, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ ПАТРИОТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ У СТУДЕНТОВ

В статье рассматривается патриотическое воспитание обучающихся средствами иностранного языка, что находит свое отражение в соответствующем миропонимании, миропереживании и мировосприятии субъекта. Авторы утверждают, что о сформированности патриотического сознания человека можно говорить лишь тогда, когда данные преподавателями знания помогли ему определить свою жизненную позицию, и когда эта позиция выросла в убеждение, определяющее весь его жизненный путь. Основная задача педагога «суметь вооружить детей не знаний багажом, а способом познания».

Вывод, к которому приходят авторы, свидетельствует о том, что воспитательный потенциал предмета «Иностранный язык» позволяет формировать уважительное отношение к духовным и материальным ценностям других стран и народов, совершенствовать нравственные качества обучающихся.

Ключевые слова: формирование патриотических качеств, патриотическое воспитание, патриотическое сознание, преподаватель, обучающиеся, культурное поле, менталитет нации.

Abstract

Battalkhanov E.Z.¹, Sugirbekova N.B.²

¹d.p.s., professor of the Institute of at Abai KazNPU
Almaty, Kazakhstan

²master of Education, Lecturer, College of Telecommunications and Mechanical Engineering
Almaty, Kazakhstan

FORMATION OF PATRIOTIC CONSCIOUSNESS IN STUDENTS

In article patriotic education of students foreign language-syllabic and long process conscious because only in this case there is a necessary emotional contact that finds the reflection in to be correspond outlook, a world experience and attitude of the subject is considered by means. As we can speak about formation of patriotic consciousness of the person only when knowledge given by us has helped him to define the living position and when this position has grown in the

belief defining all his course of life. The main objective of the teacher "to manage to arm children not of knowledge with baggage, and way of knowledge"

Educational potential of a subject the Foreign language allows to form respect for cultural and material values of other countries and the people, to improve moral quality of students.

Key words: formation of patriotic qualities, patriotic education, patriotic consciousness, teacher, students, cultural field, mentality of the nation.

Патриоттық тәрбие Қазақстандағы білім беру жүйесіндегі бірден бір басым бағыт. Өйткені жастарда жоғары патриоттық сананы қалыптастыруда, олардың өз отаны алдында азаматтық борышын өтеуге дайын болуға, өскелең ұрпақтың Отанды қорғауға деген көзқарастарын қалыптастырудағы маңызды конституциялық міндет болып табылады. Көзқарасты қалыптастыру жұмысы оқытушылар мен тәрбиешілерден сабақ беретін пәндерінің шеңберінен шығып пәндерді шынайылықпен байланыстыру керек.

Бұл ретте сонымен қатар техникалық білім беру мекемелерінде бұл жұмыстың нәтижелерін қысқа мерзімде мүмкін еместігін ескеру керек.

Білім алушыларға берген білім олардың болашақ өмірге деген ұстанымын анықтауға және бұл таңдаған бағыты өмір жолында таңдағаны дұрыс бағыт екендігіне көз жеткізгенде ғана біз адамзаттың патриоттық сезімі қалыптасқан деп айта аламыз. Ұстаздың негізгі міндеті «Балаларды біліммен ғана қаруландырмай, оларды танып білуге үйрету керек».

Тәрбие аспектілері олардың барлық өмір жолындағы патриоттық және адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуындағы сенімді құрал бола тұрса да, шет тілі сабағында кейбіреулер күмәнмен қарауда олар: «Өз елінің патриоты бола тұра шетелдік мәдениетті құмарлана оқиды» деген ойда болады.

Шет тілін оқыту үрдісі, білім алушылардың жеке дара және әлеуметтік сапасының даму үрдісі болып табылады. Шет тілін оқу арқылы сол тілін оқып жатқан елдің тарихи мәдени мұрасын ашып көрсете отырып, сол елдің әдет-ғұрпын оқи отырып, халықаралық қатынастар мәдениетінің қалыптасуына жағдай жасалады.

Патриоттық тәрбие шеңберінде өткізілетін іс-шараларға түрлі акцияларға балаларды мәжбүрлеп, міндеттеп қатыстырмаңыз. Мұндай іс-шараларға бала өзі қызығушылық танытуы тиіс. Жеке тұлғаның патриоттық қасиеттерін қалыптастыру – бұл мақсатты арнайы ұйымдастырылған үрдіс болып табылады.

Патриоттық қасиет – бұл адамзаттың таным белсенділігін оның қабілетін сипаттайтын даралық қасиет болып табылады. Оларды тек тарту арқылы ғана қалыптастыру мүмкін. Мемлекет басшысы: «Патриот болу – бұл Қазақстанды өз жүрегінде ұялату» деп айқындап берді. Отанға, өз жеріне, оның тарихына, мәдениетіне, онда тұратын халыққа, мерекелері мен күнделікті өміріне, мемлекеттік нышандарына деген айрықша тұлғалық қарым-қатынас қалыптастыру.

Ағылшын тілі сабағында, біз ағылшын тілді мемлекеттердің көрнекі жерлерін, әдет-ғұрпын, әйгілі адамдардың өмірбаянымен танысамыз осымен қатар мен өз сабағымда салыстырмалы түрде Қазақстанның көрнекі жерлері, әйгілі адамдарының қызметі мен өмірі, шығармашылығы туралы баяндамалар, презентациялар дайындауды тапсырамын. Осыдан кейін балаларда өз елінде де мақтануға тұрарлықтай тамаша елде тұратындықтарына көз жеткізеді. Осылайша біз олардың өз елінің тарихи мұрасына, әлеуметтік және мәдени жетістіктеріне деген құрметін қалыптастырады.

Патриотизм білім алушыларды тәрбиелеу мен әлеуметтендіру үрдісі кезінде қалыптасады. Бірақ патриотизмнің даму кеңістігі мектеп қабырғасымен ғана шектелмейді. Бұл жерде қоғамдағы түрлі институттар мен жанұя үлкен рөл атқарады. Білім алушыларды тәрбиелеу үрдісінде оқытушылар осының бәрін ескеру қажет.

Сондай-ақ тәрбиелік аспект шет тілдік мәдениетті оқыту арқылы олардың идеялық-саяси, адамгершілік, этикалық, еңбек, интернационалдық және патриоттық тәрбие берудің басты құралы ретінде тұжырымдалады.

Демек, шет тілдерін патриоттың жеке даралық қасиеті мен патриоттық тәрбие берудің тиімді жолы ретінде қарастыруға болады.

Шет тілін патриоттық тәрбие берудің құралы ретінде пайдалану ұзақ та күрделі үрдіс болып саналады, өйткені тек осы кезде ғана субъектінің айналаны қабылдауы және айналадағы күйзелісті, қоршаған ортаны түсінудің сәйкестігі көрніс табады соның нәтижесінде қажетті эмоционалдық байланыс туындайды.

Патриоттық тәрбие берудегі шет тілдері мұғалімдерінің міндеті мына төмедегідей:

- азаматтық-патриоттық жауапсыз іс-әрекетті патриоттық сенім мен білімге толы жауапты іс-әрекетке алмастыру;
- білім алушылардың патриоттық қасиетін жаңғыртуға және тұрақты дамытуға бағытталған бағдар;
- білім алушыларды өмір сүруге қабілетті, жоғары сапалы маман, Қазақстанның шынайы патриоты бола алатын адамдар етіп тәрбиелеу.

Білім алушыларға өзінің туған тілімен қатар шет тілін оқыту олардың жеке көзқарастарының қалыптасуына, жаһандық ойлауы мен әлеуметтік-мәдени бағдарлауының қалыптасуына жол ашады.

Әр халықтың өз тілдері түпнұсқа ретінде өз халқының рухани және тарихи дамуын көрсетеді. Шет тілдерін оқи отырып, адамдар оқу үрдісі кезінде тіл тек коммуникация және таным құралы ғана емес, ол сонымен қатар біз әр ұлттың ойлау ерекшелігі мен мәдениет өрісіне жол табамыз. Осыған байланысты Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында былай атап көрсетті «Біз ХХІ ғасырдың жаһандық картасында ешкімге ұқсамайтын, дербес орны бар ұлт боламыз десек, «Жаһандағы заманауи қазақстандық мәдениет» жобасын іске асыруға тиіспіз. Бұл жоба нені көздейді?

Бірінші, отандық мәдениет БҰҰ-ның алты тілі – ағылшын, орыс, қытай, испан, араб және француз тілдерінде сөйлеуі үшін мақсатты ұстаным болуы шарт».

Я.Б. Саджиевтің пікірінше тіл әр халықтың мәдениеттегі байлығын екінші бір халықпен байланыстыратын жіп секілді рөлін атқарады деп айтып өтті.

Атап айтқанда тілдік байланыс арқылы ұлттық және дүниежүзілік мәдениет өзара әрекеттесе алады мұнда тіл мәдениет аралық қарым-қатынас жасау құралы болып табылады. Шет тілін оқу арқылы адам өзге елдің мәдениеті мен әдет-ғұрпын, менталитетін танып біле алады.

Шет тілін оқып жатқан білім алушылар өз халқының мәдениетін өзге ұлт мәдениетімен салыстыра алатын мүмкіндікке ие болады соның нәтижесінде жеке тұлға өзінің ойын байта отырып, өзін-өзі түсінуін дамытады, өз мәдениетінің сәйкестігін, өзіне деген сенімі күшейіп, мәдениетаралық қарым-қатынас жасау қабілеті қалыптасады. Тіл екі мәдениеттің кеңістіктегі тоғысуын көрсетеді. Шет тілдерін оқытудың заманауи зерттеу әдістемесінде оқытылып жатқан тілдің мәдениетін меңгертуде туған елдің және шетелдік мәдениетті салыстырмалы талдау арқылы меңгертуді басты назарда ұстауды ұсынады (С.Г. Тер-Минасова, Дж. Уолдес т.б.).

Осылайша, шет тілін оқыту білім алушылардың туған ел мәдениетін неғұрлым терең танып білуге мүмкіндік береді. Шет тілін оқыту білім алушылардың өз елінің мәдениетіне деген мотивациялық-құндылық қатынастарын қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Білім алушылардың жеке тұлғалық жағынан мән мағынаға ие болатын осы мәдениетпен өз тәжірибесін байланыстыратын, қарым-қатынас құндылықтарын өз отанының мәдениет феноменіне қатынасы ұлттық мәдениет қауымдастығы туралы білімге деген сұранысты өзектендіру бүгін ең басты мәселе болып отыр. Колледжде оқытылатын шет тілдері курсы мектептегі оқыту курснан кейінгі баспалдақ бола тұра мектеппен салыстырғанда көптеген ерекшеліктері бар олар: өзінің мазмұны жағынан (соның ішінде ақпараттық мазмұны жағынан), қандай мақсатты көзделгендігі мен білім алушының жас және әлеуметтік санатына байланысты ерекшеліктері бар. Колледжде шет тілдерін оқыту кез келген профильдегі мамандықты дайындаудағы міндетті компонент ретінде қарастырылады ал заманауи адамдардың шет тілінде сөйлеуі шет тілдерімен олардың қазіргі замандағы жалпы білім дәрежесінің көрсеткіші болып табылады.

Колледжде шет тілдерін оқыту көп мақсаттылықпен сипатталады. Шет тілі пәнінің тәрбиелік әлеуеті білім алушылардың басқа елдер мен халықтардың рухани және материалдық құндылықтарына құрметпен қарауға тәрбиелеу және олардың адамгершілік қасиетін шыңдауға септігін тигізеді.

Алуан түрлі алдыңғы қатарлы әдістері мен жұмыс тәсілдері, оқытудың жаңа әдістерін іздеу шет тілінің пән ретінде тәрбиелік мәнін жақсарттады. Колледждегі оқу тәрбие үрдісіндегі негізгі формасы аудиториялық практикалық сабақтар болып қала бермек оқытушылар олардың әрқайсына, шет тілін пән ретінде тәрбиелік мүмкіндіктерін пайдалану керек. Шет тілі пәні оқытушыларының ақырғы мақсаты білім алушыларға тек қана негізгі білім беріп қана қоймай, олардың шеберлігі мен дүниетанымын, патриоттық сезімдері мен ұлттық мақтанышын қалыптастыру керек. Білім алушылардың патриоттық қасиеттерін қалыптастыратын шет тілінен оқу материалдары, мәтіндерден алынған патриоттық бағыттағы елтану, өлкетану материалдары сонымен қатар мақал-мәтелдер, жұмбақтар құрал бола алады. Тілін оқып жатқан елдердің әдет-ғұрпы туралы ақпарат беретін, ұлттық мерекелері туралы және елтану сипатындағы мәтіндер тәрбие берудің мықты құралы ретінде мүмкіндікке ие болады. Халықтардың мейрамы оның мәдениетінің бөлінбес бөлшегі біз ол арқылы сол елдің тарихымен әдет-ғұрпымен таныса отырып сол елді түгелдей танып білеміз. Осындай материалдар шет тілі пәні мұғалімдеріне білім алушыларының

тілін оқып жатқан елдердің әдет-ғұрпына деген сыйластықпен қарым-қатынас жасай отырып, өз елінің әдет-ғұрпымен салыстыруға көмектеседі.

Шет тілі сабағы кезінде Қазақстан туралы және өлкетану мәтіндерге көп жүгінеміз. Осындай мазмұндағы оқу материалдары білім алушылардың бойында өзінің үлкенді кішілі Отанына деген мақтанышқа тәрбиелейді. Бұл ретте білім алушы оқытушы берілген материалдармен жұмыс істеп қана қоймай, олар сонымен қатар өздеріне ең қызықты деген материалдарды тауып әкеледі. Олар өз Отанының танымал адамдарының, қалалардың тарихын, тарихи орындары туралы ақпараттар мен олардың суреттерін жинайды.

Осылайша, Қазақстан туралы және өлкетану материалдары арқылы жеке тұлғада патриоттық қасиетті қалыптастыру күрделі процесс, олар білім алушының көзқарасын кеңейтеді, оларды шығармашылық қызметке баулиды.

Патриоттық мақал-мәтелдердің түрлері фразеологиялық бірлік ретінде аяқталған пайымдауларды білдіреді алайда, оларды суреттеп айту тілдерде салыстырып көрсету дәрежесі әр түрлі болуы мүмкін. Төле би, Әйтеке би, Қазыбек би сияқты ұлы билер мен халық даналары даналық сөздері оларда тіпті жағымсыз сәттерде өзі туған жеріндегі шындықтар сол жерде туып өсіп, жұмыс істеген және жарқын көңіл күймен еске алатын сәттерімен байланысты сол жерлерге деген жақсы көру сезіміне кері әсер етпейді. Біздің ұстаздық тәжірибемізде ой толғау мен хаттарды қалай жазу керек деген мәселеге байланысты жұмыс жүргіземіз. Әдетте бұл өмірлік маңызы бар немесе адамгершілік мәселе болғандықтан білім алушыдан өз көзқарасын айтып қана қоймай сондай-ақ оны қорғап неліктен ол көзқараспен келіспейтіндігін дәлелдеп, басқа да пікірлерді келтіру қажет. Жұмыстың мұндай түрі өз ойларын логикалық жағынан тұжырымдай білуге және дәлелдер іздей білуге ықпал етеді. Колледждегі оқу үрдісінде оқытудың ғана емес тәрбие беру тұрғысынан да педагогикалық технологиялар қарқынды дамып келе жатыр. Колледждегі оқытуда ең алдымен дидактикалық жүйені ақпараттандыру арқылы мазмұндық-процессуалдық оқытуды ұсына отырып, қайта бағдарлау колледж бітірушілерінің танымдық, шығармашылық, кәсіби қабілетін дамытатын технологияларды жаңартуды ұсынады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

- 1 Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» // Егемен Қазақстан № 64, 26.04.2017 ж.
- 2 Назарбаев Н.Ә. *Тарих толқынында*. – Алматы, 1999.
- 3 Назарбаев Н.Ә. *Ғасырлар тоғысында*. – Алматы, 1996.
- 4 Назарбаев Н.Ә. *Қазақстанның болашағы – қоғамның идеялық бірлігінде*. – Алматы: Қазақстан, 1993. – 33б.
- 5 «Жастарға патриоттық тәрбие берудің 2006-2008 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы».
- 6 Курманова Д.К. *К вопросу об использовании материалов местной этнокультуры на занятиях иностранного языка неязыковых специальностей*. // Иностранные языки в школе. – 2001. – № 5. – С.11-15.
- 7 Вартанов А.В. *От обучения иностранным языкам к преподаванию иностранных языков и культур* // Иностранные языки в школе. – 2003. – № 2. – С. 22.

ӨОЖ 612.66/.68
МРНТИ 14.25.05

Р.Ж. Нарибай¹, Б.К. Еркінбекова²

*¹б.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының доценті
Алматы қ., Қазақстан*

*²Абай атындағы ҚазҰПУ-нің, Өнер, мәдениет және спорт институтының аға оқытушысы
Алматы қ., Қазақстан*

МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАР АҒЗАСЫНЫҢ ӨСУ ЖӘНЕ ДАМУ ҮРДІСТЕРІНЕ ӨМІР СҮРУ ОРТАСЫНЫҢ ЗИЯНДЫ ӘСЕРІ (Әдебиеттік шолу)

Аңдатпа

Мектеп жасы адам онтогенезінде ең жауапты кезеңдерінің бірі болып табылады, тап осы кезеңде ағза сапалық және сандық өзгерістердің физиологиялық секірістерін өткізіп, жас ағзаның кемелді ағзаға толық айналуымен аяқталады. /Мектеп жасы адам онтогенезінде ең жауапты кезеңдерінің бірі болып табылады, тап осы кезеңде дені сау мықты ағзаның физиологиялық көрсеткіштерінің сапалық және сандық өзгерістерінің негізі қаланады.

Қоршаған ортадағы ластанған ауаның әсері, кейде сапасыз тағамды пайдалану және т.б. мұның барлығы балалардың өсуі мен даму үрдістерінің баяулауына, денсаулығының нашарлауына әкеледі.

Түрлі металдардың канцерогенді қоспаларымен ластанған атмосфералық ауа, тыныс, жүрек-тамыр, жүйке және т.б. жүйелердің қызметіне кері әсерін тигізеді.

Бұл мақалада қолайсыз экологиялық жағдайдың жеткіншек ұрпақтың ағзасына кері әсері талқыланған,

Біздің болашағымыз балалардың, жасөспірімдер мен жастардың денсаулығын сақтап қалу, еліміздің денсаулық сақтау ұйымдарының алдында тұрған өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Түйін сөздер: өсу және даму, балалар денсаулығы, экология, ластаушы заттар, ауру .

Аннотация

Нарибай Р.Ж.¹, Еркінбекова Б.К.²

*¹к.б.н., доцент Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

*²к.б.н., ст.преподаватель Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая,
г.Алматы, Казахстан*

НЕБЛОГОПРИЯТНЫЕ ВОЗДЕЙСТВИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ НА РОСТ И РАЗВИТИЕ ОРГАНИЗМА ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Школьный возраст является одним из самых важных этапов в онтогенезе человека, именно в этом периоде закладываются основы качественного и количественного состояния физиологических показателей крепкого организма.

Под воздействием загрязненного воздуха, порой применение недоброкачественных продуктов питания и т.д. все это приводит к замедлению роста, развития и ухудшению состояния здоровья детей.

Загрязнение воздуха с наличием канцерогенными веществами различных металлов отрицательно влияют на функциональную деятельность дыхательной, сердечно-сосудистой, нервной и др. систем.

В данной статье рассматривается отрицательное воздействие неблагоприятных экологических условий на организм подрастающего поколения.

Одной из наиболее острых проблем, стоящих перед организациями здравоохранения страны, является здоровье детей, подростков и молодых людей, которые есть наше будущее.

Ключевые слова: рост и развитие, здоровье детей, экология, загрязняющие вещества, болезнь.

Abstract

R.Z.Naribay¹, B.K. Erkinbekova²

¹Ph.D., associate professor of the Institute of arts, culture and sport at Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan

²Ph.D., Senior Lecturer associate professor of the Institute of arts, culture and sport at Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan

**ADVERSE EFFECTS OF THE ENVIRONMENT ON THE GROWTH AND DEVELOPMENT
OF THE ORGANISM OF CHILDREN OF SCHOOL AGE**

School age is one of the most important stages in human ontogeny, it is in this period that the foundations of the qualitative and quantitative state of the physiological parameters of a strong organism are laid.

Under the influence of polluted air, sometimes the use of under-quality food, etc. all this leads to a slowdown in the growth, development and deterioration of children's health.

Air pollution with the presence of carcinogenic vvevesyami various metals adversely affect the functional activity of the respiratory, cardiovascular, nervous and other systems.

This article discusses the negative impact of non-favorable environmental conditions on the organism of the younger generation.

One of the most acute problems facing health organizations in the country is the health of children, adolescents and young people, who are our future.

Key words: growth and development, health of children, ecology, contaminants, disease.

Мектеп жасы адам ағзасының толық ер жетіп, кемеліне келгенге дейін ұзақ өсіп, күрделі даму жолынан өтетін ең маңызды кезеңдерінің бірі болып саналады. Себебі, нақ осы жас кезеңінде ағза сапалық және сандық өзгерістердің физиологиялық секірістерін өткізіп, жас ағзаның кемелді ағзаға толық айналуымен аяқталады. Мектеп жасында морфо-функционалдық параметрлердің айтарлықтай ілгерілеуі жүреді, міне осыларға сәйкес денсаулық көрсеткіштері ауытқуларының үлкен ықтималдығы жүзеге асады. Сондықтан да мектеп жасындағы кезеңдерін зерттеу жасерекшелік анатомиясында, антропологияда және педиатрияда айрықша маңызға ие. Дене күшінің дамуы денсаулықтың интегралды көрсеткіші болып табылады, оның деңгейі өмір сүрудің экологиялық және әлеуметтік-гигиеналық жағдайларымен тығыз байланысты, ол биологиялық заңдарға бағынады және қоршаған орта әрекеті нәтижесінде ағзаның өсуі мен дамуының жалпы заңдылықтарын бейнелейді.

Ересек адамдар денсаулығының іргетасы балалық жастан бастап қалыптасады, сондықтан да балалар мен жасөспірімдердің дене дамуын анықтау кешенді дәрігерлік тексерудің ажырамас бөлігі болып саналады, себебі жалпы балалардың денсаулығы тек аурудың болуы немесе жоқтығымен ғана емес, сонымен қатар жасына сай денесінің және жүйке-психикалық даму үйлесімділігімен де сипатталады.

Балалар мен жасөспірімдер денесінің дамуы, жалпы пісіп-жетілуі ағзаның өсуі мен қалыптасу үрдістерін бейнелейді және әртүрлі эндогендік, экзогендік факторлар әсеріне негізделген, атап айтсақ: генетикалық, климаттық-географиялық, этникалық, ғарыштық – физикалық және геомагниттік, әлеуметтік-экономикалық [1,2]. Әлеуметтік-экономикалық жағдайлар тамақтану, мемлекет және жанұя экономикасын, қала мен ауылдың өмір сүру жағдайларын және қоршаған ортаның ластану әсерлерін қамтиды [3,4,5,6]. Дененің даму деңгейі мектепке дейінгі және мектептік мекемелерде оқу-әдістемелері мен сауықтыру шараларын ұйымдастыру жұмыстарына тікелей байланысты.

Еліміздің денсаулық сақтау ұйымдарының алдында тұрған өзекті мәселелердің бірі жылдан-жылға нашарлап бара жатқан балалардың, жасөспірімдер мен жастардың денсаулығын сақтап қалу болып отыр.

Балалар – біздің болашағымыз, деген аталы сөздің астарында келешекке артылған шексіз зор үміт тұрады. Осы үміттің басты бағдары, балалардың дендерінің саулығы, тамағының тоқтығы, білім нәрімен сусындауы және т.б.

Балалар мен жасөспірімдер денсаулығының жағдайын сипаттаушы маңызды көрсеткіштерге, олардың морфологиялық және функционалдық белгілер жиынтығы болып саналатын, жалпы дене күшінің сарқылмас қорын анықтаушы физикалық дамуы жатады.

Химиялық өнеркәсіптердің, түсті металлургияның аршынды дамуы, көліктік қатынастардың қарқын-дауы, тұрмыста және өндірісте ксенобиотиктерді кеңінен қолдану нәтижелері, химиялық экологиялық ластанушы заттардың бала ауруы мен өлім деңгейінің қалыптасуында басты факторлар болуына әкелді. Адамға зиянды әсер ұғымының астарында, адам өміріне немесе денсаулығына (популяциялар, болашақ

ұрпақтар) қатер тудырушы тіршілік ету ортасы (соның ішінде табиғи және техногенді генез, қазіргі уақытта экологиялық жағдай түсінігі ретінде қалыптасқан) факторларының әрекеті жатыр. Адамдардың күнделікті жиі кездесетін төтенше жағдайлар қатарына, өнеркәсіп өндірістері мен автокөліктерден шыққан қалдықтармен газданып және шаңданған атмосфералық ауа жатады [7].

Атмосфералық ауаның ластануы бірнеше қолайсыз жағдайлардың – өсімдіктердің зақымдануы, атмосфера мөлдірлігі мен өткізгіштігінің төмендеуі, тұманды күндер санының көбеюі, ғимараттар мен пәтер ішіндегі заттарды ластаушы әрекеттермен, химиялық реакциялар нәтижесінде материалдардың бұзылуы салдарынан болуы мүмкін. Атмосфералық ауада газдар мен аэрозолдар мөлшерінің артуы, үлкен қалалардың «қауіпті жағдайының» басты себебі болып табылады. Адам ағзасына химиялық заттардың ингаляциялық жолмен өтуі аса қатерлі болып есептеледі. Су, тамақпен асқазанға түскен уытты заттардың көп бөлігі асқазан сөлімен, содан кейін бауырға барып, ішек арқылы шығарылады. Сонымен бірге ингаляциялық жолмен түскен улы қосылыстар міндетті түрде қанға сіңіріледі (ауыр металдар 60%-ға дейін) және де ингаляциялық уланулар тез әсер етуші болып табылады.

Регрессиялық талдау бойынша химиялық уыттардың систоликалық, диастоликалық, қан қысымына, қанның соғу көлеміне, өкпенің өмірлік сыйымдылығы, кеуде ауқымының динамометриялық көрсеткіштеріне кері әсерін тигізетінін анықталған. Азот диоксиді, күкірт, шаң, фенол және аммиактардың қосынды әсерлері авторлардың пікірінше, қан қысымның төмендеуіне әкеледі екен. Азот диоксиді, шаң, фенолдың тым жоғарылауы жасөспірімдердің дене дамуын тежейді. Атмосфералық ауада неғұрлым зиянды қоспалар көбейген сайын, кеуде қуысында кемістігі бар, омыртқа жотасының қисаюы, басқа да аурулармен туылып жатқан нәрестелерді көптеп кездестіруге болады.

Дене дамуының көрсеткіштері балаларды физиологиялық тұрғыда сипаттау үшін ерекше маңыздылыққа ие. Атмосфералық ауа ластануының жоғары деңгейі өсу мен даму үрдістерінің баяулауына, майдың жиналуына әкелсе, ал зиянды заттар концентрациясының аз мөлшері үрдісті белсендіреді. Ірі металлургия кәсіпорындары, коксохимия және құрылыс индустриясы өркендеген үлкен қалалардың мектепке дейінгі, мектеп жасындағы тұрғындарын зерттеу барысында, олардың өсу үрдісінің астенизацияға ұшырауы және екінші жыныстық белгілердің пайда болуында ауытқулардың кездесуі анықталған. Балаларда салмақ – бой көрсеткіштері өзгерістерімен қатар, сүт тістерінің өсуі кешеуілдеп, қыз балаларда етеккір циклының бұзылуы және дәрумендер тапшылығы байқалады.

Тұрақты ластаушылардың қатарына ауыр металдар жатады, олардың басым бөлігін қорғасын мен никель құрайды.

Ауыр металдардың қоршаған орта мен ағзаға жинақталуының негізгі көзі – отынды жағу, пестицидтер, кейбір органикалық қосылыстар т.б. қорғасынның негізгі көзі – автокөлік жанармайы болып табылады. Қорғасынның көп бөлігі металлургия кәсіпорындары мен ауыл шаруашылығында пестицид ретінде мышьяқты, қорғасынды қолдану кезінде шығарылады.

Шаш пен атмосфералық ауа құрамындағы металдар арасындағы байланыстың барлығы анықталған, бұл дегеніміз қала балаларының ағзасына аспирациялық жолмен металдардың енуі үстем екенін көрсетеді [8]. Әсіресе бала ағзасы үшін өте уытты металл қорғасын. Қорғасынның жоғары концентрациясы тыныс алу үрдісін, фосфорлануын және белсенді тасымалдарды қиындата отырып, митохондриядағы қызметтік және морфологиялық өзгерістердің жүруіне әкеп соғады. Қорғасынмен улану барысында қан жасаушы, жүйке жүйесі және бүйрек мүшелерінің қызметі бұзылады. Қорғасынның әсерін гемопозтикалық жүйе, әсіресе бала ағзасы тез қабылдайды [9].

Ұзақ мерзімдік әсер студент қорғасынды энцефалопатия сияқты аурулардың пайда болуы күрт жоғарылайды. Қорғасынның ұзақ әрекетінен өкпе, бүйрек, асқазан-ішек жолдарының бұзылатындығы жөнінде деректер бар [10]. Қорғасын әсеріне көп ұшырайтын бүйрек, себебі бұл металды және басқада ауыр металдарды ағзадан бөліп шығаратын негізгі мүше. Бүйректен бөліну үрдісі кезінде қорғасын мембранатроптық әсер мен қан тамырлары қабырғаларының жарақаттануын болдырып, соның салдарынан ишемия, склероз, мүше ұлпаларының интерстициальды фиброзын тудырады, ол функционалдық жағдайдың ауытқуы түрінде көрінеді.

Соңғы жылдары жер атмосферасында, әсіресе қалаларда көмірқышқыл газы мөлшерінің артуы дененің ұзаруына және ағзаның ерте морфологиялық қалыптасуына ықпалын тигізсе, бір жағынан СО₂ жоғары концентрациясы ағзаның қарқынды өсуін жеделдетумен бірге, оның тез тоқтауына да себепші, өйткені сүйектерде әктің жиналуы да сондай жылдамдықпен жүреді.

Атмосфераның, судың, азық-түлік өнімдерінің, күнделікті қажетті заттардың өнеркәсіп пен транспорттың қалдықтарымен ластануы, электромагниттік өріс, вибтация, шу, ауаның дезионизациялануы, тұрмыстың химияландырылуы – адамның басты сапасы – оның денсаулығына қолайсыз әсер етеді.

Әртүрлі антропогендік факторлардың араласқан түрдегі әсерлері кезінде ағзаның функционалдық жағдайының, дене дамуының, ауру көрсеткіштерінің өзгерістерінде қолайсыз тенденциялардың жоғарылауы байқалады. Мәселен, атмосфералық ауаның азот окисімен, формальдегидпен және күкіртті ангидридпен ластануы, өте жоғары деңгейде, басқа зерттелген факторларға қарағанда дене салмағының аз және физиометриялық көрсеткіштердің төмендеуі есебінде дисгармониялық дамуға әкеп соғады. Күкіртті ангидрид және көміртек оксиді қол бұлшық еттерінің күшіне әсер етеді. Атмосфералық ауаның күкіртті ангидридпен ластану зардабынан динамометрлік көрсеткіші төмен балалар саны көбейеді.

Көптеген ғалымдар өз зерттеулерінде, ластанған атмосфераның бала ағзасының функционалдық жағдайына, атап көрсеткенде мектеп оқушыларының сыртқы тыныстық көрсеткіштеріне қолайсыз кері әсерінің барлығы, яғни өкпенің тіршілік сымдылығының азаюы анықталған [11]. Өкпенің желденуі, тыныс жиілігі, ӨӨС көрсеткіштері атмосфералық ауаның сыртқы тыныс қызметіне ұзақ әсерін зерттеу барысында біршама мәліметтер береді.

Ауаның ластануы ОЖЖ қызметіне тән емес өзгерістердің, ақыл-ой жұмыскерлік қабілеттілігінің, зеректің, естің, қозғалыс жылдамдығы мен тұрақтылығының төмендеуіне әкелетіні дәлелденген.

Қазіргі уақытта қоршаған ортаның балалар мен жасөспірімдер денесінің дамуына әсері туралы біршама материалдар жинақталған. Бірақта осындай мәліметтердің біразында қарама-қарсы сипаттағы мағлұматтар бар, айталық Д.З. Година, Н.Н. Миклашевскийдің [12] зерттеулерінде ластанған атмосфералық ауаның балалардың дене даму көрсеткіштерінің төмендеуімен білінетін өсу үрдісінің баяулайтыны анықталса, ал А.П. Селивановтың және оның әріптестерінің [13] көрсетуі бойынша ластанған аймақта өмір сүретін балалар дамуында дисгармониялық дамудың етек алуы айтылған. Біршама әдебиеттерде ластанған аймақта өмір сүретін балаларда өсу үрдісінің белсенділігі жайлы да дәлелдер келтірілген. Осыған орай, біраз ғалымдар балалардағы акселерация үрдісін, мутагендік қасиетке ие және гетерозистік тиімділік көрсететін биостимуляторлар ретінде өндірістік өнеркәсіптер қалдықтарымен де байланыстырады.

Теңіз деңгейінен әртүрлі биіктікте өмір сүретін бір ұлттың балалары бой ұзындығымен, дене салмағы және көкірек торының ауқымымен ерекшелінетіні, яғни теңіз деңгейінен неғұрлым биіктеген сайын ондағы балалардың орташа дене өлшемдері кішірейіп, алайда көкірек торы ауқымының үлкеюі, бұлшық ет қызметіне төзімділіктің артатыны байқалған.

Таулы аймақ балаларына қарағанда тегіс жазықтағы балаларда дене даму көрсеткіштері жоғарылау және жыныстық пісіп жетілудің ертерек жүретіні анықталған.

Ал, көптеген ғалымдардың [14,15] есептеуінше, адам ағзасының дамуы мен өсуіне, бірқатар аурулар географиясы мен пайда болуына, және сол аурулардың етек алуына әсер ететін басты табиғи факторлардың бірі – климат. И.И. Крупник [16] ыстық климаттағы морфологиялық өзгергіштік, жылудың жоғарылығымен емес, ең алдымен ылғалдылықтың өзгеруімен байланысты деген шешімге келген. Мұнда климаттық ережелердің тікелей әсері жоқ. Ол, жылу берілу бойынша Африкада үш антропо-климаттық облыстарды бөліп, ондағы климаттық бейімделудің үш бағытта жүретінін көрсетті.

Келесі бір ғалымның [17] зерттеу нәтижесі, мына антропометриялық белгілердің: бастың көлденең диаметрі, беттің морфологиялық биіктігі, дене ұзындығы, қолдың ұзындығы, кеуденің көлденең диаметрі, денеде майдың жиналуы, холестерин деңгейі, негізгі зат алмасу және қан қысымының Бодмэннің «катал» ауа-райы индексімен (яғни, адам ағзасына суықтық стресс көрсеткіштеріне) тығыз байланысын көрсетті. Бұл байланыстардың мәні, «катал» ауа-райының ұлғаюымен, бас пен бет пішіні іріленеді, көкірек қуысы кеңейеді, дененің тік пішімі кемейіп, май жинақталуы азайады, қан сықпасында холестерин мөлшері көбейіп, негізгі зат алмасу артады. Бодмэн индексімен байланысты белгілер саны әйелдерде аз байқалса, ал ерлерде аталған белгілер толық көрініс табады.

Ерте, бірінші және екінші балалық шақта, жасөспірім кезеңдегі өсу үрдістеріне ең көп және нақты әсері ететін әлеуметтік-экономикалық факторлар. Барлық елдердің тұрғындары үшін анықталған заңдылықтар мыналар: жақсы қамтамасыз етілген отбасы балалары, жеткіліксіз қамтамасыз етілген отбасы балаларына қарағанда ұзын және салмағы ауырлау келеді, алайда әлеуметтік стратификация негізіне сүйенген айырмашылық масштабы өте үлкен ауытқиды және тандап алынған критерийлерге байланысты, себебі қарастырылып отырған популяциялардағы өмір сүру жағдайына да тікелей тәуелді.

Дене дамуын сипаттауда жекеленген антропометриялық белгілер қатынастарымен бірге кейбір жеке көрсеткіштердің (бой ұзындығы, салмақ, көкірек торының ауқымы) мөлшері де есепке алынады. Сонымен, дене дамуы, қоршаған орта факторларының балалар денсаулығына әсерін зерттеуде аса маңызды ақпараттық көрсеткіштер болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Чой СВ. Сравнительный клинико-генетический анализ здоровья детей, проживающих в различных экологически неблагоприятных регионах: автореф. ... канд. мед. наук : 14.00.07. – Алматы, 2003. – 29 с.
- 2 Shoup R.F. Anthropometrik and physiologie charakteristik of black. .Mekcikan - Amerikan and white female high shool varsity athletees in tree sport //Amer. J. Phys. Antropol. - 2007. - Vol.54, № 2. – P. 277 - 288.
- 3 Мырзабаева Б.М. Оценка физического развития детей и подростков в эпидемическом неблагоприятном районе Казахстана. Институт региональных проблем питания Алматы // Гигиена и санитария. – 2001. – № 8. – С. 50-51.
- 4 Молдабекова Г.К. Состояние физического развития и здоровье, подростков сельских районов Приаралья: автореф. ... канд. мед. наук: 14.00.07. – Алматы, 2002. – 25 с.
- 5 Кения И.И., Заика Э.М., Мельник В.И. Антропометрическая характеристика сельских школьников 8-13 лет, проживающих на территории радиоактивного загрязнения // Гигиена и санитария. – 2003. – № 6. – С. 28-30.
6. Бисеной А.Д. Влияние хронической свинцовой интоксикации на формирование активного иммунитета при введении вакцины АДС: автореф. дис. ... канд. мед. наук. – Алматы, 2003. – 32 с.
7. Құрманалин Б.А., Жұмалина А.К., Пуховикова Н.Н. Физическое развитие детей школьного возраста вблизи газоперерабатывающего завода // Педиатрия и детская хирургия. – 2003. – № 4. – С. 8-11.
8. Полякова А.Н., Стародумов В.Л., Денисова Н.Б. Проведение социально- гигиенического мониторинга на примере системы «тяжелые -металлы- здоровье детей» // Экологические и социально-гигиенические аспекты окружающей человека среды. – Рязань, 2001. – С.22-24.
9. Кения И.И., Заика М.В., Мельник В.Н. Антропометрическая характеристика сельских школьников 8-13 лет проживающих на территории радиоактивного загрязнения // Гигиена и санитария. – 2003. – №6. – С. 23-25.
10. Момынова Т.Ж. Клинико- иммунологическая оценка респираторной патологии у детей-дошкольников из районов с повышенным содержанием свинца в окружающей среде: автореф. ... канд. мед. наук : 14.00.07. – Алматы, 2002. – 24 с.
11. Степанова Н.В. Иммунный статус детей в условиях загрязнения крупного города тяжелыми металлами // Гигиена и санитария. – 2004.-№5. – С. 42-44.
12. Година Г.З., Миклашевская Н.Н. Некоторые тенденции соматического развития городских детей и подростков за последние 20 лет: на примере обследования школьников г. Москвы // Вестник АМН СССР. – 1990. – № 8. – 79 с.
13. Селиванов А.П., Ямпольская И.Я., Томаш В.В. Атмосферные загрязнения как один из социально-гигиенических факторов определяющих состояние здоровья школьников // Охрана здоровья детей и подростков. – 1984. - Вып. 15. – С. 17-20.
14. Поборский А.Н. Оценка степени напряжения регуляторных механизмов у школьников в условиях Севера // Гигиена и санитария. – 2004. – № 2. – С. 49-51.
15. Байгазаков А.Т., Тулекеев Т.М., Джолдубаев С.Ж., Маматов Т.А. Антропометрические параметры у детей, проживающих на юге Кыргызской Республики // Морфология. – 2002. – №2. – С. 17 - 18.
16. Крупник И.И. Антропологические признаки и особенности климатической адаптации // Расы и народы. – М.,1997. - Вып. 3. – С. 67-68.
17. Чикишева Т.А. Изучение связей антропологических особенностей с экологическими факторами (на примере Алтай-Саянского региона). – Новосибирск, 1992. – 162 с.

УДК 796.011
МРНТИ 77.03.05

M.R.Uzenbayev¹, K.K. Kylibaev², T.Mukametali³

¹Senior teacher, Zhgu named after I.Zhansugurov,

²Senior teacher, Zhgu named after I.Zhansugurov,

³Magistr, teacher, Zhgu named after I.Zhansugurov,
Taldykorgan city, Kazakhstan

LOCATION PLANNING IN WRESTLING

Abstrakt

Sports career and achievements of wrestlers are under the authority of the influence of many factors that improve or worsen the performance of the sportsman. Such factors include the reaction of the body to physical overload, reducing the period of recovery processes in the body, resulting in overstrain of the entire body and the accumulation of physical and moral fatigue. To maintain the health of the wrestlers the timely evaluation of the coach of the sportsman's status is of great importance during the training process.

This article considers the questions of an operational assessment of the current physical and functional preparedness of high qualified wrestlers without application of out-patient analyses and other medical researches, and also timely correction of sportsmen's reserve potential which allows to avoid formation of various diseases and development of overwork at all stages of training and competitive processes. In this article the method of estimation of physical and functional preparedness of high qualified wrestlers during training is analyzed.

Keywords: sports, wrestling, physical training of wrestlers, athletic performance, technique, techniques, wrestling exercises, study, coach, high qualification.

Аннотация

Озенбаев М.Р.¹, Килыбаев К.К.², Мукаметали Т.³

¹старший преподаватель ЖГУ им. И. Жансугурова,

²старший преподаватель ЖГУ им. И. Жансугурова,

³магистр, преподаватель ЖГУ им. И. Жансугурова,
г. Талдықорган, Казахстан

МЕСТО ПЛАНИРОВАНИЯ В СПОРТИВНОЙ БОРЬБЕ

Спортивная карьера и достижения борцов подвластна влиянию многих факторов, улучшающих либо ухудшающих работоспособность спортсмена. К подобным факторам относят реакции организма на физические перегрузки, снижение срока восстановительных процессов в организме, приводящих в итоге к перенапряжению всего организма и накоплению физического и морального утомления. Для поддержания работоспособности борцов большое значение имеет своевременная оценка тренером состояния организма спортсмена во время учебно-тренировочного процесса.

В данной статье рассмотрены вопросы оперативной оценки текущего физической и функциональной подготовленности борцов высокой квалификации без применения амбулаторных анализов и прочих медицинских исследований, а также своевременная коррекция резервного потенциала спортсменов, которая позволяет избежать формирования разнообразных заболеваний и развития переутомления на всех этапах тренировочного и соревновательного процессов. В данной статье проанализирован метод оценки физической и функциональной подготовленности борцов высокой квалификации во время тренировочных занятий.

Ключевые слова: спорт, спортивная борьба, физическая подготовка борцов, спортивный результат, техника, приемы, борцовские упражнения, исследование, тренер, высокая квалификация.

Аңдатпа

М.Р. Озенбаев¹, Қ.Қ. Қилыбаев², Т.Мұқаметәлі³

¹І. Жансүгіров атындағы ЖМУ, аға оқытушысы,

²І. Жансүгіров атындағы ЖМУ, аға оқытушысы,

³І. Жансүгіров атындағы ЖМУ, магистр, оқытушысы,

Талдықорған қ., Қазақстан

СПОРТТЫҚ КҮРЕСТЕГІ ЖОБАЛАУДЫҢ ОРНЫ

Спортшылардың мансабы мен жетістіктері спортшының жұмысын жақсартатын немесе нашарлататын көптеген факторлардың әсеріне ұшырайды. Мұндай факторлар дененің физикалық жүктемесіне реакцияларын, организмдегі қалпына келтіру үдерістерінің кезеңін қысқартуды, соның нәтижесінде бүкіл ағзаның артық болуын және физикалық және моральдық шаршауды жинақтауды қамтиды. Балуандардың тиімділігін сақтау үшін жаттықтырушының жаттығу кезінде спортшының денесінің жай-күйін бағалауы өте маңызды. Осы мақалада жоғары біліктілігі бар жауынгерлердің қазіргі заманғы физикалық және функционалдық дайындығын жедел бағалау мәселелері қарастырылмаған басқа да медициналық зерттеулер, сонымен қатар уақтылы спортшылардың резервтік әлеуетін түзету, бұл әртүрлі аурулардың қалыптасуына жол бермеуге және жаттығулар мен бәсекелестік процестердің барлық сатыларында шаршауды дамытуға мүмкіндік береді. Бұл мақалада жаттығулар кезінде жоғары деңгейдегі балуандардың физикалық және функционалдық дайындығын бағалау әдісі талданады.

Түйін сөздер: спорт, күрес, спортшылардың дене дайындығы, спорттық нәтиже, техника, қабылдау, күрес түрлері бойынша жаттығулар, зерттеу, жаттықтырушы, жоғары біліктілік.

Sports career and achievements of wrestlers are under the authority of the influence of many factors that improve or worsen the performance of the sportsman. Such factors include the reaction of the body to physical overload, reducing the period of recovery processes in the body, resulting in overstrain of the entire body and the accumulation of physical and moral fatigue. To maintain the health of the wrestlers the timely evaluation of the coach of the sportsman's status is of great importance during the training process.

It is long known that the existing methods of verification of a current functional state of the heavyweights' organism can only register already-existing breach, or direct to study a sports doctor with lots of reference from which it is often difficult to make a reliable prediction of the functional state and reserve abilities of the organism of the sportsman. In addition, the receipt and further processing of the results of the examination requires a sufficient amount of time, and changes must be introduced in a timely manner in the educational and training process when physical and functional overload appears.

At the same time, world anti-doping agency adopted the resolutions to tighten control over the use of illegal drugs, which in turn speaks about the growing role of protecting the health of sportsmen not only in front of the Olympic Committee, but also to the world community [1, p.20].

In this regard, is relevant the issue of rapid assessment of the current physical and functional training of skilled wrestlers without the use of outpatient tests and other medical research and also a timely correction of the reserve potential of sportsmen, which allows to avoid the formation of a variety of diseases and development of fatigue at all stages of training and competitive processes.

In this research work we present a method for the assessment of physical and functional preparedness of highly qualified wrestlers during training sessions. The starting point of this method is the principle of achieving a significant sporting result of the sportsman while maintaining a high level of health. For this reason this method assumes an individual approach to each wrestler, to all training process, and assumes special system.

So in the practical study of biological indicators of physical and functional training of skilled wrestlers, we plan to test the level of physical preparedness according to the test of Karpman V. L.

The hypothesis of the research-it is assumed that the detection and correction of reserve capabilities based on the management of functional and physical abilities, will allow timely obtain objective information about the functional state of the organism and reserve capabilities of highly qualified wrestlers. We propose to make

necessary correction in educational and training process and in separate training that, in turn, will keep health of sportsmen and will increase sports results at responsible competitions.

The object of research is the educational and training process of highly qualified wrestlers.

The subject of the research is physical and functional preparedness of highly qualified wrestlers.

The purpose of this study is to assess the physical and functional preparedness of highly qualified wrestlers.

Research tasks:

1. To consider theoretical bases of management of physical and functional preparedness of highly qualified wrestlers.

2. To investigate indicators of physical and functional preparedness of sportsmen.

3. To define interrelation between indicators of functional and physical preparedness of highly qualified sportsmen and their influence on sports result.

4. To give practical recommendations on management of physical and functional preparedness of sportsmen.

The research methodology is based on the use of general philosophical principles of scientific character, consistency from one to the general, the relationship of qualitative and quantitative characteristics, a comprehensive analysis and the relationship of processes and phenomena based on facts as a source of knowledge.

Theoretical significance of the research consists in the basis of the studied actual material features of management of physical and functional preparedness of highly qualified wrestlers are defined.

Practical significance consists in development of methodical recommendations for coaches and sportsmen means of functional and physical preparation.

Methods and organization of research. The following research methods were used to solve the assigned tasks: the study and analysis of scientific and methodological literature; pedagogical observations and physiological research methods; statistical method of processing the actual material, pedagogical experiment.

Analysis of scientific and methodical literature. The study of literary sources was conducted in order to generalize pedagogical and scientific-methodical experience. In the theoretical bases of management of training, were studied modeling of various parties of preparation of highly qualified sportsmen. The relationship between technical and physical abilities of the wrestlers. The sports result of wrestlers to a large extent depends on level of technical skill and physical preparedness. It is known that sports results in any sport are terms of many components. In wrestling force, the main issues are speed, reductions of muscles of the sportsmen, his technical skill and will to a victory.

From technical skill depends the provision of a rational and more comprehensive (installation to maximum) realization of the absolute strength of the sportsman, primarily in the main structural components of the classic exercises [2].

The technique acquires particular importance when there is a need of a stable and reliable performance of sportsmen in the competition, it is known, is the main goal of sports training. This is ensured by the urgent automation of movements and the stability of motor skills in relation to internal and external knocking factors. And this task comes to the fore at all responsible, especially team competitions. Here, an unsuccessful performance of one sportsman can turn into a loss of the whole team. Despite the importance of technical skill in wrestling this side of the training received insufficient attention in the training of many wrestlers, including the leading wrestlers of the world.

Up to the present time the technique was understood (and hence studied) in the main external biomechanical structure. In fact, the technique should be understood not only as the biomechanical structure of movements, but also the motor and mental components of the control of these movements, providing a high and stable final result [3, p.102].

Under the motor components of the control movements is necessary to understand all types of the physical preparation of the sportsman in the symbiotic relationship between them. This is a level and rational relationship to the development of all physical qualities. This is the level of development of coordination abilities of the sportsman, i.e. the ability to control their movements. In this management, the exclusive role is played by the

ability to rationally use the available primarily leading physical qualities, as well as various inertial and deformation forces [4].

Under the mental component of motion control should be understood primarily a reception of feedback channels of current information (about the parameters of movements and the quality of their performance, the functional state of the sportsman, etc.), its analysis and processing in the mind of the sportsman and on the basis of this introduction it leads to the movement of the corresponding adjustments.

Obtaining information and its processing is a central problem in the management of difficult coordination movements [5]. A. C. Puni (1966), referring to psychological control of movements, said that the entire motor activity of the person operates on the basis of sensations and perceptions, conceptions, imagination, thinking and will, i.e., on the basis of complex mental processes. We have already mentioned how important it is in wrestling the ability to manage and develop efforts. After all, weightlifters lift various weights at relatively constant amplitude of motion [6].

Many years of exercise was improved mainly on the basis of the experience of sportsmen and coaches. However, with the growth of sport achievements became increasingly sensible the cogency of a strictly scientific justification based on the concepts of motion, interacting with a sport ball (rod) in a certain way.

There is a need to study the system "sportsman— sports projectile". It is especially important that the rod is an oscillating system whose properties have a significant influence on the technique of execution of weightlifting exercises and finally for sports achievements.

Interaction of a weightlifter with a barbell should be considered as interaction of biological control system with a mechanical system. Their joint operation can be successful only if the dynamic characteristics of these systems are mutually agreed upon. This agreement is due, on the one hand, the continuous setting of the parameters of the biological system based on the principles of feedback in the principle of optimality and on the other — by changing the parameters of the sports equipment in accordance with the capabilities of the sportsman [7].

It may seem that we have chosen a rather difficult path to prove the provisions that we put forward. However, this may seem only at first glance. After all, everything that was too simple is already well known and used. Now the growth of sports achievements cannot be ensured, relying only on the experience and ingenuity of one coach. Many leading teams work on the substantiation of rational techniques that allow raising sports achievements.

The task is to gather bit by bit hidden reserves, laid both in the sportsman and in sports equipment, it is impossible without deep theoretical and practical research, without the widespread use of methods of mathematics, mechanics, cybernetics and other applied sciences. It is very important that the coach was well versed in the relevant sections of mechanics, mathematics, cybernetics and could competently and clearly explain to the sportsman certain provisions of the technique of performing exercises, thereby reducing the time and improving the quality of training.

The technique of wrestling exercises refers to arbitrary (strong-willed) human actions. However, the technical structure of the exercises and observed actions are performed unintentionally. This is due to various biomechanical reasons. In including unconscious (involuntary), but highly effective actions in sports technology there are phases and elements. So, for example, making the knees in the snatch is not controlled by the mind, straight unstressed hands approaching the body down (and hence rod) during the phase of preliminary acceleration, and their movement in the opposite direction in undermining, (providing the s - shaped ascent of the projectile) are also not perceived by the consciousness of the sportsman, as a consequence of tension and relaxation of certain muscle groups, the movement of individual parts of the body, i.e. the final result of unintentional actions.

All the movements of the sportsman (and as the result — moving the rod up) obey the laws, not only physical (mechanical), but also biological. Therefore, in the analysis of technology, in the interests of a more complete knowledge of its appropriate and effective actions, basically only the laws of physics can understand it.

Pedagogical experiment.

Ten qualified wrestlers (CSM-msmk) took part in pedagogical experiment. Sportsmen were tested, including the definition of their physical performance. During the test, the level of physical fitness was determined in

conjunction with the functional state of the sportsman, the results were processed by mathematical statistics and correlation between indicators were determined. On this basis, there was chosen a composition of physical training that is most appropriate for the individual peculiarities of sportsmen training and exercises that allows you to simulate key elements of the technique in weightlifting appropriate for their physical and functional capabilities.

Organization of research.

The researches were carried out during 2015-2016 years at the training process in the weightlifting hall of Taldykorgan city.

At the first stage of work was studied the scientific and methodical literature for the purpose of generalization of pedagogical and scientific and methodical experience. There were analyzed model characteristics of physical and functional preparedness of wrestlers.

At the second stage in the process were determined control tests used to assess physical preparedness. Out of the total number of used tests were selected 3 of the most informative indicator of physical preparedness of wrestlers. In the conditions of training process were registered parameters of physical and functional preparedness of sportsmen for determination of structure of physical and functional preparedness of wrestlers. There was defined the structure of physical and functional preparedness and comparison of obtained results with model characteristics.

The third stage there was developed the methodology for the evaluation of the training process of wrestlers. At the same time there were used studied model characteristics of preparedness of wrestlers and developed structures of functional and physical preparedness, and.

At the fourth, final stage of work, was carried out pedagogical experiment during which was tested the technique of an assessment by training process of wrestlers.

CONCLUSION

1. Our researches established that wrestlers of semi-lightweight category with the growth of systolic blood volume for 3 microcycles of preparation could increase to 10,8%($P>0,001$).

The total effect of systolic blood volume growth was found to be slightly lower in semi-heavy weight categories and it was 9.9% ($P>0.01$).

2. The level of physical performance increased relatively to PWC170 of the semi-lightweight weight category after three microcycles compared to the first microcycle by 19%($P>0.01$). PWC150 per kilogram of weight by 19.6% ($P>0.001$).

At a heart rate of 130 beats/min relative indicators of physical health in the featherweight categories there is the total increase in physical performance by 10%, and light heavyweight classes to 14.9%, $P>0,001$.

3. Analysis of correlations showed that with the increase of sports skill increases the time of breath-holding of sportsmen on the exhale. It is the evidence of high importance of functional preparedness for the level of wrestlers' sports skill, and also reflects character of adaptive changes in an organism of sportsmen which are under the influence of training loading with big weights.

PRACTICAL GUIDELINES

1. When developing training programs for training wrestlers, the preference should be given to those functional tests that have a closer relationship with the sports result in classical exercises.

2. Taking into account the training structure, different approaches are required when planning the training process for groups of educational training and groups of sports perfection, also the use of different types of portion and weight of heaviness should be under consideration. It is important to take into account the training effects of the use of special training exercises separately for the classic jerk and push rod.

References:

- 1 Tanikeyev M.T. *From horse-racing to Olympiad*. – Almaty: Kazakhstan, 2009y. – P. 10-46.
- 2 Kun L. *General history of physical education*. – M.: Rainbow, 2003y. – P.48.
- 3 Yushkov O.P. *Primary education in wrestling. Sports wrestling*. – M.: PhE and S, 2001y. – P.102
- 4 Колупов Ю.И., Рудницкий В.И. *Особенности подготовки молодых борцов. Sports wrestling*. – M.: PhE and S, 2000 y. – P. 98.
- 5 Ashmarin B.A., Zavyalov L.K., Kuramshin Yu.F. *Pedagogics of physical education: Textbook for students of higher educational institutions*. – SPb.: LSU, 1999 y. – P. 56.
- 6 Novikov A.A., Smolyar S.N. *Ways of increasing efficiency of educational and training process in classical wrestling. Sports wrestling*. – M.: PhE and S, 1999 y. – P. 124
- 7 Tumanyan G.S. *Sports wrestling*. – M.: PhE and S, 2005 y. – P.102